

**Regional Academy of Management
European Scientific Foundation Institute of Innovation
Regional Center for European Integration
National Institute of Economic Research
Batumi Navigation Teaching University
Sokhumi State University
Ukrainian Assembly of Doctors of Sciences in Public Administration
International Toktomamatov University in Jalal-Abad
Sh. Murtaza International Taraz Innovative Institute**

**Materials of the IX International
Scientific-Practical Conference**

**Integration of the Scientific Community
to the Global Challenges of Our Time**

**February 7-9, 2024
Lyon (France)**

Volume II

Lyon, 2024

UDC 001.18
LBC 72
M 33

Editorial Board:

Chairman of the Board – Professor S. Midelski (Kazakhstan).

Members of the Board:

Ph.D., Associated Professor Zh. Duysheev (Kyrgyzstan), Ph.D., Associated Professor B. Gechbaia (Georgia), Ph.D., Colonel (Ret.) E. Janula (Poland), Dr. Prof. Deep Sea Going Captain P. Khvedelidze (Georgia), Ph.D., Professor O. Komarov (Kazakhstan), Associated Professor T. Kolossova (Kazakhstan), D.Sc., Professor S. Omurzakov (Kyrgyzstan), D.Sc., Professor L. Qoqiauri (Georgia), D.Sc., Professor E. Romanenko (Ukraine), D.Sc., Professor Ye. Saurykov (Kazakhstan), Ph.D., Professor L. Takalandze (Georgia), D.B.A., Professor T. Trocikowski (Poland), Associated Professor D. Zhelazkova (Bulgaria).

M 33

Materials of the IX International Scientific-Practical Conference “Integration of the Scientific Community to the Global Challenges of Our Time”. In three volumes. Volume II – Lyon (France): Regional Academy of Management, 2024. – 220 p.

ISBN 978-601-267-055-4

This is a compilation of the materials of the IX International Scientific-Practical Conference "Integration of the Scientific Community to the Global Challenges of Our Time", that was held in Lyon (France), on February 7-9, 2024.

Submissions cover a wide range of issues, primarily the problem of improving management, sustainable economic development and introduction of innovative technologies, improved training, and enhancement of the development of "human capital", interaction between the individual and society, psychological and pedagogical foundations of innovative education.

Materials addressed to all those interested in the actual problems of management, economy and ecology, social sciences, and humanities.

UDC 001.18
LBC 72

ISBN 978-601-267-055-4

© Regional Academy of Management, 2024

**Аймақтық Менеджмент Академиясы
Региональная Академия Менеджмента
Regional Academy of Management**

Медаль
«ЛИДЕР КАЗАХСТАНА 2013»

**Leader of Kazakhstan *
Қазақстан Көшбасшысы *
Лидер Казахстана ***

* According to the National Business Rating Kazakhstan:
<http://nbr-kz.com/> / Согласно данным Национального
Бизнес-Рейтинга Казахстана: <http://nbr-kz.com/>

Regional Academy of Management is a public Academy of Sciences, a self-governing community of scholars, teachers and practitioners in the management from the Republic of Kazakhstan, the European Union and the CIS countries, Turkey, India, Ukraine and Georgia. Holds the honorary title "Leader of Kazakhstan" among research organizations.

The Academy operates in accordance with the principles and standards of the Bologna scientific and educational process.

The purpose of the Academy is to promote social and managerial knowledge and technology, as well as the implementation of economic, sociological, socio-psychological, and other fundamental and applied research on topical issues of governance.

Academy provides independent certification and assessment of the quality of training of the teaching staff, as well as leaders and practitioners of the highest qualification in the management and social sciences, with the issuance of the relevant qualification documents.

For more information visit: www.regionacadem.org

Inquiries by e-mail: inf.academ@gmail.com

Региональная Академия Менеджмента – академия наук, самоуправляемое сообщество ученых, преподавателей и специалистов-практиков в области менеджмента из Республики Казахстан, стран Европейского Союза и СНГ, Турции, Индии, Украины и Грузии. Обладатель почетного звания «Лидер Казахстана» среди научных организаций.

Академия действует в соответствии с принципами и стандартами Болонского научно-образовательного процесса.

Целью Академии является содействие развитию социально-управленческих знаний и технологий, а также проведение экономических, социологических, социально-психологических и иных фундаментальных и прикладных научных исследований по актуальным проблемам управления.

Академия осуществляет независимую аттестацию и оценку качества подготовки научно-педагогических кадров, а также руководителей и специалистов-практиков высшей квалификации в области менеджмента и других социальных наук с выдачей соответствующих квалификационных документов.

Подробная информация на сайте: www.regionacadem.org

Справки по электронной почте: inf.academ@gmail.com

ПРЕЗИДИУМ РЕГИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ МЕНЕДЖМЕНТА

приглашает научных работников, ученых, исследователей,
преподавателей вузов, руководителей и специалистов
образования, науки, производства и бизнеса
пройти независимую аттестацию с присвоением академических званий
ассоциированного профессора (доцента) и профессора РАМ

**Квалификационные требования к соискателям академического звания
ассоциированного профессора (доцента):**

- ученая степень доктора или кандидата наук или академическая степень доктора PhD (в виде исключения звание ассоциированного профессора может присуждаться крупным специалистам образования, науки, производства и бизнеса, имеющим квалификацию специалиста или академическую степень магистра);
- стаж научно-педагогической, научной или административно-управленческой деятельности не менее 5 (пяти) лет;
- не менее 5 (пяти) научных трудов, опубликованных после присуждения ученой или академической степени.

**Квалификационные требования к соискателям академического звания
профессора:**

- ученая степень доктора или кандидата наук;
- ученое звание доцента (ВАК) или старшего научного сотрудника;
- стаж научно-педагогической, научной или административно-управленческой деятельности не менее 7 (семи) лет;
- не менее 5 (пяти) научных трудов (в том числе — как минимум 1 монография, или учебник, или учебное пособие), опубликованные после присвоения ученого звания.

**Соискатель академического звания представляет на E-mail:
inf.academ@gmail.com следующие документы в электронном виде:**

- заявление (образец см. на сайте);
- анкета ученого (образец см. на сайте);
- автобиография, в которой должна быть отражена научно-педагогическая, научная или административно-управленческая деятельность соискателя;
- копия трудовой книжки или выписка из трудовой книжки о работе на научно-педагогических, научных или административно-управленческих должностях;
- копии дипломов и аттестатов о наличии ученых (академических) званий и степеней;
- список научных трудов, с выделением работ, опубликованных после присуждения ученой (академической) степени или присвоения ученого звания;
- оттиски 3 (трех) наиболее значимых опубликованных научных работ (если работы большие, то – первые и последние страницы с выходными данными);
- фотографию 3 x 4;
- копию удостоверения личности (или паспорта);
- копию квитанции об оплате организационного взноса.

**Подробнее на нашем сайте: www.regionacadem.org в разделе
«Аттестация кадров»**

ПРЕЗИДИУМ РЕГИОНАЛЬНОЙ АКАДЕМИИ МЕНЕДЖМЕНТА

объявляет конкурс среди докторов и кандидатов наук, докторов PhD
на избрание членов-корреспондентов и действительных членов (академиков) РАМ

Квалификационные требования, предъявляемые к участникам конкурса

Для действительных членов (академиков):

- ученая степень доктора наук;
- ученое звание профессора (ВАК) или академическое звание члена-корреспондента РАМ;
- стаж научной, научно-педагогической или административно-управленческой деятельности не менее 10 (десяти) лет;
- не менее 3 (трех) значительных научных трудов (монографий, учебников, учебных пособий), опубликованных после присвоения ученого звания профессора или избрания членом-корреспондентом РАМ.

Для членов-корреспондентов:

- ученая степень (доктора или кандидата наук, доктора PhD);
- ученое звание доцента (ВАК) или академическое звание ассоциированного профессора РАМ;
- стаж научной, научно-педагогической или административно-управленческой деятельности не менее 10 (десяти) лет;
- не менее 5 (пяти) научных трудов (в том числе — как минимум 1 монография, или учебник, или учебное пособие), опубликованные после присвоения ученого или академического звания.

Для участия в конкурсе представляются следующие документы

в электронном виде на E-mail: inf.academ@gmail.com:

- заявление (образец см. на сайте);
- анкета ученого (образец см. на сайте);
- автобиография, в которой должна быть отражена научная, научно-педагогическая или административно-управленческая деятельность соискателя;
- копия трудовой книжки или выписка из трудовой книжки о работе на научных, научно-педагогических или административно-управленческих должностях;
- копии дипломов и аттестатов о наличии ученых (академических) званий и степеней;
- список научных трудов, с выделением работ, опубликованных после присуждения ученой степени и присвоения ученого (академического) звания;
- оттиски 3 (трех) наиболее значимых опубликованных научных работ (если работы большие, то – первые и последние страницы с выходными данными);
- цифровая фотография 3 x 4 см;
- копия удостоверения личности (или паспорта);
- копия квитанции об оплате организационного взноса.

Подробности на нашем сайте: www.regionacadem.org в разделе «Членство в Академии»

РЕГИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ МЕНЕДЖМЕНТА

объявляет конкурс по награждению наиболее выдающихся научных работников, ученых, исследователей, преподавателей, успешных руководителей, управленцев, инженеров и предпринимателей-инноваторов

Вы можете быть удостоены следующих наград:

Золотая медаль им. Ф. Тейлора

«За заслуги в развитии управленческой мысли»

Награждение Золотой медалью им. Ф. Тейлора «За заслуги в развитии управленческой мысли» производится, прежде всего, за последовательную деятельность по развитию системы образования, науки, культуры, здравоохранения, государственной службы, внедрение новых технологий и инновационных методов управления в бизнесе, вклад в поддержку позитивного имиджа своей страны, отечественной управленческой науки и практики на международной арене. Для награждения рассматриваются кандидатуры наиболее выдающихся ученых, преподавателей, руководителей организаций образования, науки, здравоохранения и культуры, общественных деятелей и бизнесменов-инноваторов. Основными принципами отбора кандидатов для награждения являются: инновационность, профессионализм, общественная репутация, академическая репутация и эффективность управленческой деятельности.

Золотая медаль им. Яна Амоса Коменского

«За вклад в развитие педагогической науки»

Золотой медалью им. Яна Амоса Коменского «За вклад в развитие педагогической науки» награждаются руководители организаций образования, профессорско-преподавательский состав высших учебных заведений, педагогические работники организаций повышения квалификации педагогических кадров, а также ветераны педагогического труда:

- за заслуги в области педагогической науки;
 - за решение важных научно-педагогических задач или разработку новых направлений в педагогике;
 - за подготовку высококвалифицированных научно-педагогических кадров (докторов и кандидатов наук, докторов PhD);
 - за выдающиеся достижения в научно-педагогической деятельности.
- К награждению Золотой медалью им. Яна Амоса Коменского «За вклад в развитие педагогической науки» могут быть представлены авторы значимых научных работ по педагогике:
- статей, опубликованных в сборниках материалов зарубежных международных научно-практических конференций;
 - статей, опубликованных в международных рецензируемых научных журналах с ненулевым импакт-фактором (входящих в базы Скопус, Томсон Рейтер);
 - монографий, учебников или учебных пособий, изданных в любом отечественном или зарубежном издательстве, или размещенных на постоянной основе в открытом доступе в сети Интернет.

Золотая медаль им. А. Маслоу

«За вклад в развитие гуманитарных наук»

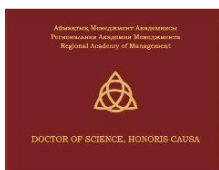
Золотая медаль им. А. Маслоу «За вклад в развитие гуманитарных наук» учреждена в целях признания заслуг ученых в области гуманитарных наук (07.00.00 - исторических, 08.00.00 – экономических, 09.00.00 - философских, 10.00.00 - филологических, 12.00.00 - юридических, 13.00.00 - педагогических, 17.00.00 – искусствоведения, 19.00.00 - психологических, 22.00.00 - социологических, 23.00.00 - политических, 24.00.00 - культурологии). Основными принципами отбора кандидатов для награждения являются: инновационность, профессионализм, общественная репутация, академическая репутация и приверженность идеалам гуманизма.

Золотая медаль им. Н. Тесла

«За вклад в развитие техники и технологии»

Золотая медаль им. Н. Тесла «За вклад в развитие техники и технологии» учреждена в целях поощрения наиболее выдающихся ученых в области инженерно-технических, физико-математических и других точных наук; успешных предпринимателей, внедряющих инновационные производственные технологии; а также передовых руководителей производства, инженеров, изобретателей и рационализаторов-практиков.

Диплом Почётного доктора наук (Doctor of Science, Honoris Causa)

Академическая степень Почётного доктора наук (Doctor of Science, Honoris Causa) присваивается ученым, достигшим больших успехов и получившим известность в какой-либо области научных знаний, без прохождения курса обучения в докторантуре и без защиты докторской диссертации.

Почётные доктора наук привлекаются к научной и преподавательской деятельности и читают лекции в лучших вузах многих стран мира.

Нагрудный знак «Почетный доктор наук (Doctor of Science, Honoris Causa)»

С целью возрождения академических традиций и повышения авторитета ученых и преподавателей, внесших значительный вклад в науку, и удостоенных академической степени Почетного доктора наук (Doctor of Science, Honoris Causa), учрежден нагрудный знак «Почетный доктор наук (Doctor of Science, Honoris Causa)», изготовленный из драгоценных металлов: золота и серебра. Он предназначен для ношения на правой стороне груди.

Нагрудный знак «Профессор»

С целью возрождения университетских традиций и повышения авторитета ученых и преподавателей, имеющих ученые или академические звания ассоциированного профессора (доцента) или профессора, учрежден почётный нагрудный знак «Профессор», изготовленный из драгоценных металлов: золота и серебра. Он предназначен для ношения на правой стороне груди.

Нагрудный знак «Доцент»

С целью возрождения университетских традиций и повышения авторитета ученых и преподавателей, имеющих ученое или академическое звание доцента, учрежден почётный нагрудный знак «Доцент», изготовленный из драгоценного металла: серебра с позолотой. Он предназначен для ношения на правой стороне груди.

Подробности на нашем сайте: www.regionacadem.org в разделе «Награды Академии»

ORGANIZERS OF THE CONFERENCE: ОРГАНИЗАТОРЫ КОНФЕРЕНЦИИ:

Regional Academy of Management
(Pavlodar, Kazakhstan)
www.regionacadem.org
Региональная Академия Менеджмента
(Павлодар, Казахстан)

European Scientific Foundation
Institute of Innovation (Wloclawek, Poland)
Europejska Fundacja Naukowa
Instytut Innowacji (Wloclawek, Polska)

Regional Center for European Integration
(Wloclawek, Poland)
Regionalne Centrum Integracji Europejskiej
(Wloclawek, Polska)

National Institute of Economic Research
(Batumi, Georgia)
<http://nier.ge>
Национальный институт экономических исследований
(Батуми, Грузия)

Batumi Navigation Teaching University
(Batumi, Georgia)
<http://bntu.edu.ge/>
Батумский Университет Навигации
(Батуми, Грузия)

Sokhumi State University
(Tbilisi, Georgia)
<http://sou.edu.ge>
Сухумский государственный университет
(Тбилиси, Грузия)

Ukrainian Assembly of Doctors of Sciences
in Public Administration (Kyiv, Ukraine)
<http://vadnd.org.ua>
Всеукраїнська Асамблея Докторів Наук
з Державного Управління (Київ, Україна)

International Toktomamatov University in Jalal-Abad
(Jalal-Abad, Kyrgyzstan)
<http://mnu.kg/>
Международный университет им. К.Ш. Токтомаматова
в Жалал-Абаде (Жалал-Абад, Кыргызстан)

Sh. Murtaza International Taraz Innovative Institute
(Taraz, Kazakhstan)
<https://htii.edu.kz>
Международный Таразский Инновационный
Институт им. Ш. Муртазы (Тараз, Казахстан)

CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

Organizers of the Conference / Организаторы конференции...	9
Contents / Содержание.....	10

SECTION II / СЕКЦИЯ II

EXACT SCIENCE, TECHNIQUE AND TECHNOLOGY AT THE PRESENT STAGE / ТОЧНЫЕ НАУКИ, ТЕХНИКА И ТЕХНОЛОГИИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ	13
---	-----------

2.1. A.N. Zhakanov Use of Cullet in the Production of Glass Concrete.....	13
2.2. К.З. Жаксылыкова, Г.Ж. Жартаева, Т.М. Динжанова Жасанды интеллект саласындағы педагогтердің цифрлық құзыреттілігі.....	17

SECTION III / СЕКЦИЯ III

SOCIETY AND PERSONALITY / ОБЩЕСТВО И ЛИЧНОСТЬ	22
--	-----------

3.1. З.Ч. Тултабаев, К.М. Уйсынбаева, М.Т. Сатыбалдиева, Г.Ж. Жасан, И.М. Усенов, Н.К. Улыкбеков Борьба с коррупцией в органах государственных доходов Республики Казахстан: экономический аспект.....	22
3.2. Н.Е. Урбисинова, А.А. Бекбауова, А.С. Кошкинбаева Исправление осужденных как цель наказания по уголовному законодательству Республики Казахстан.....	29
3.3. Т.А. Идрисова Криминологиялық зерттеулердің методологиясы мен әдістемесі.....	37
3.4. Г.С. Мұхамбетова Интерполдың қылмыскерлерді халықаралық іздестіру, экстардациялау және беру бойынша қызметі және оны үйлестіру проблемалары.....	42
3.5. Б.К. Тажгарина Алқабилердің қатысуымен қаралатын істердің ерекшеліктері.....	49
3.6. К.У. Байжанова, Б.П. Жаксымбетов, Б.Р. Рыскулбекова Некоторые теоретические вопросы организационно-правовых форм некоммерческих организаций.....	55
3.7. Г.М. Ибраев, Ж.М. Майгельдиева Репрессивная политика сталинской тоталитарной системы по отношению к национальной элите и интеллигенции в Казахстане и ее последствия.....	63

3.8. Г.М. Ибраев, Б.Т. Досмагамбетов О репрессивной политике тоталитарной системы в области культуры в 30–40 годы и ее последствиях.....	68
3.9. N.Zh. Agibaeva, G. Tursynbaikyzy Formation of Patriotic Qualities of Students.....	72
3.10. Г.К. Шолпанқұлова, Қ.Қ. Шалғынбаева, Н.П. Албытова, Ж.Б. Балтабаева Кибербуллинг - әлеуметтік желдегі деструктивті мінез-құлық формасы.....	76
3.11. E. Urunbassarova, E. Nurakhanova, A. Utegenova, G. Mussakanova On the Issue of Content of the Process of Developing the Readiness of a University Teacher for Innovative Activities.....	81
3.12. D.M. Beisenova, N.S. Inkash Society and Personality: Pedagogical Approaches Shaping Personality Development.....	87
3.13. Zh.M. Molbassynova, A.T. Zhussanbayeva, K.T. Aitkazina, G.M. Maldybekova The Relationship between Emotional Intelligence and Students' Thinking as a Cognitive Process of Personality.....	91
3.14. G.G. Sakpireyeva-Abdrakhmanova Features of Realisation of Project-Research Activity in English Classes.....	96
3.15. G.B. Kobenova The Efficiency of Mnemonic Techniques for Teaching English.....	99
3.16. А.Р. Спанкулова Қазіргі мектептегі инновациялық менеджмент.....	106
3.17. Э.Т. Закимбаева Мектеп директорының қызметі туралы мұғалімдердің түсінігі.....	111
3.18. А.Н. Есімбекова Мектептің ата-аналармен өзара әрекеттесу жүйесі.....	115
3.19. Л.П. Кусемисова Жасөспірім шақтағы қыз балаларды тәрбиелеудің мәселелері.....	123
3.20. Л.Б. Сейдазимова Рефлексия мұғалімнің кәсіби өсуінің негізі.....	129
3.21. А.Т. Арзиева, Р.У. Арзиев Активные методы обучения как средство формирования ключевых компетенций учащихся 21 века.....	136
3.22. Р.Б. Оразалиева Новые IT–технологии в системе образования Казахстана.....	140
3.23. А.А. Абайдуллаева, А.А. Казбекова, А.Н. Ешмухамбетова Формирование коммуникативной компетенции учащихся основной школы посредством подкастов.....	150

3.24. Р.У. Альменаева, Г.Ш. Мусагулова, Б.К. Жүсіпбек Mindomo мобильді қосымшасын биологиялық білім беруде қолдану.....	156
3.25. Б.М. Жапарова, А.Е. Сыздыкбекова Бастауыш сынып оқушыларының ізгілік қарым-қатынасын оқу пәндерінде қалыптастыру.....	161
3.26. Б.М. Жапарова, Н.С. Абиддинова Қазіргі білім беру жүйесіндегі болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби біліктілігін арттыру мәселелері.....	168
3.27. Б.А. Аринова, А.О. Калыкова Дискурсивтік құзыреттіліктің болашақ әлеуметтік педагог қызметіндегі рөлі.....	175
3.28. М.Н. Ермаханов, К.М. Бекжанова, С.А. Мусаева, Б.К. Арыстанова, А.Б. Утелбаева Аралас оқытудың мектептегі маңызы, теорияны іс жүзінде пайдалану.....	180
3.29. И.А. Аксёнова, Д.Ж. Сапаров, А.С. Есмұқан Одна из форм контроля и проверки знаний – тестирование.....	185
3.30. Г.Т. Кенжетаева Оқушылардың білім деңгейін арттырудағы бағалаудың маңызы.....	188
3.31. А.К. Нургалиева, А. Бақытжанқызы ЖОО-да студенттердің генетикалық білім алуының мәселелері.....	194
3.32. В.Н. Тимошук Самоанализ урока, как инструмент, повышающий эффективность обучения учащихся.....	201
3.33. К.Д. Сарсекова «Lesson study» - мұғалімнің кәсіби білімін жетілдірудің тиімді тәсілі.....	206
3.34. Д.О. Абдулина Развитие естественнонаучной грамотности обучающихся на уроке химии.....	212

All materials are published in author's edition.

The authors are responsible for the content of articles and for possible spelling and punctuation errors.

Все материалы опубликованы в авторской редакции.

Ответственность за содержание статей и за возможные орфографические и пунктуационные ошибки несут авторы.

SECTION II / СЕКЦИЯ II

EXACT SCIENCE, TECHNIQUE AND TECHNOLOGY AT THE PRESENT STAGE / ТОЧНЫЕ НАУКИ, ТЕХНИКА И ТЕХНОЛОГИИ НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ

2.1. Use of Cullet in the Production of Glass Concrete

Alibek N. Zhakanov

Master's degree, Senior Lecturer. L.N. Gumilev Eurasian
National University (Astana, Kazakhstan)
<https://orcid.org/0000-0002-8747-3788>

Abstract

This article presents the findings of a comprehensive study investigating the utilization of cullet in various fractions as a cement modifier in concrete production. Cullet, derived from crushed or broken glass, acts as a finely dispersed additive within the cement matrix. The study focuses on examining its influence on corrosion resistance. Key areas of emphasis include understanding the impact of different cullet fractions on modifying cement properties and evaluating the resulting corrosion resistance of the concrete. The study provides valuable insights into the potential enhancements brought about by cullet, contributing to the broader field of sustainable construction materials.

Keywords: cullet, finely dispersed additive, corrosion resistance.

Introduction

The significance of this study lies in addressing contemporary demands related to environmental protection, resource optimization, and cost reduction within the context of cement production. With increasingly stringent environmental regulations, there is a growing need to explore innovative ways to utilize mineral waste and industrial by-products. This article underscores the importance of incorporating mineral waste, such as metallurgical slag, ash from thermal power plants, and cullet in finely dispersed states, into cement production processes.

The emphasis on cullet as a hydraulic binder for autoclave hardening, especially in cementless concrete, is particularly noteworthy. The use of various types of glass waste as a binder contributes to enhanced cement chemistry, resulting in concrete that is stronger, more durable, and less water-absorbent compared to conventional cement. The article highlights the influence of cullet binder properties, such as chemical composition, fineness of grinding, water-binding ratio, and autoclave treatment parameters, on its activity.

Furthermore, the discussion extends to the application of cullet glass as an additive in the production of ceramic bricks. By substituting a substantial portion of clay with cullet, coupled with a reduction in firing temperature, the study demonstrates a more sustainable and cost-effective approach to brick manufacturing. The resulting composite bricks exhibit

desirable properties, including weather resistance, reduced weight, lower production costs, and sufficient fire and water resistance.

In summary, the research presented in the article aligns with current environmental imperatives by providing practical solutions for the responsible utilization of mineral waste in cement and brick production. The findings contribute to broader efforts in sustainable construction practices, highlighting the potential for cost savings, improved material properties, and enhanced environmental stewardship.

Materials and Methods:

In this experimental study, cement grade 400 was employed, characterized by the following chemical composition (expressed in % by weight):

SiO₂ – 21.44

Al₂O₃ – 4.87

Fe₂O₃ – 4.89

CaO – 64.00

MgO – 1.67

SO₃ – 2.95

The mineralogical composition of the cement clinker included:

C₃S – 63 (alite, 3CaO·SiO₂, tricalcium silicate)

C₂S – 17 (white, 2CaO·SiO₂, dicalcium silicate)

C₃A – 3 (Target, 3CaO·Al₂O₃, tricalcium aluminate)

C₄AF – 17 (Target, 4CaO·Al₂O₃·Fe₂O₃, tetracalcium aluminoferrite)

To examine the influence of crushed cullet on cement, composite mixtures were prepared with varying cullet content, ranging from 0 to 30% by weight. The assessment of water-soluble calcium ions was conducted through complexometric titration.

Research Results:

The findings indicate that different cullet fractions play distinct roles in concrete production. Fractions larger than 5 mm function as coarse aggregates, while fine fractions (less than 5 mm) act as fine aggregates, similar to sand. Notably, finely ground cullet powder emerges as a binder. A critical observation is that only crushed cullet with a particle size of 10-3 mm demonstrates hydraulic properties, signifying its potential role in influencing the cementitious properties of the composite materials.

These results offer valuable insights into the specific characteristics of cullet in various size fractions and its potential as an additive in cement-based materials. The differentiation between coarse and fine cullet fractions, along with the identification of the particle size at which hydraulic properties manifest, contributes to a nuanced understanding of how cullet can be optimally utilized in cement compositions.

Theoretical and Experimental Studies on Calcium Hydrosulfoaluminate Formation and Leaching in Cement Stone:

It has been established through these studies that, initially, crystals of the high-sulfate form of Calcium Hydrosulfoaluminate are formed.

Subsequently, under specific conditions, these crystals can undergo a transformation into a low-sulfate form.

The adjustment helps to clarify the temporal relationship between the formation of the high-sulfate form and its subsequent transformation under specific conditions. Overall, your original sentence is clear and technically sound.

The transition from the high-sulfate form to the low-sulfate form of calcium hydro sulfoaluminate does not significantly impact the properties and structure of the cement stone. Structural changes predominantly occur during the crystallization of the high-sulfate form, making the subsequent transformation less influential."

In cases of sulfate corrosion of cement clinker, a notable leaching of its structure occurs. The investigation involves analyzing the leaching of dissolved calcium oxide from cement clinker, with a particular emphasis on the effect of cullet's degree of grinding and its content. The data presented in Table 1 reveals the amount of dissolved CaO in the extract from the samples.

Theoretical and Experimental Studies on Calcium Hydrosulfoaluminate Formation and Leaching in Cement Stone:

The investigation into complex systems involving the interaction of sulfates with cement stone minerals comprises both theoretical and experimental studies. The primary focus has been on determining the conditions that lead to the formation and stable existence of various forms of Calcium Hydrosulfoaluminate. It has been established through these studies that, initially, crystals of the high-sulfate form of Calcium Hydrosulfoaluminate are formed. Subsequently, under specific conditions, these crystals can undergo a transformation into a low-sulfate form.

The transition from the high-sulfate form to the low-sulfate form of Calcium Hydrosulfoaluminate does not significantly impact the properties and structure of the cement stone. Notably, structural changes primarily occur during the crystallization of the high-sulfate form, making the subsequent transformation less influential.

In cases of sulfate corrosion of cement clinker, a notable leaching of its structure occurs. The investigation involves analyzing the leaching of dissolved calcium oxide from cement clinker, with a specific emphasis on both the degree of grinding and the content of cullet. The data presented in Table 1 reveals the amount of dissolved CaO in the extract from the samples.

Table 1.

CaO content in the extract of non-additive samples	Amount of dissolved CaO (%) of original content											
	Stele fraction 2-3 mm				Stele fraction 2-3 mm				Stele fraction 2-3 mm			
	10%	15%	20%	25%	10%	15%	20%	25%	10%	15%	20%	25%
45,1	38,2	39,8	33,2	31,9	25,7	22,1	12,0	10,0	14,0	12,6	14,0	12,2

Figure 1. Compressive strength (MPa)

Table 2.

Specimen age	Compressive strength (MPa)						
	Cullet fraction size, mm						
	<0,16	0,16-0,315	0,315-0,63	0,63-1,25	1,25-2,5	2,5-5	5-10
7 nights	9,5	6,9	10,8	11,4	9,9	9,5	9,0
28 nights	11,2	11,8	11,2	14,7	6,4	7,7	8,0

Conclusion:

The comprehensive investigation into the utilization of cullet as a finely dispersed additive to cement has yielded valuable insights. From this research, we draw the following conclusions:

The study unequivocally establishes the feasibility of utilizing cullet as a finely dispersed additive in cement. This finding underscores the potential for incorporating recycled glass waste into cement formulations, contributing to sustainable and environmentally friendly construction practices.

The introduction of cullet emerges as an effective strategy for enhancing the corrosion resistance of cement clinker. The data suggests that cullet, particularly in finely dispersed forms, plays a role in minimizing the leaching of dissolved calcium oxide from cement clinker. This, in turn, implies a positive impact on the overall durability and structural integrity of cement-based materials.

In response to the promising results, glass-cement compositions incorporating cullet at varying concentrations have been developed. The optimal compositions were identified, with cullet content ranging from 15% to 25% by weight. These compositions demonstrate a balance between the advantageous properties of cullet, such as corrosion resistance, and the overall performance of the cement-based materials.

The successful integration of cullet into cement formulations not only addresses environmental concerns through the recycling of glass waste but also enhances the performance and durability of resulting concrete structures.

References:

1. Cocking R. The challenge for glass recycling // Sustainable Waste Management-Proceedings of the International Symposium 9-11 September 2003, Dundee, UK, P. 73-78.
2. Solomatov V.I., Erofeev B.T. Structure formation and properties of composites based on glass battle // Izv. Vuzov. Construction. 2000. No. 9. - pp. 16-22.
3. Baranovsky I.V. The use of glass waste in the production of cladding materials. // New glass-based materials for construction: Collection of scientific tr. / State Research Institute of Glass. M.: GIS, 1989. - pp. 77-80.
4. Egorov K.I., Mamina H.A. Moving away from secularization, computer science, and business // Building materials. - 1998. No. 10. - p. 33.
5. Galuzin A.K., Konrad R. Kinetics of dissolution of impurities in recycled cullet // Recycling and reuse of cullet: proceedings of the International Symposium on March 19-20, 2001, Dundee, UK. pp. 29-41.

2.2. Жасанды интеллект саласындағы педагогтердің цифрлық құзыреттілігі

Кенжегул Зарлыхановна Жаксылыкова
«Өрлеу» БАҰО АҚФ РҚДИ аға оқытушысы.
(Қазақстан, Алматы)

Гулзира Жиеналиевна Жартаева,
Толганай Мухиденовна Динжанова
«А. Жұбанов атындағы дарынды балаларға арналған РҚМММИ» РММ мұғалімдері
(Қазақстан, Алматы)

Бүгінде қоғамның алға қарай қарыштап дамуындағы, өркениет көшіне ұмтылысындағы, білім саласындағы заманауи кеңістікті жасанды интеллект, цифрландыру деген ұғымдарсыз елестете алмаймыз. Бұл жай ғана қазіргі заманғы сөнге айналған сөздер емес, біздің өміріміздің бір бөлшегіне айналды. Алысқа бармай-ақ, қолымыздағы смартфонның дыбыстық көмекші құрылғылары, стриминг платформасындағы ұсыным жүйесі, қызмет көрсетудің автоматтандырылған чат-боттарын және т.б. айтсақ болады.

Білім берудің маңызды міндеттерінің бірі – азаматтарды ақпараттық қоғамда өмір сүруге дайындау. Бұл тапсырманы технологияны қолданбай орындау мүмкін емес.

Білім беру саласындағы балабақшадан жоғары оқу орындарына дейінгі цифрландыру игіліктері жас ұрпақты жан-жақты біліммен қарулануға және түрлі ақпараттарға талдау жасауға көмектеседі. Білім беру ісіндегі цифрландырудың маңыздылығы сол, ресурстарға жол ашылады, заманауи технология мен оқу әдістемесін бірегейлендіруге

мүмкіндік береді. Дағдыларды дамытып, цифрлық қоғамға табысты бейімделуге бірден-бір әсер етеді.

Мысалы, білім беру ісіндегі жасанды интеллект (ЖИ) дегеніміз – процесті жақсартуда жасанды интеллект технологияларының қолданылуы. Бұл – жеке тұлғаны оқыту үшін зияткерлік жүйені қалыптастыру, оқу материалдары мен білім беру ісінің пайдалы әсер коэффициентін арттыруға бағытталған басқа да инновациялар, яғни жаңашылдықтың қайнар көзі.

ЖИ технологиялары мұғалімдерге оқыту сапасын арттыруға, оқушы білімін бағалау үдерісін оңтайландыруға, жекелендірілген оқу бағдарламаларын жасауға көмектеседі.

Мұғалімдердің ЖИ-ні қолдануға дайындығы мәселесін шешу тиісті цифрлық құзыреттіліктерді қалыптастыру және дамыту арқылы жүзеге асады. Зерттеулерге сәйкес цифрлық құзыреттер – бұл азаматтардың цифрлық қоғамда жайлы өмір сүруін, оқуын және жұмыс істеуін қамтамасыз ете алатын білім, білік және дағдылардың жиынтығы. Бұл құзыреттерге жасанды интеллект технологиясы мен нейрондық желілерді пайдалану дағдылары кіреді. Осыған байланысты сұрақ туындауы мүмкін: мұғалімдер кәсіби қызметінде жасанды интеллектті тиімді пайдалануы үшін оларға қандай құзыреттіліктер қажет?

Кейбір зерттеушілер қазіргі білім алушылардың нендей құзыреттіліктерінен бастау алуды ұсынады. Мысалы, білім алушыларға арналған ЖИ құзыреттіліктерінің ең толық үлгілерінің бірі – «Лонг-Мажерко моделі» болып табылады, ол 16 тармақты қамтиды:

- ЖИ технологиясын түсіну
- Технология туралы түсінік
- Пәнаралық байланыс
- ЖИ арасындағы айырмашылықтарды түсіну
- ЖИ-нің күшті және әлсіз жақтарын түсіну
- ЖИ-ні болашақта қолдану мүмкіндігі туралы түсіну және оның қоғамға әсерін бағалау
- Білімді бейнелеу
- Шешім қабылдау
- ЖИ-пен байланысты мәселелердегі адамның рөлін түсіну
- Деректермен әртүрлі манипуляциялар (жинау, сақтау, беру және т.б.).
- Деректерге негізделген оқыту
- Мәліметтерді сыни тұрғыдан түсіндіру
- ЖИ технологиясын терең түсіну
- Машиналық оқытуды түсіну
- Сенсорлар
- ЖИ қолданудағы этикалық мәселелер.

Бұл тұжырымдаманың авторлары оның негізінде мұғалімдер қолданыстағы оқыту бағдарламалары мен бағалау әдістерін реттей алады, сонымен қатар технологиялық мағынада білім алушыларымен

бірге болу үшін қандайда бір құзыреттерді дамыту қажет екенін өздері анықтай алады деп есептейді.

«21 ғасырдағы білім беру үшін Р12» моделінің шеңбері осы тәсілге негізделген, ол заманауи мұғалімдерде болуы тиіс төрт негізгі құзыретті қамтиды:

1. *Негізгі сауаттылық (оқу, жазу, есептеу)* және 21 ғасырдың маңызды аспектілері (экологиялық мәселелер, азаматтық қоғам, қаржылық сауаттылық және денсаулық сақтау технологияларын білу). Сондай-ақ ЖИ мен деректерді пайдалануда этикалық мәселелерді қарастыру ұсынылады. Бұл ретте ЖИ технологиясы мұғалімдерге білім алушыларға пәндік салалардағы негізгі білім, білік және дағдыларды үйретуде көмекші құрал ретінде қарастырылады.

2. *Оқу және жаңашылдық дағдылары.* Бұл салаға шығармашылық пен инновациялық өнімді жасау, сыни ойлау, проблемаларды шешу, коммуникация және ынтымақтастық дағдылары кіреді.

3. *Ақпарат, БАҚ және технологиялар.* Бұл жерде мазмұнмен жұмыс істеу, ақпараттық сауаттылық және заманауи технологияларды, оның ішінде жасанды интеллектті білу, сондай-ақ оның заманауи медиа ортаға әсерін түсіну туралы айтылады. Бұл сонымен қатар ЖИ технологиясын пайдалана отырып бағалауды және оқушылардың қызығушылықтарын ескере отырып білім беру бағдарламаларын құруды қамтиды.

4. *Өмір және мансап құру дағдылары.* Бұл бөлім білім алушылар мен мұғалімдердің жеке білім беру және мансаптық траекториясын құру үшін жасанды интеллект құралдарын пайдалануға арналған.

Тұтастай алғанда, мұғалімдерге арналған цифрлық құзыреттілік үлгілері қазірдің өзінде мұғалімдерге жеткілікті технологиялық икемділік береді және оларды кез келген жаңадан пайда болған технологияны адекватты қабылдауға дайындайды.

Жасанды интеллектке тікелей қатысты құзыреттерге келесілерді негізгі деп санауға болады:

1. *Білім беру деректерін интеллектуалды талдау* – білім алушылар туралы ақпаратты жинау, әртүрлі цифрлық құралдарды пайдалана отырып талдауды өңдеу және жүргізу; білім алушылар мен оқу процесі туралы ақпаратты жинау және талдау мүмкіндігі бар электрондық оқыту қызметтерін пайдалану; оқытуды жекелеңдіру және жеке оқу жолдарын құру қызметтерін пайдалану және т.б.

2. *Эксперттік және интеллектуалды оқыту жүйелері* – кәсіби қызметте жүйелерді таңдау және пайдалану; сараптамалық және интеллектуалды оқыту жүйелерінің құрылымы мен қызметін түсіну; пәндік саланың мазмұнын тұжырымдау және оның педагогикалық безендірілуі және т.б.

3. *Компьютерлік көру* – иллюстрациялық дидактикалық материалдар мен көрнекі білім беру мазмұнын жасау және өңдеу үшін

ЖИ мүмкіндіктерін пайдалану; сәйкес бағдарламалық және аппараттық құралдармен жұмыс істеу және т.б.

4. *Табиғи тілді өңдеу* – тапсырмаларды дайындауды, оларды тексеруді, сұрақтар мен талқылау жоспарларын генерациялауды, сабақтың мазмұндық жоспарларын, лекцияны құрылымдауды автоматтандыру мақсатында оқу тәжірибесінде мәтінді өңдеуге арналған кең таралған генеративті нейрондық желілерді (ChatGPT және т.б.) пайдалану. материалдар және т.б.

5. *Сөйлеуді тану* – оқыту іс-әрекетінде дыбысты тану және оны баспа мәтініне аудару құралдарын қолдану (есту қабілеті нашар адамдармен жұмыс істегенде субтитрлер жасау немесе шет тілдеріндегі бейнелерді пайдалану) және т.б.

6. *Білім беру деректерінің инженериясы* – білім алушылардың цифрлық ізін талдау және түсіндіру; олардың сандық құзыреттілік профильдерін жасау; білім беру деректерін жинау және нәтижелерді талдау ыңғайлылығы үшін білім беру бағдарламаларын бейімдеу; деректерді визуализациялау және олардың негізінде білім беру процесін жақсарту үшін шешімдер қабылдау.

7. *ЖИ этикасы* – ЖИ пайдаланудың этикалық аспектілерін түсіну: авторлық құқықты сақтау және қорғау; жеке деректердің қауіпсіздігі мен құпиялылығын қамтамасыз ету; ақпараттың дұрыстығын тексеру; ЖИ қолданумен байланысты шектеулер мен тәуекелдер туралы хабардар болу және т.б.

Осылайша, ЖИ қолдану білім сапасын арттырып, оқытудың инновациялық тәсілдеріне жаңа мүмкіндіктер бере алады. Тиісті құзыреттерге ие мұғалімдер ЖИ-ң тиімділігін арттыру және оқу нәтижелерін жақсарту үшін пайдалана алады.

Пайдаланған ресурстар:

1. Ребко, О.В. Цифровые компетенции педагогов в области искусственного интеллекта: возможности и ограничения / О.В. Ребко // Приоритетные направления психолого-педагогической деятельности в современной образовательной среде: сборник материалов Всероссийской научно-практической конференции. – 2021. – С. 562-568.

2. Education and AI: preparing for the future & AI, Attitudes and Values. – 2018. – URL: <https://www.oecd.org/education/2030/Education-and-AI-preparing-for-the-future-AI-Attitudesand-Values.pdf> (дата обращения: 21.05.2023).

3. Long, D. What is AI literacy? Competencies and design considerations / D. Long, B. Magerko // In Proceedings of the 2020 CHI conference on human factors in computing systems. – 2020. – С. 1-16.

4. Ng, D.T.K. Conceptualizing AI literacy: An exploratory review // D.T.K. Ng, J.K.L. Leung [et al.] // Computers and Education: Artificial Intelligence. – 2021. – № 2. – С. 100041.

5. Токтарова, В.И. Модели цифровых компетенций сотрудников: структурно-содержательный анализ / В.И. Токтарова, О.В. Ребко // Высшее образование сегодня. – 2022. – № 5-6. – С. 8-14.

6. Авершина, М.В. Искусственный интеллект в современном образовании / М.В. Авершина // Академическая публицистика. – 2021. – С. 483-485.

7. Бадыков, Р.И. Внедрение технологии искусственного интеллекта в образование / Р.И. Бадыков, А.С. Лёхин, С.В. Чернова // Скиф. Вопросы студенческой науки. – 2019. – №. 9 (37). – С. 52-55.

8. <https://syrbayi.kz/bilim/zhasandy-intellekt-zhaene-cifrlandyrw-156451/>.

SECTION III / СЕКЦИЯ III

SOCIETY AND PERSONALITY / ОБЩЕСТВО И ЛИЧНОСТЬ

3.1. Борьба с коррупцией в органах государственных доходов Республики Казахстан: экономический аспект

Зулфикар Чуманович Тултабаев

кандидат юридических наук,
ст. преподаватель кафедры «Экономика и право».
Университет им. Ж. Ташенева (г. Шымкент, Казахстан)
<https://orcid.org/0000-0002-0860-8606>

Клара Молдагалиевна Уйсынбаева

ст. преподаватель кафедры «Экономика и право».
Университет им. Ж. Ташенева (г. Шымкент, Казахстан)

Маржан Тимуровна Сатыбалдиева

ст. преподаватель, магистр юридических наук кафедры
«Экономика и право». Университет им. Ж. Ташенева
(г. Шымкент, Казахстан)

Гульсезим Жасановна Жасан

преподаватель, магистр экономических наук кафедры
«Экономика и право». Университет им. Ж. Ташенева
(г. Шымкент, Казахстан)

Исахан Мусаханович Усенов

ст. преподаватель кафедры «Экономика и право».
Университет им. Ж. Ташенева (г. Шымкент, Казахстан)

Нурислам Кайратович Улыкбеков

преподаватель, магистр юридических наук кафедры
«Экономика и право». Университет им. Ж. Ташенева
(г. Шымкент, Казахстан)

Теневая экономика — это сектор экономики, в котором предпринимательская деятельность обычно официально не зарегистрирована, не подвергается налогообложению и представляет собой разнообразные неформальные и неофициальные экономические активности, которые остаются за пределами официальной статистики и контроля. Включает неофициальную занятость, оплату труда «мертвых душ», уклонение от налогов, оборот нелегальных товаров и услуг, неофициальное предпринимательство и другие нелегализованные виды бизнеса. Такая деятельность обходит официальные правила и регулирование, часто оставаясь невидимой для официальной статистики [1, с. 7].

Влияние теневой экономики на государственный бюджет — это прежде всего:

1. Убытки в доходах:

- теневая экономика приводит к значительным убыткам в государственных доходах. Налоги и сборы, которые должны поступать от этих операций, упускаются, что негативно сказывается на бюджете.

2. Снижение доверия к налоговой системе:

- теневая экономика создает негативный образ налоговой системы, поскольку честные налогоплательщики чувствуют неравенство и несправедливость, когда видят, что другие избегают своих налоговых обязательств.

3. Деформация рынка:

- теневая экономика искажает рыночные условия, так как нелегальные операции могут конкурировать с официальным бизнесом, не выплачивая налоги и не соблюдая стандарты.

4. Ухудшение условий труда:

- в теневой экономике зачастую отсутствует социальная защита и гарантии трудовых прав, что приводит к эксплуатации работников и низкому уровню заработной платы.

5. Снижение инвестиций:

- низкие доходы из-за теневой экономики означают меньше средств для государственных инвестиций в образование, здравоохранение, инфраструктуру и другие области.

6. Препятствия для экономического роста:

- распространение теневой экономики ограничивает возможности для устойчивого экономического роста, поскольку она создает неопределенность и нестабильность в бюджете и на рынке [2, с. 83].

Борьба с теневой экономикой представляет собой сложную задачу для правительств и общества, поскольку требует системных усилий. Важно отметить, что эффективная борьба с теневой экономикой требует комплексного подхода, включающего не только правительственные меры, но и активное участие бизнеса и общественности.

Несмотря на то, что масштабы теневого сегмента казахстанской экономики прямо оценить очень сложно, косвенные параметры говорят о том, что объем неформального сектора в Республике Казахстан достаточно велик. В связи с этим необходимо исследование теневого сектора в Республике Казахстан, определить важнейшие причины его существования и систематизирование основных направлений борьбы с теневыми оборотами.

К условиям, дестабилизирующим социально-экономическое развитие Казахстана, относится теневая экономика. Ее расширение ведет к диспропорциям и разрушению связей между государством и личностью. Между ними утрачивается взаимное доверие, нарушаются принципы общественного договора. Подрыв моральных и нравственных устоев общества разъедает критерии в отношении «чистоплотности» выбора средств достижения целей, границы между дозволенной и недозволенной деятельностью [3, с. 94].

В настоящее время Правительство Республики Казахстан утвердило Комплексный план мероприятий по противодействию теневой экономике на 2023–2025 годы, в плане которого указано, что теневая экономика является сектором экономики, притом доминирующим, где важнейшую роль выполняют неформальные и внеправовые отношения. В плане реализации также указано, что: теневая экономика вызывает экономические деформации, ухудшает качество государственного регулирования, искажает связи между государством и хозяйствующим субъектом, снижает реакцию хозяйствующего субъекта на «сигналы» социально-экономической политики. Также искажаются связи и между хозяйствующими субъектами [4, с. 69]

В результате складываются квазирыночные отношения в экономике. Здесь указаны причины возникновения теневой экономики, это прежде всего: не рациональные структуры отношений собственности, когда трансакционные издержки обмена легально зафиксированными правомочиями становятся большими, т.е. препятствуют эффективному их распределению. Например: уклонение от уплаты налогов представляет собой форму понижения налоговых и иного рода платежей, при которой налогоплательщик в умышленном плане или неосторожно будет избегать уплаты налога или уменьшать размер своих налоговых обязательств с нарушением существующего законодательства. В связи с этим - уклонение от уплаты налогов, это явление, в объективном плане имеющее место в любой стране мира при любых, даже самых льготных, экономических реалиях.

В связи с этим, в области экономики сформировались теневые финансовые группы, которые представляют собой хозяйствующие структуры, имеющие в качестве покровителей различные органы государственной власти, распоряжающиеся крупным капиталом, осуществляющие огромную предпринимательскую деятельность.

На фоне существующего экономического кризиса и падения цен на нефть, средства от продажи, которой составляют львиную долю доходной части бюджета Казахстана, поиск резервов для пополнения казны становится все актуальнее изо дня в день. Для определения резервов в первую очередь нужно понять, что необходимо сделать для стимулирования роста производства товаров и услуг, каким образом достичь максимального вывода предпринимателей из тени и обеспечить их переход из ненаблюдаемой экономики в официальную.

Причины роста теневых оборотов, преобладание тех или иных факторов способствующих уходу предпринимателей в «тень» различны от одной страны к другой стране. Это зависит от уровня социально-экономического развития и политической ситуации в государстве. В свою очередь, институциональное обеспечение, законодательное регулирование, мероприятия противодействия теневой экономике в какой-то степени определяют ее отраслевую

структуру, которая соответственно должна быть учтена при определении уровня теневой экономики в стране.

В настоящих реалиях имеют место нарушения налогового законодательства в Республике Казахстан. С каждым годом увеличивается число преступлений, которые связываются с уклонением от уплаты налогов. Но, их высокая латентность, то есть скрытая форма и низкое раскрытие информации будут приводить к тому, что не все лица, которые совершают такого рода нарушения, несут ответственность [5, с. 28].

«Уклонение от уплаты налогов»; «избежание налогов»; «обход налогов» и т. д. — это все то, что называется в прессе, в официальной и публицистической литературе, явлением, которое сложилось вместе с разрушением советской системы экономики.

Именно с возникновением первых кооперативов и небольших частных предприятий бизнесмены и консультанты, которые осуществляли интеллектуальную поддержку бизнеса, впервые начали серьезно говорить об уклонении от уплаты налогов в качестве нового требования времени.

Данные действия характеризуются следующими обязательными признаками: во-первых, необходимыми действиями налогоплательщика; во-вторых, их акцент делается на сокращении суммы налоговых вычетов. Другими словами, субъект исследуемых отношений должен действовать преднамеренно, заранее зная природу их действий.

Формы уклонения от уплаты налогов различаются по своему правовому характеру и довольно многочисленны. Но, объединяя их в конкретные группы согласно от характера и системы действий налогоплательщика, можно сказать, что уклонение от уплаты налогов производится в трех основных формах:

- прямое уклонение от уплаты налогов;
- обход от налогов;
- уклонение от уплаты налогов без нарушения законодательства.

Прямое уклонение от уплаты налогов является формой уменьшения налогов и иного рода платежей, в которых налогоплательщик намеренно и незаконно понижает сумму налогового обязательства. Уклонение от уплаты налогов производится налогоплательщиком, совершившим налоговое правонарушение или преступление, то есть прямым нарушением налогового законодательства Республики Казахстан.

Действия налогоплательщика в итоге уклонения от уплаты налогов являются незаконными с самого начала. Они могут направляться как на уменьшение суммы уплаты налога, который подлежит уплате в казну, так и на неуплату налога в целом.

Теневая экономика приобретает системный характер и огромные масштабы, превращаясь в стабильный и устойчивый элемент всей

экономики. Она проникла в политическую, экономическую, социальную, правовую сферы общества. Происходит институционализация и структуризация теневой экономики. Если хозяйственная деятельность в легальном режиме осуществляется в рамках правового поля, то в неофициальном – по фиктивным договорам, оплачивается наличными, в криминальном – оборотом оружия, наркотиков и других законодательно запрещенных видов деятельности.

Теневая экономика в настоящих реалиях является основной из главнейших проблем в нашем государстве, так как она имеет системный характер, воздействуя на решение множества социально-экономических проблем. В итоге этого проблемы теневого бизнеса в настоящих реалиях являются предметом исследования экономистов, юристов, социологов, а также общественных деятелей. Противодействие росту теневой экономики, которая угрожает национальной безопасности Республики Казахстан, должно охватывать все уровни управления народным хозяйством, пронизывать взаимоотношения общества, государства и экономики в общем и являться предметом научных исследований.

В свою очередь в Антикоррупционной стратегии Республики Казахстан на 2015-2025 годы отражен аспект влияния теневых процессов на уровень коррупции [4, с. 69].

Таким образом, уклонение от налогов в любом государстве считается отрицательным явлением. На макроуровне оно будет приводить к недополучению средств в бюджет для финансирования расходов, в связи, с чем необходимо вводить новые налоги либо повышать ставки существующих налогов и сборов.

На микроуровне неплательщики налогов оказываются в более выгодном положении в сопоставлении с законопослушными плательщиками, а в итоге этого могут провоцировать других субъектов экономической активности на похожие действия. В итоге данного обстоятельства необходимо вырабатывать, предпринимать и в постоянном плане совершенствовать меры по борьбе с незаконной неуплатой налогов, что даст возможность повысить доходную часть бюджета, а, значит, и реализацию всех функций государства в полном размере.

Борьба с коррупцией и теневой экономикой, это – цель, которую Правительство решило достичь, внедрив в Казахстане поэтапное всеобщее декларирование. Первыми декларацию сдали госслужащие и их супруги, затем работники квазигосударственного сектора. Например: с 1 января 2024 года раскрыть все свои доходы должны уже руководители и учредители юридических лиц, а также индивидуальных предпринимателей и их супругов. И лишь 2025 году – оставшиеся категории граждан [6, с. 29].

В рамках реализации Антикоррупционной стратегии Республики Казахстан на 2015–2025 годы указано следующее:

- во-первых, формирование системы добропорядочности и антикоррупционной культуры в обществе должна стать идеологией добропорядочности в обществе.

- во-вторых, добропорядочность – это комплексное понятие, сочетающее в себе такие ценности, как честность, законность, неподкупность, благонадежность.

- в-третьих, система добропорядочности предполагает открытость, прозрачность деятельности государственного аппарата.

В добропорядочном обществе нулевая терпимость к коррупции становится внутренним убеждением каждого, основой мышления и поведения. Именно развитая антикоррупционная культура обеспечивает понимание, что коррупция – это угроза успешному будущему страны, препятствие для конкурентоспособности подрастающего поколения. Принципиально важную роль при формировании системы добропорядочности играет партнерство государства и граждан, объединение их усилий в деле противодействия коррупции, обеспечение максимальной вовлеченности общества в эту работу.

Ущерб, наносимый коррупционным нарушением, распространяется не только на бюджет страны, но и на качество жизни каждого казахстанца. Из-за недобросовестных действий со стороны граждан, бизнеса или представителей государственного сектора снижается качество услуг и товаров. Это также в той или иной степени коснется каждого гражданина Республики Казахстан. У каждого гражданин есть возможность бороться с этим явлением с выгодой для себя. Например: за сообщение о коррупционных правонарушениях граждане получают денежное вознаграждение [7, с. 43].

Система поощрения граждан за сообщение о фактах коррупции была внедрена в 2020 году. "Согласно приказу по коррупционным правонарушениям, по которым сумма взятки или причиненного ущерба либо стоимость представленных льгот или оказанных услуг не превышает одной тысячи МРП (3 692 000 тенге.) или отсутствует ущерб, единовременное **денежное вознаграждение варьируется от 30 до 100 МРП**. В случаях, когда эта сумма превышает одну тысячу МРП, вознаграждение устанавливается в размере **10 процентов от суммы взятки или ущерба, но не более 4000 МРП** (14 миллионов 768 000 тысяч тенге) [8, с. 73].

Здесь необходимо напомнить, что за предоставление или получение взятки в Казахстане предусмотрено строгое наказание. Так, за подарки госслужащим в размере до 2 МРП или 7384 тенге казахстанцам грозит штраф в размере 200 МРП или 738 400 тенге. Подарки дороже 2 МРП будут восприниматься как взятка. За это уже грозит уголовное наказание.

При этом наказание накладывается и на профессиональную деятельность нарушителей. Так, за прием на работу бывших

коррупционеров в квазигосударственном секторе предусмотрен штраф в размере до 100 МРП или 369 200 тенге [9, с. 62].

В Республике Казахстан Правовую основу противодействия коррупции составляют Конституция Республики Казахстан, Уголовный кодекс РК, Уголовно-процессуальный кодекс РК; Закон Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года "О противодействии коррупции;" Указ Президента Республики Казахстан от 26 декабря 2014 года "Об антикоррупционной стратегии Республики Казахстан на 2015-2025 годы" и другие нормативные правовые акты, предусматривающие основные направления и конкретные меры противодействия и борьбы с коррупцией.

В антикоррупционной стратегии РК на 2015-2025 годы внесены законодательные изменения, касающиеся уголовной ответственности за коррупционные преступления. Например: В Казахстане с 2021 года будут жестче наказывать за коррупцию. К примеру: с 20 декабря 2020 года, более 2-х лет, ужесточены наказания за коррупционные преступления. В частности, лица, совершившие тяжкие и особо тяжкие коррупционные преступления, не смогут рассчитывать на условно - досрочное освобождение. Если назначено наказание в виде 7 лет лишения свободы, коррупционер должен полностью отбыть этот срок. Ранее, по преступлениям, связанным с получением взятки, виновное лицо имело возможность отбывать наказание в учреждениях уголовно-исполнительной системы минимальной безопасности. Это было предусмотрено законом. В настоящее время, пакет законодательных поправок 2020 года исключил эту возможность

Также наблюдается увеличения сроков лишения свободы, возросли и размеры штрафов за дачу взятки и посредничество во взяточничестве.

К примеру, теперь для дающих простую взятку до 50 МРП (184 600 тенге); минимальный размер кратного штрафа увеличен вдвое - с 10-кратного до 20-кратного размера взятки. Если лицо осуждено за дачу взятки в сумме 100 тысяч тенге, то минимальный штраф, который может быть назначен ему судом, составит 2 миллиона тенге. Прежде размер минимального штрафа составлял 1 миллион тенге. Аналогично вдвое увеличен порог кратного штрафа и для посредников. Например, по части 1 ст. 368 УК РК было ранее: от 5-кратной до 10-кратной суммы взятки», а в настоящее время стало - от 10-кратной до 20-кратной суммы взятки [10, с. 27].

Использованная литература:

1. Закон Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года «О противодействии коррупции» (с исправлениями и дополнениями от 03.01.2023 г.) стр. 7.
2. Джанкуразова Г.К. Теневая экономика. Алматы: 2019 г., стр. 83.

3. Карагузова «Теневая экономика: тенденции и развития». Алматы. 2014 г. стр. 94.
4. Антикоррупционная стратегия Республики Казахстан на 2015–2025 годы. Указ Президента РК 2014 года. Стр. 69.
5. Завельский М.Г. «Теневая экономика и трансформационные процессы» // Социальный исследователь - 2018 г., Алматы. Стр. 28.
6. О государственной службе: Закон РК от 23 июля 1999 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 28 ноября 2018 г.). Стр. 29.
7. О некоторых вопросах Агентства РК по делам государственной службы и противодействию коррупции и внесении изменений и дополнений в некоторые указы Президента Республики Казахстан: Указ Президента Республики Казахстан от 29 августа 2014 года. Стр. 43.
8. Карабанов А.Д. Современные проблемы противодействия коррупции. Уголовно-правовой и криминологический аспекты. – А.: 2019 г. Стр. 73.
9. Борьба с коррупцией: учебное пособие / под ред. Е. Алауханова. – Алматы, 2018 г.
10. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 12.09.2023 г.). Стр. 27.

3.2. Исправление осужденных как цель наказания по уголовному законодательству Республики Казахстан

Нургуль Еркиновна Урбисинова

магистр юридических наук, докторант.

Университет «Туран» (Алматы, Казахстан)

Асель Айдархановна Бекбауова

магистр юридических наук, докторант.

Университет «Туран» (Алматы, Казахстан)

Алия Сержановна Кошкинбаева

PhD, Ассоциированный профессор кафедры

«Юриспруденция и Международное право».

Университет «Туран» (Алматы, Казахстан)

В статье анализируется понятие «исправление осужденных» с позиции уголовного и уголовно-исполнительного права. Исследуются проблемные аспекты существующего механизма исправления осужденных, в частности оценка степени поведения. На основании проведенного анализа формулируются предложения по совершенствованию института исправления осужденных.

Ключевые слова: исправление осужденных, уголовное наказание, исполнение наказания, уголовная ответственность, условное досрочное освобождение.

Сотталғандарды түзеу Қазақстан Республикасының қылмыстық заңнамасы бойынша жазалаудың мақсаты ретінде

Нургуль Еркиновна Урбисина

з.ғ.м., "Тұран" университетінің докторанты
(Алматы, Қазақстан)

Асель Айдархановна Бекбауова

з.ғ.м., "Тұран" университетінің докторанты
(Алматы, Қазақстан)

Алия Сержановна Кошкинбаева

PhD, "Тұран" университеті "Құқықтану және
халықаралық құқық" кафедрасының қауымдастырылған
профессоры (Алматы, Қазақстан)

Мақалада қылмыстық және қылмыстық-атқару құқығы тұрғысынан "сотталғандарды түзету" ұғымы талданады. Сотталғандарды түзету тетігінің проблемалық аспектілері, атап айтқанда мінез-құлық дәрежесін бағалау зерттеледі. Жүргізілген талдау негізінде сотталғандарды түзету институтын жетілдіру бойынша ұсыныстар тұжырымдалады.

Түйінді сөздер: *сотталғандарды түзету, қылмыстық жаза, жазаны орындау, қылмыстық жауаптылық, шартты түрде мерзімінен бұрын босату.*

Correction of Convicts as the Purpose of Punishment Under the Criminal Legislation of the Republic of Kazakhstan

Nurgul Ye. Urbisinova

M.yu.n., doctoral student at Turan University (Almaty, Kazakhstan)

Asel A. Bekbauova

M.yu.n., doctoral student at Turan University (Almaty, Kazakhstan)

Aliya Ye. Kashkinbayeva

PhD, Associate Professor of the Department of Jurisprudence, and
International Law. Turan University (Almaty, Kazakhstan)

The article analyzes the concept of "correction of convicts" from the perspective of criminal and penal enforcement law. The problematic aspects of the existing mechanism for the correction of convicts are investigated, in particular, the assessment of the degree of behavior. Based on the analysis, proposals are formulated to improve the institution of correction of convicts.

Keywords: *correction of convicts, criminal punishment, execution of punishment, criminal liability, conditional early release.*

В своем Послании народу Казахстана «Новый Казахстан: путь обновления и модернизации» Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев обозначил общую задачу - усиление правозащитных институтов. Главой государства подчеркнута значимость инициатив,

которые станут важным шагом в построении справедливой правовой системы государства [1].

В целях исполнения указанной задачи Президентом издан указ о мерах по реализации Послания народу Казахстана, в рамках которой затронуты вопросы правовой системы уголовно-исполнительного законодательства. В частности, относительно закрепления в Конституции Республики Казахстан решения об отмене смертной казни, принятия системных мер для снижения уровня насилия в обществе, в том числе с проработкой вопроса необходимости ужесточения наказания за насилие в отношении женщин и детей [2].

Функционирование правовой системы в любом обществе определяется, прежде всего, той целью, ради которой система сформирована и действует.

Цель как идеальное предвосхищение результата правового регулирования выступает в качестве организующего начала правовой системы.

В уголовном праве цель реализуется посредством наказания. Одно из наиболее удачных и полных определений уголовного наказания дано ученым М.Д. Шаргородским. Он писал: «Наказание в советском уголовном праве — это мера государственного принуждения, применяемая только судебными органами к лицам, совершившим преступления. Наказание выражает отрицательную оценку преступника и его деяния государством и заключается в лишении преступника каких-либо принадлежащих ему благ [3].

Уголовный закон подчеркивает, что наказание применяется для достижения определенных целей. Так, в части 2 статьи 39 Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее – УК РК) закреплено: «Наказание применяется в целях восстановления социальной справедливости, а также исправления осужденного и предупреждения совершения новых уголовных правонарушений как осужденным, так и другими лицами. Наказание не имеет своей целью причинение физических страданий или унижение человеческого достоинства» [4].

Однако понятие «исправление осужденного» как одна из целей наказания в уголовном законодательстве не имеет своего определения. Исправление осужденного как правовое понятие законодатели определяют в уголовно-исполнительном законодательстве.

В законодательстве об исполнении наказаний Республики Казахстан содержится следующее определение: «Исправление осужденного – формирование у осужденного правопослушного поведения, позитивного отношения к личности, обществу, труду, нормам, правилам и этике поведения в обществе» [5].

Предмет целей наказания очень насущный. Данное содержание касается позитивных социально-психологических изменений в поведении лица путем назначения наказаний в уголовном

законодательстве, а также вследствие применения наказаний достижения определенных целей и результатов к лицам, признанными судом виновными в совершении преступления в рамках уголовно-исполнительного права.

Проанализировав действующие нормативно-правовые акты, наш взгляд в недостаточной форме раскрываются цели наказания в априори согласно уголовно-исполнительного законодательства. В то время как в УК РК понятийный аппарат целей наказаний не приводится совсем.

Исправление как институт уголовного права имеет важнейшее принципиальное значение в понимании уголовной ответственности, поскольку, как совершенно верно подчеркнул А.И. Люблинский, это проявляется в том, что «никто не должен быть удерживаем в тюрьме после того как доказано, что он исправился и перестал представлять опасность для общества, и никто не должен быть выпускаем из тюрьмы до тех пор, пока он не исправился и представляет опасность для общества; решить же вопрос об исправлении и об опасности или своевременности выпуска может только тюремная администрация» [6].

Принципы гуманизма и экономии репрессии выражаются в том, что если осужденный исправился и эта цель наказания достигнута, то лицо подлежит условно-досрочному освобождению. Если в процессе исполнения наказания до истечения полного назначенного судом срока наказания цель наказания будет достигнута и лицо доказало своё исправление, то необходимости в продолжении отбывания наказания нет, и оно освобождается условно-досрочно. Механизм условно-досрочного освобождения предусмотрен как следствие достижения цели исправления в уголовном законе романо-германская система права. В странах англосаксонской системы права эта проблема решается посредством другого механизма – через вынесение приговоров с неопределенным сроком (например, до исправления) [6].

Непроизвольно задаешься вопросами, соразмерна ли практика применения уголовно-исполнительного законодательства при реализации целей и мер уголовного наказания, возможно ли достижение названной цели наказания?

Оценка поведения осужденного с целью определения степени его исправления осуществляется со дня прибытия осужденного в учреждение [5].

Через призму степеней поведения определяется степень исправления осужденных, что в свою очередь самым непосредственным образом влияет на их правовое положение в учреждении. Так, в соответствии с частью 2 статьи 95 Уголовно-исполнительного кодекса Республики Казахстан (далее – УИК РК) степень поведения осужденного является основанием для: изменения вида учреждения, условий отбывания наказания в учреждении, расширения его прав либо установления право ограничений.

В статье 95 УИК РК законодатель закрепил положительные и отрицательные степени поведения лиц, отбывающих наказание в виде лишения свободы, которые определяются на основании следующих критериев:

- для положительно характеризующихся осужденных:

1) первая положительная степень поведения – при наличии не менее одного поощрения и отсутствии взысканий в течение трех месяцев и более со дня получения последнего поощрения;

2) вторая положительная степень поведения – при наличии первой положительной степени поведения, не менее одного поощрения и отсутствии взысканий в течение шести месяцев и более со дня получения первой положительной степени поведения;

3) третья положительная степень поведения – при наличии второй положительной степени поведения, не менее одного поощрения и отсутствии взысканий в течение одного года и более со дня получения второй положительной степени поведения;

- для отрицательно характеризующихся осужденных:

1) первая отрицательная степень поведения – при признании нарушителем установленного порядка отбывания наказания;

2) вторая отрицательная степень поведения – при признании систематическим нарушителем установленного порядка отбывания наказания;

3) третья отрицательная степень поведения – при признании злостным нарушителем установленного порядка отбывания наказания.

Согласно ст.128 УИК РК к осужденным применяются меры поощрения:

- за хорошее поведение;

- добросовестное отношение к труду, учебе;

- активное участие в работе добровольных образований и воспитательных мероприятиях;

- принятие мер по возмещению ущерба, причиненного преступлением [5].

Если с отрицательно характеризующими для осужденных степеней поведения все логично. Изучение оснований присвоения осужденному положительной степени поведения показывает, что законодательством не закреплён определенный механизм либо алгоритм применения мер поощрений.

В частности, насколько разумно требовать наличия у осужденного поощрений для получения им положительной степени поведения? Что подразумевает хорошее поведение, добросовестное отношение или активное участие в целях поощрения осужденного? Какое временное обозначение достаточно для одного либо нескольких действий? Сколько их должно быть и какой промежуток времени они охватывают?

Кроме того, анализ статей 128, 129 и 133 УИК РК позволяет сделать вывод, что применение поощрений — это право (а не

обязанность) должностных лиц учреждений, то есть они могут быть применены или не применены в зависимости от усмотрения руководства конкретного учреждения. Иными словами, осужденный в положении «заложника» от субъективного мнения должностных лиц.

Осужденному для того, чтобы получить любую положительную степень – необходимо документально подтвердить полученное одно или несколько поощрений.

Вследствие этого становится возможным нарушения принципа справедливости. На наш взгляд в таком случае о позитивном изменении сознания осужденного говорить сложно.

Необходимо учитывать, что исправление осужденного происходит в довольно сложно специфическом и психологическом климате в учреждениях.

Согласно части 4 статьи 95 УИК РК осужденный, не имеющий поощрений и взысканий либо взыскания которого погашены в порядке, установленном настоящим Кодексом, признается не имеющим определенной степени поведения.

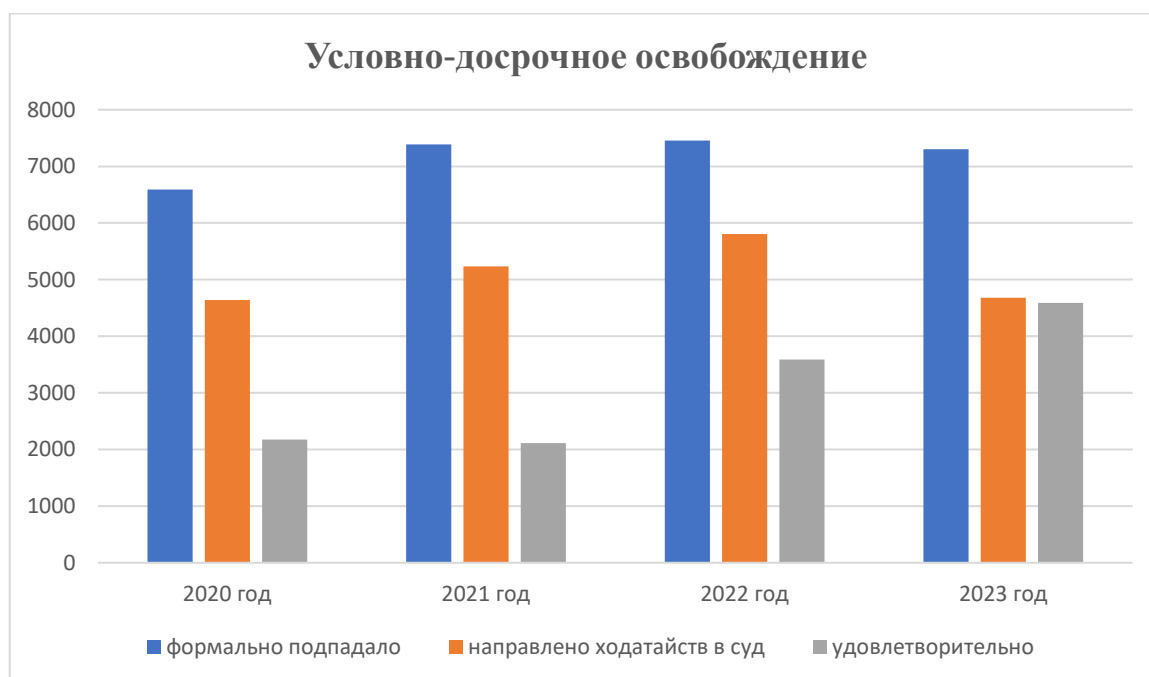
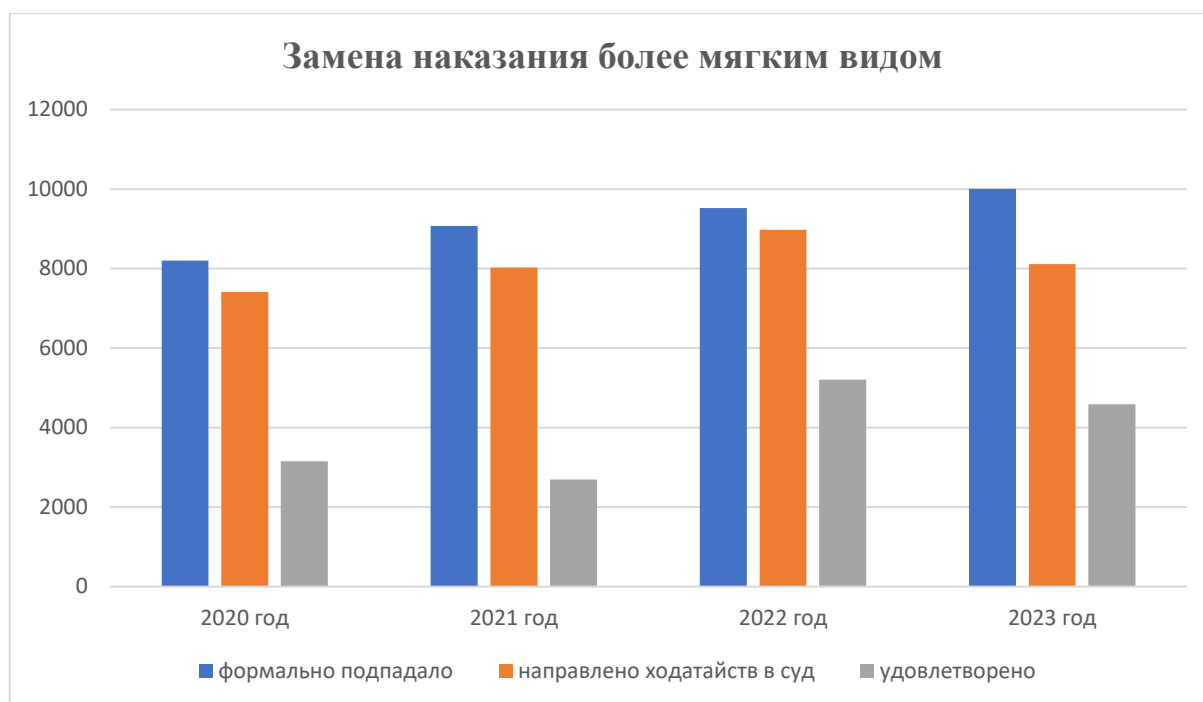
По нашему мнению, случай в котором осужденный не имеет взыскания (либо они погашены) это яркий показатель, что последним добросовестно выполнялись возложенные на него обязанности, соблюдались правила внутреннего распорядка, общежития и т.д. Данный факт является важным при внешне поведенческом и внутренне психологическом проявлении осужденным при отбытии наказания.

Согласно статистическим данным, в данное время отбывают наказание в местах лишения свободы 29 783 осужденных. Из них большая часть (90%) не имеют определенной степени поведения, 7% имеют отрицательную и только 3% осужденных имеют положительную степень [7].

Однако данная статистика показывает, что предусмотренная уголовно-исполнительным законодательством необходимость подтверждения для положительной степени поведения - поощрений в настоящее время не выдает действительное положение в учреждениях.

Проанализировав статистические данные условно-досрочно освобожденных и замену наказаний более мягким видом, мы приходим к выводу, что показатели формально подпадавших и направленных ходатайств в суд значительно выше тех, кто имеет положительную степень на данный момент. Эти цифры свидетельствуют о том, что осужденные ведут себя положительно ближе к предшествующему рассмотрению ходатайства в суде период.

Статистические сведения выглядят следующим образом:

Внесение изменений в действующее уголовно-исполнительное законодательство поможет эффективнее проводить воспитательную работу с осужденными, мотивировать их к исправлению и ресоциализации, также наладить объективную правовую статистику. Как изложено выше отсутствие взыскания – есть соблюдение правил и порядка отбывания наказаний.

В этой связи, считаем, что закрепленные законодателем критерии определения положительных степеней поведения не отражают объективное состояние дел в исправительных учреждениях по республике.

Качество положительной степени поведения лиц, отбывающих наказание на пути к исправлению напрямую обусловлен полнотой и содержательным определением присвоения каждой степени. Как показал анализ, в этой части действующий УИК РК несовершенен.

Для эффективности реализации такой цели наказания, как исправление осужденного, предлагается расширить содержание действий, за которое применяется поощрение осужденному и разработать алгоритм присвоения положительных степеней. К примеру, указать необходимое количество поощрений для 2 и 3 положительной степени, определить длительность и периодичность применения поощрений во временном пространстве и т.д.

Полагаем, что осужденный, соблюдающий на протяжении непрерывного отрезка времени правила и порядок учреждения, совершает первый шаг на пути к исправлению. На наш взгляд, в целях достижения положительных результатов в исправлении осужденных, считаем достаточным критерием для присвоения первой положительной степени поведения осужденным «отсутствие взысканий в течение трех месяцев».

Список использованной литературы:

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 16.03.2022 г. «Новый Казахстан: путь обновления и модернизации» <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1623953>;
2. Указ Президента Республики Казахстан от 29 марта 2022 года №847 «О мерах по реализации Послания Главы государства народу Казахстана от 16 марта 2022 года «Новый Казахстан: путь обновления и модернизации» <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200000847>;
3. А.Ф. Мицкевич, Уголовное наказание: понятие, цели и механизмы действия, «Юридический центр пресс», г. Санкт-Петербург, 2015 год;
4. Кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК «Уголовный кодекс Республики Казахстан». <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>;
5. Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 234-V ЗРК «Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан» <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234>;
6. А.И. Люблинский, Неопределенные приговоры, статья, Журнал Министерства юстиции №88, г. Санкт-Петербург, 1994 год.
7. Статистика Комитета УИС МВД РК // <https://www.gov.kz/memleket/entities/ps?lang=ru>.

3.3. Криминологиялық зерттеулердің методологиясы мен әдістемесі

Тамара Аманжоловна Идрисова

Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің
қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі (Қазақстан, Атырау қ.)
<https://orcid.org/0009-0003-7284-1415>

Адам қандай да бір пәнді оқуға кіріскен кезде оның бірнеше жолы бар. Бір жолы - жинақталған біліммен және алдыңғылар тұжырымдаған қорытындылармен танысу, содан кейін оларды өз қызметінде басшылыққа алу. Басқасы - зерттелетін құбылыстарды талдау және зерттелетін құбылыстың заңдылықтарын тану мақсатында бұрын алынған жаңа деректермен салыстыру. Мысалы, бұрын криминология бойынша оқулықтарда қылмыс туралы бөлімдер негізінен қазіргі қылмыстың сипаттамалары туралы мәліметтерді қамтитын. Алайда криминалдық жағдай үнемі өзгеріп отырады және оқулық шыққаннан кейін бір-екі жылдан соң тиісті ақпарат бұрынғы өзектілігін жоғалтады. Әрине, қылмыстылық пен оның өзгерістерін талдау әдістерін көрсету маңызды. Бұл тұрғыдан дайын білімді ұсыну оны алу жолын көрсетуден әлдеқайда аз. Екінші жол анағұрлым өнімді, бірақ ол зерттеудің әдіснамалық мәдениетін, ықтимал әдістердің бүкіл арсеналын пайдалануды болжайды.

Методология және әдістеме ұғымы. Methodos грекше сөзбе-сөз алғанда «бірдемеге жол», зерттеу дегенді білдіреді. Ғылыми айналымда «методология», «әдістеме», «әдіс» және бірқатар сөздер пайдаланылады. «Әдіс» дегеніміз амал, зерттеу тәсілі. Әдістеме – зерттеу әдістерінің жиынтығы. Методология – бірдемені ғылыми зерттеудің жолдары, әдістері туралы ілім.

Кез - келген басқа зерттеулер сияқты криминологиялық зерттеулердің методологиясы зерттеу заты мен объектісіне, зерттеуші алдыға қойған мақсатқа байланысты. Адамды зерттеу әдістемесі өлі табиғатты зерттеу әдістемесімен бірдей бола алмайды, қоғам мен адамды зерттеу әдістемелері де басқа.

Осы терминдердің барлығын күрделі талдауға кіріспей, неғұрлым жиі қолданылатын мазмұнға тоқталайық:

әдіс - бұл зерттеу тәсілі, қабылдау;

әдістеме - зерттеу әдістерінің жиынтығы;

әдіснама - нені ғылыми зерттеу жолдары, әдістері туралы оқу.

Алдымен әдіснаманың криминологиялық проблемаларына жүгініп, содан кейін нақты әдістер мен әдістемелердің жиынтығын қараған жөн. Жалпы криминологиялық таным диалектикалық - материалистік ілімді пайдалануға негізделеді. Танымның жалпы ғылыми әдістерін криминологияда қолдану.

Қылмыс жасайтын күрделі қоғамдық процестерді де, қылмыс жасайтын адамдардың мінездемелерін де қозғайтынын ескере отырып, криминологиялық зерттеу жолдары қандай болуы тиіс?

Гносеология сұрақтары (gnosis, gnoseos - грекше ілім, таным дегенді білдіреді) криминологтарды нәрсе туралы сұрақтардан кем емес, онтология сұрақтары (ontos - грекше мәні бар) [1 – 480 б].

Іс жүзінде біздің мән-жай туралы пайымдауларымыз, атап айтқанда қылмыс туралы пайымдауларымыз біздің әдіснамалық, гносеологиялық көзқарасымызға, оны қалай түсінетінімізге және зерттейтінімізге тәуелді. Мысалы, криминологиядағы қылмыстық-антропологиялық бағыттың өкілдері адамның қылмыстық мінез-құлқын негіздейтін оның туа біткен сипатын дәлелдеу процесінде антропологиялық және басқа да зерттеулер жүргізді. Сонымен қатар, сыни криминология деп аталатындардың жақтаушылары қоғамның қылмысты тудыратын сипаттамаларын әлеуметтік, саясаттануды жүзеге асыра отырып, талдауды ғана жеткілікті деп есептейді.

Егер тұтастай алғанда криминологиялық таным әдіснамасы туралы айтатын болсақ, онда ол диалектикалық-материалистік оқуды пайдалануға негізделеді. Бұл ретте мыналар принципті түрде маңызды:

- біріншіден, қылмыстылық әлеуметтік құбылыс ретінде қарастырылады және тиісінше, оны зерттеу кезінде әлеуметтік ғылымдардың әдістері пайдаланылады. Оның ішінде әлеуметтану, әлеуметтік психология. Өртүрлі әлеуметтік құбылыстармен, процестермен, институттармен қатар адам да зерттеледі. Бірақ биологиялық тұрғыдан емес, қоғам мүшесі ретінде қоғамдық дамудың өнімі. Криминологтардың қылмыскердің жеке басы туралы айтуы кездейсоқ емес;

- екіншіден, қылмыс басқа құбылыстармен және процестермен өзара байланыста талданады. Ол әрқашан қоғамдық қатынастар аясында қарастырылады. Қылмыстылық - қоғаммен қатар тұрған нәрсе емес, осы қоғамда бар құбылыс, оның саяси, экономикалық, әлеуметтік, рухани салаларын қамтиды.

- төртіншіден, криминологиялық маңызы бар құбылыстардың дамуы қозғалыс үдемелі сипатта болатын процесс ретінде қарастырылады. Яғни, қозғалыс шеңбер бойынша жүрмейді. Сәйкесінше, бұрын болған нәрсені қарапайым қайталау мүмкін емес. Олардың жинақталуы, дамуы кезіндегі сандық өзгерістер сапалық өзгеріске өтеді және қылмыстың жаңа жағдайларын туындатады. Ал бұл оған қарсы күрес тәсілдерін өзгертуді немесе былайша айтуға болады: қылмысқа қарсы күресті ұдайы жетілдіруді;

- бесіншіден, ішкі қарама-қайшылықтар, зерттелетін криминалдық құбылыстардың түрлі жақтары, сыртқы, яғни криминалдық және өзге де құбылыстар арасындағы қарама-қайшылықтар ескеріледі. Сондай-ақ ішкі және сыртқы қарама-қайшылықтардың өзара іс-қимылы назарға алынады. Қарама-қайшылықтарға қарсы күрес тиісті құбылыстардың

даму көзі болып табылады. Қылмысқа қарсы күрес, қылмыстың алдын алу - бұл әрқашан бір мезгілде жағымсыз тұстарды жою және оң тұстарға сүйену, оларды дамыту және көтермелеу [2 – 660 б].

Криминологиялық зерттеуде танымның мынадай жалпы ғылыми әдістері пайдаланылады:

- 1) абстрактіден нақтыға көтерілу;
- 2) жорамал
- 3) жүйелік-құрылымдық талдама (жүйелік амал)
- 4) тарихи әдіс
- 5) салыстыру
- 6) динамикалық және статистикалық әдістер

1. Абстрактіден нақтыға көтерілу. Танымның бұл әдісі зерттеушінің теориялық даярлығының белгілі бір деңгейде болуын, жорамал жасауды, теориялық ұғымдар мен түсініктерді пайдалануды, абстрактілі ойлауды керек етеді.

2. Жорамал. Ол іздестіру бағытын көрсетеді, зерттеуші назарын шындықтың қандай да бір кездеріне аударады, зерттеуді бір мақсатқа бағыттауға мүмкіндік береді.

3. Жүйелік амал. Бұл әдіс саны белгілі өзара байланысты элементтерді қамтитын белгілі бір құрылымы бар белгілі бір күрделі ұйымдасқан жүйе ретінде зерттелетін объектіні (біздің жағдайда қылмыскерлік пен қоғам) қарауды көздейді. Қылмыскерлік дегеніміз көптеген жай қылмыстар ғана емес, олардың жүйесі, ол жайында келесі тарауда толығырақ айтылады. өте жалпы түрде жүйені қандай да бір тұтастық құрайтын өзара байланысты элементтердің кешені деп ұғыну қалыптасқан.

4. Тарихи әдіс. Ол қылмыскерлікті тарихи тұрғыдан, қозғалыста зерттеуді қамтамасыз етеді. Қылмыскерлікке талдау жасағанда, әдетте, қылмыскерліктің сипаттамасы мен үрдісін, сондай-ақ оның өзге құбылыстарымен байланысын ашуға мүмкіндік беретіндей ұзақ кезең алынады.

5. Салыстырмалы әдіс. Әр мемлекеттердегі, мемлекеттің әр аймақтарындағы қылмыскерлік, жынысы, жасы және әлеуметтік жағдайы және т.б. әр түрлі адамдардың қылмыскерлігі салыстырылады.

6. Динамикалық және статистикалық әдістер криминологиялық зерттеулерде кеңінен қолданылады. Әсіресе, қылмыскерлікте жататын осы жаппай құбылыстарды зерттеуде бұл статистикалық әдіс кеңінен пайдаланылады. Динамикалық және статистикалық әдістер әр түрлі білім береді. Динамикалық заңдылықтар дегеніміз даму заңдылығы. Оларды қолдану себептік байланыстарды анықтауға алып келді [3–734 б.].

Криминологияда нақты - социологиялық әдістерді қолдану. Криминологияда нақты - социологиялық әдістер, яғни әлеуметтік құбылыстарды орын мен уақыттың нақты жағдайларында және олардың нақты көрініс табуында зерттеу әдістері криминологиялық

зерттеулерде маңызды орын алады. Бұл әдістер кешені мыналарды қамтиды:

- 1) Құжаттарды зерттеу
- 2) Анкета және сұхбат ретінде сұрақ беру
- 3) Байқау жүргізу (тікелей немесе сырттай)
- 4) Эксперимент

1. Құжаттарды зерттеу. Криминологиялық зерттеу жүргізгенде әр түрлі құжаттарды зерттеуге келеді, олар: статистикалық есептер, істердің материалдары, қылмыстар туралы арыздар мен оларға қайтарылған жауаптар, шағымдар, бақылаушы органдардың материалдары, сот-медициналық сараптама орталығының, бұқаралық ақпарат құралдарының материалдары. Сонымен қатар, аймақтардың төлқұжаттары, әлеуметтік-экономикалық талдаудың жинақтап қорытылған нәтижелері, қылмыскерлікке және онымен байланысты құбылыстарға бұрын жүргізілген зерттеулердің нәтижелері мен басқа да құжаттар зерттеледі.

2. Сауалнама не сырттай, не бетпе-бет (сұхбат арқылы) жүргізіледі. Бірінші жағдайда сұрақтар көрсетілген анкета жасалынады. Осы екі жағдайда да зерттеудің нақты мақсатына байланысты істі қолға алу күні бұрын жоспарланады. Толтырылғаннан кейін статистикалық өңдеуден өтетін сауалнама, сұрақ-жауап, карточка қағаздары жасалады. Сауалнама бір мезгілде көп адамды тартып, қатыстыра алатындықтан зерттеушіні қызықтыратын ақпараттарды жинап алуда көп уақытты үнемдейді. Дұрыс ақпарат алу үшін сауалнама жүргізудің нысаны мен мазмұнын өте мұқият ойластыру керек. Зерттеудің нәтижелі болатындығын әдістемелік жағынан дұрыс қарастырылған сауалнамаға байланысты екендігін әсірелемей-ақ айтуға болады.

Сұхбат барысында зерттеушіні қызықтыратын құжаттағы белгілі болған және тіркелген фактілер мен сипаттамалар жөнінде сұралу мен әңгіме-дүкен жүргізіледі. Сұхбаттың нәтижелілігі көбінесе соның барысында зерттеушінің байыпты ақпарат ала білу шеберлігіне байланысты.

3. Байқаудың бірнеше түрі бар [4–327 б.].

Социологиялық зерттеулердегі байқауларға қарағанда криминологияда байқау өрісінің және оның нұсқаларының біршама ерекшеліктері бар.

Мысалы, байқаудың 3 негізгі рөлін бөліп алуға болады: 1) байқаушы – қандай да бір қызметке қатысушы (қызметті және оған қатысушыларды байқап жүреді); 2) шындығында байқаушы (ол өзін қызметін байқауы тиіс субъектілермен қатынаста байқаушы ретінде сезінеді); 3) қамтылған байқаушы (жұмысқа орналасады не өзін бақылаушы ретінде көрсетпей бір жерлерде жүреді, бақылауы тиіс қызметке қатыспайды, бақылауды сырттай жүргізеді).

4. Эксперимент. Криминологиялық зерттеуде, әсіресе, эксперименттік әдіс айтарлықтай мәнге ие болып келеді. Профессор

Дюверженің айтуынша, «эксперимент жасауды арандатылған байқау деуге болады» [5–303 б.]. Отандық әдебиетте экспериментке «эксперимент жасаушының басқаруындағы кейбір факторлардың ықпалымен объектінің өзгеретін жағдайына бақылау жасау және дәйекті тіркеу болатын зерттеу әдісі» деген анықтама беріледі. Мұнда оның екі түрін бөліп көрсетуге болады: нақты жағдайдағы эксперимент және математикалық модельдегі эксперимент. Нақты жағдайда тиісті санкция болғанда, ең бастысы құқық қорғау органдарының жұмысын ұйымдастырудағы жаңа нысандар мен әдістердің тиімділігін тексеруге қатысты эксперименттер жүргізіледі.

Динамикалық және статистикалық әдістер әртүрлі білім береді. Динамикалық заңдылықтар - бұл даму заңдылықтары. Оларды қолдану себепті тәуелділіктерді анықтауға тікелей әкеледі [6 – 799 б.].

Мысалы, жиырма жыл ішінде кәмелетке толмаған кезінде қылмыс жасаған жүз қырықтан астам адамның жеке мінездемелері мен тағдырын жан-жақты зерделеу жүзеге асырылды. Зерттеудің бірінші кезеңі - бұл 14-17 жастағы сыналусыларды қылмыс жасағаннан кейін бірден зерттеу; екіншісі - он жылдан кейін; үшіншісі - тағы он жылдан кейін. Бұл бірінші кезеңдегі қылмыстық мінез-құлықтың қандай жағдайлармен және қалай байланысты болғанын, кейіннен бірінде қылмыстың қайталануын, басқаларының түзетілуін, үшіншісінің шектен тыс бұзылуын анықтауға мүмкіндік берді.

Статистика жалпы қасиеттерін таба және өлшей отырып, үлкен сандар заңының әрекетіне негізделген жалпы статистикалық заңдылықтарды белгілейді.

а) Ол заңдылықтарды қалыптастырудың ішкі тетігін түсіндірмейді, себеп-салдарын бөліп көрсетпейді.

б) Зерттелетін жиынтық жеткілікті көлемде болуы тиіс, әйтпесе нәтижеге кездейсоқ ауытқулар әсер етуі мүмкін. Сондықтан криминологтар жыл айлары бөлінісінде, тоқсандар бойынша қылмысқа талдау жасамайды. Егер оларға қылмыстың маусымдық ауытқуын анықтау қажет болса, онда көптеген жылдар алынады және тек сонда ғана қылмыстың маусымдық ауытқуының заңдылықтары туралы қорытынды жасалады.

Зерттеу процесінде іріктемелі бақылау жиі қолданылады, бірақ бұл ретте өкілетті (репрезентативті) деректерді алуды қамтамасыз ету маңызды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Алауханов Е.О. Криминология. Алматы Жеті жарғы, 2005. – 480 б.
2. Алауханов Е.О. Криминология: учебник / Алауханов Е.О. – Алматы: Жеті жарғы, 2008. – 660 б.

3. Кудрявцев В.Н. Криминология: учебник для студ. вузов, обучающихся по спец. «Юриспруденция» / Кудрявцев В.Н.; под ред. Эминова, В.Е. – М.: Юристъ, 2007. – 734 б.

4. Кузнецова Н.Ф. Криминология: учеб. пособие / Н.Ф. Кузнецова. – М.: Проспект, 2007. – 327 б.

5. Козаченко И.Я. Криминология: учебник для вузов по спец. «Юриспруденция» / И.Я. Козаченко, К.В. Корсаков. – М.: НОРМА: ИНФРА-М, 2012. – 303 б.

6. Криминология: учебник для вузов / под ред.: В.Н. Кудрявцева, В.Е. Эминова. – 4-е изд., перераб. и доп. – М.: НОРМА: ИНФРА-М, 2012. – 799 б.

3.4. Интерполдың қылмыскерлерді халықаралық ізвестіру, экстардициялау және беру бойынша қызметі және оны үйлестіру проблемалары

Гүлсім Сериковна Мұхамбетова

Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің
қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі (Қазақстан, Атырау қ.)
<https://orcid.org/0009-0009-6850-986X>

Қылмыстық проблемасы бүгінгі таңға дейін әрбір мемлекеттің ішкі ісі деп есептеліп келді. Бірақ ұлттық қылмыстықпен күресу жағдайы қазіргі уақытта жекелеген мемлекеттерге ғана емес, бүкіл адамзатқа қауіп төндіретін қылмыстардың өсуімен күрделеніп, мемлекеттердің бірлесіп күресуін және күнделікті өзара ынтымақтасуын талап етеді. Мұндай ынтымақтасуды бірқатар факторлар қажет етеді.

Біріншіден, халықаралық қылмыстың тұрақты өсуі, халықаралық терроризм, әуе көлігіндегі қылмыстар, заңсыз есірткі айналымы, қару-жарақ контрабандасы және басқа қылмыстық құқық бұзушылықтар қанат жайып келеді.

Екіншіден, қылмыстық құқық бұзушылықтар жетік әрі шебер тәсілдермен жасалатын болғандықтан, оларды бір мемлекеттің күшімен ашу қиындық туғызып отыр.

Үшіншіден, шекарамен шектелмейтін ұлтаралық қылмыстық қауымдастықтар пайда болды. Олар өте жақсы ұйымдастырылған, әрі әр түрлі елдерде өз «өкілдерін» орнықтырып, қомақты қаржы және техникалық мүмкіндіктер иеленіп, құқық қорғау ұйымдарымен қылмыстық байланыстар орнатады.

Қылмыстық құқық бұзушылықтардың жекелеген түрлерімен күресуге мемлекеттердің күштерін үйлестіру тарихта ежелден белгілі. Ынтымақтасудың негізгі түрі-халықаралық келісімдер бекіту. Олар: қылмыскерлерді беру туралы екіжақты шарттар, тергеу және сот

тапсырмаларын өзара екіжақты орындау, кейбір қылмыстар мен қылмыскерлер жайлы өзара мәліметтер алмасу, оларды іздеу мен ұстау, қылмыстылықтың өсуіне байланысты ынтымақтасудың жаңа түрлерін іздеу. Арнайы үкіметаралық және үкіметаралық емес халықаралық ұйымдар пайда бола бастады. Мемлекеттер жиі-жиі халықаралық конгрестер, конференциялар шақырып, онда қылмыстылықпен күресу проблемасын талқылаумен қатар, халықаралық сипаттағы нақты ескерту іс-шараларын жасайтын болды.

Мемлекеттердің халықаралық қылмыстылықпен күресудегі ынтымақтасуының екі түрін бөліп көрсетуге болады.

Олар:

1. Шарттық-құқықтық немесе арнайы келісімдерді бекіту арқылы болатын конференциялық тетік.

2. Халықаралық ұйымдар аясындағы институциялық тетік.

Мемлекеттердің халықаралық қылмыстықпен күресудегі ынтымақтастығының негізгі нысандары:

1. Мемлекеттер арасында арнайы келісімдер бойынша бекітілген қылмыстардың алдын алу мен ескерту;

2. Бас бостандығынан айырылған, сотталған тұлғаларды жазасын өтеу үшін өзі азаматы болып табылатын мемлекетке немесе тұрғылықты жеріне беру;

3. Басқа мемлекеттің ұйымдарына шартты түрде сотталғандар мен шартты түрде босатылған құқық бұзушыларға қадағалауды беру;

4. Басқа мемлекетке немесе халықаралық ұйымға қылмыстық қадағалауды жүзеге асыру үшін қылмыскерлерді беру;

5. Бір мемлекет азаматтарына қатысты сот төрелігі басқа елде жүзеге асқанда олардың құқықтары мен бостандықтарын қорғау;

6. Қылмыстықтың себептері мен басқа да мәселелерін бірлесіп зерттеу, сондай-ақ, полицейлік және басқа органдардың қызметі жөнінде тәжірибе алмасу;

7. Мамандар дайындау, сараптамалық қызметтер көрсету, басқа мемлекеттерге арнайы ғылыми-техникалық құралдарды жеткізу және материалдық-техникалық көмек көрсету;

8. Жедел, құқықтық және басқа ақпараттар алмасу. [1-66 б.].

Мемлекеттер халықаралық қылмыстылықпен күресудің құқықтық негізі ретінде үлгілер мен кейбір жай ережелерді де пайдалануы мүмкін.

Нюрнбергтегі, Токиодағы т.б. белгілі халықаралық трибуналардың қызметі халықаралық қылмыскерлердің соты үшін жалпыға танымал үлгі болып табылады.

Халықаралық құқық бұзушылықтар жасаған тұлғалар, өздері азаматы болып табылатын мемлекеттер осы қылмыстармен күресу жөніндегі тиісті конвенцияларға қосылу-қосылмайтындығына қарамастан, жауаптылықта болады. Бұл тәртіп жай ереже сияқты мемлекеттер арасында кеңінен таралып, мұндай тұлғалардың жауапкершілігінің заңды негізі-халықаралық қауымдастық тарапынан

қылмыстық пен оның жазаланатындығының танылуы болып есептеледі, ал олармен күресу міндеті халықаралық құқықтың императивті ережесі болып табылады.

Халықаралық қылмыстық құқықта қылмыс жасаған тұлғаны жан-жақты қудалау, оның жазасының болмай қоймайтындығы туралы қағидаттар әрекет етеді, яғни олар қылмыстың жасалу орнына, азаматтығына және тұрғылықты жеріне қарамастан, қылмыстық жауапкершілікке тартылады.

Халықаралық құқықта қабылданған топтамаға сәйкес мыналарды ажырата білу керек:

1. Халықаралық қылмыстық құқық бұзушылықтар және
2. Халықаралық сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтар.

Халықаралық қылмыстық құқық бұзушылықтар жасалғанда жауапкершілікті мемлекеттер көтереді. Жеке тұлғалар, егер олардың әрекеттері мемлекеттің қылмыстық қызметімен байланысты болса ғана жауапқа тартылады. Халықаралық қылмыстық құқық бұзушылықтар деп-бейбітшілікті қамтамассыз ету үшін жеке тұлғаны қорғау және тұтастай алғанда халықаралық қауымдастықтың өмірлік маңызы бар мүдделері үшін негізгі маңызға ие болатын, халықаралық құқықтың адамзат дамуына аса қауіпті қағидаттары мен ережелерін бұзу танылады. Осылардың ішінде іс жүзінде мемлекеттердің қылмыстық саясатын жүзеге асыратын лауазымды тұлғалардың іс-әрекеттері аса қауіпті болып табылады. Мемлекеттермен қатар, бұл қылмыстар үшін халықаралық саяси және материалдық жауапкершілік көтеретін субъектілер болып мемлекеттердің басшылары, жоғарғы лауазымды тұлғалар мен басқа да қылмыстық саясатты орындаушылар танылады.

Алғаш рет халықаралық қылмыстық құқық бұзушылықтардың тізімі 1945 ж. халықаралық әскери трибуналдың жарғысында белгіленді. Халықаралық әскери трибунал жарғысының 6-бабында халықаралық қылмыстар 3 топқа топтастырылған:

1. Бейбітшілікке қарсы қылмыстар-басқыншылық соғысты жоспарлау, дайындау, бастау немесе жүргізу, соғысты халықаралық шарттарды, келісімдерді бұзу арқылы жүргізу;

2. Әскери қылмыстар-әскери заңдар мен әдет-ғұрыптарды бұзушылықтар: кісі өлтіру, жаулап алынған аймақтағы бейбіт тұрғындарды қорлау немесе құлдыққа әкету, әскери тұтқындарды өлтіру немесе қорлау, кепілге алынғандарды өлтіру, қоғамдық немесе жеке меншікті тонау, және т.б.

3. Адамзатқа қарсы қылмыстар-кісі өлтіру, соғысқа дейінгі немесе соғыс кезеңінде бейбіт тұрғындарға қатысты қырып-жою, құлдыққа айналдыру, жер аудару және басқа да қатыгездіктер; саяси, діни немесе нәсілдік себептер бойынша қудалау және т.б. Халықаралық қылмыстарға геноцид, апартеид, нәсілшілдік, отаршылдық, экоцид, биоцид т.б. жатады [2 – 45 б.].

Халықаралық құқықта халықаралық қылмыстардан басқа халықаралық сипаттағы қылмыстар ажыратылады.

Халықаралық сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтар нақты бір мемлекеттің қылмыстық қызметіне байланысты болмайды, бірақ олар бір уақытта халықаралық және ұлттық құқықтық тәртіпке, мемлекеттердің экономика, мәдени, сауда саласындағы бейбіт ынтымақтастығына, адамның құқықтары мен бостандықтарына қол сұғады және көптеген мемлекеттерге қауіп төндіреді. Бұлар жалпы қылмыстық қылмыстар, бірақ «шетелдік элементпен».

Осы қылмыстық құқық бұзушылықтарды жасау нәтижесінде мемлекеттер арасында күрделі азаматтық-құқықтық, қылмыстық-құқықтық және іс жүргізушілік қатынастар пайда болады. Қылмыс жасау нәтижесінде пайда болған мәселелерді шешу қажеттілігі көптеген халықаралық-құқықтық актілер қабылдауды, арнайы халықаралық ұйымдар мен олардың өкілетті органдарының қызметін, мемлекеттердің белсенді ынтымақтастығы мен олардың әрекеттерінің өзара үйлесімділігі қажет етеді.

Халықаралық сипаттағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды халықаралық қауіптілік дәрежесі мен қылмыстық қол сағынушылықтың объектісіне байланысты шартты түрде мынадай негізгі топтарға бөлуге болады:

1. Халықаралық қатынастардың тұрақтылығына қатысты қылмыстар: халықаралық терроризм, кепілге алушылық, әуе кемесіндегі қылмыстар, ядролық материалды ұрлау, жалданушылық, заңсыз радиохабарлар тарату, т.б.

2. Мемлекеттердің экономикалық және әлеуметтік дамуына нұқсан келтіретін қылмыстар: жалған ақша жасаушылық, есірткі және психотропты заттармен жасалатын заңсыз операциялар, контрабанда, заңсыз эмиграция, қоршаған орта, мәдениет құндылықтарына қылмыстық қол сағынушылық;

3. Адамның жеке құқықтары мен бостандықтарына қылмыстық қол сұғынатын қылмыстар: құлдық, құл саудасы, әйелдер мен балалар саудасы, үшінші тұлғалардың жезөкшелікті пайдалануы, порнографияны тарату, қинау;

4. Теңізде жасалатын қылмыстар: қарақшылық, су асты құбырын

5. Бұзу, зақымдау, теңіз кемелерінің соқтығысуы, теңізде көмек көрсетпеу, теңізді зиянды заттармен ластау, континенттік ерекше экономикалық аймақтың құқықтық режимін бұзу, теңізде балық аулау ережелерін бұзу және т.б.

Халықаралық құқық шығармашылығының жалпы құқықтық фундаменталды концепциясын құруы құқық шығармашылығын жеке құбылыс ретінде қызметті және қорытындыны нәтижені зерттегенінен кейін ғана мүмкін болып. Нақ осы екі құқық шығармашылық процесінің негізгі бөліктері оның салыстырмалы аяқталған циклін құрайды, одан кейін осы ретімен де басқа да циклдер орын алады [3 – 18 б.].

Құқық шығармашылық процесінің салыстырмалы аяқталғандығы алдымен оның реттілігінде және тұрақтылығында жатыр. Құқық нормасының құрылуына дейін құқық шығармашылық факторларының сараптамасы, құқықтық реттелуге жататын халықаралық қатынастарды тану процесі жатады. Объективті шындықты не айғақты тану құқық шығармашылық процесінің бастапқы моменті немесе бірінші кезеңі болады. Осыдан кейін заң актілерінің қабылдану тәртібін анықтайтын сәйкес құқық шығармашылық процедураларын белгілеу арқылы халықаралық құқықпен толық реттелетін құқық нормасының өзін құру кезеңі басталады. Ескерте кететін жағдай – тану кезеңінен тікелей қызметке өту процесінің күрделі болуы.

Халықаралық құқық шығармашылығына көптеген субъектілер қатысуда, оның әр қайсысы қалыптасқан халықаралық-құқықтық жағдайының объективті шындығын ескере отырып өзінің позициясын қорғайды. Осыдан шығатын қорытынды, құқық құру әдісін анықтау бойынша бірінші қадамдары – алғашқы келіссөздері өзара тиімді компромисстерді іздеуімен тікелей байланысты.

Құқық шығармашылық қызметінің қорытындысы құқықтың танылған қайнар көзі ретінде танылған құқық актісі тұрпатында қалыптасқан құқық нормасы болып табылады. Сонымен қатар, әрбір құқықтық актісі басқа құжаттары мен құқықтық нормаларымен белгілі бір өзара байланыста және қарым қатынаста болатын күрделі жүйені құрайды. Қысқаша түрде құқық шығармашылық процесі осындай болады.

Құқық шығармашылық және құқықты құру (құқықты қалыптастыру). Халықаралық құқық нормаларын қалыптастырудағы халықаралық ұйымдардың рөлін толық зерттеу үшін осы екі терминнің мазмұнын анықтау қажет. Негізінен, осы екі түсініктеме өзінің мәні бойынша бір-біріне өте ұқсас болғанымен олардың мазмұны толығымен бірдей немесе идентикалық деп айтуға болмайды. Құқықты қалыптастыруға құқықтық нормаларын құрастырудың толық процесі кіреді, бұл көлемі бойынша кеңірек ұғым болып табылады. Құқықты қалыптастыру құқық шығармашылықпен салыстырғанда ұзағырақ және толығырақ құқықты пайда болуына өз әсерін тигізетін объективті және субъективті факторларды біріктіретін процесс.

Халықаралық ұйымдар халықаралық құқық шығармашылық процесінде өте маңызды роль атқаруда және алатын орыны өте ерекше. Біріншіден, халықаралық құқықтың басқа да субъектілері секілді халықаралық ұйымдар юридикалық нормаларды құрастыру процесіне қатысады. Сонымен қатар, олар, яғни халықаралық ұйымдар, формализацияның қажетті элементін енгізіп, қалыптасқан ортақтандырылмаған халықаралық құқық шығармашылық процесі үшін процедуралық шектерді анықтай отырып өте маңызды қызметті атқаруда.

Әрбір халықаралық құқық субъектісінің құқық шығармашылық процеске қатысу деңгейі, әрине, бірдей емес. Халықаралық құқықтың мәні мемлекетаралық құқығы болып табылады. Осы себептен халықаралық құқық нормаларын құрастыру процесінде ең маңызды орын алатын халықаралық құқық субъектісі міндетті түрде тәуелсіз егеменді мемлекеттер болып табылады. Олар, яғни мемлекеттер, халықаралық құқықпен қарастырылған барлық міндеттер мен құқықтарға ие. Нақ осы халықаралық құқық субъектілері толық құқық субъектілігін иеленеді, соның ішінде халықаралық құқық нормаларын құрастыру процесіне қатысуға, оларды толықтыруға және өзгертуге толық құқығы бар.

Кеңес одағы заманында қоғамның саяси жүйесін реформалауда негізгі орын алған сұрақтардың бірі ретінде «егемендік» мәселесі тұрғанды. Қазақстан Республикасының атақты заңгер ғалымдарының бірі С.З. Зиманов мынадай анықтама ұсынады: егемендік – мемлекеттік-құқықтық ұғым ретінде мемлекеттің ішкі және сыртқы істерін шешудегі жоғарғы биліктің тәуелсіздігін және дербестігін білдіреді. Бұрынғы Кеңес одағы республикалардың егемендігіне қатысты әдебиеттер аз емес. Дегенмен бұл еңбектерде егемендік мәселесі сол заман тұрғысынан, яғни одақ федерациясы жағдайындағы КСРО мен одақтас республикалар егемендігінің тұтастығы тұрғысынан қарастырылды. Кеңес одағы кезеңінде «егемендік пен тәуелсіздік» мәселелерінің сол заман талабына сай зерттеліп жазылу себебі, қатаң мемлекеттік бақылау (цензура) болғанына бірден бір айғақ деп түсінуге болады. Кеңес одағы ыдырап республикалар өз тәуелсіздіктеріне қол жеткізіп егемендіктерін жариялаған уақыт ішінде бұл тақырыптарға қатысты шынайы да әділ жазылған еңбектер көп [4 – 71 б.].

Халықаралық ұйымдардың пайда болу фактісі бірден құқық шығармашылықтағы жаңа және маңызды бастамасына айналды, өйткені мемлекеттер олардың конституциялық механизмін тұрақсыз түрде шақырылатын конференциялардың орына құқық нормаларын құру бойынша тұрақты форум ретінде пайдалана бастады.

Нәтижесінде, көпжақты халықаралық келісім шарттарын құрастыру процесі әлдеқайда жедел әлдеқайда әмбебап процесіне айналды. Осы жерде кейбір артықшылықтарын көрсетіп жіберуге болады.

Біріншіден, өзінің құзыр аясына қатысты халықаралық қатынастарды және мемлекеттердің позицияларын үнемі зерттей отырып халықаралық ұйым басқа кез келген құрылымға қарағанда шарт мәтінінің жобасын жасау не дайындау қажеттілігі туралы ақпаратқа ие.

Екіншіден, ұйымға мүше-мемлекеттердің өкілдері арасындағы консультациялар мен өзара әрекеттесу процесінің тұрақтылық және перманенттілік сипаты көп жағдайда заңи мотивінің анықталуына және құрылуына, кейін конвенцияның алғашқы жобасының дайын болуына жағдай жасайды.

Үшіншіден, тікелей келісім шарттың өзін дайындау және зерттеу мәселесімен айналысатын органы ретінде секретариаттың маңыздылығы өте зор.

Төртіншіден, халықаралық ұйымдардың эксперттік сараптамасын жасайтын тәжірибелі жоғары мамандандырылған ғалымдарды және қызметкерлерді тұрақты немесе мерзімді негізінде шақырып алу мүмкіндігі бар.

Құрамында орын алып отырған ережелердің маңыздылығы бойынша жалпы көп жақты шарттар даусыз түрде халықаралық құқық ең маңызды нормаларды құрастырудың негізгі әдісі ретінде құқық шығармашылық процесінің “жүрегі” болып табылады [5 – 472 б.].

Қазіргі таңда көп жағдайда қалыптасқан тенденция байқалып отыр – органдардың құзырына және тұрақты сипатына байланысты халықаралық ұйымдардың көбісі өзінің құрылу процедурасын қысқартты.

Жүйе аралық ұйымдардың құқық шығармашылық қызметі көмекші органдардың қалыптастырылған жүйесі болмай өз қызметін жүзеге асыра алмайды. Әдетте доктринада құқық шығармашылық органдардың тұрақты (яғни тұрақты сипатына ие) және уақытша (кодификация және баптар не конвенциялардың жобасын дайындау бойынша нақты мақсаттарын жүзеге асыру үшін құрылатын) түрлері бөліп қарастырылады.

Әрине, ең дамыған және күрделі құқық шығармашылық аппаратына ие халықаралық ұйым БҰҰ болып табылады. Алғашқы ретте міндетті түрде БҰҰ-ның халықаралық құқық Комиссиясын атап көрсету керек. Осы аталған орган қызметінің негізгі нысаны – келісім баптарының жобасын құрастыру, кейін олардың негізінде көп жақты конвенциялар қабылданады. Көрсетілген органның функциясы нақты БҰҰ-ның халықаралық құқық Комиссиясы туралы ереженің 15-бабында бекітілген, яғни халықаралық құқықпен әлі реттелмеген немесе жеке мемлекеттердің тәжірибесінде құқық саласында толық реттелмей қалған мәселелер бойынша конвенцияларды дайындау қызметі. Бірақ іс жүзінде не тәжірибеде Комиссия кодификация мен прогрессивті дамыту арасында методологиялық айырмашылықты жасамайды, яғни осы екі құбылысты ортақ кодификациялық процесінің құрамдас бөліктері ретінде қарастыруда.

Кез келген халықаралық ұйым көлемінде ішкі құрылымын бекітетін құжат орын алуда. Көбінесе халықаралық үкімет аралық ұйымдарда осындай құжат құрылтайшы актісі немесе жарлық болып отыр. Тікелей құқық шығармашылық қызметін реттейтін бөлек ережелер де қалыптасуда. Ұйым шеңберінде құрылатын арнайы органдар да осы мақсат үшін қызмет етіп отыр.

Әрине, осы тақырыппен толығырақ танысқан кезінде шын мәнінде халықаралық ұйымдардың, соның ішінде интерполдың қызметінің қылмыстылықпен күресте алатын орны ерекше екенін байқауға болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Садыканова Ж.Е. Халықаралық бұқаралық құқық. Электрондық оқулық. - Өскемен, 2008 – 66 б.
2. Чернышев О., Генералов В. Принципы правового регулирования международного сотрудничества в борьбе с актами терроризма // Государство и право. – 2004. – № 2. – с. 45-51.
3. Меньших А.А. Законодательство о борьбе с терроризмом во Франции – гарантия государственной защиты прав личности. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – М., – 2000. – с. 18.
4. Шакуро Е. Терроризм – главная угроза международной безопасности // Белорусский журнал международного права и международных отношений. – 2003. – № 3. – с. 71.
5. Хан Г.Б. «Халықаралық құқық. Дәрістер курсы». – Алматы: ҚазГЗУ, 2003. - 472 б.

3.5. Алқабилердің қатысуымен қаралатын істердің ерекшеліктері

Бәла Канаткалиевна Тажгарина

Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университетінің
қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі (Қазақстан, Атырау қ.)
<https://orcid.org/0009-0005-8706-1811>

Алқабилер қатысатын сот – бұл алқабилер сотталушының кінәсі немесе кінәсіздігі туралы шешім қабылдайтын және адам кінәлі деп танылған жағдайда судья оған жаза тағайындайтын, ал кінәсіз болған жағдайда жазадан босататын қылмыстық іс жүргізу түрі.

Алқабилер қатысатын соттың істі талқылау ерекшеліктері Қазақстан Республикасының Қылмыстық-процестік кодексінің 647-660 - баптарында бекітілген ережелерге сәйкес жүзеге асырылады.

Осылайша, алқабилердің қатысуымен қылмыстық істерді қарау аса ауыр қылмыстар туралы қылмыстық істер бойынша қолданылады. Талқылау тек осы іс үшін кездейсоқ іріктеу әдістемесі бойынша іріктелген және факт мәселелерін шешетін алқабилер алқасының және құқық мәселелерін шешетін бір кәсіби судьяның қатысуымен өтеді.

Істердің алқабилер қатысатын сотқа соттылығы

Сот алқабилердің қатысуымен:

1) төтенше ахуал жағдайларында және жаппай тәртіпсіздіктер барысында жасалған адам өлтіру;

2) бейбітшілікке және адамзат қауіпсіздігіне қарсы, конституциялық құрылыс негіздеріне және мемлекет қауіпсіздігіне қарсы қылмыстар;

- 3) террористік және экстремистік қылмыстар;
- 4) соғыс уақытында немесе ұрыс жағдайында жасалған әскери қылмыстар;
- 5) қылмыстық топ құрамында жасалған қылмыстар;
- 6) кәмелетке толмағандардың жыныстық тиіспеушілігіне қарсы аса ауыр қылмыстар туралы істерді қоспағанда, аса ауыр қылмыстар туралы істерді қарайды.

Қылмыстық істер жөніндегі мамандандырылған ауданаралық сотта және қылмыстық істер жөніндегі мамандандырылған ауданаралық әскери сотта алқабилер қатысатын сот бір судьяның және он алқабидің құрамында әрекет етеді [1 – 170 б.].

Бүкіл сот талқылауы барысында іс бойынша төрағалық етушінің, мемлекеттік айыптаушының, жәбірленушінің, сотталушының және оның қорғаушысының, сондай-ақ процестің басқа да қатысушыларының осы істі қарауға қатысатын алқабилермен белгіленген тәртіптен бөлек қарым-қатынас жасауына тыйым салынады.

Төрағалық етуші алқабилерге олардың құқықтарын, міндеттерін және олардың әрекеттеріне істі қарауға байланысты қойылатын шектеулерді түсіндіреді, сондай-ақ міндеттерді бұзу мен шектеулерді сақтамаудың салдарлары туралы ескертеді.

Алқабидің:

- 1) істің мән-жайларын өзінің ішкі нанымы бойынша өз бетінше бағалау және алқабилер алқасының алдына қойылатын сұрақтарға жауап беру мүмкіндігін алу үшін сотта қаралатын дәлелдемелерді зерттеуге қатысуға;

- 2) процеске қатысушыларға төрағалық етуші арқылы сұрақтар қоюға;

- 3) заттай дәлелдемелерді, құжаттарды тексеріп қарауға, жергілікті жерді және үй-жайларды тексеріп-қарауды жүргізуге, сот тергеуіндегі барлық басқа да әрекеттерге қатысуға;

- 4) төрағалық етушіге заңнама нормаларын, сондай-ақ сот отырысында жария етілген құжаттардың мазмұнын және іске қатысты өзіне түсініксіз басқа мәселелерді түсіндіруді сұрап өтініш жасауға;

- 5) сот отырысы кезінде жазбалар жасауға құқығы бар.

Алқаби:

- 1) сот отырысында тәртіп сақтауға және төрағалық етушінің заңды өкімдеріне бағынуға;

- 2) алқабидің міндеттерін атқару үшін, сондай-ақ сот отырысында үзіліс жарияланса немесе істі тыңдау кейінге қалдырылса, сот талқылауын жалғастыру үшін сот көрсеткен уақытта келуге;

- 3) сотқа келуге мүмкіндігі болмаған жағдайда, төрағалық етушіге келмеудің себептері туралы алдын ала құлағдар етуге міндетті.

Сонымен қатар, Алқаби:

- 1) істі тыңдау кезінде сот отырысының залынан кетуге;

2) істі тыңдау кезінде сот құрамына кірмейтін адамдармен төрағалық етушінің рұқсатынсыз іс бойынша сөйлесуге;

3) істі талқылау барысында мәліметтерді сот отырысынан тыс жинауға;

4) жабық сот отырысына қатысуына байланысты өзіне белгілі болған мән-жайлар туралы мәліметтерді жария етуге, сондай-ақ кеңесу бөлмесінің құпиясын бұзуға құқылы емес [2].

Алқабидің өз міндеттерін атқармауы, сондай-ақ осы бапта көзделген шектеулерді сақтамауы заңда белгіленген жауаптылыққа, сондай-ақ төрағалық етушінің алқабиді істі қарауға одан әрі қатысудан шеттету мүмкіндігіне әкеп соғады.

Алқабилерді іріктеуді сот қорғаушы және айыптаушы тараптың қатысуымен жеке сот отырысында жүргізеді. Оларға істі сот қарауы кезінде алған мәртебесіне байланысты құқықтар мен міндеттер толық көлемде түсіндіріледі. Осыдан кейін сот істі мәні бойынша қарауға кіріседі. Кез келген шешімді қабылдай отырып, алқабилер ар-ожданы және тек істі сот талқылауында жасаған қорытындыларын басшылыққа алады. Соңғы шешім көпшілік дауыспен қабылданады. Барлық жағымды аспектілерге қарамастан, шешімдері жалпы қылмыстық процестің дамуына оң әсер ететін алқабилер институтының мәселелері бар.

Бірінші мәселе – алқабилер сотымен қылмыстық істерді қараудың ұзақтығы. Сот алқабилердің қатысуымен істі қарау барысында әрбір кезең заң талаптарына сәйкес алқабилерді іріктеу қажеттілігіне және өзге де ресми рәсімдердің болуына байланысты ұзақтығымен ерекшеленеді.

Екінші мәселе – алқабилер алқасын жинақтаудың қиындығы. Көбінесе облыс әкімдігі қалыптастырған алқабилерге кандидаттардың тізімдері қойылатын талаптарға сәйкес келмей жатады. Кандидаттар арасында мемлекеттік қызметшілер, бұрын сотталған адамдар, әрекетке қабілетсіз адамдар жиі кездеседі. Бұл жайт алқабилерге сапалы және жылдам іріктеуді қиындатады және процеске қатысушыларды болашақта өз құқықтарын іске асыру үшін кандидаттардың кең таңдауынан айырады.

Кез келген сот процесі процеске қатысушылар үшін орасан зор шиеленіспен сипатталады, ал көлемді істер, тіпті судья, прокурор және адвокат сияқты кәсіби дайындалған қатысушылар үшін де қажытарлық жұмыс. Қызметінің сот төрелігімен ешқандай байланысы жоқ қарапайым азаматтар қатарындағы алқабилер үшін ұзақ процестерге қатысу және тараптар өздерінің дұрыстығын дәлелдеу үшін ұсынатын ақпараттың үлкен көлемін игеру қиынға соғады [3 – 86 б.].

Мемлекетіміз тәуелсіздік алған кезден бастап сот жүйесін, жалпы құқықтық жүйені дамытуға ерекше көңіл бөлінді. «Қазақстан Республикасының сот жүйесі және судьяларының мәртебесі туралы» Конституциялық заңы қабылданды. Судьялардың беделін көтеріп,

тәуелсіздігін нығайтуға ерекше назар аударылды. Сот жүйесін жетілдіруде сот ісін ұйымдастырудың халықаралық стандарттарын қамтамасыз ететін нормалар көрсетілген Құқықтық саясат тұжырымдамасы қабылданды. Соның бір айғағы – аса ауыр қылмыстық істерді қарауға, оның ішінде қылмыстық істерді алқабилердің қатысуымен қарауға мамандандырылған соттардың құрылуы. Осы орайда қылмыстық істер жөніндегі мамандандырылған ауданаралық соттың басты ерекшелігінің бірі бұл сотта қылмыстық істердің алқабилердің қатысуымен қаралуында [4].

Алқабилердің қатысуымен қылмыстық сот ісін жүргізу қылмыстық істерді қарауға және шешуге халық өкілдерін тарту болып табылады. Бұл жерде сот құрамы бір жағынан қылмыстық оқиғаның болған немесе болмағанын анықтау және қылмыс болған жағдайда жаза тағайындау мәселелерін шешуге құқық берілген кәсіпқой емес алқабилерден, екінші жағынан барық мәселені құқықтық тұрғыдан шешуге құқылы кәсіпқой судьядан тұрады. Алқаби - санасы заң қағидаттарының ықпалынан тәуелсіз, қылмыс жасаған адамның кінәлілігі немесе кінәлі еместігі туралы шешім қабылдаған кезде тек ар-ұятты, әділдікті және өзінің сенімін басшылыққа алатын алқа құрамына қылмыстық істер жүргізу заңының талабына сай іріктеліп алынған адам.

Алқабилердің қатысуымен Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде өлім жазасы немесе өмір бойына бас бостандығынан айыру көзделген қылмыстық істер бойынша қаралуға жатады.

Бұл орайда айыпталушыға, сотталушыға өлім жазасы немесе өмір бойына бас бостандығынан айыру көзделген қылмыс жасағаны туралы айып тағылса, ол қылмыстық-процестік кодексінің талаптарына сай сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысында және де алдын ала тыңдауды өткізу аяқталғанға дейін өзіне қатысты қылмыстық істі алқабилердің қатысуымен өткізу туралы өтінішін беруге құқылы. Яғни осындай өтініш берілген және оны қолдаған жағдайда міндетті түрде қылмыстық іс алқабилердің қатысуымен қаралады [5].

Қылмыстық іс бойынша сотталушының істі алқабилердің қатысуымен қарау туралы өтінішхатының болуына немесе болмауына қарамастан міндетті түрде алдын ала тыңдау өткізіледі. Егер сотталушы өз ісін алқабилер қатысатын сотқа қарату туралы өз өтінішхатын растаса, онда судья осы өтінішхатты қанағаттандыру туралы шешім қабылдайды, бұл ретте басқа сотталушылардың пікірі ескерілмейді және мемлекеттік айыптаушы, жәбірленуші, сотталушы және оның қорғаушысы мәлімдеген басқа өтінішхаттарды қарауға көшеді. Сот талқылауына қатысу үшін алқабиге кандидаттарды алдын ала кездейсоқ таңдау тәртібі жүргізіледі. Судья істі алқабилер қатысатын соттың қарауына тағайындау туралы қаулы шығарылғаннан кейін сот отырысының хатшысына саны қаулыда көрсетілген алқабиге кандидаттарды алқабиге іріктеу үшін олардың сот отырысына келуін қамтамасыз ету туралы өкім береді.

Басты сот талқылауы тағайындалғаннан кейін төрағалық етушінің өкімі бойынша сот отырысының хатшысы соттағы бірыңғай және қосалқы (жылдық) тізімдерден алқабиге кандидаттарды алдын ала кездейсоқ таңдауды жүргізеді. Бір сол адам сот отырыстарына алқаби ретінде жылына бір реттен артық қатыса алмайды. Хабарлама алған азаматтар алқабилерді іріктеу рәсіміне қатысу үшін сотқа келуге міндетті. Төрағалық етушімен сот талқылауына қатысу үшін алқабиге кандидаттарды іріктеу өткізіліп, яғни алқабиге кандидаттарды істі қарауға қатысудан босату, өздігінен бас тарту және қарсылық білдіру туралы мәселелері шешіледі [6].

Кәдімгі сотта істі судья жеке-дара немесе үш судьядан тұратын алқа қарайды. Істі қарау кезінде судья процесті жүргізеді, істің мән-жайларын анықтайды, сотталушының кінәсін немесе кінәсіздігін анықтайды және оған жаза тағайындайды. Алқабилер қатысатын сотта сотталушының кінәсі немесе кінәсіздігі туралы шешімді алқабилер шешеді. Сот барлық басқа мәселелерді, соның ішінде жаза тағайындау және сотталушыны жауапкершіліктен босату мәселелерін шешеді.

Алқабилер сот процесінде сотта қаралатын дәлелдемелерді зерттеуге қатысып, төрағалық етуші арқылы сұрақтар қойып, сот тергеуіндегі барлық әрекеттерге қатысуға толық мүмкіншілігі бар. Сонымен қатар, төрағалық етуші алқабилерді дәлелдемелер ретінде жарамсыз нақты деректермен таныстыруға тиіс емес, егер сот талқылауы барысында дәлелдемелер ретінде жарамсыз нақты деректер табылса, оларды дәлелдемелер қатарынан алып тастау туралы мәселені алқабилер жоқ кезде шешіледі. Сот тергеуіндегі маңызды ерекшеліктерінің бірі мемлекеттік айыптаушы айыптау актісінің қарар бөлімін жария еткен кезде сотталушының сотталғандық фактілері туралы еске салуға құқылы емес. Сотталушының бұрынғы сотталғандығына байланысты, оны құнықпа маскүнем немесе нашақор деп тану туралы мән-жайлар, сондай-ақ алқабилердің сотталушыға қатысты теріс түсінігін туғызуға ықпал ететін өзге де мән-жайлар алқабилердің қатысуынсыз зерттеледі. Алқабилер қатысатын сотта тараптардың жарыссөзі екі бөліктен тұрады. Жарыссөздің бірінші бөлігі мемлекеттік айыптаушының, жәбірленушінің, қорғаушының және сотталушының сөздерінен тұрады, олар сотталушының бұрынғы сотталғандығын еске салмай, оның кінәсінің дәлелденгені немесе дәлелденбегені жөніндегі өз ұстанымдарын баяндайды. Ал жарыссөздің екінші бөлігі мемлекеттік айыптаушының, сондай-ақ жәбірленушінің, азаматтық талапкердің және жауапкердің немесе олардың өкілдерінің, қорғаушының және сотталушының сөздерінен тұрады, оларда сотталушының әрекеттерін саралау, жаза тағайындау, азаматтық талап қою мәселелері бойынша ұстанымдары баяндалады. Жарыссөздің екінші бөлігі алқабилердің қатысуынсыз өткізіледі.

Алқабилер қатысатын соттың шешуіне жататын сұрақтарды талқылау және тұжырымдау уақытында алқабилер сот отырысы

залынан шығырылады. Алқабилер қатысатын соттың шешуіне іс-әрекеттің орын алғаны дәлелденді ме; бұл іс-әрекетті сотталушының жасағаны дәлелденді ме; бұл іс-әрекеттің жасалуына сотталушы кінәлі ме, – деген үш негізгі сұрақ қойылады. Сотталушының кінәлілігі туралы негізгі сұрақтан кейін кінәлілік дәрежесін арттыратын немесе төмендететін не оның сипатын өзгертетін, сотталушыны жауаптылықтан босатуға әкеп соқтыратын осындай мән-жайлар туралы жекеше сұрақтар қойылуы мүмкін. Жарыссөз аяқталғаннан және сұрақтар тұжырымдалғаннан кейін судья және негізгі алқабилер үкім шығару үшін кеңесу бөлмесіне кетеді. Алқабилер қатысатын сотта қылмыстық істі тоқтату туралы қаулы шығарылады және қылмыстық іс ақтау үкімін немесе айыптау үкімін қабылдаумен аяқталады.

Алқабилердің қатысуымен қылмыстық істерді қараудың басты артықшылығы сот талқылауының барынша тәуелсіздігі болып табылады. Алқабилер соты барлық өркениетті елдерде сот төрелігінің ең Тәуелсіз түрі ретінде танылды. Алқабилер сотының тәуелсіздігіне істі қарау алқасы қол жеткізеді, онда қорытынды шешім бір судьяға тәуелді емес және кінәлілік немесе кінәсіздік мәселелерін сот төрелігіне қатысы жоқ және өз пайымдауларында тұрақты айыптау бейімділігі жоқ қарапайым адамдардан тұратын алқабилер алқасы шешеді.

Алқабилердің қатысуымен қылмыстық істерді қарау кезінде мемлекеттік айыптаушылардың қатысу деңгейін мамандар төмен деп бағалайды. Сондай-ақ, сот төрелігінің айқын айыптауы байқалады. Бұл жағдай қазіргі заманғы қылмыстық сот ісін жүргізу жүйесін қалыптастырудың тарихи ерекшеліктеріне және қолданыстағы сот төрелігі жүйесіне байланысты, онда қылмыстық іс сотқа келмес бұрын тергеу органы мен прокуратура деңгейінде бірнеше рет тексеруден өтеді.

Алқабилердің қатысуымен қылмыстық істерді қарау әділ талқылау мүмкіндігін айтарлықтай арттырады. Алқабилер соты - қоғам үшін өзіндік демократияның мектебі деуге болады.

Алқабилер соты - нағыз халықтық сот, онда қарапайым адамдар халықтың атынан заңдылықты анықтау мен әділдікке жету үшін сот төрелігіне араласады. Алқабилердің кәсіби соттардан айырмашылығы, олар арнайы білім, теорияға сүйенбей-ақ, істі мәнісі бойынша өмірлік тәжірибеге сүйеніп шешуге тырысады. Олар қоғам мен қарапайым халықтың мүддесін қорғайды. Алқабилер адамгершілік, ар-ождан, мораль, тәжірибеге сүйеніп шешім қабылдайды.

Алқабилер соты халық пен мемлекет арасындағы байланыстырушы алтын көпір секілді. Елімізде азаматтық қоғамның биліктің жүзеге асырылуына көптеп тартылуы, қоғам белсенділігі, азаматтық қоғамды қалыптастыру мен шешімдердің заңдылығына халықтың сенімін арттыруға әкеледі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Зайцев О.А. Суд с участием присяжных заседателей как необходимый элемент судебно-правовой реформы // Законодательные основы введения института присяжных заседателей в Республике Казахстан: Сборник материалов международной научно-практической конференции. Астана. 2007. 170-б.
2. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі № 231-V Қылмыстық-процестік кодексі <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000231> (2024.01.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен).
3. Когамов М.Ш. Общее и особенное в процессуальной форме суда с участием присяжных заседателей по УПК РК // Законодательные основы введения института присяжных заседателей в Республике Казахстан: Сборник материалов международной научно-практической конференции. Астана. 2007. – 86 б.
4. Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы 2000 жылғы 25 желтоқсандағы № 132 Конституциялық заңы: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z000000132_.
5. Астана қаласының қылмыстық істер жөніндегі ауданаралық сотының материалынан // <http://www.ontustik.stat.kz/kz/>.
6. Алқабилер туралы Қазақстан Республикасының 2006 жылғы 16 қаңтардағы N 121 Заңы: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z060000121_.

3.6. Некоторые теоретические вопросы организационно-правовых форм некоммерческих организаций

Кызгалдак Утепбергеновна Байжанова

Кандидат юридических наук, ассоциированный профессор.
НАО «Казахский Национальный Аграрный Исследовательский
Университет» (Алматы, Казахстан)

Бакытжан Пармашевич Жаксымбетов

Кандидат юридических наук, ассоциированный профессор.
НАО «Казахский Национальный Аграрный Исследовательский
Университет» (Алматы, Казахстан)

Балжан Рашидовна Рыскулбекова

магистр, старший преподаватель.
НАО «Казахский Национальный Аграрный Исследовательский
Университет» (Алматы, Казахстан)

В соответствии с законодательством РК НКО могут создаваться только в определенных организационно-правовых формах. В качестве таковых в Законе «О некоммерческих организациях» указываются учреждения, общественные объединения, фонды, религиозные объединения, ассоциации (союзы) юридических лиц, потребительские кооперативы, некоммерческие акционерные общества, кооперативы

собственников квартир, нотариальные палаты, коллегии адвокатов, палаты аудиторов, торгово-промышленные палаты. Кроме того, ГК РК предусматривает такую организационно-правовую форму НКО как «объединение индивидуальных предпринимателей и (или) юридических лиц в форме ассоциации (союза)». При этом объединение юридических лиц является подвидом этой правовой формы НКО. Другие организационно-правовые формы НКО могут вводиться законодательными актами. Организационно-правовые формы НКО различаются между собой по целям и характеру деятельности, составу участников, наличию и отсутствию членства, порядку формирования и распоряжения имуществом, системе управления и контроля и некоторым другим критериям, поэтому соответственно к ним применяется различный порядок правового регулирования. По отдельным организационно-правовым формам НКО на сегодняшний день приняты и действуют специальные законы, в частности, по общественным и религиозным объединениям, потребительским кооперативам, а по другим формам такие законы не приняты.

НКО одной организационно-правовой формы в зависимости от их уставных целей деятельности, состава участников и по ряду других признаков могут различаться на виды. Например, среди общественных объединений различают политические партии, профессиональные союзы, общества по защите прав потребителей, национально-культурные центры и т. д. Особенности создания и деятельности некоторых из них могут регламентироваться специальными законами. Необходимо отличать организационно-правовые формы и виды НКО одной организационно-правовой формы (принципиальное отличие в том, что указание на организационно-правовую форму должно являться составной частью официального наименования НКО).

Далее мы рассмотрим более подробно вопросы правового регулирования отдельных организационно-правовых форм НКО.

Общественное объединение. Общественным объединением является организация, созданная в результате добровольного объединения граждан с целью достижения ими общих целей, не противоречащих законодательству РК.

Данное определение позволяет выделить следующие особенности общественного объединения как организационно-правовой формы НКО. Во-первых, общественное объединение является объединением граждан. Это, в частности означает, что юридические лица не могут быть ни инициаторами его создания, ни его членами. Во-вторых, объединение должно быть добровольным и служить для реализации права на объединение. В рамках данной организационно-правовой формы реализуется конституционное право граждан, как создавать объединения, так и право их не создавать и не вступать в существующие объединения. В-третьих, важным признаком данной организационно-правовой формы является общность

интересов объединившихся граждан. Общественное объединение является, прежде всего, объединением усилий граждан с общими (сходными) интересами, а не их денежных средств или имущества, и при этом подразумевается участие самих объединившихся участников (членов) в деятельности организации. В-четвертых, выбор общих целей для участников может быть ограничен только прямым запретом в законодательстве (так, например, не может быть единственной целью извлечение прибыли).

В общественном объединении предусматривается простой порядок вступления новых членов в организацию. Для вступления новых участников в уже зарегистрированную организацию не нужно вносить изменений в учредительные документы. Порядок вступления в члены регулируется в учредительных документах, и, как правило, производится в порядке подачи письменного заявления гражданина с просьбой о вступлении в члены, которое затем рассматривается высшим органом объединения, который принимает решение о приеме их в члены объединения. При этом обычно все члены пользуются в организации одинаковыми правами и обязанностями. Финансовое участие членов в деятельности объединения может осуществляться путем уплаты вступительных и членских взносов, однако требование уплаты вступительных и членских взносов не является обязательным для всех общественных объединений. Вопрос об уплате взносов, их размере, периодичности и т.д., решается самими организациями.

Важным отличием общественного объединения от других организационно-правовых форм НКО является установление законодательством ограничений в отношении территории, на которой может действовать общественное объединение (общественное объединение может иметь республиканский, региональный или местный статус в зависимости от территории её деятельности). Для получения республиканского статуса общественное объединение должно зарегистрировать филиалы (представительства) на территории более чем половины областей РК; для регионального статуса – на территории менее половины областей. Зарегистрировавшись в одной области, городе республиканского значения, столице общественное объединение приобретает местный статус, и территориальная сфера его деятельности ограничивается соответственно территорией области или города республиканского значения, столицей.

Учредителями общественного объединения могут являться граждане РК. Для создания и государственной регистрации общественного объединения в Казахстане требуется участие не менее 10-ти граждан РК. Иностранные граждане и лица без гражданства не могут быть учредителями, но могут вступать в члены любых общественных объединений, кроме политических партий, если это предусмотрено уставами этих объединений. Членами молодежных

общественных объединений при политических партиях могут быть граждане, достигшие шестнадцатилетнего возраста. Возраст членов иных общественных молодежных и детских объединений определяется их уставами (положениями).

Высшим органом управления общественного объединения является общее собрание (съезд, конференция) членов организации. К исключительной компетенции высшего органа относятся вопросы принятия, внесения изменений и дополнений в учредительные документы некоммерческой организации; добровольной реорганизации и ликвидации; определения компетенции, организационной структуры, порядка формирования и прекращения полномочий органов управления организации; принятия решения об участии в создании или деятельности других юридических лиц, а также своих филиалов и представительств; определения порядка и периодичности представления финансовой отчетности исполнительных органов, а также проведения проверки контрольным органом и утверждения их результатов.

Общие вопросы, связанные с созданием, государственной регистрацией, деятельностью, реорганизацией и ликвидацией, наряду с ГК и Законом РК «О некоммерческих организациях» регулируются Законом РК «Об общественных объединениях». Организационно-правовая форма общественного объединения объединяет большое количество видов НКО, включая такие, как политические партии, профсоюзы, общества инвалидов, ветеранские организации, экологические общества, объединения по профессиям, клубы по интересам, многие национально-культурные центры, женские, молодежные и детские объединения и т. д. Законодателем отдельно выделены политические партии и профессиональные союзы, которые наряду с Законом РК «Об общественных объединениях» регулируются соответственно Законом РК от 15 июля 2002 года «О политических партиях» и Законом РК от 9 апреля 1993 года «О профессиональных союзах». К ним применяются специальные требования. Например, для регистрации политической партии в ее составе должно быть не менее сорока тысяч членов партии, представляющих структурные подразделения (филиалы и представительства) партии во всех областях, городе республиканского значения и столице, численностью не менее шестисот членов партии в каждой из них, а профсоюзы должны создаваться по производственно-отраслевому принципу.

Фонд. Фондом признается не имеющая членства НКО, учрежденная гражданами и (или) юридическими лицами на основе добровольных имущественных взносов, преследующая социальные, благотворительные, культурные, образовательные и иные общественно-полезные цели.

Фонд является организацией, не имеющей членства. Фонд создается на основе добровольных имущественных взносов, а не на

основе объединения физических и (или) юридических лиц. Фонд может создаваться по завещанию.

Фонд создается исключительно в «социальных, благотворительных, культурных, образовательных и иные общественно-полезных целях». Законодательство РК не дает определения «общественно полезных» или «благотворительных» целей. На практике, в качестве таковых признаются цели перечисленные в статье 4 Закона РК «О некоммерческих организациях» это «социальные, культурные, научные, образова-тельные, благотворительные, управленческие цели; защита прав, законных интересов граждан и организаций; разрешение споров и конфликтов; удовлетворение духовных и иных потребностей граждан; охрана здоровья граждан, охрана окружающей среды, развитие физической культуры и спорта; оказание юридической помощи». Учредители фонда не могут преследовать цели реализации личных потребностей и интересов.

Закон «О некоммерческих организациях» проводит различие фондов в зависимости от целей их деятельности на социальные, благотворительные, культурные, образовательные и иные фонды.

Фонд – это НКО, в которой основой является выделение имущества, а не объединение лиц с целью осуществления совместной деятельности. Данная организационно-правовая форма является удобной для аккумуляции средств с целью последующего финансирования общественно полезных программ или непосредственного осуществления полезной для всего общества деятельности в рамках самого фонда. При этом имущественная база фонда формируется за счет добровольных имущественных взносов, включая поступления от учредителей, благотворительную помощь, пожертвования, гранты, дохода от реализации товаров, работ, услуг; дивидендов и из других, не запрещенных законом поступления.

Учредителями общественных фондов могут выступать как граждане, так и юридические лица. В зависимости от состава учредителей фонды подразделяются по следующим видам: частный, корпоративный, общественный и государственный. Частный фонд может учредить одно физическое лицо или физические лица — члены одной семьи. Он может быть создан также по нотариально заверенному завещанию физического лица. Корпоративный фонд создается одним юридическим лицом или несколькими юридическими лицами. Общественным фондом признается фонд, учрежденный физическими лицами, не являющимися членами одной семьи, и (или) юридическими лицами — общественными объединениями. Государственный фонд создается по решению государственных органов.

Органами управления фонда являются учредитель или общее собрание учредителей (высший орган управления), попечительский совет (постоянно действующий коллегиальный орган управления), руководитель и бухгалтер (исполнительный орган). Высшим органом

управления в фонде является учредитель или общее собрание учредителей. В исключительную компетенцию данного органа входят вопросы принятия, внесения изменений и дополнений в учредительные документы некоммерческой организации; добровольной реорганизации и ликвидации; определения компетенции, организационной структуры, порядка формирования и прекращения полномочий органов управления организации; принятия решения об участии в создании или деятельности других юридических лиц, а также своих филиалов и представительств; определения порядка и периодичности представления финансовой отчетности исполнительных органов, а также проведения проверки контрольным органом и утверждения их результатов. Постоянно действующий коллегиальный орган управления в фонде – это попечительский совет, к его компетенции закон относит вопросы назначения исполнительного органа, осуществления контроля за соответствием деятельности фонда его уставным целям, а также иные полномочия, закрепленные за этим органом уставом. Законодательством устанавливается, что большинство членов попечительского совета фонда не могут составлять лица, связанные браком и близким родством, а также быть штатными работниками этого фонда. Исполнительный орган фонда действует на основании и во исполнение решений высшего органа управления и попечительского совета, подотчетен им, и обычно в полномочия данного органа входит право совершать сделки от имени фонда, представлять фонд в суде, государственных органах, а также в других организациях без доверенности. В фонде руководитель и бухгалтер не могут быть связаны браком, близким родством или свойством, также одно и то же лицо не может совмещать обе должности.

Имущество, переданное фонду его учредителями, является собственностью фонда. Фонд использует данное имущество для достижения общественно полезных целей, указанных в его уставе. Учредители фонда не имеют имущественных прав на имущество фонда. Это означает, что учредители не могут забрать имущество у фонда, использовать его по своему усмотрению. Учредители не несут ответственности по долгам фонда, но и фонд не отвечает по долгам учредителей.

Законодательством устанавливается требование для фондов ежегодно публиковать отчет об использовании имущества.

Религиозное объединение. Религиозным объединением признается добровольное объединение граждан, в установленном законодательными актами порядке объединившихся на основе общности их интересов, для удовлетворения духовных потребностей.

Религиозные объединения являются добровольными объединениями граждан для совместного исповедания веры, удовлетворения иных религиозных потребностей. Таким образом,

данная форма НКО создает организационные возможности для реализации права граждан на свободу вероисповедания. Инициаторами создания местного религиозного объединения могут выступить как минимум 10 совершеннолетних граждан. В свою очередь религиозные управления (центры), духовные учебные заведения, мечети, монастыри создаются религиозными объединениями, по решению их уполномоченных органов управления.

В числе религиозных объединений различают религиозные общины (общества), религиозные управления (центры) и их структурные подразделения, духовные учебные заведения, миссионерские организации, религиозные братства, монастыри, мечети. По территориальной сфере деятельности религиозные объединения подразделяются на местные и действующие на территории двух или более областей.

Религиозные объединения регулируются наряду с Гражданским кодексом и законодательством об НКО специальным Законом от 15 января 1992 года «О свободе вероисповедания и религиозных объединениях».

Учреждение. Учреждением признается организация, созданная и финансируемая его учредителем для осуществления управленческих, социально-культурных или иных функций некоммерческого характера.

В зависимости от формы собственности учреждения подразделяются на государственные и частные. Частные учреждения создаются физическими и (или) негосударственными юридическими лицами. Ни в ГК, ни в Законе «О некоммерческих организациях» не устанавливаются требований по минимальному количеству лиц, необходимых для создания учреждения, то есть оно может быть создано одним или большим числом физических лиц и (или) юридических лиц. Однако, на практике, чаще всего учреждения учреждаются одним физическим или юридическим лицом.

Законодательством устанавливается примерный перечень функций, для осуществления которых может создаваться учреждение, в их число включены социальные, культурные, управленческие и иные функции некоммерческого характера. Если учреждение осуществляет деятельность, подлежащую лицензированию, то оно обязано получить соответствующую лицензию.

Имущество учреждения подразделяется на имущество, закрепленное за ним на праве оперативного управления и имущество, приобретенное им в собственность. Права учреждения на закрепленное за ним и приобретенное им имущество определяются в соответствии со статьями 202-208 ГК. Пункт 1 статьи 206 ГК устанавливает, что учреждение не вправе самостоятельно отчуждать или иным способом распоряжаться закрепленным за ним имуществом и имуществом, приобретенным за счет средств, выделенных ему по смете.

В учреждении собственник может активно участвовать в делах управления организацией. Во-первых, он может осуществлять эти функции на основе полномочий, записанных им самим в учредительных документах организации. Во-вторых, собственник может осуществлять контроль за эффективностью использования и сохранностью учреждением имущества, переданного ему собственником.

Учреждения отвечают по своим обязательствам находящимися в его распоряжении денежными средствами. При недостаточности средств у учреждения ответственность по его обязательствам несет его учредитель. Причем, нужно иметь в виду, что учредитель может нести ответственность всем своим имуществом, и, в том числе, может реализовать и использовать для выполнения обязательств учреждения, неденежное имущество учреждения.

Потребительский кооператив. Потребительским кооперативом признается добровольное объединение граждан на основе членства для удовлетворения материальных и иных потребностей участников, осуществляемое путем объединения его членами имущественных (паевых) взносов. В отличие от общественного и религиозного объединений здесь участники объединяются, прежде всего, для удовлетворения их *материальных* потребностей. Другой особенностью данной организационно-правовой формы является паявой характер участия.

В качестве отдельных видов потребительских кооперативов в действующем законодательстве выделены сельские потребительские кооперативы, жилищные и жилищно-строительные кооперативы.

Потребительский кооператив создается путем объединения не менее двух лиц и его членами могут быть граждане, достигшие восемнадцатилетнего возраста, и юридические лица. Для создания жилищного и жилищно-строительного кооператива необходимо участие не менее трех граждан, достигших совершеннолетия.

Кооператив собственников квартир. Кооперативы собственников квартир (помещений) («КСК») создаются для управления объектом кондоминиума в многоквартирном жилом доме или группе рядом расположенных домов. В домах, не имеющих встроенных нежилых помещений, они называются кооперативами собственников квартир, а в домах, имеющих встроенные нежилые помещения – кооперативами собственников помещений.

На сегодняшний день КСК являются основной формой совместного управления объектом кондоминиума в многоквартирных жилых домах, содержания, эксплуатации и обслуживания имущества общего пользования (крыши, чердаки, подвалы, общедомовые инженерные сети, земельный участок и т.д.). Также в рамках КСК решаются вопросы централизованного обеспечения жилых многоквартирных домов коммунальными услугами.

Список источников:

1. Закон РК «О некоммерческих организациях».
2. Закон РК «Об общественных объединениях».
3. Закон РК от 15 июля 2002 года «О политических партиях».
4. Закон РК от 9 апреля 1993 года «О профессиональных союзах».
5. Кодекс РК «О налогах и других обязательных платежах в бюджет».

3.7. Репрессивная политика сталинской тоталитарной системы по отношению к национальной элите и интеллигенции в Казахстане и ее последствия

Галимбек Мадиевич Ибраев

магистр педагогических наук,
старший преподаватель ОП «Русский язык и литература».
Кызылординский университет имени Коркыт Ата
(Кызылорда, Казахстан)

Жаннат Мусабековна Майгельдиева

кандидат филологических наук, доцент ОП «Русский язык
и литература». Кызылординский университет
имени Коркыт Ата (Кызылорда, Казахстан)

С высоты нашего времени трудно себе представить, зачем понадобились массовые чистки среди интеллигенции, управленческой элиты страны проведенной перед самым началом Второй мировой войной? Однако, как бывает обычно. Во всем есть своя логика. Кроме решения политических задач, вроде искоренения всякого рода инакомыслия во всех слоях общества в том числе среди интеллигенций, решалась попутно организационная задача в части дальнейшего укрепления тоталитарной власти. Понятно, что любой общественно-экономической системе нужна организация, обеспечивающая стабильность власти, конечно, советская система в своей практике тоже не являлось исключением. Конечно, тоталитаризм как системы власти объективно и не без основания видел главную опасность своего существования, наличие и развитие не подконтрольных ей образованно – мыслящей части общества, и прежде всего элиты имеющие свои взгляды и решение текущих проблем общества и ее развития на перспективу. С целью сохранения и укрепления своей власти Сталинизм своей центральной задачей поставил – задачу недопущения формирования оппозиционно настроенной воспроизводства элиты, которая была в состоянии организовать общество на борьбу с режимом. [1]

Большевики создали, как они себе представляли, одну большую корпорацию, в которой будет создано справедливое, по их мнению,

общества. Об этом прямо писал Ленин в своей работе «Государство и революция». К великому сожалению, для Системы основоположник марксизма не оставил никаких практических советов о том, как и каким образом должна быть построена государство рабочих и крестьян, и уж тем более Маркс не мог предположить того, что его идеи найдут благодатную почву и будут воплощены в России. И большевикам, пришедшим к власти на волне народного недовольства в октябре 1917 г. пришлось импровизировать на ходу. Большевики, конечно, в силу определенных благоприятных им исторических обстоятельств смогли взять власть в стране, а вот на вопрос как ее удержать, всегда оставался открытым. [2]

На первоначальном этапе все вроде бы ясно было как поступить с элитой общества того периода. Старая дореволюционная элита должна была либо подчиниться Системе, либо должна была покинуть страну. Та оставшаяся часть элиты, имевшая определенное влияние вела в обществе в дискуссию по вопросу будущего развития страны. И тогда большевики решили вышеуказанную проблему просто. Ввиду того, что старую, по их мнению, интеллигенцию невозможно было перетянуть на свою сторону, они выслали из страны целую группу в несколько сот великих людей страны. Впоследствии высланная часть интеллигенции ее представители такие ученые с мировым именем как социолог Питирим Сорокин, экономист Леонтьев обогатили науку и культуру западных стран, но не свою страну. До классических форм репрессий пока не доходило, пока Система, не укрепив свою власть, ограничилась пока что этой мерой, шаг с ее стороны был не типичным. [3]

С укреплением своей тоталитарной власти Система поставила перед собой сложнейшую задачу в кратчайшие сроки построить мощное государство. Выполнение этой задачи определялось тем, что страна находилась во враждебном ему кольце капиталистических стран, цель которых, по их мнению, ликвидировать в будущем их власть военным путем, естественно были приняты на партийных съездах программы ускоренного проведения индустриализаций и коллективизаций как способа обеспечения средства для успешного проведения первой. Целью большевизма являлось формирование сильного тоталитарного власти и государства, способного выполнить кратчайшие сроки как я ранее указывал поставленных целей.

В итоге была сформирована впечатляющая по своей эффективности и мощи государственная система власти. Она смогла решить поставленные перед собой грандиозные задачи – выиграть войну, освоить целину, послать человека космос, казалось она выдержала проверку временем, но у нее была своя «ахиллесова пята» т.е. слабое место - общество. Оно просто не выдержало постоянного напряжения. Эти процессы, разрушающие общество явились одним из

тяжелых последствиях ликвидации Сталинизмом национальных элит на пространствах бывшего СССР.

Существует аксиома того, что любая общественно-экономическая система, если она хочет нормального без кризисного развития общества, она обязана уметь оптимально проводить механизм своего обновления. И в решении этой проблемы как известно может успешно выполнить - интеллектуальная элита, которая по логике создает благоприятные условия для формирования управленческой элиты и ее способности к решению меркантильных политических задач т.е. выполнять функцию сохранения и ее нормального безболезненного развития. В советской системе оптимальный баланс гармоничного обновления, способного вести общество вперед баланс был нарушен. В тоталитарном обществе, ее управленческая система, была подчинена единой цели, и конечно же в том числе и люди. Только в такой системе тоталитарной власти, когда все буквально в смысле все контролировалась, при которой человек становился безликим винтиком огромного механизма власти, только в таких благоприятных условиях она могла функционировать. [4]

Позднее, в 70-80 годы XX века система власти стала испытывать трудности с дальнейшим определением целей своего развития, к тому положение усугублялось тем, что ее возможности и эффективность резко снизились вследствие достигших огромных размеров в обществе, коррупции и взяточничества, что в свою очередь объективно ослабляла власть, нарастанию кризисных тенденции в ее развитии и она продолжала функционировать по инерции. Советская система по инерции продолжала существовать некоторое время нерационально используя доставшиеся ресурсы бывшего Союза. Выходом из создавшегося безвыходной кризисной ситуаций и явилась горбачевская перестройка. Горбачев пытался привести в соответствие систему функционирования элиты в стране, способной преодолеть системный кризис, мешавшему дальнейшему развитию общества. Но, к сожалению, эта попытка оказалась неудачной из-за ее слабой ее подготовленности, так как система не смогла функционировать в новых сложившихся условиях и не смогла сохранить свою власть. Но самая тяжелая ситуация сложилась в национальных окраинах, где немногочисленная национальная интеллигенция и элита в сталинскую эпоху была попросту практически уничтожена. [5]

В Казахстане, как и во всех советских республиках в сталинское время по образованной элите целенаправленно удары наносились, планомерно и жестоко, практически достигнув своей цели. Сначала как мы знаем из истории недавнего прошлого была уничтожена дореволюционная, затем революционная, а потом и новая советская элита. Пострадали все. Но больше всего пострадал механизм формирования элиты среди национальных меньшинств СССР. Причем вопрос состоит не в количестве числа репрессированных хотя и этот

аспект важен, но важнее всего аспект нарушения воспроизводства элит.

Говоря о важности приведенного аспекта, можно привести пример из недавнего прошлого, что в Казахстане элитная прослойка причем немногочисленная была практически уничтожена полностью. Сначала под жестокую машину репрессий попали лидеры партии «Алаш-орда». А это – практически вся талантливая казахская интеллигенция, получившая прекрасное образование до революций и имевшая неоценимый опыт административного управления: Ахмет Байтурсынов, Алихан Букейханов, Халел Досмухамедов, и многие другие. Затем наступила очередь старых казахских коммунистов: Санджар Асфендияров, Турар Рыскулов и другие. Последняя волна репрессий прошла уже теперь по советской партийной элите. [6]

Исключения были крайне редкими. В их число попал и известный политэмигрант Мустафа Чокаев, бежавший в страны Западной Европы, ставшим одним из организаторов Туркестанского легиона в Германии. Выжил также Мухтар Ауэзов, который проходил в 1932 году по одному делу с Тынышпаевым, Досмухамедовым и другими. Среди представителей старшего и среднего поколения казахской элиты уцелели лишь единицы. Ясно, что ни о каком воспроизводстве элит не могло быть и речи. Механизм воспроизводства был сознательно сломан надежно, а взамен сформирован новый, который качественно и по тактике уступал прежде уничтоженной элите. Теперь эта уже была элита, сформированная советской кадровой политикой, для того чтобы она стала опорой всей ее системы.

Кадры для пополнения политической и интеллектуальной элиты Казахстана, как во всем в СССР, формировалась из надежных системе социальных слоев рабочих и крестьян. Так выполнялось одно из главных условий советской кадровой системы - отсутствие преемственности в процессе формирования элит, что явилось одним последствием сталинизма в этом рассматриваемом вопросе.

В период нарастания кризиса в СССР у власти находились партийная интеллектуальная элита, которая продолжала политику консервации подконтрольного ей общества, при которой сохранялось бы ее огромная власть, к сожалению, оказавшейся неспособной решить все усиливающейся кризисы в ее развитии. Об этом говорят такие факторы, как наличие системного кризиса всего советского общества, я уже не говорю об общеизвестных фактах коррупции в стране как знаменитые, узбекское дело, медуновщина и т.д. К сожалению, в современном Казахстане власть оказалась в руках национальной элиты, причем большая ее часть представителей, не в состоянии обеспечить понимание сути происходящих процессов и способов, путей решения проблем в построении нового государства. Наши сегодняшние проблемы, объективно мешающие нормальному развитию - лежат в тридцатых годах, когда была безжалостно обрублена нить,

связывающая современное казахское общество с прежней казахской элитой. [5]

Надо сказать о том, что наша современная элита, несмотря на проводимый пиетет по отношению к выдающимся деятелям прошлого, по своей сути является наследником всего лишь одного слоя советской партноменклатуры, которая пришла к власти в момент распада СССР. И самая большая ее проблема заключается в том, как обеспечить преемственность власти ее в поступательном развитии вперед. Фактически мы сейчас являемся свидетелями уникального случая - попытки создать с чистого листа механизм воспроизводства элит в постсоветском обществе, элиты механизм воспроизводства производился искусственно, из так называемых «кухаркиных детей». Пока у нынешней элиты есть четкая убежденность того, что главное в ее развитии во многом решают деньги. На данный исторически момент существует проблема как решить проблему перехода преемственности власти, которая могла бы дать толчок нормальному развитию нашего общества и помогла бы успешно решить вопрос о формировании по-европейски современного слоя элиты, сравнимого по качеству и стратегического видению с ранее ликвидированной сталинизмом национальной дореволюционной интеллигенции, Алаш-Ордынцев и первых коммунистов. Но, к сожалению, в свое они не смогли своевременно осуществить преемственность смены элит как известно из-за сталинских репрессий. Сейчас в современном казахстанском обществе идут процессы формирования национальной интеллигенций и элиты, которое сможет найти тот необходимый оптимальный путь развития нашего Казахстана, отвечающим духу нашего времени.

Список использованной литературы:

1. Политические репрессии в Казахстане в 1937-1938 гг. Сборник документов (под редакцией Л.Д. Дегитаева). Алматы, «Казахстан», 1998 год.
2. Е.М. Абенов, Е.М. Арынов, И.Н. Тасмагамбетов Казахстан: Эволюция государства и общества. Алматы, 1996 год.
3. А. Абдакимов «История Казахстана» (с древнейших времен до наших дней). Алматы, 1994 год.
4. Хрестоматия по новейшей истории Казахстана (1917-1939 гг.) Том 1. Алматы, «Санат», 2002 год.
5. С. Акимбеков «Прерванный полет». «Континент» № 5. Март 2003.
6. В. Тростников «Тайный смысл репрессии». «Аргументы и факты», № 28, 2007.

3.8. О репрессивной политике тоталитарной системы в области культуры в 30–40 годы и ее последствиях

Галимбек Мадиебекович Ибраев

магистр педагогических наук, старший преподаватель
ОП «Русский язык и литература».

Кызылординский университет имени Коркыт Ата
(Кызылорда, Казахстан)

Болат Тлеубергенович Досмагамбетов

кандидат филологических наук, старший преподаватель
ОП «Русский язык и литература»,

Кызылординский университет имени Коркыт Ата
(Кызылорда, Казахстан)

Сейчас, в наше время, идут процессы переосмысления национальной истории прошлого, но при этом открываются новые ценные пласты истории, прежние в советское время запретные и рушатся, казалось догмы и идеологии. Но есть неизвестные белые пятна в истории Казахстана, по различным политическим и идеологическим причинам не стало предметом изучения, которые позволяют лучше раскрыть тему на базе местных, ранее неизданных, архивных материалов. Не в должной мере изучен вопрос о механизмах проведения сталинской репрессивной тоталитарной системы по отношению к культуре, в частности, образованию, театру и т.д.

Постепенно, к концу 30–х годов в общественно-политической и духовной жизни в стране утвердилось полное господство тоталитарной системы и ее идеологии. Об этом с очевидной наглядностью подтверждает выход в свет сталинского «Краткого курса истории ВКП б)», в которой весьма однобоко и схематично, но во вполне доступной форме была изложена история страны после событий октября 1917 года.

В 20-30 годы в стране утверждается господство марксистско-ленинской идеологии, официальный статус которой был законодательно оформлен в конституции СССР 1936 года. Ее официальный статус означал прежде всего в стране благоприятных условий, целью которой являлось искоренение по мнению сталинизма со всякого рода инакомыслием, в том числе и в области культуры. Если говорить о формах и методах сталинизма в области культуры, то как правило применялись классические приемы от полной дискредитации то и иной враждебной, по ее мнению, идеологии и вплоть до проведения незаконных арестов, запретов в издании произведений государственных общественных деятелей, писателей и т.д. [1]

Карательную функцию и контроля в области культуры выполнял специально созданный партией - отдел культуры и пропаганды. Для осуществления этой задачи тоталитарная система создала стройную

систему функционировавшую систему органов власти, которые выполняли функцию контроля - это специально созданные сектора партийных отделов культуры и пропаганды ВКП(б), а главным органом осуществлявший цензуру за печатной продукцией Главлит в стране, а также областные управления по делам искусств при облисполкомах, секретные отделы – местных органов образования, областные и районные органы контроля за печатной продукцией, райисполкомы и конечно же органы НКВД.

С укреплением позиции тоталитаризма, в стране и по указанию ее лидера, система обращает свое пристальное внимание культуре. Высшее руководство страны ЦК ВКП(б) во главе И.В. Сталиным, утверждают резолюцию, получившее название «О политике партии в области художественной культуры». Она, как известно положила начало активной идеологизации в обществе и проводимому жесткому партийному контролю в области художественного творчества и культуры [2].

Трагическую роль в судьбах национальной культуры сыграло письмо Сталина «О некоторых вопросах большевизма». В качестве официального, к обязательному исполнению документа по данному письму в 1932 году была издана записка отдела культуры и пропаганды Казкрайкома КП (б) и Казахстанского института марксизма-ленинизма «О задачах борьбы на теоретическом фронте, в связи с письмом Сталина». В ней значительная часть деятельности казахстанских авторов объявлялась не марксистской. Дело дошло до того, что в решениях съезда КазАПП (Казахстанская ассоциация пролетарских писателей) проходившего в феврале 1932 года, записано: «Устная и письменная литература до октябрьской революции была преимущественно байской». В эту категорию попадают прекрасные образцы устного народного творчества казахов, созданные Бухар жырау, Шалкииз жырау, кюи Курмангазы, народные эпосы, сказки, в которых есть сведения о ханах и батырах и т.д. [3].

Если до середины 20 годов в стране издавались работы политически и идейных оппонентов большевиков, то с начала и в особенности 30 годов вся эта литература была изъята из библиотек, затем уничтожена, а сами авторы подвергались гонениям и репрессиям. В подтверждение приводим обнаруженные архивные документы.

Всем Заврайоно Кзыл-Орды
От 15 IV 1937 г.

Согласно решению комитета по Высшей школе при СНК СССР, учебник педагогики врага народа, троцкиста Пестрака запрещен.

ОблОНО предлагает немедленно вышеуказанный учебник из Кзыл-Ординского районо, педучилищ и индивидуального пользования преподавателей и учащихся изъять. На изъятые учебники составить акт и передать в местные органы НКВД. При прохождении программы,

желательно использование учащимися педучилищ учебника педагогики Шомбарова С., с учетом исправления, внесенных автором и опубликованных в журналах коммунистического просвещения (№ 3 за 1935 г.) и Педобразования (№ 6 за 1936 г.). КГОВА Ф 127, оп. 1, д. 1, л. 18.

Из вышеприведенного архивного документа видно, что тоталитарная система уничтожала неудобную литературу и их авторов, а взамен оставляла литературу удобную властям, да еще в исправленном виде учетом своего времени.

Вот, приводим очередной архивный документ, говорящий сам за себя, в нем показываются во всей красе суть репрессивного механизма Системы по отношению культуры, в частности театра.

Секретно.

Казахское областное управление

По делам искусств при облисполкоме

13 IX 1937 г Чимкент.

Кзыл-Ординское районо

О получении сего снимите с репертуара и запретите ставить следующие пьесы.

1. «Хаджи–Мурат» А. Пушкина.

2.«Ошибка» Красницкого.

3.«Акесынын баласы» Ж. Сарсенова и Жарокова.

Снимите с репертуара и категорически запретите к постановке все пьесы Ильяс Жансугурова.

Запретите также читку, использование в общественных местах стихов и отрывков Жансугурова Ильяс.

О пьесе «Аркалык» Шанина, впредь до особого распоряжения, снять с репертуара пьесу «Аркалык» Шанина.

О принятых мерах сообщить мне.

Искусство при облисполкоме. КГОВА Ф 127, оп.1, д. 1, л. 129.

В указанном документе четко видно, что тоталитарная система уничтожала память нашего народа, о наших лучших театральных деятелях внесшие огромный вклад в развитие национальной культуры, запрещая при этом их лучшие произведения. А в другом найденном в архиве Кзыл-Орды, красноречиво показывается цензурная функция печально знаменитого Главлита и его не менее жесткие указания.

Секретно 6 экземпляров

Секретный казахский отдел образования.

25 III 1937. Зав. Кзыл-Ординский РОНО

Органы Главлита сейчас производят изъятие из библиотек общественного пользования все книги и брошюры следующих лиц:

1. Антонов–Овсеенко В.А.

2. Яковлев А.И.

3. Квиринг А.И.

4.Осинский (Оболенский В).

5. Бубнов А.С.

Предлагаем Вам лично с райлитом произвести изъятие книг и брошюр и портретов перечисленных лиц из всех библиотек, учебных заведений, расположенных в вашем районе. Изъятие должно производиться в строго секретном порядке. Одновременно немедленно переименовать школы, которые носят их названия. КГОВА Ф 127, оп. 1, д. 1, л. 43.

Указанный архивный документ четко отражает суть происходивших в стране процессов. «Врагами народа» объявлялись без всяких на то оснований, видные представители партийно-государственных органов, ставшие впоследствии негодными «Отцу народов». И в самых лучших традициях системы Главлит, давая указания, ставил перед собой цель добиться полной ликвидации памяти о неблагонадежных деятелях по мнению Системы. К сожалению, в архиве не был найден подтверждающий документ о принятых мерах.

Из приведенных документов можно сделать вывод о том, что сталинская тоталитарная власть, проводя свою репрессивную политику в области культуры, хотела и видела в культуре только обслуживающую ее сторону дела, поддерживающую сталинскую систему общества и всецело выражающего интересы ВКП б) и ее лидера И.В. Сталина. Подавляя при этом сущностную сторону культуры, для сталинизма нужны преданные люди, беспрекословно выполнявшие волю партии и ее лидера И.В. Сталина.

И только с обретением независимости наша широкая общественность узнала то прошлое, что было тщательно скрыто от нас. Теперь мы знаем и возвращаем имена лучших представителей национальной культуры. Ведь сегодня наше общество успешно движется в сторону правового государства и потому важно, чтобы оно знало трагические страницы недавнего прошлого и сделало соответствующие духу времени выводы.

Список использованной литературы:

1. Абдакимов А. «История Казахстана» А. 1994, стр. 134-138.
2. Сулейменов «Помнить прошлое». «Казахстанская правда» от 30 мая 1991 г., № 34.
3. «Большевик Казахстана», № 6, с. 22-23. 1932.
4. «Большевик Казахстана», № 6, с. 22-23. 1932.
5. КГОВА (Кызылординский государственный архив (КГОВА): Ф 127, оп.1, д. 1, л. 36; Ф 127, оп. 1, д. 1, л. 18; Ф 127, оп. 1, д. 1, л. 29; Ф 127, оп. 1, д. 1, л. 43; Ф 127, оп. 1, д. 1, л. 2-8.

3.9. Formation of Patriotic Qualities of Students

Nadira Zh. Agibaeva

Master, Lecturer. Central Asia Innovation University
(Shymkent, Kazakhstan)

Gulnaz Tursynbaikyzy

Clerk. Lermontov General Secondary School #17
(Shymkent, Kazakhstan)

Түйін

Since the independence of the Republic of Kazakhstan in 1991, to this day, the programs and textbooks of general secondary schools still lack patriotic themes.

Резюме

С момента обретения независимости Республики Казахстан в 1991 году и по сей день в программах и учебниках общеобразовательных школ патриотическая тематика отсутствует.

In the concept of teaching the subject “Kazakh literature” in a national school: “The subject of Kazakh literature in a school where teaching is conducted in the Kazakh language is the main subject that performs educational functions that are very necessary for harmonious development.

Since the work of art reflects the life milestones of the people, national and heroic traditions, life, psychology of customs, moral, aesthetic, philosophical concepts, dreams and heritage, the rich linguistic treasure of the people is collected. and the vast nature of the steppe is depicted.

That is why it is a textbook of life, which conveys to the student the appearance and breath of the life of time, educates the artistic, historical, national and spiritual consciousness of our people, teaches language, enriches and regulates the understanding and experience of the student. and man, man and society. It can be seen that the goal is to educate the student with sufficient knowledge about culture and a high intellectual level.

Possibilities of patriotism education for students in the program and textbooks of subjects in general education high school in the field of natural sciences and humanities (Kazakhstan history, Kazakh literature, physical geography of Kazakhstan, economic and social geography of Kazakhstan, initial military training, etc.) still need to be fully researched and studied.

Subjects in the content of textbooks, their design and quality, etc. caused changes and additions due to political and ideological conditions. Since there was a widespread tendency to promote communist-international education in the content of the programs and textbooks during the USSR period, due to the fact that one hour of time was given in the program of the history of the Kazakh SSR, Kabanbai Batyr, Abilkayr Khan, Abylai Khan, Eset Batyr, Bogenbay Batyr, etc., who fought for the independence of the Kazakh people, were included in the textbooks. it is not even mentioned, or it is described one-sidedly.

And the goal of the "Kazakhstan History" subject program is "to support the formation of students' beliefs and value orientations in the "Man-Society-Nature" system, to educate them in accordance with the ideals of humanity, democracy, patriotism, understanding, peace and cooperation between peoples." Here we notice that special attention is paid to education of students for "peace and cooperation between peoples".

However, it is better to supplement it with themes of great patriotism.

On the topic "Protection of the motherland is an important activity of the state":

1. What does the military oath say about the moral and fighting qualities of a soldier?

2. What is said in the military oath about the status and honor of the soldiers of Kazakhstan?

How should these qualities be shown in times of war and peace? There are tasks. This alone is appropriate for our problem but does not talk about patriotic qualities.

Analyzing the above-mentioned school textbooks, adding to them information about the oral creativity of the people, proverbs, riddles, genealogy, blessing words, the heroic images and exploits of Kazakh heroes, their representation in history and literature, it would be of great importance in developing the spirit of patriotism among schoolchildren.

And from the systematic content point of view, let's give an explanation, focusing on the portrayal of heroes based on the education of heroism in the works of Kazakh oral literature. Spoken works of our people contribute to the education of the young generation, improving their thinking and enriching their spiritual wealth.

Among the works of Kazakh oral literature, proverbs are one of the means of patriotism education for schoolchildren. After all: "Proverbs are compact proverbs that can give a metaphorical meaning in accordance with the literal meaning." It is also worth mentioning that proverbs are expressions of words that add thought to your thoughts and are flexible to the language. Proverbs and proverbs are figurative folk words. A proverb is a shortened aphoristic expression of people's experience, a proverb is a figurative word that evaluates some life phenomenon. Proverbs often use metaphors, similes, hyperbole, and idioms.

Studying Kazakh proverbs, we learned about our people's behavior, moral norms, culture of thinking, art, appreciation of the homeland, patriotism, brotherhood, etc. requirements can also be formulated. For example, "A beautiful soul has a beautiful body", "Don't be disappointed by a good color", related to speech culture

The proverbs "The beauty of a word is a proverb", "There is no word without meaning, there is no country without a proverb" warn that the spoken thoughts should be both short and varied, proverbs show a person's wealth of language, vocabulary, intelligence, mindset, and speech culture. The folk wisdom "A good word is half a word", "Don't look at a man himself, look at

his words", "A man is one word" encourages young people to master the culture of speech, to be firm on their promises, and to speak intelligently.

Folk proverbs about protecting the motherland, heroism, bravery mainly show the people's thoughts, dreams, interests, and feelings of patriotism. The people who highly valued and honored the properties of the native land and its wealth in proverbs considered it the duty of every citizen to protect them. If the invader who wanted to destroy the native land was an enemy, it was a man's civic duty to fight against him. Without telling the child about the dignity of the native land, "The native land is a golden cradle", "Be a citizen in your own country until one becomes a sultan in one's country", "The country starts from the beginning of fire", etc. He conveyed the place and importance of Motherland in human life in a couple of words.

Also, proverbs "A man's land, a flower land" or "A hero starts a thousand hands, an orator starts a word in a narrow place" convey a lot of meaning with few words. At the same time, in proverbs, a man who defends the country, destroys the enemy, performs bravery, or breaks a black hair, makes a way through the severance, pays a lot of attention to giving information about the image of a hero. About this, "Don't ask the effort of a guy, ask him what he has completed", "A male companion is a risk", etc. proverbs can be mentioned.

Heroism can only be done by people who love their country and people. They describe that no matter what difficulties they face, they fight against death without fear or sadness. The hero's strength is described as his intelligence and cunning.

In addition to this, the good qualities of the people who tirelessly fought for the cause of the people and became heroes for the country are also mentioned in proverbs. That is, honesty, justice, keeping one's word, faithfulness to friendship, modesty, etc. indicates that they are properties. These qualities are proven by proverbs such as "A man who speaks twice is dead, an oak tree is bent - broken" or "Be a hero in the face of an enemy, be wise in the face of a dispute."

Also, proverbs about vigilance and prudence corresponding to the bravery of heroes can be mentioned. For example, the proverbs "There is no shame in prudence", "There is no country in an ancient enemy" clarify the heroic nature of heroes.

Our people have created many conditions for a boy to become an artist. He appreciated and respected the artist. That's why "An artistic boy is cute", "A wide field for an artist", "An artistic guy with honey dripping from his five fingers", "A poem is an art for a boy, a profession is also an art", "Seventy arts are not enough for a young man", "An artistic guy is an artist". , a man without art is a hoe", "Art is a man's wing". It is reasonable to say that the growth of artistic young men is the pride of the country.

On the other hand, the people look down on those people who avoid work, are empty of art, are lazy and can't do anything, and say: "They did not give a horse to the lazy, they gave sleep, they did not give advice to the bad,

they gave laughter", "Sylbyr does not run out of excuses", "Melting gold" those who knew - boys, those who did not know how to knead the skin - migits", etc. saying, calls to get rid of laziness, to work honestly and fruitfully.

The main problems of Kazakh folk pedagogy are based on child and family education. "A son grows up by looking at his father, a girl grows by looking at his mother", "A father is a tree, a child is a leaf", "A bullet seen by a father burns, a fur seen by a mother", etc. Through proverbs, we notice that the importance of the role of parents in the upbringing of children in the family is greatly emphasized. From this, we can see that parents, elders in the family set an example for children and young people, and the level of patriotism is always comprehensive and high.

And our review of the above content of Kazakh proverbs reveals the wisdom of our nation, which attaches great importance to the education of patriotism.

One of the oral poetic forms of folk art is telling riddles. Mysteries are based on a certain content; their worldview and educational value is high. Riddles are a genre of folklore created to convey some object or phenomenon in a different poetic language. In terms of structure, riddles are also found in the form of black words, poems and sayings. In Kazakh literature, there are riddles to describe the five weapons of a hero

In the Kazakh people, riddles are made up of important elements of thought and knowledge. Academician M.O. Auezov: "Sometimes a whole fairy tale consists of a mystery. A story, a beautiful poem, a saga will lead to a mystery. In ancient times, it was a practice to test a man's wisdom and agility with riddles," he quotes. This opinion is so true that in ancient times, girls choosing a husband used to tell him about their thoughts in the form of a riddle in order to see the intelligence, art, courage, and moral qualities of the man.

Literature:

1. Turomsha V.I. Analysis of fining efficiency in plano-milling machine traverse with travelling bridge. Vestnik BNTU [Bulletin of the Belarusian National Technical University], 2011, no. 6, pp. 19–29 (In Russian).

2. Filonov I.P., Kozeruk A.S., Chembrovich V. I. Theoretical principles of new highly efficient formation method for glass balls made of out-of-round blanks. Opticheskiy zhurnal [Optical journal], 1995, no. 3, pp. 40–44 (In Russian).

3. Khrustalev B.M., Yaglov V.N., Kovalev Ya. N., Romanyuk V. N. Nanomodified Concrete. Nauka i tekhnika [Science & Technique], series 2, Civil and Industrial Engineering, 2015, pp. 3–8 (In Russian). Примеры оформления статей из журнала.

4. Lyshchik P.A., Bavbel' E.I. Structure mineral. Trudy BGTU [Proceedings of BSTU], 2014, no 5. Forest and Woodworking Industry, pp. 5–10 (In Russian).

5. Vladukina D.S., Lamotkin S.A., Samoryadov A.V. Chromatographic analysis of the composition of essential oils of spruce in the conditions of technogenic pollution in Minsk. Trudy BGTU [Proceedings of BSTU], series IV, Chemistry, Organic Substances Technology and Biotechnology, 2010, issue XVIII, pp. 26–30 (In Russian).

6. Bobrovich O.G., Barayshuk S.M., Turovets A.I., Yaskel'chik V.V. Morphology and surface properties of alloy 5251, modified by deposition of molybdenum in conditions of ion assistance. Trudy BGTU [Proceedings of BSTU], issue 3, Physics and Mathematics. Informatics, 2018, no. 2, pp. 62–66 (In Russian).

3.10. Кибербуллинг - әлеуметтік желдегі деструктивті мінез-құлық формасы

Гүлнар Кеңесбекқызы Шолпанқұлова

п.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

Қадиша Қадырқызы Шалғынбаева

п.ғ.д., профессор.

Назымгүл Пышақбайқызы Албытова

п.ғ.к., қауымдастырылған профессор.

Жаният Байжұманқызы Балтабаева

педагогикалық ғылымдардың магистрі, аға оқытушы.

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
(Астана, Қазақстан)

Аңдатпа

Мақалада кибербуллинг әлеуметтік желідегі деструктивті мінез-құлық формасы ретінде қарастырылады. Шетелдік және отандық ғалымдар еңбектеріне талдау жасай отырып, кибербуллинктің түрлері (жеке және қоғамдық), кибербуллинктің көрініс формалары мен белгілері бөліп көрсетіліп, олардың ерекшеліктеріне қысқаша сипаттама беріледі.

Кілт сөздер: кибербуллинг, киберкеңістік, интернет, әлеуметтік желі, зорлық-зомбылық, виртуальды әлем, девиантты мінез-құлық.

Кибербуллинг - форма деструктивного поведения в социальных сетях

Гульнар Кенесбековна Шолпанкулова

к.п.н., асс. профессор.

Кадиша Кадыровна Шалғынбаева

д.п.н., профессор.

Назымгуль Пышақбаевна Албытова

к.п.н., асс. профессор.

Жаният Байжұмановна Балтабева

магистр педагогических наук, старший преподаватель.

Евразийский национальный университет
имени Л.Н. Гумилева (Астана, Казахстан)

Аннотация

В статье кибербуллинг рассматривается как форма деструктивного поведения в социальных сетях. Анализируя работы зарубежных и отечественных ученых, выделены виды кибербуллинга (личный и публичный), формы проявления и признаки кибербуллинга, кратко описаны их особенности.

Ключевые слова: кибербуллинг, киберпространство, интернет, социальная сеть, насилие, виртуальный мир, девиантное поведение.

**Cyberbullying as a Form of Destructive
Behavior in Social Networks**

Gulnar Sholpankulova

c.p.s., ass. professor.

Kadisha Shalgynbayeva

d.p.s., professor.

Nazymgul Albytova

c.p.s., ass. professor.

Zhaniyat Baltabayeva

master of pedagogical sciences, Senior Lecturer.

L.N. Gumilev Eurasian National University (Astana, Kazakhstan)

Abstract

The article examines cyberbullying as a form of destructive behavior on social networks. Analyzing the works of foreign and domestic scientists, the types of cyberbullying (personal and public), forms of manifestation and signs of cyberbullying are identified, and their features are briefly described.

Keywords: cyberbullying, cyberspace, Internet, social network, violence, virtual world, deviant behavior.

Мақала BR 185744152 «Балаларға қатысты буллингтің алдын алу шараларын әзірлеу және оның өзекті аспектілерін зерттеу» тақырыбындағы ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі, ғылым комитетінің мақсатты бағдарламалық қаржыландыру гранттық жобасы аясында орындалды.

Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасында: «Балалардың қауіпсіздігін күшейту мақсатында алғаш рет Баланы жәбірлеудің (буллингтің) алдын алу қағидалары бекітілді. Бұл психологиялық қызметтің құрамына кіретін мамандардың жұмысын жүйелеуге, жұмыс принциптерін реттеуге мүмкіндік берді. Жеке қолдау көрсетуге қолжетімділікті арттыру мақсатында ата-аналардың, білім беру, денсаулық сақтау, халықты әлеуметтік қорғау ұйымдары, ішкі істер органдары қызметкерлерінің, білім алушылардың

оларға қатысты жәбірлеу (буллинг) фактілері туралы өтініштері кезінде іс-қимыл алгоритмі әзірленді. Жәбірлеудің (буллинктің) алдын алу қағидаларының негізгі мақсаты – баланы жәбірлеуге (буллингке) нөлдік төзімділік мәдениетін қалыптастыруға жағдай жасау», - деп белгіленеді [1].

Сондықтан бұл киберкеңістікте жүйелі және мақсатты қорқыту болып табылатын девиантты мінез-құлықтың жаңа түрі – кибербуллингтің алдын алудың қажеттілігін өзектендіреді.

Қазіргі ақпараттандыру дәуіріндегі инновациялардың қарқынды ағымы, соның ішінде, IT-технологиялардың қоғамның күнделікті өміріне енуі адамзат тарихында ойлау жүйесінде бірегей өзгерістерді тудыруда. Жаңа білім еркіндік пен рұқсат ету сананың басқа деңгейлерін де ашып, гаджеттерді пайдалануға байланысты жаңа психологиялық және әлеуметтік «нормалар» пайда болуда. Бұл интеграциялануымен байланысты жаһандық деңгейде қарым-қатынас әдістерін, өмір салтын, еңбек пен демалысты ұйымдастыруды да өзгертуде. Оның дәлелдерінің бірі - ең алдымен цифрлық технологиялар балаларды өмірінің алғашқы айынан бастап қоршап алуда, өз бетінше сөйлеу мен тамақтануды үйренбей немесе басқа да негізгі әлеуметтік дағдыларды меңгермеу тұрып, ертерек олармен танысып, қолына ұстауда; жасөспірімдер топтарының сауда орталықтарында отырып, бір-бірінен мүлдем бейхабар, виртуалды хат алмасуды және әлеуметтік желілердегі мазмұнды көруді ұнатып, нақты қарым-қатынасты жіберіп алуда.

Сондықтан интернеттің адам өміріне енуі, оның барлық жағымды жақтарына қарамастан, қоғамда әлеуметтік жаттық, яғни әлеуметтік салқындықты, сенімсіздік қарым-қатынасты күшейтуде. Смартфонға немесе Интернетке қосылғаннан кейін немесе өз бөлмесінде оған қол жеткізгенде адам өзін мүлдем басқа ортада – «киберкеңістікте» көреді. Киберкеңістік адамның үнемі әлеуметтік мінез-құлық формасымен кездесуіне, нақты өмірде армандаған нәрсеге айналуына мүмкіндік туғызады, бірақ белгілі бір жағдайларға байланысты адам оған жете алмауы да мүмкін.

Психологтар атап көрсеткендей, қоршаған ортаның мінез-құлықтың сыртқы аспектісіне әсер етуі секілді, мінез-құлықтың да ауытқу формасының пайда болуының себептерінің бірі екенін атап өткен жөн [2].

Қазастандық ғалымдар (М.П. Асылбекова, Қ.Т. Атемова, П.Б. Сейітқазы, Т.С. Сламбекова және т.б.). зерттеулерінде балаларға қатысты буллингтің алдын алу шараларын әзірлеу мақсатында оның өзекті аспектілеріне талдау жасалады. Ғалымдардың пікірінше, кибербуллинг-бұл интернет кеңістігіне керемет жылдамдықпен енетін жаңа құбылыс. Бұрын тек әлеуметтік ортада болған психологиялық және физикалық зорлық-зомбылық мәселесі бүгінде виртуалды жағдайға көшті. Бір қарағанда, мұндай қорлаудың түрі зиянсыз болып

көрінеді. Бірақ кибербуллингтің буллингтен айырмашылығы интернеттің ерекшеліктеріне (анонимділік, кең аудиторияның болуы, тәулік бойы шабуыл жасау мүмкіндігі, бұрмалау мүмкіндігі) байланысты [3].

Ресей ғалымдары (Е.В. Бочкарева, Д.А. Стренин) кибербуллингті «электрондық байланыс құралдары арқылы жүзеге асырылатын, жәбірленушінің моральдық азап шегуіне алып келетін, оның психологиялық жолын кесуге бағытталған қасақана, кінәлі әрекет немесе әрекеттердің жиынтығы», - деп атап көрсетеді [4].

Д.Е. Щипанова кибербуллингті қазіргі заманғы технологиялардың көмегімен адамға әдейі, қайталап әсер ету, соның ішінде жәбірленушінің өзінің қатысуымен қорлайтын хабарламалар жіберу, интернетте жалған ақпарат тарату деп анықтайды [5]. Сонымен, кибербуллинг жеке тұлғаларды қорлау, қадір-қасиеті мен еңбегін кемсіту және зиян келтіретін мәліметтерді хабарлау арқылы Интернетті пайдаланушыларды қасақана қудалау деп тұжырымдалады. Кез келген интернет пайдаланушы мұндай қудалауға ұшырауы мүмкін.

Сондықтан кибербуллингтің келесідей көрініс формаларын ерекше атап өтуге болады:

- моральдық-психологиялық зорлық-зомбылық; бір қатысушының екіншісіне үстемдігі;
- бастамашысының кибербуллинг құрбанын қандай да бір әрекеттерді жасауға мәжбүрлеуі, кибербуллинг құрбанын әлеуметтік оқшаулауы және қорқытуы;
- Интернетте қудалау, жеке өмірге қол сұғу және/немесе беделіне нұқсан келтіру мақсатында жәбірленушінің жеке ақпаратын пайдалану және тарату, киберкеңістікте жәбірленушіге қатысты басқа да теріс немесе жалған ақпаратты жариялау және т.б.

Ғалымдардың пікірінше, балалар мен жасөспірімдер шабуылдар мен виртуалды агрессияға ең сезімтал болып келеді. Бұл, ең алдымен, кәмелетке толмағандардың интернет пайдаланушыларының психологиялық тұрғыдан жетілмеген тобы және деструктивті әсерлерге көбірек бейім болуымен байланысты. Сонымен қатар, зерттеулерге сәйкес, кәмелетке толмағандар интернет пайдаланушылардың жалпы санының 30% құрайды [6].

Бұл көрсеткіш интернет және басқа да телекоммуникация желілері оларға ақпараттық, коммуникациялық, білім беру және ойын-сауық ресурстарына шексіз қолжетімді екенін көрсетеді.

Кибербуллингтің тағы бір ерекшелігі – оның уақытсыздығы. Уақытқа қарамастан, желіде қорқытуға болады, бұл жәбірленушінің психикасына әртүрлі дәрежеде өте жағымсыз әсер етуі және ауыр зардаптарға алып келуі мүмкін. Кибербуллингті жасау құралы әлеуметтік желілердің өзі де, жедел хабар алмасу қызметтері, электрондық пошта, форумдар, чаттар, веб-сайттар, бейне қызметтері түріндегі басқа қолданбалар да болуы мүмкін.

Кибербуллингтің келесі түрлерін ажыратуға болады:

- жеке (жеке хат алмасу арқылы жүзеге асырылуы);
- қоғамдық (агрессияның басқа пайдаланушылардың «қатысуында» болуы, мысалы, жарияланымдарға түсініктеме беру арқылы).

Қоғамдық кибербуллинг үдерісіне үш тарап қатысады: агрессор, жәбірленуші және басқа интернет пайдаланушылар.

Сонымен бірге кибербуллингтің куәгерлері, әдетте, агрессордың әрекетіне араласпайды, оны тежемейді, бұл зерттелініп отырған құбылыс аясында мінез-құлық нормаларының сақталмайтынын көрсетеді.

Қорыта келгенде, жоғарыда айтылғандар кибербуллингтің күрделі құбылыс екенін сипаттайтын белгілерді бөліп көрсетуге мүмкіндік береді:

- Интернеттегі анонимдік, шабуылдаушының орналасқан жерін жасыру үшін жағдай жасауы мүмкін;

- интернеттегі агрессордың мақсатты әрекеттері тәулік уақыты мен географиялық орналасуына қарамастан шексіз жүзеге асырылуы мүмкін;

- кибербуллердің мақсатына жету үшін тек ауызша ғана емес, сонымен қатар мультимедиялық (фото және бейне жазбалар) құралдарды пайдалану мүмкіндігінің болуы;

- Интернетте ақпаратты беру жылдамдығының жоғарлығы ықтимал құрбандардың санын арттыруы мүмкін.

Сондықтан, кибербуллинг жасөспірімдік кезеңде тұлғааралық қарым-қатынас қажеттілігін қанағаттандыруға бағытталған компенсаторлық тетіктің бір түрі рөлін атқарады.

Демек, кибербуллинг жасөспірімдер арасындағы агрессивті қарым-қатынаспен жүретін виртуалды психологиялық зорлық-зомбылық, ол киберагрессияға қатысушылар үшін стресстік және травматикалық жағдай болып табылады. Біздің ойымызша, бұл құбылысты одан әрі жан-жақты зерттеу кибербуллингке қатысушылардың рөлін және олардың жеке ерекшеліктерін, деструктивті мінез-құлықтарын зерделеу бағытында жүруі тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. «Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023 – 2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 қаулысы.

2. Салахова В.Б., Еняшина Н.Г., Романова А.В. Проблема девиантного поведения в современном обществе // Власть. 2016. Т. 24, № 11. – С. 33-37.

3. Асылбекова М.П., Атемова Қ.Т., Шалғынбаева Қ.Қ., Сейітқазы П.Б., Шолпанкулова Г.К., Албытова Н., Сламбекова Т.С., Жукенова Г.Б., Махадиева А.К., Балтбаева Ж.Б., Жубакова С.С. «Балаларға қатысты буллингтің алдын алу шараларын әзірлеу және оның өзекті аспектілерін

зерттеу» аналитикалық талдау жинағы. – Астана: «Бұлатов А.Ж.» ЖК, 2023. – 182 б.

4. Бочкарева Е.В., Стренин Д.А. Теоретико-правовые аспекты кибербуллинга // Всероссийский криминологический журнал. 2021. Т. 15, № 1. – С. 91-97.

5. Щипанова Д.Е. Кибербуллинг как фактор риска в образовательной среде // Новые информационные технологии в образовании: матер. VIII Междунар. науч.-практ. конф., Екатеринбург, 10-13 марта 2015 года. Екатеринбург, 2015. – С. 619-623.

6. Мазурчук Е.О., Мазурчук Н.И. Девиантное поведение молодежи в виртуальном пространстве: кибербуллинг // Педагогическое образование в России. 2020. № 6. – С. 224-229.

3.11. On the Issue of Content of the Process of Developing the Readiness of a University Teacher for Innovative Activities

Eleonora Urunbassarova

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Social and Humanitarian Disciplines. "Esil University" Institution (Astana city, Kazakhstan)

<https://orcid.org/0000-0001-7837-6583>

Elmira Nurakhanova

Master of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Social and Humanitarian Disciplines. "Esil University" Institution (Astana city, Kazakhstan)

Aliya Utegenova

Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer of the Department of Social and Humanitarian Disciplines. "Esil University" Institution (Astana city, Kazakhstan)

Gulzira Mussakanova

Master of Humanitarian Sciences, Senior Lecturer of the Department of Social Sciences and Humanities. "Esil University Institution" (Astana city, Kazakhstan)

The process of developing the readiness of a university teacher for innovative activities includes target, content, technological and effective components.

The target component of the process of developing the readiness of a university teacher for innovative activities includes goals, objectives, methodological approaches and didactic principles. The goal of the process of developing the readiness of a university teacher for innovative activities is to ensure a creative or high level of readiness.

Objectives: to develop the need for innovation; knowledge of the specifics of implementing innovative technologies; ability to organize interaction in the educational process; reflection of innovative activity.

As methodological approaches to readiness, it is necessary, in our opinion, to name systemic, personal-activity, integrative-modular.

From the standpoint of a systematic approach, the readiness of a university teacher for innovative activities is realized as an integral process based on the requirements of the interrelationship of professional-pedagogical, organizational-managerial, scientific-research, experimental, expert-consulting, and implementation activities of a teacher.

The implementation of the personal-activity approach is based on subject-subject interaction between teacher and student, aimed at joint goal setting and searching for a solution to a problem situation in specially created conditions. (V.A. Slastenin, L.S. Podymova and others [1]).

Regarding the integrative-modular approach, we share the opinion of M.P. Prokhorova. that the process of developing a university teacher's readiness for innovation is based on the deep integration of educational, research, professional, pedagogical, experimental and implementation activities of students. [2]

Considering that in modern pedagogical research (K.D. Durai-Novakova [3], V.A. Slastenin [4]) readiness is considered as a holistic formation of the individual, formed as a result of special training, integrating in the aggregate motivational, we consider the content and operational components, the teacher's readiness for innovative activity as a system of interrelated and interdependent components: motivational, cognitive, procedural-creative and evaluative-control.

The motivational component performs a regulatory function in the structure of readiness, expresses the teacher's conscious attitude towards the implementation of innovative teaching technologies and their role in solving pressing problems of modern education, since only motivation adequate to the goals of innovative activity ensures the harmonious disclosure of this activity and the self-disclosure of the teacher's personality.

As a criterion, we highlight the personally significant meaning of the implementation of innovative teaching technologies. Indicators of this criterion are the teacher's awareness of social significance and the need to introduce innovative teaching technologies; the need for pedagogical innovations; teacher's focus on implementing innovative teaching technologies.

The objectives of this component are the development of motivation for innovative activity, the need for constant personal and professional self-development, the formation of an innovative worldview, readiness for productive interaction with participants in the educational process, an attitude towards the variability of innovative activity and multi-criteria assessment of innovations.

The content of the motivational component is the study of teaching activities using innovative teaching technologies; determination of features of the use of innovative teaching technologies; development of a structure of innovative activity that defines the goals of professional training of teachers - readiness for teaching activity using innovative teaching technologies.

Due to the cognitive component presupposes the teacher's value-based attitude to knowledge about modern teaching technologies, as a criterion we highlight theoretical and methodological knowledge about innovative educational technologies, which are expressed in indicators: knowledge about the object of activity, features of managing the technology for implementing the pedagogical process; knowledge about the essence, specifics, types of pedagogical technologies; knowledge of the methodological foundations of pedagogical technologies, characteristic features, classification, implementation features.

The objectives of this component are the development of a holistic image of pedagogical activity when using innovative teaching technologies by mastering knowledge about the essence, structure, features of innovative professional and pedagogical activity, as well as mastering the methodology and methodology of scientific research for the development of pedagogical innovations.

With the help of this component of the process of developing readiness for innovative teaching activities, teachers receive and independently acquire the knowledge necessary for teaching activities, while great importance is given to the active research activities of teachers. They acquire skills related to goal setting, planning their own research work, determining the required volume and quality of information necessary to achieve their goals, organizing productive interaction with other participants in the research, innovation and pedagogical processes. A special place is occupied by planning one's own further innovative activities, the effectiveness of which determines the results of the entire process of preparing a teacher to use innovative teaching technologies.

The content of the cognitive component is an understanding of the essence of innovative activity; determining the characteristics of teaching activities when using innovative teaching technologies.

The procedural-creative component is a set of methods of teacher activity to implement innovative teaching technologies.

As a criterion, we highlight the teacher's skills in the implementation of pedagogical technologies, the indicators of which are the teacher's ability to manage the student's activities; ability to use monitoring and diagnostic tools; ability to organize interaction of students with learning tools.

The content of the procedural and creative component is the development of skills in innovative professional and pedagogical activities; actions, operations, methods of innovative pedagogical activity.

In accordance with the content of this component, the main role belongs to the independent practical research, professional, pedagogical,

and experimental activities of the teacher, implemented in the form of design. To do this, teachers work on the development, implementation, testing of the results of an educational project, which is of an innovative fundamental, exploratory, methodological, or applied nature. It is important to note that innovative research and development can be collective in nature with a mandatory contribution to the overall result. At the same time, the teacher actively participates in the listed types of innovative professional and pedagogical activities, which ensures the formation of the necessary skills and practical skills, and also forms an individual style of future innovative professional and pedagogical activities.

This component begins with identifying an innovation idea as a result of creative search, active interaction between subjects of educational and production processes. Includes the collection, systematization, and analysis of information about the object being improved, the search for scientific and methodological justification for the innovation, the identification of methods and forms of its implementation, and the involvement of scientists and specialists in innovative developments.

The objectives of the evaluation and control component are to develop the teacher's reflective skills, which allow them to evaluate the results of innovative professional and pedagogical activities and changes in the level of personal and professional development.

The content of the evaluation and control component is the analysis and assessment of the effectiveness of innovative professional and pedagogical activities; reflection of innovative and professional skills.

This component involves organizing the process of analysis and evaluation of the results of innovative professional and pedagogical activities. To do this, it is necessary to ensure mastery of knowledge about the methods and criteria for assessing innovations in education, as well as indicators for assessing the development of personal and professional qualities of a teacher and students. In this regard, an expert assessment of educational lesson projects using innovative teaching technologies is carried out; defense of projects for innovative educational activities and group discussion of its results; individual assessment of the work performed (Filling Out a Self-Assessment Questionnaire of the Level of Readiness for Innovative Professional and Pedagogical Activities).

As a criterion, we highlight the ability to implement innovative technologies, as well as the ability to reflect on innovative activity, which is expressed in the following indicators: design skills of a university teacher; adjustment skills; the ability to evaluate the effectiveness of the implementation of innovative technology.

In general, we highlight the following criteria for readiness for innovative activity: the presence of motivation for innovative pedagogical activity, the need for constant personal and professional development; a developed innovative worldview and a commitment to multi-criteria assessment of innovations in the field of education; knowledge of

innovations in the field of vocational education and training; the ability to master, adapt, apply pedagogical and information innovations in the process of professional training; ability to manage individual educational, research, scientific and practical activities.

All components of readiness closely correlate with each other, revealing a large number of significant connections and forming an integral structure of activity. In the activities of teachers, an important place is occupied by such forms of manifestation of creative activity as pedagogical improvisation, pedagogical intuition, which provide an original productive solution to pedagogical problems.

An analysis of the indicators of teacher readiness for innovation included in each component led to the identification of the following levels: adaptive, reproductive, heuristic, and creative.

The adaptive level characterizes the initial degree of manifestation of the teacher's readiness for innovative activities. The attitude towards the possibility of implementing innovative technologies is indifferent, since teachers' knowledge in the field of technology has not been formed, so they use traditional teaching methods.

The reproductive or low level is characterized by a more stable teacher's value attitude towards innovative technologies and the development of cognitive interest in them in the absence of a personal awareness of the use of these technologies. Knowledge about the essence and specifics of innovative technologies is beginning to form, but it is superficial and not systematized. In general, teachers are characterized by reproducing activities, but with elements of searching for new solutions in standard pedagogical situations.

The heuristic or average level is characterized by purposefulness, stability of motivation of teachers to implement innovative educational technologies, awareness of the need for their use in practice, and a pronounced desire to implement these technologies. The latter is due to the presence of knowledge about the essence, content, methods of implementation of innovative pedagogical technologies; features of managing the pedagogical process and knowledge of teaching methods of their subject in conjunction with the implementation of innovative teaching technologies. Teachers at this level are characterized by the development of design skills and the ability to manage the educational activities of students, as well as reproduce and manage the technological links of algorithms for innovative educational technologies. In general, the nature of the skills can be called reproductive-creative, since teachers prefer to work according to established standards for the implementation of educational technologies.

A creative or high level of readiness reflects a pronounced professional focus on the use of innovative approaches to the implementation of educational work, the strong conviction of teachers in the need to increase the efficiency of the modern educational process and the creation of proprietary teaching technologies.

The content component of this level of manifestation of the teacher's readiness is represented by deep knowledge about the object of activity, the features of its management, knowledge of the methods of teaching their subject, deep and versatile knowledge about innovative educational technologies, their essential and specific characteristics, types, features, implementation algorithms, which In general, it determines the creative activity of teachers at this level, which is carried out from the position of a creative approach to the implementation of innovative technologies, as well as the ability to manage the educational activities of students, mastery of methods for diagnosing the technological effectiveness of training and the effectiveness of the educational process, and the ability to model innovative technologies for teaching students.

Thus, we consider the readiness of a university teacher for innovative activities as a system of interrelated and interdependent components and levels of formation of a teacher's readiness to use innovative teaching technologies, filled with indicators and characteristics.

The technological component of the process of developing the readiness of a university teacher for innovative activities presupposes certain conditions for the development of readiness. In this regard, we consider the most appropriate conditions for using active, problem-based, contextual, modular learning technologies, modern information, communication and creative technologies.

It should be noted that the process of developing a teacher's readiness for innovative activities can be carried out in the forms of a problem-based lecture, problem-based seminar, excursion, creative practical classes, scientific and practical conferences on the problems of innovative teaching technologies, studying innovative author's concepts and techniques, forms of performing creative tasks, seminars -discussions, expert and group assessment of the results of innovative activities, consulting, questioning.

The effective component of developing a university teacher's readiness for innovation is the development of a creative or high level in all components of readiness.

Bibliography:

1. V.A. Slastenin, L.S. Podymova, Pedagogy: Innovative Activities. – Moscow city, 1997. - P. 320.
2. V.P. Prokhorova, Preparation of Vocational Training Teachers for Innovative Activities at The University – Dissertation of Candidate of Pedagogical Sciences - Nizhny Novgorod city, 2008 - P. 223.
3. K.M. Durai-Novakova, Formation of Professional Readiness of Students for Teaching Activities. - Author's Dissertation of Doctor Abstract. - Moscow city, - 1983. - 1 P. 65.
4. V.A. Slastenin, Teacher's Readiness for Innovative Activities/V. A. Slastenin. L.S. Podymova, // Pedagogical Science and Education. - 2006. - No. 1. - P. 32-37.

3.12. Society and Personality: Pedagogical Approaches Shaping Personality Development

Damira M. Beisenova

Master of Pedagogical Sciences. Kazakh Ablai khan University of International Relations & World Languages (Almaty, Kazakhstan)

Nazerke S. Inkash

2-year student. Kazakh Ablai khan University of International Relations & World Languages (Almaty, Kazakhstan)

Annotation

This article explores the relationship between society and personality, focusing on pedagogical approaches that influence the formation and development of individuality. During the theoretical review, the concepts of society and personality are revealed, the role of each element in the formation of each other is analyzed. Special attention is paid to humanistic, constructivist and socio-cultural approaches, revealing their principles and effectiveness in the context of education.

Key words: Society, personality, pedagogical approaches, personality development, humanistic pedagogy, self-awareness, society.

Introduction

In modern society, the issue of interaction between society and the individual occupies a central place in the discussion of key issues of education and social development. Personality, being an integral part of society, is formed under the influence of various factors, including through the educational process. In this context, pedagogical approaches play a crucial role in personality formation, determining the way in which an individual becomes a part of society and what values he acquires.

The relevance of this topic is due not only to the rapid changes in the socio-cultural space, but also to the need to adapt educational systems to modern challenges. Pedagogical approaches are becoming a powerful tool for influencing personal development, helping to form not only knowledge and skills, but also value orientations, social competencies, and self-determination.

In this article, we will review modern theoretical concepts of the interaction of society and the individual, and then consider the key pedagogical approaches that contribute to the formation of personality development. Our analysis will focus on identifying effective strategies that can contribute to the harmonious formation of a personality in modern society.

Society and personality: theoretical overview

Society and personality are interconnected entities that form each other in the process of interaction. Within the framework of a theoretical review, consideration of this relationship becomes key to understanding the dynamics of socio-cultural development. The theoretical analysis of this problem reveals the complex mechanisms of society's influence on

personality and, in turn, the influence of personality on the structure of society [1].

Society, as a socio-cultural system, acts as an environment in which a person forms his identity and acquires values. According to sociological concepts, society is a complex entity conditioned by social norms, institutions, and cultural traditions. The personality, in turn, interacts with this society, assimilating and transforming the acquired values, forming its own unique social appearance.

From the standpoint of personality sociology, two approaches are distinguished: structural and interactionist. The first emphasizes the role of social institutions and roles in personality formation. The second focuses on the interaction of the individual with the environment and social processes. Both approaches emphasize that the individual does not exist in isolation but is always in dialogue with society [2].

The key concept in the theory of interaction between society and personality is "socialization". This process is the assimilation of sociocultural norms, values and roles by a person. Individualization is the opposite process of socialization, which involves the formation of unique personality traits in the context of social influences.

Theories of socialization and individualization help to understand how a person learns sociocultural patterns and at the same time retains his individuality. In addition, modern theories focus on the role of self-awareness and self-determination in the process of personality formation under the influence of society.

Thus, a theoretical overview of the relationship between society and the individual allows us to highlight the key points in this complex interaction. Understanding this dynamic is an important step for developing effective pedagogical approaches aimed at forming a harmonious and stable personality in modern society [3].

Pedagogical approaches to the formation of personality development

Pedagogical approaches to the formation of personality development represent an important aspect of the educational system, determining not only the level of knowledge of students, but also their social, emotional and value characteristics. In this article, we will consider humanistic, constructivist and socio-cultural approaches, revealing their impact on the formation of individuality.

The humanistic approach in education focuses on the values of the individual, putting forward the principles of respect for the individuality of each student. At the center of this approach is the development of self—awareness, self-understanding, and self-esteem. The teacher becomes not only an intermediary in the transfer of knowledge, but also a mentor who stimulates personal self-development. An important element of the humanistic approach is to create a supportive educational environment where students feel important and respected.

The constructivist approach involves the active participation of students in the learning process. The pursuit of understanding, rather than memorizing, becomes a key principle. The teacher acts as a facilitator who creates conditions for the independent construction of knowledge. In the process of solving problems, discussions and creative tasks, a person forms critical thinking, the ability to analyze and make decisions [4].

The sociocultural approach focuses on the interaction of the individual with society and the cultural context. Education is considered as an active process of inclusion of an individual into society. An important aspect is to take into account cultural characteristics and traditions. Within the framework of the sociocultural approach, education is considered as a means of integrating a person into society, forming her social roles and enriching cultural experience [5].

Thus, pedagogical approaches to the formation of personality development are an integral part of the modern educational system. The combination of humanistic, constructivist and sociocultural approaches can contribute not only to expanding horizons and deepening knowledge, but also to the formation of a harmonious, independent personality capable of successfully interacting with modern society [6].

Problems and prospects

The problems and challenges faced by the modern education system have a significant impact on the development of students' personality. The analysis of these problems makes it possible to identify key aspects that require attention, and at the same time, opens up prospects for the development of new pedagogical approaches capable of forming strong and stable personalities [7].

1. Technological changes:

The problem: The rapid development of technology poses a challenge in adapting educational programs to the changing demands of the labor market.

Impact on personality: Students should develop digital literacy skills, critical thinking, and the ability to adapt to constant change.

Prospects: Integration of technologies into the educational process, creation of programs that promote the development of educational and technical competencies.

2. Sociocultural challenges:

The problem: The diversity of cultures and social contexts requires a more flexible and inclusive approach to learning.

Influence on personality: The need to form respect for differences, the development of intercultural communication.

Prospects: The introduction of socio-cultural aspects into curricula, support for multilingualism and multiculturalism in the educational environment.

3. Stress and psychological well-being:

Problem: The increasing workload on students can lead to stress and psychological problems.

Impact on personality: Negative impact on emotional state and overall life stability.

Prospects: The development of stress management programs, the introduction of elements of psychological support in the educational process.

4. Individualization of learning:

Problem: Different learning rates and learning styles require more flexible methods and approaches.

Influence on personality: The need to adapt education to the individual needs and abilities of each student.

Prospects: The introduction of technologies for personalized learning, the development of flexible training programs.

5. Developing the skills of the future:

Problem: The requirements for the labor market are changing, and education must ensure the development of not only traditional, but also new competencies.

Influence on personality: The need to develop creativity, communication, and adaptive skills.

Prospects: The introduction of subjects aimed at developing the skills of the future, and an emphasis on critical thinking [8].

Modern challenges in education create not only problems, but also unique opportunities for innovation in pedagogy. The development of pedagogical approaches that take into account these challenges can contribute to the formation of a personality capable of successfully adapting to a rapidly changing world and making its own contribution to society [9].

Conclusion

In conclusion, we can summarize the importance of pedagogical influences on the formation of individuality in the context of social influences. A variety of pedagogical approaches, such as humanistic, constructivist and sociocultural, provide unique tools to stimulate personal development in accordance with the requirements of modern society.

A humanistic approach, with an emphasis on the values of the individual, enriches the educational process, helping students to better understand themselves and their needs. The constructivist approach, in turn, supports active participation and creative thinking, creating conditions for independent learning. A sociocultural approach based on interaction with society helps to form a personality, taking into account cultural and social contexts [10].

The effective implementation of these approaches depends on the active role of teachers, who not only transfer knowledge, but also act as mentors and support for students. Technologies also play an important role, which can enhance the impact of pedagogical approaches, making education more accessible and interactive.

However, despite the successes, we are faced with the challenges of modern society, which can affect the formation of personality. Therefore, it is necessary to constantly update approaches to education in order to meet the changing needs and challenges of the time. The State and society also play a key role in supporting pedagogical initiatives, providing a favorable environment for personal development.

Thus, the interaction of society and the individual through the prism of pedagogical approaches opens up prospects for the formation of strong, creative and independent personalities capable of functioning effectively in the modern world.

References:

1. Dewey, J. (2017). "Experience and education". Moscow: School-Press.
2. Rogers, K. (2012). "Instruction, Reinterpreted: Creating a new understanding." St. Petersburg: Peter.
3. Bransford, J., Brown, A.L., & Koklin, K. (2000). "How people learn." Moscow: Vlatodos Publishing House.
4. Leontiev, A.N. (2015). "Activity. Conscience. Personality." Moscow: Meaning.
5. Berdyaev, N.A. (2018). "The meaning of creativity." Moscow: AST.
6. Freire, P. (2010). "Pedagogy of the oppressed". Moscow: Progress is a Tradition.
7. Piaget, J. (2006). "Stages of child development". St. Petersburg: Peter.
8. Shatalov, O.N. (2015). "Modern technologies of education: pedagogical aspect". Moscow: Academy.
9. Springer, Y. (2015). Personality psychology. Academic press.
10. Hawkins, D. (2016). Social and personal development. Worth Publishing House.

3.13. The Relationship between Emotional Intelligence and Students' Thinking as a Cognitive Process of Personality

Zhumakul M. Molbassynova

Professor of the Department of General and Applied Psychology,
PhD in Psychology. Al-Farabi Kazakh National University
(Kazakhstan, Almaty)

<https://orcid.org/0000-0002-3170-6220>

Aida T. Zhussanbayeva

Department of Russian philology and world literature.
The Faculty of Philological of Al-Farabi Kazakh National University
(Kazakhstan, Almaty)

<https://orcid.org/0000-0002-3952-8764>

Kymbat T. Aitkazina

Teacher at School № 25 named after B. Syrttanuly.
(Kazakhstan, Taldykorgan)

Gulbakyt M. Maldybekova

Teacher of Kazakh language and literature, master teacher
34 secondary school-gymnasium named after Kapiza Abdigulov
of Talgar district of Almaty region
(Kazakhstan, Almaty)

In modern society, the formation of personality remains an urgent problem. The area of development of human cognitive processes is measured by various social institutions, changes in the development of society. These include: active nature of interaction, stressful situations, high level of responsibility. Such activities require strong internal resources of a person. This, in particular, requires the study of psychological constructs that contribute to the maintenance of internal and external well-being of a person.

Currently, various aspects of the problem of formation of emotional intelligence and critical thinking as a cognitive process of personality in psychology are studied by Russian scientists: Y.K. Babansky, V.F. Basharin, V.B. Bondarevsky, V.G. Ivanov, I.Y. Lerner, V.N. Maksimova, F.K. Savina, G.Y. Shchukina, etc. [1, 34 p.].

Theoretical foundations of the formation of students' cognitive interest B. Y. Adaskin, S. P. Craigd, A. T. Moroz, G. Y. Shchukina, etc. b. studied in his works [2, 345 p.].

L.Y. Boyovich, L.S. Vygotsky, V.A. Krutetsky, A.N. Leontiev, A.V. Petrovsky, S.L. Rubinstein, etc. b. psychological approaches to the formation of learners' cognitive processes at a certain age period are found in the works [3, 82 p.].

In scientific psychology, EI is considered to be the first and most popular model developed by Peter Salovey and John Mauer (Salovey, Mauer, 1990). The authors emphasise the theoretical importance of emotional intelligence in the psychological aspect of personality. concluded that it is a resource. The development of emotional intelligence, on the one hand, contributes to optimal human functioning, the establishment of constructive and mutually productive interpersonal relationships, and on the other hand, it is seen that the development of emotional intelligence as a human cognitive process contributes to the increase of learning motivation [4].

Z. Rastagori, Z. Ismailzadeh, N. Mihaili, H. Haybati, etc. b. scientists considered the development of emotional intelligence as an indicator of the level of personality formation.

Various aspects of the problem of formation of activity and independence of cognitive and emotional intelligence of students were discussed by L.P. Aristova, E.Y. Golant, I.G. Khoman, M.A. Danilov, V.Y. Zagvyazinsky, L.V. Zankov, I.Y. Lerner, I.T. Ogorodnikov, A.M. Matyushkin,

M.Y. Makhmutov, etc. scientists studied. Muhammad Rastagori considers intellectual, emotional, regulatory, and creative processes as important components of cognitive interest [5, 388 p.].

The modern definition of intelligence is the ability to carry out cognitive processes and effectively solve problems, in particular, to master a new range of life tasks. Intelligence is primarily goal setting, planning resources and creating strategies to achieve goals.

An individual's development indicator is characterised by his readiness to competently perform functional tasks in the learning process, as well as the formation of the level of critical thinking in accordance with the degree of complexity of work in the process of educational-practical activity. There is a relationship between the level of development of an individual and his/her critical thinking indicator in the learning process. In the formation of personality through the development of emotional intelligence with critical thinking at a high level, it is possible to achieve significant qualitative and quantitative results with minimal physical and mental expenditure based on the use of rational ways of performing tasks in the process of interaction. Mental development of personality, self-actualisation is characterised by the system of accumulated knowledge, skills and abilities of emotional intelligence related to its actions through critical thinking. Personal development is not only entering and mastering the process of learning and education, but also the process of self-development of personality.

Psychologists believe that there are two strands of human intelligence: intelligence based on reason and ideas, and intelligence based on general emotions and feelings. However, the logical or emotional type of intelligence cannot be an individual personality trait but consists of a combination of the two types. The general sense of rational and logical intelligence, the way of understanding problems is formed on the basis of knowledge, thinking, ability, reasoning and communication.

Thus, emotional intelligence is a powerful message forming system that sometimes operates in a non-logical way. These two types of intelligence or two distinct and fundamental minds respectively influence each other and determine the nature of our spiritual life. In many cases, these two types of intelligence combine so perfectly that emotion is completely opposite to reason, and reason can be the opposite of feelings and emotions. Theorists believe that Emotional Intelligence IQ allows us to know what to do and EQ allows us to know what action to take.

Scientific research in psychology shows that the relationship between cognitive and emotional processes is a complex problem. Even now, representatives of the relatively early stage of development of the psychology of thinking did not take into account that human thinking includes emotional components. G. Mayer "analytical" thinking and emotional thinking, T. Ribo affective thinking and intellectual thinking, E. Bleuler, studying mental pathology, showed thinking as autistic and realistic. That is, emotional thinking was related to the work in everyday life, and intellectual

thinking - to scientific knowledge. Austrian psychologists G. Brentano, K. Nalovsky, G. Volkmann-von-Folkmar put forward the thesis about "the importance of intellectual emotions as a creative element of scientific thought".

The concept of "empirical intelligence" of another modern researcher of practical intelligence M. Epstein is one of the most developed ways of describing the connection between emotions and thinking. In his theory, he reveals the mechanism of the influence of emotions on thinking and proves the necessity of regulating a person's emotional states for the development of intelligence and successful functioning. Since the act of psychological thinking is very deep, its clarification is also determined by the success of relationship building [6, p. 170].

E. Eisen's research shows that positive emotions enhance creative thinking and creativity. Thus, one study showed that subjects in a positive mood evoked more specific verbal associations; in another study, positive mood promoted more creative problem solving [7].

S.L. Rubinstein stated the close connection between intellect and emotion as "...thinking as a concrete mental process is already an intellectual and emotional unity, and emotion is an emotional and intellectual unity".

Based on research, we show the connection between emotional intelligence and thinking through the capabilities of human intellectual process in the following picture (Figure 1).

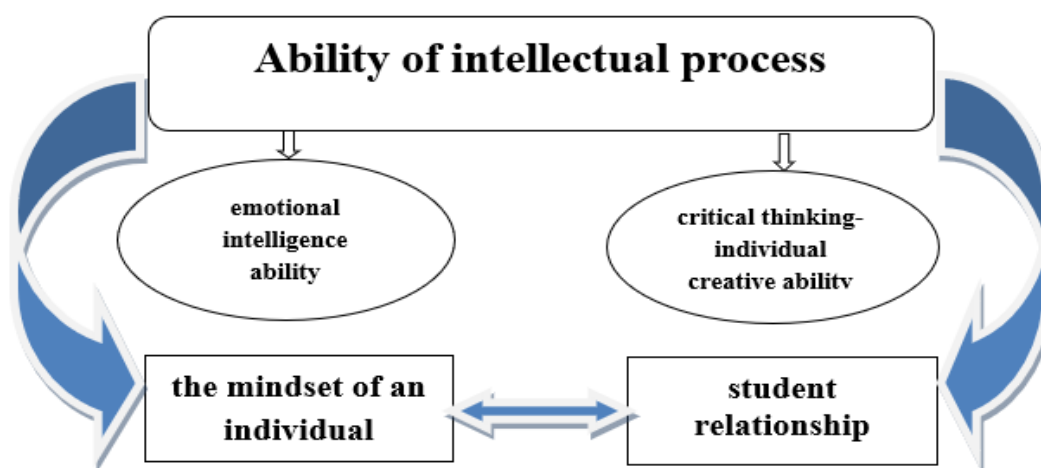

Figure 1: Capabilities of the human intellectual process

The interrelationships of human intellectual processes allowed us to identify the content of the following structures that determine the psychological impact of critical thinking on emotional intelligence:

- The ability of emotional intelligence is a person's ability to perceive and regulate his emotions, to regulate the mood of the collective and group members during interaction.

- Critical thinking is the creative ability of an individual - sincerity, openness, consistency of endeavor and the ability to evaluate one's own thinking on any subject.

- Personal thinking means processing information effectively, generating new ideas. Analysing, comparing, understanding, searching for connections between things and phenomena.

- Student's attitudes - to describe a person who can transform from a "knowing person" to a creative person, "inclined to life action", who develops his own intelligence by establishing active relationships, and who can use his emotions. in active thinking in any environment.

In short, developing emotional intelligence and critical thinking skills is a must. This is because a person can find a way to succeed by feeling their emotions in relationships.

References:

1. Boyko E.A. Functional asymmetry and success of school education [Text]: monograph / E.A. Boyko. - St. Petersburg: Pushkin LSU, 2007. - 34 c.

2. Cobra F. IKS. Emotional feelings and their role in everyday life // Vestnik of the Tajik National University, № 3 (67). Dushanbe 2011, - C. 345-348.

3. Andreeva I.N. Emotional intelligence. Question of psychology. 2006 № 3. C. 78-86.

4. Goleman D., Boyatzis R., McKee E. Emotional Leadership: The Art of Managing People on the Basis of Emotional Intelligence. Moscow: Alpina Business Books, 2005. 301 c. 5.

5. Andreeva I.N. Emotional Intellect as a Phenomenon of Modern Psychology. Novopolotsk, 2011. 388 c.

6. Epstein M. On philosophical feelings and actions // Voprosy filosofii. 2014. № 7. C. 167-174.

7. Lucine D.V. "Interrelation of cognitive and affective processes". 2011. https://cogres.hse.ru/seminar_thesis.

8. Saripbekova A.T. Development of emotional intelligence in adolescents / Science and modernity: sb. Art. Po-mater. Internaar. nauch.-prakt. conf. 20 April 2018. - Taganrog: Pero, 2018. - C. 134-137.

3.14. Features of Realisation of Project-Research Activity in English Classes

Gyulbeniz G. Sakpireyeva-Abdrakhmanova

Master's student of the philological faculty.

Makhambet Utemisov West Kazakhstan University

(Uralsk, Kazakhstan)

Abstract

The modern world, which has undergone changes in scientific and technological, political, economic, social and cultural spheres, is entering a new phase of its development, moving from an industrial society to a post-industrial and information society based on knowledge and high innovative potential. Modernisation of education presupposes the education of a well-developed socially mobile and demanded on the labour market personality, ready for interpersonal and intercultural cooperation both within the country and at the international level. Consequently, foreign language proficiency is one of the conditions of professional competence of a specialist. Mastering intercultural professionally oriented communication is the goal of foreign language teaching in secondary and higher vocational education institutions.

Key words: *Project-research activity, project method, learning projects, motivation, communicativeness.*

Project-research activity of students is one of the methods of developmental (personality-oriented) learning, is aimed at developing independent research skills, promotes the development of creative abilities and logical thinking, combines the knowledge obtained during the educational process and introduces specific, vital problems [1].

Project technology assumes the presence of a problem requiring integrated knowledge and research search for a solution, education of individual and collective responsibility for work, development of initiative, independence and reflexion, i.e. those qualities that are in demand in the modern world community [2]. It can be stated with a high degree of confidence that project technology provides interactive foreign language teaching in the conditions of secondary vocational education and increases the motivation for learning a foreign language.

Inclusion of students in project activities with the use of a foreign language creates an opportunity for versatile personal development, while improving foreign language communicative competence. The project method provides a combination of individual independent work with co-operation and teamwork, which is one of the key professional competences [3]. Project work not only provides an opportunity to use a foreign language at the level of real communication when discussing the progress of work on the project, the results obtained, but also allows to improve certain aspects of the language, to teach speech etiquette. For the first time, I introduce students to the project method in the form of a presentation of the method, as well as student projects from previous years of study with an indication of weaknesses and strengths. It is important to convince students of their

personal interest in the knowledge they receive and its usefulness in their future professional activities. In order to realise this principle, it is desirable to use problems related to real life and their future speciality.

The essence of the project method is to stimulate students' interest in a certain problem, i.e. to motivate them to conscious activity and practical application of the results [4]. It is necessary to strive to ensure that the project: has a professional orientation; really contributes to the learning objectives; is reasonable in terms of cost, availability of material, time and effort.

Structuring is an important point in the organisation of project activities. It includes such stages as: I stage - "Motivation" This stage is especially important, as it determines to a large extent the success of the subsequent work. It is recommended to start the work on the material with setting the problem and realising the goal. II stage - "Information support" The task of this stage is to collect as much information as possible on this issue. III stage - "Primary processing of information by the learner" Perception of any material has a bright personal colouring. The primary analysis of the material takes place, based on one's own experience and available knowledge. Stage IV - "Processing of information together with the teacher" Information gathering continues. The teacher endeavours to propose a specific set of search tasks. The "white spots" in the context are identified, the theme and subthemes are highlighted, and the main ideas are formed. Stage V - "Additional information gathering" In the course of work, problematic materials appear. Appeared problems form the ability to compare existing knowledge and new information. VI stage - "Comprehension, comparison, analysis and correction" The most important stage in the work because it is here that the formation of personality, its intellectual growth takes place. Students learn to compare, analyse, correct and generalise. VII stage - "Project defence" Students design and present the results obtained, improve their communicative competence and presentation skills. At the stage of presentation there is formation and development of skills of public speaking and defence of their position in a situation of success. The moment of reflection is also important here. Projects are presented in various forms.

Teaching projects should be detailed in accordance with individual preparation and age characteristics of students (equal to three stages) [5]. Each stage of teaching project activity in my English lessons has its own peculiarities. The first stage of teaching project activity is the first course. It is proposed to carry out the following projects: The house of my dream. B.F Safonov. My university. My hometown. Healthy lifestyle. Give the planet a chance. Holidays of Russia. Countries and continents. The aim of these projects is to improve pronunciation skills, to form oral speech skills, and to strengthen the motivation to study the subject. The second stage of teaching project activities is the second year. Motivation for learning increases, a generalised form of self-awareness is formed.

In the second year, students are offered the following projects: My Home Country. Travelling around Great Britain. Discoveries that have shaken the world. What would you like to invent on the railway? Life railway in the world of high technology. What can science achieve in the near future? The third stage of education - III, IV courses. The block of qualities related to professional self-assertion comes to the forefront. It is the professional orientation that acts as a leading factor in the formation of motivation for learning a foreign language.

The third stage of education is the first time when the information-research type of project appears, as the technology of working with information becomes more complex. The research product is still personally orientated. The information-research project becomes interdisciplinary, which contributes to the expansion of the general outlook. The level of language competence increases, analytical, associative and systematic thinking, combinatorial skills develop. Students begin to pay more attention to the style of their work, the logic of construction, argumentation of conclusions. At the planning stage, there is a distinct interest in collective judgement. At the presentation, the works are evaluated by all present by voting.

Using the project method for several years of work, I came to the conclusion that this technology can be successfully applied in the study of any topics in accordance with the age characteristics and interests of students, as it is characterised by high communicative, allows for a differentiated approach to learning. The mass coverage of students with project activities increases interest in learning a foreign language. Students are motivated to practically master various types of speech activity, increase their active language stock, improve pronunciation, stimulate intellectual and linguistic activity aimed at the overall improvement of cultural level. In addition, students develop responsibility for the fulfilment of voluntary assignments. Being involved in a project, a student of any course gets an opportunity to look at the world around him/her in a different way, to show search activity and to feel a genuine interest in reality. He or she develops creative imagination and critical thinking. Project participants need will and perseverance, autonomy and responsibility, self-discipline. In fact, we are talking about learning (education) by doing and in action.

The main result of the modernisation activities of an educational institution should be a set of key competences in intellectual, communication, information and other spheres [5], [6]. One of the ways to achieve a new quality of education is the competence approach, in which the learning process turns into a process of gaining experience, solving practice-oriented problems.

Thus, project activity in foreign language classes gives the discipline a professionally oriented character and is aimed at training professionally competent specialists who can independently apply responsible decisions in

a situation of choice, predicting their possible consequences, capable of co-operation, with a developed sense of responsibility for the fate of the country.

References:

1. Белоновская И.Д. Формирование профессиональной компетентности специалиста. М.: Ин-т развития проф. образования, 2015, с. 160.
2. Колесникова И.А., Горчакова-Сибирская М.П. Педагогическое проектирование. – 2-е изд. М.: Академия, 2017. – 288 с.;
3. Копылова В.В. Методика проектной работы на уроках иностранного языка. М.: Дрофа, 2004. – 102 с.;
4. Краснощекова Г.А. Роль иностранного языка в процессе становления и развития профессионализма специалиста// Открытое образование. 2013. № 4.
5. Решетникова Ю.П. Формирование профессиональной компетентности. Среднее профессиональное образование. 2015. № 1, с. 28-29.
6. Штарина А.Г. /автор - сост./ Английский язык: компетентностный подход – Волгоград.: Учитель, 2018. – 191 с.

3.15. The Efficiency of Mnemonic Techniques for Teaching English

Gulzhakhan B. Kobenova

Master's student. Atyrau State University
named after Kh. Dosmukhamedov (Kazakhstan, Atyrau)

Abstract

The purpose of this article is to introduce the efficiency of the mnemonic techniques. The use of mnemonics, as an effective method of memorization, learning new lexical material, consolidation of the covered theme. How mnemonics affects the development of memory and the learner's imagination and visualization of images. It describes several ways of mnemotechnics to memorize words. Mnemonic techniques can be very effective for those learners who have difficulty remembering foreign words or other important, educational content information. They advance memory and speed up the learning process.

Keywords: *mnemonics, memorization, preservation, mnemotechnics, visualization.*

The relevance of the method of mnemonics today is connected with the constant attention paid to the speech culture, vocabulary, expressiveness of the language. In today's world, it is important to remember information quickly and correctly, because the most valuable resource of a modern person is time. This is where the mnemonic method is needed. Also,

the use of mnemonics contributes to the development of communication skills: the ability to choose

The applicability of mnemonics will not diminish if there are more children who speak slowly due to the use of smart phones by the new generation or who still do not have any vocabulary at the age of four, explained by weakening of mental function. In the case of the memory process when using visual aids, the impression that some object or phenomenon has entered the child's field of vision will inevitably appear. If he tries to learn and remember something that is not provided with a visual image, something abstract, then he is unlikely to succeed. Mnemotechnics helps develop associative thinking, visual and auditory memory, visual and auditory attention, imagining coherent speech. In addition, mnemonics lead to enriching students' vocabulary, connecting them and forming speech.

Mnemonics, as an effective method of memorization, is usually studied using simple examples. For example, at the beginning of the work, students are introduced to a mnemonic phrase, its characteristics or clear images representing a simple sentence. Then the teacher complicates the lesson by showing mnemonics - cards with three or four pictures from which sentences can be made. Finally, the most complex structure is the mnemonic tables. These are pictures of the main links, including schematics, with which you can remember and reproduce the poem or even the whole story. Thus, mnemonics affects not only the development of memory, but also the child's imagination and visualization of images.

Mnemotechnics are the main methods of remembering based on association, logical thinking and observation. In addition, mnemonic diagrams can be used to enrich the vocabulary of some lexical topic, to find rhymes, riddles, create stories and teach repetition. Mnemonic technique the term "mnemonic" comes from a Greek word 'mnemosyne' meaning to memory of Greek Goddess [1]. "A mnemonic device can be defined as a strategy for organizing or encoding information through the creation and use of cognitive cuing structures" [2]. The first usage of mnemonics dates back to 500 B.C. [3]. The following citation belongs to Ad Herennium formed 2000 years ago: Now nature herself teaches us what we should do. When we see in everyday life things that are petty, ordinary, and banal, we generally fail to remember them, because the mind is not being stirred by anything novel or marvelous. But if we see or hear something exceptionally base, dishonorable, unusual, great, unbelievable, or ridiculous, that we are likely to remember for a long time. We ought, then to set up images of a kind that can adhere longest in memory. And we shall do so if we establish similitudes as striking as possible; if we set up images that are not many or vague but active; if we assign to them exceptional beauty or singular ugliness; if we ornament some of them, as with crowns or purple cloaks, so that the similitude may be more distinct to use; or if we somehow disfigure them, as by introducing one stained with blood or soiled with mud or smeared with red paint, so that its form is more striking, or by assigning certain comic effects

to our images, for that, too, will ensure our remembering them more readily.[4]. The main goal of using mnemonics is to keep words in the long-term memory that has unlimited capacity compared to short term memory. "Mnemonics are techniques or devices, either verbal or visual in nature, that serve to improve the storage of new information, and the recall of information contained in memory" [5]. The key word method as a combination of aural and visual imageries, the key word is one of the most effective techniques in vocabulary teaching. The basic theory of this technique is that remembering an L2 word can be facilitated by using auditory and visual links together, thus more strongly tying the new words to existing schemata. [6]. The key word method covers both aural and visual imageries. The key word method has been formed in order to make language learning easier [7]. Defining the usage of the key word method as follows: The first step is to identify a familiar word in one's own language that sounds like the new word; this is the auditory link [8]. The second step is to generate a visual image of some relationship between the new word and a familiar one; this is the visual link. Both links must be meaningful to the learner. For example, to learn the new French word potage [soup], the English speaker associates it with a pot and then mentally pictures a pot full of potage.

Many researches signal that the key word method has been employed during the experimental language teaching environments [9]. Additionally, it has been proven to be superb over rote learning [10]. Many scientists from all over the world - Spanish [11], German [12], Italian [13], French [14], Russian [15], Old English [16], Tagalog [17], and Greek [18] - have agreed on the key word method having a positive effect on vocabulary learning.

For many learners, the main difficulty in learning English is expanding their English vocabulary. There are many different methods for memorizing foreign words. Each learner finds his own way of memorizing new words in English. This is due to the peculiarity of memory functioning in a particular person.

Memory is a property of the brain, which is based on processes that ensure memorization, preservation and forgetting of information. Thanks to memory, human consciousness is not limited to the present, but includes past experience and knowledge. Thanks to memorization, a person enters into the storage of his memory new information that he received through the senses or as a result of other cognitive processes: perception, imagination, thinking, speech.

Memorization. It is the main process associated with memory. The process of memorization begins already at the stage of sensory memory. Next, the information enters short-term memory, where the different elements of what is memorized are regrouped. The main encoding process occurs at the stage of long-term memory: this is where the analysis and identification of various characteristics of information are carried out.

If the information that we need to remember is repeated many times, then it is remembered for a longer period. An example would be the road we walk every day or the multiplication table.

The context in which the information necessary for memorization was received is also important for memorization. It is not for nothing that one teacher remembers a subject better than another; it is not for nothing that there is a “sign” to return to the place where a person remembered something important (in fact, to return to that very context). We always remember better what arouses interest and touches us than what is completely uninteresting to us. That is why, in the heat of an argument, we remember arguments that support our position much more easily than arguments that go against it.

And finally, for memorization it is important that the information is as closely related to some other facts as possible and presented in other contexts.

Preservation. It is also called archiving. Short-term memory stores information about various events in our lives. In fact, short-term memory is entirely autobiographical. Long-term memory is a kind of framework for short-term memory. It stores not only individual memories, but rules and norms.

Forgetting. It manifests itself in different ways: from individual errors in recall and recognition to the inability not only to remember, but also to recognize what was previously perceived. Forgetting can be temporary, long-term or persistent. The reasons for forgetting may be: non-use of information for a long time, age or the action of a suppression mechanism.

Incorporating mnemonic techniques into English lexis instruction can transform the learning experience for students by making vocabulary acquisition more engaging, memorable, and effective. By leveraging these mnemonic strategies, educators can empower students to build a robust lexical repertoire while fostering a deeper appreciation for the English language.

Vocabulary acquisition is a crucial aspect of language learning, and educators are continually seeking innovative methods to help students remember and internalize new words.

Mnemonics is a set of techniques that boost memory capacity and facilitate the memorization of information. Mnemonic techniques offer a vigorous tool for enhancing vocabulary retention and recall. Mnemonics are memory aids that leverage associations, visualizations, and patterns to facilitate the memorization of information. When applied to teaching English lexis, mnemonic techniques can make the learning process more engaging and effective for students. Here, various mnemonic strategies are explored that we can employ to enhance vocabulary acquisition in the English language classroom.

Mnemonic memorization is based on figurative note-taking, during which abstract concepts receive visual, auditory or kinesthetic embodiments in memory.

It is believed that this method of memorizing words in English is suitable for any type of information perception. Visual learners draw a picture or a table before their eyes, auditory learners remember by sound associations (look – лук), and kinesthetic learners will be able to feel words, emotionally passing through one or another meaning.

Depending on the type of information perception by students, there are several ways to memorize words.

1. Learning new words through groups of phrases. For instance, the student can remember not only “coffee” as a noun, but also “pour coffee”, “brew coffee”, “coffee with milk”, “coffee with sugar”, “coffee beans”, “ground coffee”, “instant coffee” etc.

2. Analytical technique. An example of this method is the analysis of English and Russian words. For example, the Russian word “функция” came from the English word “function” – “назначение, должность”, which has already firmly entered the Russian language.

3. Deriving construction schemes. This technique works well with memorizing grammatical rules (drawing diagrams, tables).

4. Logical patterns. An example is composing a story based on new words.

5. Coding through well-known information. Use of English words from advertising.

6. Composing poetry.

7. Rhythmic method. In this technique, the main goal is not to remember the word, but to repeat it in a certain rhythm to the melody. Creating rhymes or songs for new vocabulary words can make the learning process more enjoyable and memorable for students. The rhythmic and melodic elements of music can aid in word retention. Educators might set new words to familiar tunes or craft catchy rhymes to help students remember spelling or meaning.

8. Fragmentation: “Butterfly is a flying butter; carpet is the favorite of the machine”.

9. Flashcards: Utilizing flashcards with images or definitions on one side and the word on the other can reinforce vocabulary retention through visual association. Flashcards provide a portable and interactive tool for reviewing and internalizing new words.

10. Mnemonic Devices: Mnemonic devices such as acrostics and acronyms can be employed to aid in vocabulary retention. Acrostics use the initial letters of words to create a memorable phrase or sentence that helps students remember a list of words.

11. Memory Palace: The memory palace technique involves creating a mental “palace” where students can place new vocabulary words in

specific locations within their imaginary construct. This spatial mnemonic device leverages spatial memory and visualization to aid in recall.

12. Chunking: Breaking down longer words into smaller, manageable chunks can facilitate vocabulary retention. By dissecting complex words into more digestible components, students can grasp their meanings more easily. For instance, breaking down "unbelievable" into "un-" (meaning not) and "believable" can help students understand and remember its definition.

13. Word Association: Connecting new words with familiar concepts or related words can aid in memory retention. Educators can prompt students to think of associations or related terms when introducing new vocabulary. For instance, when teaching the word "flourish," students might be encouraged to associate it with images of thriving plants or successful endeavors.

14. Visualization: Encouraging students to create mental images or visualizations for new vocabulary words can significantly enhance retention. By associating a word with a vivid mental picture, students can better remember its meaning and usage. For example, when teaching the word "resplendent," prompting students to visualize a dazzling, resplendent chandelier can help solidify the word's meaning in their minds.

15. Acronyms: Acronyms are powerful memory aids that condense a group of related words into a single, memorable abbreviation. Educators can create acronyms for sets of related vocabulary words, enabling students to easily recall and retain the words as a cohesive unit. For instance, an acronym like "HOMES" can help students remember the names of the Great Lakes (Huron, Ontario, Michigan, Erie, and Superior).

16. Learning words through the labels on the items at the shop.

17. Method of direct associations. In this technique, mnemonics suggests finding words in your native language that sound similar to English. For example, the English word "book" sounds the same as the Russian word "бук".

18. English-Russian rhymes. There are a large number of rhymes that are aimed at effortlessly learning basic grammatical concepts in poetic form. This method is especially effective for children of primary and preschool age.

19. Translation of words into images. This technique can work associatively depending on the student's imagination. As an example, you can use your own knowledge in the field of literature, music, and personal experience. For example, the word "Wind" (ветер) is associated with the novel "Gone with the Wind" by the American writer Margaret Mitchell.

In conclusion, it is necessary to use, if possible, all methods of perceiving information, combine them, and after a while the memory will become more reliable and better. When memorizing new information, it is very important not to send it to distant "memory storehouses", but to try to compare it with what was received earlier, thereby developing associative memory. Mnemonic techniques can be very effective for those learners who have difficulty remembering foreign words or other important educational

content information. They advance memory and speed up the learning process. The use of mnemonics is crucial for teaching and learning. Lessons supplying mnemonic techniques can provide capacity to remember information more effectively and for a longer period of time. At the same time, learners actively participate in the educational process itself. Mnemonics also motivate learners to be more creative and use their knowledge more productively.

References:

1. Amiryousefi, Ketabi, "Mnemonic Instruction": A Way to Boost Vocabulary Learning and Recall [2011].
2. Bellezza, F.S. [1980;37]. Mnemonic devices: "Classification, characteristics, and criteria".
3. Yates Frances A. "The Art of Memory" 1966: 9-10.
4. Yates, "The Art of Memory" 1966: 9 – 10.
5. Amiryousefi, Ketabi, 2011:179, "Mnemonic Instruction": A Way to Boost Vocabulary Learning and Recall [2011].
6. Oxford, R., R. Lavine, & D. Crookall. [1989]. Language learning strategies, the communicative approach, and their classroom implications. *Foreign Language Annals* 1990, p. 18 - 19.
7. Raugh, M., and Atkinson, R. 1975. "A mnemonic method for learning a second-language vocabulary".
8. Oxford D. Crookall "Research on language learning strategies: Methods, findings, and instructional issues". *Modern Language Journal* 1990:19
9. Levin, The mnemonic 80's: Keywords in the classroom. *Educational Psychologist* 1981; also, Oxford & Crookall, 1989.
10. Mastropieri, Scruggs, Levin, 1986; Scruggs, Mastropieri, McLoone, Levin, Morrison, 1987
11. Raugh, Atkinson, 1975 "A mnemonic method for learning a second-language vocabulary".
12. Ott, Butler, Blake, Ball, 1973 The effect of interactive-image elaboration on the acquisition of foreign language vocabulary. *Language Learning*, 23: 197–206.
13. Lawson, Hogben, 1996, 1998. The vocabulary learning strategies of foreign language students. *Language Learning*, 46, 1: 101-135.
14. Thomas, M. & Ouellette, J. [1992]. Keyword mnemonic and retention of second-language vocabulary words. *Journal of Educational Psychology*.
15. Raugh, M., and Atkinson, R. [1975]. A mnemonic method for learning a second-language vocabulary.
16. Old English McDaniel, Pressley, 1989.
17. Wang, Inzana, Primicerio, Thomas, 1993. Learning by the Keyword Mnemonic: Looking for long-term benefits.

18. Touloumtzoglou J., 1998. "Effectiveness of the keyword mnemonic in modern Greek (second language) vocabulary acquisition". Unpublished MA thesis. Flinders University of South Australia, Adelaide, South Australia, Australia.

3.16. Қазіргі мектептегі инновациялық менеджмент

Айжан Рысказыевна Спанкулова

№ 23 Тескентоған жалпы орта мектебінің директоры
(Тескентоған ауылы, Меркі ауданы,
Жамбыл облысы, Қазақстан)

Инновациялық менеджмент білім беру жүйесіндегі басқару стратегиясы ретінде жалпы әлемдік білім беруді жаңғырту мен трансформациялаудың заманауи үрдістерімен байланысты. Оны өзектендіруге өндірісті, ғылымды ғылыми-техникалық жеделдету, еңбек нарығының бәсекелестігі, білім беру жүйесіне жаңа сын-қатерлер ықпал етеді. Білім беру ұйымын басқару жағдайында инновациялық қызметті жүзеге асыру басқарушылық қызметтің жаңа стилін жеделдетуді, мектептегі өзгерістерге бейімделуді, ұйымның дамуының сыртқы және ішкі факторларын ескеруді, ресурстарды (материалдық, кадрлық, әлеуметтік-экономикалық) тиімді пайдалануды талап етеді. Инновациялық менеджменттің негізінде мектептегі басқару құрылымының трансформациялық сындарлы қызметі арқылы қол жеткізілетін түпкілікті нәтиженің сапасы жатыр. Басқарудың кешенді сипатының арқасында ғана мектептің инновациялық даму мақсаттарына қол жеткізуге, ұйымдастырушылық-басқарушылық іс-әрекеттерді жүзеге асырудың дәстүрлі және жаңа мазмұны арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз етуге болады. [1, 54]

Инновациялық менеджменттің стратегиялық функционалы мынадай іс-қимыл алгоритмін қамтиды:

- мектептің тыныс-тіршілігін дамыту және жетілдіру жөніндегі бағдарламалық құжаттардың анықталу уақытын болжау;

- мектептегі инновацияларды басқарудың мақсат-міндеттерін, ғылыми принциптерін, формаларын, әдістері мен құралдарын нақты белгілейтін жоспар құру;

- мектептің даму жағдайын, даму деңгейі мен мазмұнын проблемалық талдау;

- мектептің инновациялық даму бағдарламасын іске асыру жөніндегі шаралар жүйесін (нысаналы, мотивациялық, құндылық-семантикалық, кадрлық, қаржылық, материалдық және т. б.) жоспарлау және іске асыру;

- инновациялық қызмет нәтижелерін жүйелі бағалау, мектепті дамытудың жаңа бағдарламасын құру және енгізу бойынша жұмыстардың барысын бақылау және реттеу [1, 61].

Инновациялық менеджментті жүзеге асырудағы практикалық әрекеттердің мәніне назар аударайық. Бұл, ең алдымен, білім беру ұйымын басқаруды ұйымдастырудағы тұжырымдамалық ұстанымдарды іздеу және ғылыми тұрғыдан түсіну, кадрларды іріктеу, оларды кәсіби дамыту бойынша ұйымдастырушылық іс-шаралар жүргізу, мектептің білім беру процесіне жаңасын дайындау және енгізу бойынша ғылыми тексерілген іс-шараларды жүзеге асыру.

Менеджмент практикасы басқарудағы бірыңғай инновациялық саясатты әзірлеуді және жүзеге асыруды, оның ішінде топтық жұмысты, өкілеттіктерді беруді, басқарудағы құзыреттілік тәсілді, сандық және сапалық өлшемдерде практикалық нақты нәтижелерге назар аударуды қамтиды. [2, 211]

Мектепті дәстүрлі басқарудан инновациялық басқаруды ерекшелейтін педагогикалық менеджменттің негізгі идеялары: өзара әрекеттесу, білім беру процесі субъектілерінің өзара қарым-қатынасы, рефлексивті басқару, өзара сенім мен құрмет негізінде басқару, қоластындағы адамдар үшін жетістікке жету үшін жағдай жасау, кәсіби өсу мүмкіндіктері.

Білім беру менеджері - бұл жеке тұлға ретінде үздіксіз дамып, өзін-өзі жүзеге асыра отырып, кәсіби басқарушылық-педагогикалық қызметті шығармашылықпен жүзеге асыра алатын кәсіби маман. Менеджер - адамдарды жоғары деңгейде ұйымдастырушы. Бұл арнайы дайындықты қажет ететін мамандық. Осы кезеңдегі білім беру менеджерлерінің міндеті-осы біртұтас процесті қабылдау қабілетін қалыптастыру, жеке процестердің әрқайсысының дамуын қамтамасыз ету, олардың негізінде жатқан қайшылықтарды анықтай білу, оларды шешудің жолдарын табу. Менеджер ұйымдастырушы, әкімші, зерттеуші, мұғалім, шаруашылық жүргізуші, қоғам қайраткері ретінде әрекет етеді. Көптеген ғалымдар білім беру менеджері қызметінің құрылымында төрт блокты ажыратады: әкімшілік, педагогикалық, коммуникативті, зерттеу [2, 224].

Сол білім беру менеджерінің қызметінде педагогикалық блокқа үлкен мән беріледі.

Басқару дегеніміз - басқаларды жетістігіне жетелеу. Басқару - бұл істі басқалардың ақыл-ойы мен қолымен жасау. Шешім қабылдаудың және орындаудың ең жақсы тәсілі - бұл біртұтас команда болып жұмыс істеу.

Жақсы басқару - бұл проблемаларды жүйелі түрде талдау, перспективаларды енгізу, даму стратегиясын әзірлеу, нәтижелерді болжау, салдарын болжау қабілетіне негізделген болашаққа көз жүгірте білу. Белгілі философ Сократ өз заманында: «Бірге басқарудағы басты

нәрсе - дұрыс адамды дұрыс орынға қою және оның алдына қойылған міндеттерді орындауына қол жеткізу», - деп мәлімдеді. [3]

Мектепті дамыту бағдарламасы мектептің стратегиялық құжаты ретінде мектептегі педагогикалық процесті сапалы ұйымдастырудың барлық жүйелі шараларын көрсетеді:

- мектептің даму миссиясы мен тұжырымдамасын анықтау,
- ұйымның инновацияларды жүзеге асыруға дайындығының жай-күйін талдау,
- қызмет бағыттары бойынша жобаларды, шағын бағдарламаларды қамтитын даму жоспарын әзірлеу, мектеп қызметінің бағыттары бойынша жедел-тактикалық міндеттерді айқындау - оқу-әдістемелік жұмыс, ғылыми-зерттеу, дарынды оқушылармен жұмыс, ақпараттандыру, рухани адамгершілік тәрбие жұмысы, заманауи білім беру технологиялары, мектептегі оқу және өзге де қызметтің нәтижелерін бағалау, педагогтардың кәсіби дамуы және т.б. Айта кетейік, инновациялық үдерісте және оларды басқару бойынша жоспарлы тапсырмаларды әзірлеу жөніндегі жұмыстардың барлық кешені өзара байланысты және қатаң технологиялық негізде іске асырылуда. Ол үшін мектептің жағдайлар мен үдерістердің жүйелік-құрылымдық талдау принципін сақтау қажет.

Инновациялық менеджментті жүзеге асыру кезінде мектептің инновациялық белсенділігін іске асырудың мақсаттарын, нысандары мен тәсілдерін айқындайтын ғылыми негізделген іргелі идеялар ретінде басқару принциптерін ескеру қажет. Басқарудың ынталандырушы құбылыс ретіндегі рөлі мектеп басшысының инновациялық қызметтегі көшбасшылығын, мектепті басқаруға педагогикалық ұжымның қатысу дәрежесін және даму бағдарламасын іске асыруды қамтиды. Жаңашыл ойлайтын мұғалімдер тәжірибесінде өзіндік ұстанымдары, басқарудың авторлық құралдары, білім, тәжірибе, құзыреттілік және бағдарламалық міндеттерді жүзеге асыру қабілеттері бар, сондықтан теңдік негізде әріптестердің тұлғаға бағытталған, демократиялық өзара іс - қимыл принциптері маңызды [3, 47].

Инновациялық процесті жүйе ретінде басқару мектеп директорының басқару қызметінің маңызды бағыттарының бірі, білім беру мекемесін басқару процесінің ажырамас бөлігі болып табылады. Инновациялық процестерді ғылыми тұрғыдан дұрыс басқару мектеп директорының тиімді басқару қызметінің негізі және кепілі болып табылады деп айтуға болады. Бұл үдерістегі басымдықтар инновацияларды, оларды іске асырудың әлеуметтік-психологиялық-педагогикалық мүмкіндіктерін зерделеу, тәуекелдерді болжау және бағалау, қолда бар және қажетті ресурстарды есепке алу, педагогтың инновациялық қызметін ұйымдастыру үшін жағдай жасау және инновацияларды енгізу нәтижесінде педагогтерде кездесуі мүмкін когнитивті-психологиялық сенімсіздіктерді еңсеру болып табылады.

Инновациялық процесті басқару білім беру үдерісін басқарудың маңызды құрамдас бөлігі ретінде қарастырылады. Осылайша, мектепті басқару кезінде біз қауіп-қатерлерді болжауға, қолда бар ресурстарды бағалауға, психологиялық-педагогикалық күдіктерді еңсеру мүмкіндігіне ие боламыз.

Мектепте инновацияларды басқаруда жаңашыл педагогтардың бойында стандартты емес идеялар, шығармашылық көзқарас, жүйелі аналитикалық ойлау, іс-әрекеттің даралығы, командамен жұмыс жасай алуы, басқарудың алқалылығы, құзыретті шешімдер қабылдай білу және өзгерістерге ұмтылу, шешімдерді таңдаудағы тәуелсіздік пен еркіндікті қолдау сияқты қабілеттерді қолдауымыз қажет деп ойлаймыз.

Инновациялық менеджмент білім беру бағдарламаларын іске асырудың тиімді жолдарын, мектеп педагогтерін әдістемелік сүйемелдеуді, қосымша білім беру жүйесін ұйымдастыруды қамтиды. Мектебімізде педагогтерді заманауи технологияларды тиімді қолдану бойынша оқыту жүйесі қарастырылған, сондай-ақ өздерінің оқыту мен оқу процестері туралы сыни тұрғыдан ойлауын дамыту мақсатында «Сабақты зерттеу», «Іс әрекеттегі зерттеу» жүргізуге дағдыландыру мақсатында түрлі тәжірибелік семинарлар, тренингтер, коучингтер жүйелі өткізіліп тұрады.

Басқарудағы инновациялардың негізі - әр мектеп білім беру қызметтерінің сапасын арттыру мақсатында білім беру ұйымын дамытудың стратегиялық басымдықтары мен бағыттарын анықтап алуы қажет. Осы бағытта мектебіміздің стратегиялық жоспарында дамудың басымдықтары мен бағыттары анықталып, жоспарланған. Солардың негізгілеріне тоқталып кеткелі отырмыз.

Қазіргі кезде инновациялық менеджментте кадр саясатына ерекше мән беріледі, сол себепті біздің ұйымның даму жоспарында бұл мәселеге де үлкен назар аударылған. Ондағы мақсатымыз мекеменің қажетті сапа мен сандық еңбек ресурстарына қажеттілігін толық және дер кезінде қанағаттандыру болып табылады. Осы тұрғыда кадр саясаты бойынша төмендегідей негізгі міндеттерді анықтадық: мектеп персоналын оңтайландыру және тұрақтандыру; педагогтер мен мектептің басқа қызметкерлерін еңбекке ынталандырудың тиімді жүйесін құру; мекемеде ұйымдық тәртіпті құру және қамтамасыз ету, өнімділікті арттыру, қызметкерлердің функционалдық міндеттерін орындауға жауапкершілігі, еңбек тәртібін нығайту; басқарушы мамандарды даярлау және олардың біліктілігін арттыру жүйесін оңтайландыру, білім беру саласындағы құқықтық сауаттылық және құқықтық құжаттарды білу мәдениетін арттыру.

Мектебіміздің даму жоспарында басқарудың алқалық формасын дамыту бойынша да жұмыстар қарастырылған: ата-аналардың педагогикалық мәдениетін арттыру; отбасы дәстүрлері үлгісі арқылы отбасы тәрбиесін жетілдіру; бала тәрбесінде отбасының ролін нығайту т.б., бұндай жұмыстар жүйесі ата-аналардың шығармашылдық әлеуетін

ашуға да мүмкіндік беретіні сөзсіз. Сонымен қатар мектеп оқушыларын жалпыадамзаттық және ұлттық құндылықтарға бағытталған өзін-өзі басқарудың ұжымдық шығармашылық қызметке белсенді қатыстыру бойынша жұмыстар да назардан тыс қалмады. Сыныптардағы тәрбие жұмысының тиімділігін арттыру мақсатында сынып жетекшілерінің кәсіби шеберлігі мен өздігінен білімін жетілдіруге де баса назар аударылған.

Даму жоспарының келесі негізгі бағыттарының бірі «Білім беру процесіне жағдай жасау». Бұл бөлімде мектепті ақпараттық техникамен және заманауи оқу жабдықтарымен қамтамасыз ету; мектептің материалдық-техникалық базасын талаптарға, бюджеттен тыс қорларға, әлеуметтік әріптестікке сәйкес нығайту; ақпараттық-компьютерлік технологияларды, цифрлық білім беру ресурстарын пайдалану есебінен білім сапасының өсуі; электрондық сабақтардың әдістемелік қоржынын қалыптастыру жоспарланған.

Жоспарда сонымен қатар жан-жақты дамыған тұлғаны дамыту мен өзін-өзі жүзеге асыру жұмыстары да назардан тыс қалмады. Оқушыларды бейімділік, мүмкіндіктер мен қажеттіліктеріне қарай жан-жақты дамыту және өзін-өзі жүзеге асырулары үшін; экологиялық, патриоттық тәрбиелеу үшін жағдай жасау қарастылырған.

Сонымен, қорыта келе, мектепті инновациялық басқару үшін директордың бойында төмендегідей дағдылар болуы тиіс деген тұжырымға келдік:

- мектептің инновациялық процесін даму тенденцияларын анықтай алу;
- ұйымның дамуын басқаруды ұйымдастыра алу;
- педагогикалық ұжымның инновациялық қызметінің перспективалық бағыттарын айқындай, жоспарлай алу;
- инновациялық процестердің тиімділігін бағалай алу;
- инновацияларды құру және пайдалану процесінде туындайтын тәуекелдерді анықтау және бағалай алу;
- инновацияларды енгізу жобаларын әзірлей алу;
- инновацияларды басқару жүйесін құра алу;
- инновациялық процестерді ғылыми тұрғыдан дұрыс басқара алу;
- ұйымды жаңашылдықтарға бейімдеу үшін қолайлы инновациялық ахуал мен жағдайлар қалыптастыра алу;
- мектеп ұжымының инновациялық белсенділігін ынталандыруға бағытталған шешімдер қабылдай алу;
- белгісіздік пен тәуекел жағдайында инновациялық шешімдерді негіздеу алу.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Гончаров М.А. Основы менеджмента в образовании: учебное пособие / М.А. Гончаров. — 3-е изд., стер. — М.: КНОРУС, 2016. — 476 с.

2. Менеджмент в образовании: учебник и практикум для вузов / С.Ю. Трапицын [и др.]; под редакцией С.Ю. Трапицына. — 2-е изд., перераб. и доп.— Москва: Издательство Юрайт, 2024.— 478 с.

3. Зверева В.И. Как сделать управление школой успешным? — М.: Педагогический поиск, 2004. Практики. — Тамбов: Грамота, 2011. — № 2: в 3-х ч. Ч. 2. — С. 176–179.

3.17. Мектеп директорының қызметі туралы мұғалімдердің түсінігі

Эльмира Турысовна Закимбаева

Жамбыл атындағы орта мектебінің директоры
(Құлан ауылы, Т. Рысқұлов ауданы,
Жамбыл облысы, Қазақстан)

Соңғы уақытта Қазақстанның халықаралық білім беру кеңістігіне интеграциялануын ескере отырып, қазіргі жағдайда орта мектепті басқару мәселелері өзекті болып отыр.

Білімге негізделген қоғамның қалыптасуы бүкіл білім беру жүйесін ауқымды реформалаумен қатар жүреді. Әлемдік білім беру кеңістігіне терең интеграциялау, өз қызметін халықаралық стандарттарға, жаһандану шарттарына қойылатын талаптарға барынша жақындату, өсіп келе жатқан бәсекелестік жөніндегі жұмыс жандану үстінде.

Білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың стратегиялық мақсаты экономиканың инновациялық даму талаптарына, қоғамның және әрбір азаматтың қазіргі заманғы қажеттіліктеріне сәйкес келетін сапалы білімнің қол жетімділігін арттыру болып табылады.

Осы мақсатты іске асыру мынадай басым міндеттерді шешу көзделеді:

1) базалық орта білім берудің инновациялық сипатын қамтамасыз ету;

2) әлеуметтік даму құралы ретінде білім беру жүйесінің институттарын жаңғырту;

3) үздіксіз білім берудің заманауи жүйесін құру, кәсіби кадрларды даярлау және қайта даярлау;

4) тұтынушылардың қатысуымен білім беру қызметтерінің сапасы мен сұранысын бағалау тетіктерін қалыптастыру, халықаралық салыстырмалы зерттеулерге қатысу [1, б. 13].

Қазақстандық білім беруді жаңғырту оқушыларды оқыту мен тәрбиелеу сапасын арттыру міндетін қояды. Қазіргі заманғы мектептің білім беру процесінің сапасына қол жеткізуге бағытталған міндеттерін сәтті орындауы бүгінде оның барлық қатысушыларының, ең алдымен әкімшілік пен педагогикалық персоналдың өзара әрекеттесуінің тиімділігіне тікелей байланысты [2, б. 102].

Адамдар арасындағы өзара әрекеттесу жүйесі әр қатысушының осы өзара әрекеттесу процесі мен нәтижесіне қаншалықты қанағаттанатындығына байланысты [3, б. 37.].

Ауқымды әлеуметтік-мәдени реформалар мен қоғамды дамыту тұжырымдамасын түбегейлі жаңғырту жағдайында жаңа типтегі менеджердің жеке басына қойылатын талаптар бірінші орынға қойылады. Басқарудың мәні ұжымның жұмысқа қабілеттілігін арттыруды, оның «сыртқы сын-қатерлерге» жауап бере алудағы көшбасшының рөл аса маңызды [4].

Басқарушылық қатынастардың өзі ешқандай материалдық та, рухани да өнім шығармайды, олар мектептің қалыпты жұмыс істеуі мен дамуына жағдай жасайды, сондықтан мұғалімдерге мектеп директорының тікелей жұмыс нәтижелерін көру, оларды бүкіл ұжымның жұмысынан ажырату өте қиын.

Мектепті басқару жүйесін құратын басшының жұмысы мұғалімдердің жұмыс істеуінің бастапқы кезеңінде-ақ (немесе мектептің жаңа директорының қайта құру қызметінің бастапқы кезеңінде) байқалады. Басқару жүйесі орнатылғаннан кейін, қызметкерлердің көпшілігіне жұмыс өздігінен жүріп жатқандай болып, ал басшы кабинетінде бос отырғандай көрінуі мүмкін.

Бұл психологиялық қиындықтар туғызады, іс жүзінде түрлі қақтығыстарға және басшылықтың талаптарын орындауға құлықсыздыққа әкеледі (неге мен жұмыс істеймін, неге ол істемейді?). Егер сонымен бірге мектеп директоры қатаң авторитарлық стильді ұстанатын болса, онда педагогикалық ұжымның басым көпшілігі директордың қызметін теріс бағалап, ол өз кезегінде психологиялық климаттың нашарлауына, мұғалімдердің өз жұмысына қанағаттанбауына және сайып келгенде, педагогикалық құрамның бір бөлігінің жұмыстан кетуіне, басқа мектепке ауысуына әкеліп соғады.

Осыған орай, біз мектеп басшысы қызметінің психологиясын зерделеудің үшін арнайы іс-әрекеттегі зерттеу жүргіздік.

Зерттеудің мақсаты - мұғалімдердің мектеп басшылары қызметінің ерекшеліктері туралы түсініктерін зерттеу.

Зерттеуге мектебіміздің 20-60 жас аралығындағы, бір жылдан 45 жылға дейінгі жұмыс өтілі бар мұғалімдер қатысты.

Зерттеудің негізгі әдісі - ашық және жабық сұрақтар мен сұхбаттасу.

Зертеуді мектеп педагогтерінен «Сіздің ойыңызша, мектеп директорының негізгі функциялары қандай?» сұрағына жауап алудан бастадық. Педагогтар тұрғысынан мектеп басшысының қызметінің бес негізгі бағытын анықтауға мүмкіндік берді: мұғалімдер мектеп директорлары басқару, шаруашылық-экономикалық, педагогикалық, өкілдік және әлеуметтік қызметпен айналысады деп санайды.

Мектеп басшыларының негізгі қызметі, олар шешетін міндеттің ең маңыздысы — ол басқару (барлық жауаптардың 66% осы қызмет түрін

атаған). Мұғалімдердің көзқарасы бойынша мектеп директорының басқару қызметінде «жалпы басқару», «басқарушылық», «ұйымдастыру» және «бақылау» функциялары үлкен маңызға ие (мәлімдемелердің жалпы санының 23%, 16%, 14% және 10%).

Мұғалімдердің оқу процесін үйлестіру мен жоспарлау (сәйкесінше 1% және 2%) қызметтерін ең маңызды емес басқару функциялары деп санайтыны анықталды. Осылайша, мұғалімдер басқару теориясының классиктері атап кеткен барлық басқару функцияларын (жоспарлау, ұйымдастыру, бақылау, көшбасшылық және үйлестіру) атады және тағы бір функцияны қосты — «жалпы басқару».

Директордың басқарушылық қызметі туралы мұғалімдердің әлеуметтік көзқарастары аясында олардың «жалпы басқару» санатына басымдық беруі екі қорытынды жасауға мүмкіндік берді.

Біріншіден: мұғалімдер мектеп басшысының күнделікті жұмысымен жақсы таныс емес. Бұл, бір жағынан, мектеп директоры мен белгілі бір мұғалім арасындағы басқарушылық байланыстардың аздығынан деп түсінуге болады, өйткені мұғалімдер өздерінің тікелей басшысы директордың орынбасарларымен тығыз жұмыс жасайды (зерттеу көрсеткендей, директордың орынбасарларының жұмысы туралы мұғалімдердің түсініктері анағұрлым терең, нақты және толық).

Екінші жағынан, директордың жұмыс нәтижелері мұғалімдерге онша көрінбейді. Мұның бәрі мұғалімдердің мектеп директорларының басқару жұмысының мазмұнын анықтаудағы қиындықтарын анықтады. Мұғалімдердің директордың функциялары туралы түсініктері жалпылама екендігін, оны педагогтер басшының қызметін саралай алмау, оның қызметінің құрамдас бөліктерін ажырата алмауында деп түсіндіруге болатын шығар. Жеке-жеке тоқталатын болсақ.

Басқару функциясы

Мұғалімдер директордың «басқарушылық» функцияларын кең және толық түсінеді: педагогтер басқару ұғымына педагогикалық және балалар ұжымдарының жұмысында туындайтын күнделікті мәселелерді, жанжалды жағдайларды шешуді, мұғалімдерге қиын жағдайда көмектесуді, қызметкерлерді ынталандыруды жатқызады.

Ұйымдастыру

Мұғалімдердің мектеп директорының «ұйымдастырушылық» функциясының мазмұны туралы түсініктері тіпті жалпылама: ұжымның жұмысын және оқу процесін ұйымдастыру, мектептің жұмыс істеуі үшін жағдай жасау деп түсінеді.

Жоспарлау

Мұғалімдер мектеп басшылығымен жүзеге асырылатын «жоспарлау» функциясын да жақсы түсіне білмейді, бұл функцияны бірнеше адам ғана атады, қалған мұғалімдер оны байқамады немесе оған мән бермеді. Бірақ мектеп директорының басқару функциялары арасында жоспарлауды атаған бірнеше педагогтің түсініктері өте дұрыс: олар директор мектептің ұзақ мерзімді даму бағдарламасын әзірлеп,

осы дамудың түпкі мақсаты мен тұжырымдамасын анықтайтын стратег рөлін атқаратынын атаған.

Жоғарыда аталған директордың жоспарлау мен ұйымдастыру басқарушылық функциялары туралы мұғалімдердің түсініктері нақты болмағанмен, оның «бақылау» функциясы туралы мұғалімдер жақсы білетін болып шықты. Алайда, бұл жағдайда мектеп директоры нақты нені бақылауы керек екенін мұғалімдер анық айта алмады. Басшының бұл қызметі туралы айтқанда мұғалімдер қарапайым жауап берді: «бақылау», «жалпы бақылау», «мектеп Жарғысының бұзылмауын бақылау» т.б.: бұл мектеп директорының еңбегінің нәтижесін көрмеуі немесе оның оқу-тәрбие процесіндегі жалпы рөлін ерекшелей алмауы шығар деп түсіндік. Немесе директор мектептегі кез келген жұмысқа араласады, бәрін өз бақылауында ұстауға тырысады деген мұғалімдердің санасындағы қалыпты жағдайдың көрінісі болуы мүмкін, ал ол өз кезегінде бақылаудың жеке аспектілерін оқшаулауға мүмкіндік бермейтіні анық.

Директор қызметінің басқа түрлері

Мұғалімдердің көзқарасы бойынша мектеп директорының, басқарушылық қызметтен кейінгі маңызды функциясы «шаруашылық-экономикалық қызмет» болды (барлық мәлімдемелердің 21,4%): ол, мұғалімдердің пікірінше, әкімшілік-шаруашылық мәселелер мен қаржылық-экономикалық мәселелерді, мектепті материалдық-техникалық ресурстармен қамтамасыз етуден және кадрлық құжаттаманы жүргізуден тұрады.

Мектеп директорының барлық қызметтерінің ішінде мұғалімдер үшінші орынға «қызметкерлерге деген қамқорлық», біздің терминологиямыздағы «әлеуметтік» немесе «әлеуметтік-психологиялық» функцияны қойды: жағымды психологиялық ахуал, шығармашылық даму үшін қолайлы жағдайларды ұйымдастыру және қолдау, қызметкерлер мен оқушылардың денсаулығын сақтау, оларды түрлі жағдайларда қорғау (9,3%).

Тізімнің соңында мектеп директорларының барлық қызмет түрлерінің ішінде мұғалімдер «өкілеттік» — қоғаммен байланыс және білім саласындағы органдарда мектептің мүддесін қорғау (6,8%), сонымен қатар оқушылармен және ата-аналармен жұмыс жүргізуді, сондай-ақ «педагог болып қалу қабілетін» қамтитын педагогикалық қызмет (2,2% жауап) атап өткен.

Жалпы мектеп басшысы ортақ оң нәтижелерге қол жеткізу үшін бірлескен қызмет пен ұйымшылдықты қамтамасыз етуі, менеджменттің белгілі бір дағдыларына ие болуы, мемлекет пен қоғамда болып жатқан өзгерістердің мәнін, оларды нормативтік-құқықтық қамтамасыз етуді, білім беру саласындағы заңнамадағы барлық өзгерістерді білуі және түсінуі тиіс. Белгілі бір жұмыс тобында қалыптасқан тиісті моральдық-психологиялық климатты қалыптастыру кезінде басқару мәдениеті де маңызды.

Бұл шағын іс-әрекеттегі зерттеу барысында біз педагогтердің, әсіресе, жас мамандардың арасында директордың қызметі туралы толық ақпараттың жоқтығын анықтадық. Сондықтан осы олқылықты жою үшін педагогтерді мектеп басшысының қызметімен жіті таныстырудың жұмыс бағдарламасын әзірлеудің қажет екенін түсіндік, сонымен қатар жас кадрлық резервті дайындауға да септігі тиетініне сенімдіміз.

Қорыта келе, адам ресурстарын басқару мәселелері әрқашан өзекті, өйткені ұйымның тиімділігі қызметкерлерге тікелей байланысты. Бүкіл педагогикалық ұжымның үйлесімді жұмысы мектептің «бет-бейнесін», оның қоғам алдында имиджін қалыптастырады және бұл өз кезегінде оның бәсекеге қабілеттілігіне тікелей әсер етеді. Мұғалімдердің директорға және оның қызметіне деген көзқарасы маңызды рөл атқаратынын ескеруіміз қажет.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Мажикеев Т. Руководитель школы как менеджер – организатор образовательного процесса. // Мектеп директоры. – 2002. - № 5 - С. 31-38.
2. Друкер П. Эффективный руководитель. – М.: Эксмо, 2012. – 240 с.
3. Низовских Н.А. и др. Психологическая готовность к управлению: методика исследования // Вестник Вятского государственного гуманитарного университета. – 2012. – Т. 3, № 4. – С. 102-109.
4. Васьков М.А. Институционально-теоретические основания региональной системы управления. Социально-гуманитарные знания. 2012. № 11. С. 305-309.

3.18. Мектептің ата-аналармен өзара әрекеттесу жүйесі

Асылай Нұрмаханқызы Есімбекова

№ 6 мектеп-гимназиясы директорының
тәрбие ісі жөніндегі орынбасары
(Құлан ауылы, Т. Рысқұлов ауданы,
Жамбыл облысы, Қазақстан)

Білім беру жүйесін жаңғырту жағдайында мектеп пен отбасының өзара іс-әрекетінің қажеттілігі мен маңыздылығы айқын. Бала жетістіктерінің сәттілігі оның дамуына кім және қалай әсер ететініне байланысты. Бала уақытының көп бөлігін мектепте және үйде өткізеді, сондықтан педагогтер мен ата-аналардың өзара әрекеттесуі бір-біріне қайшы келмеуі, бірақ баланың оң және белсенді қабылдауы маңызды. Егер мұғалімдер мен ата-аналар мүдделес және пікірлес болса, тәрбие мәселелерін келісе отырып шешсе, бұл мүмкін болады.

Жасыратыны жоқ, мектептің қызметі отбасы қызметінің қарқындылығынан басым. Бірақ басқаша болуы да мүмкін емес, өйткені біздер білім беру саласының мамандарымыз, сондықтан ата-аналармен өзара әрекеттесуге бастама жасауымыз заңдылық, бұл екі тарапты да ынтымақтастыққа жетелейді.

Отбасымен қарым-қатынас – бұл мектеп пен әр мұғалімнің жұмысындағы өзекті және күрделі мәселелердің бірі.

Отбасылар өте әртүрлі, әрқайсысының өз проблемалары мен қиындықтары бар, сондықтан отбасымен қалай қарым-қатынас жасау керектігі туралы сұраққа дайын және жалғыз дұрыс жауап беру мүмкін емес. Көп нәрсе интуицияға, мұғалімнің шеберлігіне байланысты, ол белгілі бір жағдайда ата-анамен және баламен өзара әрекеттесу әдістері мен құралдарын таңдауда қажетті шешім қабылдау үшін әртүрлі жағдайлардың жиынтығын талдауы керек.

Ата-аналардың қатысуын әр түрлі жолмен анықтауға болады: ата-аналарды қатыстыру идеясы, бұл ата-аналар балаларының оқу процесіне араласпай, мектептің тартуымен немесе өз еркімен мектеп қызметіне тікелей қатысатын жағдайды білдіреді. Алайда, ата-аналар мектеп іс-шараларына қатысып және балаларының мектептегі үлгеріміне қызығушылық танытып қана қоймайды, сонымен бірге өз балаларымен салауатты қарым-қатынас қалыптастыру, оларды ынталандыру, тәлім-тәрбие және шабыт беру мақсатында балаларымен жақын араласады. Олар балаларына үй тапсырмасын орындауға көмектеседі және мұғалімдермен үнемі байланыста болады, бұл олардың үлгерімін үнемі талқылауға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, ата-ана ата-аналар комитетінің белсенді мүшесі бола отырып, ата-аналар жиналыстарына қатысып, мектепте ерікті қызмет ете отырып, баласының білім алу және мектептегі іс-шараларына қатыса алады. Алайда мектептер көбінесе ата-аналарды тартуда қиындықтарға тап болады. Кейбір ата-аналармен жұмыс істеу қиын – олар көбінесе ата-аналар жиналыстарын өткізіп жібереді немесе оларға мүлдем бармайды, агрессия көрсетеді немесе немқұрайдылықты көрсетеді [1, б. 10].

Баланың бойына ерте жастан бастап адамгершілік құндылықтарды, салауатты өмір салтын қалыптастыратын, әрине, отбасы. Алайда, тәжірибе көрсеткендей, ата-аналардың салауатты өмір салтын қалыптастыру және тәрбиелеу бойынша көпшілігінің арнайы білімі жоқ, балалармен байланыс орнатуда қиындықтарға тап болып жатады.

Ата-аналармен бірлесіп, № 6 мектеп-гимназиямыздың педагогикалық ұжымы бұл мәселені шешудің ең тиімді әдістерін қолдануға, ата-аналарға педагогикалық ағарту жұмысының мазмұны мен формаларын анықтауға тырысады. Ата-аналардың барлығы мұғалімнің ынтымақтастыққа деген ұмтылысына қосылуға, баласын тәрбиелеу бойынша күш-жігерді біріктіруге қызығушылық таныта бермейді.

Сондықтан мұғалімге бұл мәселені шешудің жолдарын шыдамдылық пен мақсатты түрде іздену, ата-аналардың мектеп өміріне қатысу деңгейін арттыру үшін, баланың мүддесі үшін мектеп пен отбасы арасындағы ынтымақтастықтың оңтайлы формаларын іздеу қажет.

Отбасының қоғамдағы рөлінің маңыздылығы қоғамның басқа компоненттерімен салыстыруға келмейді, өйткені отбасында адамның тұлғалық қасиеттері, оның өзіне, денсаулығына деген көзқарасы дамып, қалыптасады. Бірақ, соған қарамастан, мектеп тәрбие процесін мен баланың, ата-ананың мен қоғамның нақты өзара іс-қимылын қамтамасыз ететін маңызды әлеуметтік институттардың бірі болған да, болады да және болып қала береді.

Бүгінгі таңда мектептің басты *міндеттерінің бірі* - тең құқылы серіктес ретінде педагогикалық, оқушылар және ата-аналар ұжымдарының өзара әрекеттестікке негізделген педагогикалық жүйесін құру.

Отбасы мен мектептің өзара әрекеттесу мәселесі өте өзекті, өйткені бүгінде көптеген отбасылар, ең алдымен, экономикалық жағдайға алаңдайды, ата-аналар күннің көп бөлігін жұмыста өткізеді, ал үйде бала тәрбиесіне көңіл аударудың орнына, ақша мәселелерін талқылауды жөн көреді, ал баланы тәрбиелеу миссиясын мектеп мұғалімдеріне аударып салады. Ата-аналармен қарым-қатынасты қалай жандандыруға болады? Ата-аналарды мектепке қалай тартуға болады? Оларды мектеппен ынтымақтастықта жұмыс жасауға қандай жағдай жасаса болады? Ата-аналар жиналысына ата-аналардың барлығы қатысу үшін не істеуге болады?

Мектептің педагогикалық ұжымының жұмысы көрсеткендей, әр мұғалім өз қызметінде ата-аналарды педагогикалық және оқушылар ұжымдарының шынайы және адал көмекшілері етуге тырысады, бірақ бұл әрекеттері көп жағдайда орындалмай жатады.

Мұғалімдердің, ата-аналардың және балалардың бірлескен қызметі сәтті болуы мүмкін, егер:

- бәрі бірлескен жұмысқа оң көзқараспен қараса,
- бірлесіп әрекет етсе,
- бірлесе жоспарласа,
- қызметті қорытындыласа [2].

Мұғалімдердің отбасымен өзара әрекеттесуі сараланған керек. Өзара әрекеттесудің бірдей формаларын барлық отбасына таңуға болмайды, ата-аналардың қажеттіліктеріне, сұраныстарына, отбасылық тәрбиенің ерекшеліктеріне назар аудару керек, ата-аналарды мектептің, сыныптың іс-шараларына шыдамдылықпен тарту керек.

Біз ата-аналармен жұмыс жасауда қолданатын отбасы мен мектептің өзара әрекеттесуінің негізгі бағыттарын ұсынып отырмыз:

- Отбасылық тәрбие жағдайларын зерттеу.

- Ата-аналарды оқу-тәрбие процесінің мазмұны туралы хабардар ету.

- Ата-аналармен психологиялық-педагогикалық ағарту жұмыстарын жүргізу.

- Ата-аналар комитетімен өзара әрекеттесу.

- Ата-аналар мен оқушылардың бірлескен қызметі.

- Ата-аналарды балаларды тәрбиелеу, оқыту барысы мен нәтижелері туралы хабардар ету.

Мектебімізде отбасымен жұмыс істеуде топтық және жеке жұмыстар жүргізу формаларын қолданамыз.

Сынып жетекшілері мен мұғалімдердің ата-аналармен өткізетін жеке жұмыс формалары: баланы оқыту және тәрбиелеу, кеңес беру, қажет болған жағдайда отбасына бару, бұл баланың өмір сүру жағдайымен, отбасының материалдық жағдайымен, өмір салтымен жақсы танысуға, баланың күн тәртібін тексеруге көмектеседі. Отбасына барған кезде мұғалім ата-аналармен баланың мүдделері мен бейімділігі, ата-аналарға, мектепке деген көзқарасы туралы әңгімелеседі, ата-аналарға баласының жетістіктері туралы хабарлайды, үй тапсырмаларын ұйымдастыруға кеңес береді, отбасылық дәстүрлер туралы, отбасының әр мүшесінің жұмысының сипатымен танысады, отбасы мүшелерінің қайсысы балаға көбірек әсер ететінін анықтайды.

Отбасымен жұмыс істеудің топтық формаларына біз ата-аналарға психологиялық-педагогикалық білім беруді жатқызамыз. Біздің мектептің сынып жетекшілері ата-аналар жиналысы, дәрістер, пән мұғалімдерімен, әкімшілікпен кездесулер сияқты өзара әрекеттесу формаларын қолданады. Ата-аналардың психологиялық-педагогикалық ағартуына түрлі бағыттағы мамандар тартылады: дәрігерлер, жол полициясы инспекторлары, кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі учаскелік полиция инспекторлары және т.б.

Жалпы мектептік ата-аналар жиналысы, әдетте, жылына 4 рет өткізіледі. Мұнда ата-аналарды мектептің құжаттарымен, оның негізгі бағыттарымен, міндеттерімен, жұмыс қорытындыларымен таныстырамыз. Профилактикалық жұмыс жүйесінің мамандарымен кездесулер өткіземіз.

Отбасы мен мектептің өзара әрекеттесуінің *дәстүрлі формаларына* тоқтала кетсек:

Дәріс - бұл бала тәрбиесіндегі белгілі бір проблеманың мәнін ашатын психологиялық-педагогикалық ағартудың бір түрі. Дәріс беруші мұғалім - балалардың мүдделерін жақсы білетін, тәрбиелік құбылыстарға, жағдайларға талдау жасай алатын мұғалім. Дәрістердің қажетті шарттарының бірі -отбасылық тәрбие тәжірибесіне сүйену. Дәріс барысында ата-аналармен әңгімелесу, сырлы сұхбат жүргізу, мүдделі жақтардың сенімді диалогын жүргізу. Біздің мектептің сынып

жетекшілері ата-аналарға «Жасөспірімдердің психологиялық ерекшеліктері», «Оқушылар күнінің режимі», «Бала және табиғат», «Балалар өміріндегі өнер» және т.б. тақырыптар бойынша дәрістер өткізеді.

Практикум – бұл ата-аналардың балаларды тәрбиелеудегі педагогикалық дағдыларын дамытудың, орын алған педагогикалық жағдаяттарды тиімді шешудің, тәрбиеші-ата-ананың педагогикалық ойлауын қалыптастырудың бір түрі. Педагогикалық практикум барысында мұғалім ата-аналар мен балалардың, ата-аналардың және мектептің қарым-қатынасында туындауы мүмкін кез-келген шиеленістерден шығу жолын табуды, белгілі бір болжамды немесе нақты жағдайда өз ұстанымын түсіндіруді ұсынады.

Ашық сабақтар әдетте ата-аналарды пән бойынша жаңа бағдарламалармен, оқыту әдістемесімен, мұғалімнің талаптарымен таныстыру мақсатында ұйымдастырылады. Көбінесе ашық сабақтар бастауыш мектепте қолданылады. Ата-аналарға жарты жылда кемінде бір-екі рет ашық сабаққа қатысуға мүмкіндік беру керек. Бұл ата-аналардың бүгінгі мектептегі оқу іс-әрекетінің күрделілігі мен ерекшелігін білмеуі мен түсінбеуінен туындаған көптеген қақтығыстарды болдырмайды.

Отбасы мен мектеп арасындағы ынтымақтастықтың *дәстүрлі емес формаларына* мыналарды жатқызуға болады:

Педагогикалық пікірталас (диспут) — педагогикалық мәдениетті арттырудың ең қызықты түрлерінің бірі. Диспуттың айрықша ерекшелігі - бұл барлық қатысушыларды талқылауға тартуға мүмкіндік береді, алынған дағдылар мен жинақталған тәжірибеге сүйене отырып, фактілер мен құбылыстарды жан-жақты талдау қабілетін дамытуға ықпал етеді. *Пікірталастың* ең жауапты бөлігі - диспутты басқару. Әрине, барлық ата-аналар диспутты қолдай бермейді, сондықтан ата-аналармен жұмыс жасаудың бұл түрі сирек ұйымдастырылады.

Рөлдік ойындар - қатысушылардың педагогикалық дағдыларының қалыптасу деңгейін зерттеудегі ұжымдық шығармашылық іс-әрекеттің бір түрі. Ата-аналармен рөлдік ойындардың шамамен тақырыптары келесідей болуы мүмкін: «Сіздің үйіңіздегі таң», «Бала мектептен келді», «Отбасылық кеңес» және т.б.

Мектептің білім алушылардың отбасыларымен өзара әрекеттесуі және психологиялық-педагогикалық білімді насихаттаудың негізгі әмбебап формаларының бірі-ата-аналардың *сынып жиналыстары*. Ата-аналардың қоғамдық пікірін, ата-аналар ұжымын қалыптастыратын балаларды оқыту мәселелерінде ата-аналардың құзыреттілігін арттыратын бұл мектеп. Жиналыста сынып өмірінің мәселелері, сыныптың оқу-тәрбие жұмысының міндеттері және т.б. талқыланады.

Ата-аналар жиналысының тақырыбын әдетте мұғалімдер анықтайды. Әрбір ата-аналар жиналысы сынып жетекшісінен мұқият дайындықты, ата-аналардың белсенді қатысуымен қызығушылық

жағдайында өтуі үшін өзіндік «сценарий», бағдарлама құруды талап етеді.

Сыныптың ата-аналар жиналысы алты міндетті компоненттен тұруы қажет:

1) Сынып оқушыларының оқу жетістіктерін талдау. Жиналыстың осы бөлігінде сынып жетекшісі ата-аналарды сыныптың оқу іс-әрекетінің нәтижелерімен таныстырады. Пән мұғалімдерінің ұсыныстарымен таныстырады.

2) Ата-аналарды сыныптағы эмоционалды климаттың жағдайымен таныстыру. Мұнда әңгіме тақырыбы білім алушылардың қарым-қатынасы, сыртқы келбеті және басқа да мәселелер болуы мүмкін.

3) Ата-аналармен психологиялық-педагогикалық ағарту жұмыстары.

4) Ұйымдастырушылық мәселелерді талқылау (экскурсиялар, сынып кештері, түрлі мерекелерге дайындалу және т.б.).

5) Рефлексия. Ата-аналар жиналысының соңында айтылғандардың барлығын қорытындылау.

6) Ата-аналармен жеке әңгімелер жүргізу.

Мұғалімдер мен ата-аналар балаларды дамытуға, оқытуға және тәрбиелеуге баға жетпес әсер етеді, сондықтан олардың өзара әрекеттесуі мен ынтымақтастығы қажет. Сынып жетекшісінің жұмысындағы өте маңызды бағыттардың бірі - диагностика. Психологиялық-педагогикалық диагностиканы қолданбай балалар ұжымында тәрбие жұмысын жоспарлау, ата-аналар ұжымымен жұмысты жолға қою мүмкін емес.

Сынып ұжымымен жұмыс жасаудағы диагностика жеке отбасындағы проблемалық жағдайларды анықтауға көмектеседі, сынып жетекшісіне отбасындағы жағдайы өте қиын оқушылардың ата-аналарымен дұрыс қарым-қатынас түзу жолын таңдауға мүмкіндік береді. Диагностикалық материалдар, егер мұғалім оларды сауатты қолданса, ата-ана мен баланың отбасындағы қарым-қатынасына түбегейлі әсер етуі мүмкін, жеке отбасы мүшелерінің дәрежесін, отбасының ересек мүшелерінің балаға деген мінез-құлық стратегиясын өзгерте алады [3].

Жүргізілген сауалнама нәтижелерін талдау ата-аналардың мектеппен ынтымақтастыққа мүдделі екенін көрсетті. Сауалнамаға қатысқандардың көп бөлігі бірлескен жұмысқа қосылуға дайын екендіктерін білдірді.

Сынып жетекшісінің ең тәжірибелі, бастамашыл ата-аналар тобымен ынтымақтастығының бір түрі - сыныптың ата-аналар комитеті. Ата-аналар комитеті мектептің ата-аналар комитетінің ережесі негізінде жұмыс істейді. Ол сынып жетекшісімен бірлесіп және оның басшылығымен педагогикалық ағарту, ата-аналармен байланыс орнату, сынып балаларын тәрбиелеуге көмек көрсету бойынша барлық

бірлескен жұмыстарды жоспарлайды, дайындайды және жүргізеді, бірлескен бос уақытты ұйымдастырады, мектеп пен отбасының ынтымақтастығын талдайды, бағалайды және қорытындылайды.

Отбасы мен сынып жетекшісінің өзара әрекеттесуінің негізгі бағыты ата-аналарды әртүрлі сыныптан тыс жұмыстарға тарту болуы керек.

Көптеген сыныптардың ата-аналары тек сыныпта ғана емес, сонымен қатар мектептегі іс-шараларға да белсенді қатысады. Есепті концерттерде, спорттық жарыстарда, командалық конкурстарда және т.б.

Көптеген ата-аналар сыныптың өткізетін іс-шараларына жиі қонақ ретінде келіп жатады. Бұл 8 наурыз Халықаралық әйелдер күніне арналған концерттер, «Наурыз мерекесі», «Түрлі мамандармен кездесу» кештері, көркемөнерпаздар концерттері, конкурстар, жарыстар т.б. Мұның бәрі ата-аналарға балаларын жақсы білуге, тануға, олардың қызығушылықтарының, хоббиінің, талантының әлі белгісіз жақтарын ашуға мүмкіндік береді.

Сынып жетекшісі мен ата-аналардың ынтымақтастығын ұйымдастырудың тағы бір бағыты - ата-аналардың мектептің оқу-тәрбие кеңістігіне мүдделес екендігі туралы түсініктерін қалыптастыру.

Бастауыш мектепте сынып жетекшісі сыныптың ата-аналарын мектептің дәстүрлерімен, оның тарихымен, білім алушыларды оқыту мен тәрбиелеудегі жетістіктерімен; мектептегі алғашқы күндерінен бастап мектептің оқушыларға қойылатын талаптарымен, білім алушылардың үй тапсырмаларының орындалуын бақылау жүйесімен таныстыруы керек. Бұл оқу орнының Жарғысымен, сыныпта, спорт залында, кітапханада, асханадағы және т.б. орындардағы мінез-құлық ережелерімен таныстыру қажет.

Ата-аналармен жұмыс әрқашан мұғалімнің педагогикалық қызметіндегі ең қиын жұмыстардың бірі болып саналды. Оқушылардың ата-аналары білім беру процесінің негізгі қатысушылары, сондықтан педагогикалық жұмыстың нәтижелері үшін олардан да күш-жігер мен жауапкершілікті қажет етеді.

Ата-аналарға тек мектеп тарапынан ақпарат қажет емес. Ата-ана мектепке қажет екенін және мектеп онымен үнемі және жүйелі түрде жұмыс істейтінін сезінуі керек. Бұл жай ғана отбасымен жұмыс істеу іс-шараларының тізімі емес, онымен кешенді және жоспарлы өзара әрекеттесу болуы керек.

Ата-аналармен жұмыс мерекеден мерекеге дейін құрылмауы керек, ата-аналармен тығыз өзіндік жұмыс шеңбері болуы керек, өзара әрекеттесуге ынталарын, қызығушылықтарын ашу, бала тәрбиесіне жауапкершілікпен қарау керектігі туралы көзқарастарын өзгерте білу керек [4].

Мектепте бала тәрбиесіне өздерін толығымен арнаған ата-аналар көптеп кездеседі, олар мұғалімдерден кеңестер мен ұсыныстар күтеді,

кез-келген қоғамдық істерге қосылуға дайын, баласының және жалпы сынып ұжымының қоғамдық және бос уақытын ұйымдастыруда белсенділік танытады.

Баланы тәрбиелеудің тиімділігі мектеп пен отбасының тығыз қарым-қатынасына байланысты. Мектеп пен отбасының ынтымақтастығын ұйымдастыруда сынып жетекшілері жетекші рөл атқарады. Отбасылар мектептің балаларды тәрбиелеуге, оқытуға қатысты саясатын қаншалықты түсінетіндігі және оны жүзеге асыруға қатысатындығы сынып жетекшілердің жұмысына байланысты. Сонымен бірге, отбасы балаларды тәрбиелеуде басты тапсырыс беруші және одақтас ретінде қарастырылуы керек, ал ата-ана мен мұғалімнің күш-жігерін біріктіру баланың дамуына қолайлы жағдай жасайды. Біз әрқашан сынып жетекшісінің функциялары әртүрлі екенін есте ұстауымыз керек, оқушыларымыздың отбасыларымен жұмыс істеу біздің қызметіміздің маңызды бағыты болып табылады.

Ал отбасы мен мектептің ынтымақтастығының табысы мыналардың арқасында қамтамасыз етіледі:

- педагогикалық әдептілік және қарым-қатынас этикасы;
- ата-аналардың педагогикалық дайындығы және олардың мәдениет деңгейі;
- ата-аналармен педагогикалық ағарту жұмыстарын жүйелі жүргізу;
- отбасындағы күрделі қарым-қатынастарды көре білу;
- мектеп пен отбасы талаптарының бірлігі.

Әдебиеттер тізімі:

1. “Ата-аналармен серіктестік қарым-қатынастар” жаттықтырушыларға арналған нұсқаулық Қазақстандағы БҰҰ (ЮНИСЕФ) Балалар Қоры өкілдігінің жәрдем етуімен Кэмбридж университеті мамандарының тобымен, Назарбаев Университетінің жоғары білім беру мектебімен, “Назарбаев Зияткерлік мектептері” ДББҰ, 2021. – 52.

2. Алексеева Л.С. Психологическая служба семьи в системе социальной работы // Семья в России. – 1996. – № 3/4. – С. 113-126.

3. Әбеуова И.Ә. Әлеуметтік психология. Алматы. Рауан. 2012.

4. К.Ж. Қожахметова. Сынып жетекшісі. - Алматы: Өлем, 2000.

3.19. Жасөспірім шақтағы қыз балаларды тәрбиелеудің мәселелері

Лаззат Парымбековна Кусемисова

Мектеп директорының тәрбие ісі жөніндегі орынбасары

С. Нұрмағамбетов атындағы № 10 орта мектебі

(Тараз, Қазақстан)

Кез-келген қоғамның бүкіл өмірі мектеп оқушыларының жеке басының мінез-құлық үйлеспеушілігінің педагогикалық-психологиялық проблемаларының әдебиеттеде зерттелуі қоғамның барлық саласындағы өзгерістермен, экономикалық және әлеуметтік қарым-қатынастардың ерекшеліктерімен сипатталады. Себебі, әлеуметтік ауытқу кез-келген әлеуметтік жүйеде орын алады. Мінез-құлықтың ауытқушылығы немесе жасөспірімдік жастағы балалар арасында нормадан ауытқыған балалар санының өсуі қазіргі кезеңдегі білім беру жүйесіндегі өзекті мәселелерінің бірі болып отыр.

Жас кезеңіне қарамастан адам өмір бойы белгілі бір қиындықтарға тап болатыны мәлім. Бұл қиындықтар даму мәселесімен немесе жас кезеңдерінде болатын дағдарыстан ғана емес, әлеуметтік немесе жеке өміріндегі оқиғалармен ғана емес, сонымен қатар күнделікті өмірінде болып жатқан жағдайлармен де байланысты. Күнделікті қиын жағдайларды жеңу үшін адамға өзінің күш-жігерін жүзеге асыру мақсатында жағдайлар мен мүмкіндіктер қажет және де осы әдістерді қолдану мүмкіндігі жайлы ұысыныстар керек. Мұның бәрі белгілі бір өмірлік тәжірибенің өсуіне және жинақталуына қарай жүзеге асады. Басына түскен бірдей қиын жағдайды әркім әртүрлі қабылдап жатады. Біреулер бұл қиындықты оңай жеңе білсе, ал кейбіреулер үшін бұл жағдай шешілместей болып көрінеді.

Өмірдің қиын жағдайына ересектер де, жасөспірімдер де тап болуы мүмкін. Белгілі бір жағдайды қабылдауға әртүрлі психологиялық қалып әсер етеді: жынысы, жасы, дүниетанымы, психологиялық жағдайы. И.Г. Зайнышеваның [1] пікірінше, өмірдің қиын жағдайына көп тап болатындар – жасөспірімдік жас кезеңіндегі балалар. Осы жас кезеңінде бала жеке тұлға болып қалыптасады. Ол өзінің мінез-құлқы, өзіндік стандарттары, біреуге еліктеу қасиеті қалыптасады. Негізі жасөспірімдік жас кезеңіндегі қиындықтарға көбісі мән бере бермейді. Сондықтан жасөспірімдік жастағы балалар өз қиындықтарымен жалғыз қалып жатады.

Болашағымыз – жасөспірімдік жастағы қыз балаларға адамгершілік құндылықтарын, яғни тәрбиелілікті, еңбекқорлықты, білімділікті, намысшылдықты, әдептілікті, жауапкершілікті, ұлтшылдықты, мейірімділікті, батылдықты, мейірімділікті, парасаттылықты, өзін-өзі ұстай білуі мен өзін-өзі тану мүмкіндігі, өзінің қабілетін білуі және оларды қолдана білуі мен жетілдіруі жедел

жаңаруымызға жеткізетіндігімен маңызды болып табылады. Осындай қасиеттерді, тәрбиені бойларына сіңіре білген жасөспірімдік қыздарымыз ғана болашағымызды нұрландырып, бәсекеге қабілетті, мықты ел болуымызға септігін тигізбек.

Жасөспірім қыз балалардың жеке тұлғалық дамуын талапқа сәйкес жүзеге асыру үшін олардың әрқайсысына тән ерекшеліктерін уақытында диагностикалық жұмыстар жүргізу, олардың эмоциялық жағдайында ауытқу болған жағдайда көмек көрсету жолдары жүргізілу керек. Әсіресе қазіргі сәтте жасөспірім жастағы қыз балалар арасында сенімсіздік, тұрақсыздық, уайым билеген қобалжулы қыздар саны артып келеді. Мұндай жағдайдың көрініс табуы көбінесе өзінің қажеттіліктерін қанағаттандыра алмағандығына байланысты болады.

Қыз бала тәрбиесінде педагогика, психология, этнопедагогиканың және басқа да салалардың алатын орны ерекше. Ұрпақ тәрбиесін Аристотель, Коменский Я.А., Ушинский К.Д., Крупская Н.К., Алтынсарин Ы., Жұмабаев М., Байтұрсынов А., т.б. педагогтар мен зерттеушілер көптеген зерттеулер жүргізіп, ғылыми-педагогикалық және ғылыми-теориялық тұрғыдан дамытып, іс-тәжірибе жүзінде мәнін арттырып көрсетті [2].

Қазір ХХІ ғасыр заманымыздың түрлі технологиялармен толықтырылып, түрлі ақпарат көздерінің дамып, жан-жақты информация алу мүмкіндіктері жетілдірілген уақыт болып тұр. Заман талабына қарай оны да меңгеріп, жаңалықтарға уақытылы ілесіп отыру да жөн шығар. Оның да көзін тауып, жөнді, жөнсізін саралап отырмаса қиындыққа соқтырары сөзсіз. Осындай кезеңде жасөспірім жастағы қыз балалар қиын жағдайға тап болуы мүмкін. Мысалы: түрлі-түсті суреттер мен видеодағы қыз балалардың жат қылықтары, ашық-шашық киінулері, біздің әдебімізден тыс бейәдептіліктері, өздерін қоғамдық ортада ұстай алмауы, темекі, ішімдікке әуес болуы, отбасындағы үлкендерді тыңдамай көшеге әуес болуы, әдепсіз сөздерге үйір болуы, т.б. жатқызуға болады.

Осындай жағдайда жүргенде жасөспірім жастағы қыз балалар түрлі қиындықтарға тап болуы мүмкін. Атап айтсақ: үйден қашу, асыра бояну, мектепке бармай отбасын алдау, ұрлық жасау, оны жасырамын деп жүріп, ісін одан ары қиындатып алу, үлкен қыздарға еліктеймін деп жүріп, қу жігіттердің арбауына түсіп қалу тағы басқа сол сияқты жағдайлар. Қоғамда болып жатқан көптеген қыз тәрбиесіне байланысты осындай келеңсіз оқиғалар отбасынадағы тәрбиенің назардан тыс қалғандығынан болып жатыр деп ойлаймыз. Ол үшін біз ең бірінші қыз баланың тәрбиесіне көңіл бөліп, жұмыс жүргізуіміз керек. Мамандардың көрсеткіштеріне сүйенсек, отбасы қажеттіліктерін қамтамасыз ету әрбір жеке тұлғада қобалжу туғызып, сыртқы және ішкі деңгейде көрініс табады. Демек, оның дене және психикалық саулығына әсер ететіні сөзсіз [3].

Жасөспірім шақ ішкі уайым мен эмоционалдық қиындықтарға толы деп жатады. Психологтардың жасөспірім қыздар арасында жүргізілген сауалнаманың нәтижесінде 14 жастағы қыз балалардың жартысы уақыт өте келе өздерін бақытсыз санап, сол үшін жылап, бәрін және де барлығын тастап кеткісі келетіндігін анықтаған. Олардың төрттен бірі кейде адамдардың оларға қарап, солар жайлы теріс пікірде болатындай және оларға күлгендей көрінетіндігін айтқан. Әрбір 12-ші жасөспірім қызға өзіне қол жұмсау секілді ойлардың келетіндігін айтып өтті.

Әдеттегі мектеп кезіндегі 10-13 жастағы жоғалған қорқу сезімі қайтадан өзгертілген күйде қайта пайда болып жатады. Жасөспірім қыздар ұялшақ болады және өзінің сыртқы келбетіндегі кемшіліктеріне қатты мән бергені соншалық, кейбір адамдармен кездескісі келмейтін жағдайға алып келеді. Кейде уайым қатты жаулап алғандықтан кейбір көпшілік орталарда жүруден бас тартады.

Қыз – болашақ жар, аяулы ана деп айтып келеміз. Бірақ, қазіргі кезде «Қызым үйде, қылығы түзде» дегендей, қыз балалардың қай жерде, кіммен, не үшін жүргендерін аналары бақылап отырмайды. Қандай да бір жағдай болса да аналары қыздарына қолдау көрсетіп, солардың жағында болып, сөзін сөйлей бастайды. Сондықтан болар, кейбір қыз балаларымыздың бір қолынан ішімдік, бір қолынан темекіні немесе т.б. заттарды көріп жатамыз. Әрине қыз баласын түсіне білу керек, бірақ нақты мәселенің анық-қанығына көз жеткізбей жатып, олардың сөзін сөйлеу дұрыс деп ойламаймыз. Қыз балаларға сөз болудың өзі олардың бойындағы бір кемшіліктің бар екендігін жайлап, түсіндіріп айта білу керек [3, 102 б.].

Өмірдің қиын жағдайын анықтайтын негіз ол өмірге деген бейімделуден бастау алады. Егер жасөспірім жастағы қыз бала өмірге бейімделе алмай, қиналып жатқан жағдайға, өмірдің қиын жағдайына тап болды десек те болады. Көбінесе ол жағдай өмірде қалыптасқан белгілі бір норманың, тәртіптің көмегімен шешіле салмайтын, күнделікті өмір салты өзгерген жағдайда пайда болып жатады. Әр жасөспірімнің өмірінде өзінше қиындықтар кездесіп жатады. Сол жасөспірім жастағы қыз балаларда кездесетін қиындықтарды атап өтсек:

- Ата-анасының қарауынсыз қалған қыздар
- Мүгедек жасөспірім қыздар
- Теріс жолға түскен қыз балалар
- Зорлық-зомбылыққа ұшыраған қыз балалар
- Жағдайы нашар, аз қамтылған отбасында тұратындар
- Психикалық немесе физикалық дамуында ақауы бар жасөспірімдер
- Мінез-құлқында ауытқуы бар қыздар
- Жігіттерге, жалпы ер азаматтарға алданып қалған қыздар
- Отбасындағы ұрыс-керіс, жанжалдың болуы

Осындай жағдайларға тап болған қыз балалар қоршаған ортада өзін еркін ұстап, қауіпсіз сезіне алмайды. Мұндай жағдайда

мамандардың көмегіне жүгініп, бұл кезеңде болатын мәселелерді шешуге тырысу қажет [4].

Қыз бала өзін ойландырып жүрген сұрақтардың жауабын алу үшін кіммен сырласқаны дұрыс екенін білмей жатады. Анасына айтайын десе батына алмай, үлкендерден сұрайын десе ұялып, мұғалімдермен де ақылдаса алмай жататын кездер болады. Әрине қыз бала үшін ең жақыны ол анасы. «Жақсысын асырып, жаманын жасыратын» мейірімді, қамқор аналарымыз. Сондықтан алдымен анасымен пікірлесіп, сырласып, ойын ашық айтқаны жақсы.

Кез-келген қыз бала жасөспірімдік жаста өзін жеке тұлға сезінеді. Ол өмірдегі басты басымдылықтарға назар аударады және ол қызда талғам пайда болады. Оның кейін өкінетіндей қадамдарға барып, өзімен-өзі болып, тұйықталып қалмауын қадағалап, онымен байланысын үзбей, сақтап қалу маңызды. Дәл осы кезде қыз балалар көшенің және де жаман топтың әсеріне тез түсіп қалып жатады. Олар темекі шегіп, ішімдік ішуі мүмкін. Мұның барлығы гормондардың әсерінен туындайды. Осы кезде ата-аналары немесе ересектер қыздарына өміріндегі дұрыс және саналы таңдау жасауға көмектесуі керек. Бұл өтпелі кезең өтіп кететіндігін, бірақ көп жағдайда оның салдары сізге байланысты болуы мүмкін. Және де бұл кез тұлға болып қалыптасуына, оның көзқарасына және талғамдарына қатты әсер ететіндігін ұмытпаған жөн [5].

Маскүнемдіктің ұрпақ тәрбиесіне, тағдырына қаншалықты қайғы алып келетіндігін ғалымдар зерттеген. Мысалға айтар болсақ, француз дәрігері Дэмме осындай 10 отбасының (әулеттің) үрім-бұтағына зерттеу жүргізген. Сол кезде жиырма жылдың ішінде 57 бала дүниеге келген. Сол балалардың 25-і өлген, жартысына жуығының ақыл-есі кем болып өскен. Тек 10 баланың ғана дені дұрыс болып өскен. Бұндай жағдайлар қайталанбас үшін аналар мен қыз балалар ішімдіктен, есірткіден аулақ жүруі керек.

Статистикалық мәліметтерге сүйенер болсақ, осы уақытқа дейін Қазақстан Республикасында жасөспірім жастағы қыз балалардың 30 мыңнан астамы жүкті болып тіркелсе, оның 10 мыңға жуығы түсік жасатқаны белгілі болды. Осы секілді жасөспірім қыз балаларымыздың әртүрлі себептермен мектепті бітірмей тұрып-ақ тұрмысқа шығып жатқандығы да кездесіп жатыр. Бұндай жағдай жас қыз балаларымыздың отбасын құру жайлы жауапкершілікті сезініп, түсінетіндей дәрежеге жетпей жыныстық қарым-қатынасқа барып жататындығын анықтайды. Осы сәтте ата-аналар тарапынан да, мектеп мұғалімдері тарапынан да ақпарат беру, оларды сауаттандыру жұмыстарының осы бағытта мүлдем жүргізілмейтіндігін байқаймыз. Және де осыған қоса бір жылда шаңырақ көтерген жас отбасылардың көрсеткіші бойынша 40%-ның ажырасатындығы анықталып отыр. Бұл дегеніміз жастардың отбасылық өмірге дайын еместерін көрсетіп отыр.

Отбасындағы тәрбие беру стиліне және ата-аналарымен қарым-қатынастарына байланысты жасөспірім қыз баланың қиындықтары әртүрлі болуы мүмкін. Мысалы, ата-анасы қыздарымен келісе алмайтын, үнемі оларды сынап, ойларымен санаспайтын және өзінің шешім қабылдауына мүмкіндік бермейтін отбасында, қыз бала өзін басылып қалған секілді және қабілетсіздік сезімін сезініп, бұл жалпы бақылаудан шығуға тырысады. Кейде отбасында бәріне мүмкіндік беріліп отырса да қыздар өздерін керекпін деп есептемейді және қоғамдағы барлық тәрбие шеңберіндегі ережелер мен шекараларды білмейді. Екеуі де бір күні қарым-қатынас кезінде қандай бір күрделі қиындықтарға тап болуы мүмкін. Олар қарым-қатынас жасай алмайды және дұрыс байланыс орната алмайды немесе тым қатты тұйық болуы, шектен тыс жабысуы, әділетсіз болуы секілді қолайсыз мінез-құлқының салдарынан құрдастарының қатарына қабылданбауы мүмкін [3, 134 б.].

Салауатты өмір салтын ұстану мекемесінің мәліметтеріне сүйенер болсақ, еліміздегі 14 жастағы жасөспірімдердің жыныстық қатынасқа бару мәселесі арта түскен. Жасөспірім жастағы кез-келген қыз баланы алар болсақ, ерте екіқабат болуының салдарынан, олар толық қалыптаса алмағандықтан, психологиялық тұрғыдан дағдарысқа ұшырауына алып келеді. Жасөспірім қыз өзінің жасаған қателігіне өкініп, ұялып, ата-анасының, туыстарының, жақындарының айтқандарын тыңдап, өз бетімен ештеңе жасай алмай, қайғыға батып, қорланып өседі. Жұрт тағы сөз қылады деп, олардың көзіне түскісі келмейді.

Көбінесе ата-аналар қиындықтың неден пайда болғанын, не үшін екенін түсінбей жатады және болмашы нәрсе деп елемейтіндігі белгілі. Бұлар олай мәселені шешпей, оны одан әрі ушықтырады. Содан кейін ата-аналар бұл мәселеге түсіністікпен қарай білуі керек. Және де олар қыздарына ортасына сіңісіп кетуі үшін барлық жағдайларын жасауы керек.

Қыз балада кездесетін қиындықтар неден басталғанын білу керек, оның да үлкен мәні бар. Әрине әрбір қиыншылықтан кейін міндетті түрде жеңілдігі бар екендігі белгілі болғандай, қаншалықты қиын болып тұрса да одан шығатын жол бар екенін ұмытпау керек, тек жасөспірім шыдамдылықпен, сабырлықпен күресе білуі керек.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының мәліметі бойынша статистикаға Қазақстанның оңтүстік өңіріндегі ерте некеге тұру мәселесі айтарлықтай әсер еткендігін айтып өтті. Олар өз зерттеулерін жүргізген болатын. Сауалнамаға қатысқан 6,5 мың жасөспірімдердің ішінде әрбір бесінші қыз баланың бір кездері жүкті болғандықтарын көрсетті. Бірақ баланы босануға тек жартысы ғана шешім қабылдаған.

Жасөспірімдік жас негізінен мазасыздану мен өзінің сыртқы келбетіне деген қанағаттанбауының жоғары деңгейімен сипатталады. Бұл кездегі ұнамайтын мінезге физикалық сипаттамаларды, яғни 11-12 жастағы қыз балалардың 20%-ы бойына байланысты уайымды бастан кешеді. Ал 60% қыз балалар 11-12 жасында артық салмақ мәселесінде

уайымға ұшырайды. Бірақ шындап келгенде тек 16%-ы ғана толатындығы белгілі болды [7].

Тағы көп кездесетін жағдайлардың бірі – жігіттерінің арбауына түсіп, ерте кездегі жүктілік қалпына түсуі. Әрбір ер бала өзінің әлсіздігі деп білемін қыз баласын алдап, абыройынан айырғысы келетіні жасырын емес. Бірінші кездері олар қыздармен кездесіп, жүре бастайды. Содан кейін олардың сенімдеріне кіріп, мен саған үйленемін, бірге болайық деп жыныстық қатынасқа итермелеп жатады. Оған сенген жасөспірім жастағы қыз бала аңғалдығымен айтқанын жасайды.

2001 жылғы 21 қараша қабылданған Қазақстан Республикасындағы адамгершілік-жыныстық тәрбие жөніндегі тұжырымдамада былай деп жазылған екен: «Қоғамның басым міндеттерінің бірі - балалардың, жасөспірімдердің және жастардың өмірі мен оқуы үшін салауатты да, қауіпсіз жағдай жасау, рухани және дене күшін дамытуды қамтамасыз ету, адамгершіліктің берік негізін әрі салауатты өмір салтын қалыптастыру болып табылады. Қазіргі уақытта республикада балалардың, жасөспірімдердің және жастардың денсаулығына және адамгершілік мінез-құлқына байланысты қолайсыз жағдай қалыптасты, олардың негізгі себептері мыналар:

- жыныстық қарым-қатынас аясында адамгершіліктің аяққа басылуы;
- денсаулықты сақтау мен нығайту жөніндегі қажетті білімнің болмауы;
- үлкендердің көмек көрсетуге қабілетсіздігі және әрбір жасөспірімнің, жастың алдында туындаған сұрақтарға жауап бере алмауы;
- жыныстық жолмен берілетін аурулар санының көбеюі;
- кәмелетке толмағандар жүктілігінің өсуі, оның салдары-аборт немесе көбінесе баладан безіну мен әлеуметтік жетімдікке, әкеліп соқтыратын жастай ана болу;
- кәмелетке толмағандардың жезөкшелігінің өсуі» [8].

Қыздардың мінез-құлқында осындай қолайсыздықтарға жол бермес үшін, ең алдымен жасөспірімдердің ағзасында болып жатқан өзгерістерді анықтап, балаға психологиялық көмек бере алу қажет. Жас баланың есейіп, ересек болатын кезеңін өтпелі жас немесе пубертаттық деп атайды. Мүмкін, осы уақытта қыз баланың бойында жүріп жатқан өзгерістер оған түсініксіз болып оны абыржытқанымен, бұл сәтте қыз баланың өзіне деген қанағаттанушылық, мақтаныш сезімін бойына ұялап, барлығын өзі шешу үшін ата-ана, сынып жетекшілер, мектеп психологтары тарапынан көмек дер кезінде көрсетілсе көптеген мәселелердің алдын алған болар едік.

Әдебиеттер тізімі:

1. Зайнышева И.Г. Технология социальной работы: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений.- М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2002. - 240 с.
2. Ұлттық тәрбие. Отбасындағы ұрпақ тәрбиесі. Оқу құралы. – Алматы, 2011. – 162 б.
3. Ғаббасов С. Ұрпақ тәрбиесінің жаңа ілімі. – Алматы: Алматы кітап баспасы, 2012. – 232 б.
4. Сальникова А.И., Шалагинова К.С. Опыт работы с подростками, находящимися в трудной жизненной ситуации // Международный студенческий научный вестник. – 2018. № 1.
5. Соловьев А.Н. Чеснова И.Г. Зависимость самооценка подростка от отношения к нему родителей. - Вопросы психологии, 1986, № 2, с. 117.
6. Бизақова Г.Ф., Мамашбаева Ш. Отбасылық дағдарыс психологиясы: оқу құралы – Астана: Фолиант, 2010. – 232 б.
7. Ғаббасов Р. Халықаралық ақпараттық агенттігі. – Астана. 2018.
8. Елшібаева К.Ғ. Тұлға. Дау-дамай. Зорлық-зомбылық. Семинар-тренинг – Алматы. Нұр-Принт, 2009.

3.20. Рефлексия мұғалімнің кәсіби өсуінің негізі

Лайла Бердалиевна Сейдазимова

Мектеп директорының оқу ісі жөніндегі орынбасары
С. Нұрмағамбетов атындағы № 10 орта мектебі
(г. Тараз, Қазақстан)

Қазіргі білім беру парадигмасына сәйкес мұғалім өзінің жеке өсуін үнемі бақылап, түзетіп отыруы, өзінің кәсіби қызметінің нәтижелеріне рефлексия жасауы керек.

Мұғалімнің кәсіби рефлексиясы-оның оқушының "әлемнің ішкі бейнесін" бейнелеу қабілеті [1, б. 60]. Педагогикалық қызметте рефлексия қандай да бір кәсіби проблеманы психикалық талдау процесі ретінде қарастырылады, нәтижесінде мәселенің мәні мен оны шешудің жаңа перспективалары туралы түсінік пайда болады [1].

Қазіргі мұғалімнің кәсіби портреті «кәсіби өзін-өзі сәйкестендіру», «кәсіби өзін-өзі тану», «кәсіби өзін-өзі бағалау» сияқты ұғымдармен толықтырылуы керек [2].

Мұғалімнің кәсіби өзін-өзі сәйкестендіруі оған осы мамандыққа тиесілі екенін түсінуге және белгілі бір қоғамдастықта белгіленген қызметті бағалау ережелері мен критерийлерін қабылдауға көмектеседі.

Мұғалімнің кәсіби өзін-өзі тануы кәсіби құзыреттілікті, үздіксіз білім беру қабілетін қамтиды.

Кәсіби өзін-өзі бағалау өз күшіне деген сенімділікті, кәсіби беделін жоғалту қаупін азайтуды білдіреді.

Заманауи білім беру педагогтің сабақты жоспарлау, оқыту, мақсатын анықтау, бағалау сипатында бағдарлануын өзгертуге және оқушылардың шығармашылық қабілеттерін анықтауға бағытталады. Сондықтан қазіргі педагогке оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамытумен бірге оларға сабақта мәселенің шешімін табуға, оларды еңсеруге, талдауға, жалпылауға үйренуге жағдай жасауы керек. Ал соңғы жылдары, білім берудің мазмұнын жаңарту жағдайында мұғалімнің сабақта рефлексия жасауы міндетті, оның ішінде іс-әрекет рефлексиясына баса назар аудару қажеттігі туындады, сабақтың соңында ғана емес әр кезеңінде жүргізу рефлексияның түріне байланысты болады.

Рефлексия – адамның өз әрекетіне, жай-күйіне және болған оқиғаларға талдау жасауға бағытталған ой толғаныс. Рефлексияның, яғни өзінің іс-әрекетіне талдау жасаудың жан-жақты және толық болуы адамның білімділік деңгейіне, моральдық күйі мен өзін-өзі бақылай білу дәрежесіне байланысты болады. Қарапайым тілмен айтқанда, рефлексияны «өзімен-өзі кеңесу» деп атауға болады. Рефлексия сөзі латынның *reflexio* – бұрынғыға оралу деген сөзінен бастау алады. Шетел сөздерінің сөздігінде рефлексияға өзінің ішкі жағдайы туралы толғану, өзін-өзі тану деген түсінік берілген. Орыс тілінің түсіндірме сөздігінде рефлексия өзіне-өзі талдау жасау ретінде қарастырылады. Қазіргі педагогика ғылымында рефлексия іс-әрекет пен оның нәтижесіне өздігінен талдау жасау ретінде түсіндіріледі.

Зерттеуші М.Н. Демидко рефлексивті дағдыларға мамандардың шығармашылық қызметінің рефлексивті-аксиологиялық компонентін қамтамасыз ететін дағдылар тобын жатқызады. Автор рефлексивті дағдыларды келесі элементтер түрінде ұсынылған қызмет құрылымына сәйкес сипаттайды: мақсат = > әдіс = > нәтиже. Қызметтің әрбір құрылымдық элементі тиісті рефлексиялық дағдылармен қамтамасыз етіледі [3]:

Кесте 1. Қызмет құрылымындағы рефлексивті дағдылар

Қызмет құрылымы	Рефлексивті дағдылар
Қызметтің мақсаты	Идеалға (нормаға) қойылатын талаптарды аксиологиялық тұрғыдан бағалау; қойылған мақсатты диагноз – талдау – болжам негізінде бағалау; мақсатты қызметке қойылатын құндылық талаптарына сәйкес түзету
Қызмет әдістері	Қызметтің логикалық жолдарын бағалау; қызметтің логикалық мүмкіндіктерін бағалау; өз іс-әрекеттерін қайта қарауға дайын болу
Қызмет нәтижесі	Өз қызметінің тиімділігін бағалау; өз қызметінің түпкілікті нәтижесін болжау; ішкі және сыртқы сапа критерийлеріне сүйене отырып, қызмет өнімінің маңыздылығын бағалау; өз қызметі үшін жауапкершілікті қабылдау

Сабақтағы дамытушы ортаны қалыптастырудың міндетті шарты рефлексия кезеңі болып табылады. Ол оқушылардың қол жеткен нәтижелерін дұрыс тұжырымдауға, жүргізілетін жұмыстардың мақсатын нақты белгілеуге, одан кейінгі іс-әрекеттерін түзетіп отыруға мүмкіндік береді. Әсіресе, рефлексия оқушы мен мұғалімнің арасы алшақ жағдайда қашықтан оқыту формалары үшін өзекті болып табылады. Мұндай жағдайда оқушыға өзінің іс-әрекетін танып-білу мүмкіндігімен қатар, қашықтан оқытушы педагогке де үйрену барысын бақылауға мүмкіндік туады. Рефлексия аса маңызды әрекетпен, яғни мақсатты тұжырымдаумен тығыз байланысты. Оқушының өзінің білім алу мақсаттарын белгілей білуі олардың орындалуына және қойылған мақсаттарға жету жолдарын саналы түрде ұғынуына ықпал етеді. Қызмет формасы бойынша рефлексия: ұжымдық, топтық, фронтальды, жеке болып бөлінеді. Осы тәртіпте балаларды жұмыстың бұл түріне үйрету ыңғайлы. Алдымен - бүкіл сынып, содан кейін-жеке топтарда, содан кейін — оқушылардан іріктеп сұхбат алу. Бұл оқушыларды өз бетінше жұмыс істеуге дайындайды.

а) жеке – нақты өзін-өзі бағалауды қалыптастыру (өз жұмысыңды бағалайсың?);

- өзін-өзі бағалау нәтижелері бойынша оқушымен сұхбат жүргізу.

б) топтық – қойылған мақсатқа жетуде ең жоғары нәтижеге жету үшін топтың әр мүшесі әрекет етуінің құндылығына назар аудару («Егер бізбен бірге ... (есімі) жұмыс істемегенде, біз осыны орындай алар ма едік?» «Жұмыс барысында ... (есімі) қандай көмек берді?»).

Топтық рефлексияның алгоритмі

1. Жұмыс барысындағы қарым-қатынас тапсырманың орындалуына қалай ықпал етті?

- оны бұрынғыдан тиімді етті;
- тапсырманың орындалуын тежеді;
- тапсырманы дәл орындауға мүмкіндік бермеді, топтағы қарым-қатынасқа кері әсерін тигізді;

2. Қандай деңгейде топтағы қарым-қатынас барынша кеңінен жүзеге асырылды?

- ақпарат алмасу;
- өзара әрекет;
- өзара түсіністік;
- барлық деңгейлер біркелкі қамтылды;

3. Топ мүшелері тапсырманы орындау барысында қандай деңгейдегі коммуникативтік қиындықтарға кездесті?

- ақпараттың жетіспеуі;
- қарым-қатынас құралдарының тапшылығы (сөйлеу үлгілері, мәтіндер және т.б.);
- қарым-қатынас жасаудағы қиыншылықтар.

4. Жұмыста қандай қарым-қатынас стилі басым болды?

- адамға бағдарланған;
- тапсырманы орындауға бағдарланған;
- 5. Тапсырманы орындау барысында топтың бірлігі сақталды ма?
- топтағы бірлік пен әріптестік қарым-қатынас сақталды;
- жұмыс барысында топтың бірлігі бұзылды;
- 6. Топта орын алған жағдайда кім шешуші роль атқарды?
- жұмыс барысында айқындалған көшбасшы тұлға;
- топ мүшелерінің басым бөлігінің байланыс орнатуды қаламауы;
- бірлескен жұмысты орындау үшін белгіленген мақсатты түсінбеу;
- қиын тапсырма болды

Психологияда әдетте **рефлексияның бірнеше түрі** қарастырылады:

• **Коммуникативтік** – оның қарастыру нысаны басқа адамның ішкі жан дүниесі мен оның әрекеттерінің себептері туралы түсінік. Мұнда рефлексия басқа адамды танып-білудің тетіктері ретінде қолданылады.

• **Тұлғалық** – танып-білудің нысаны ретінде танумен айналысатын тұлғаның өзі, оның қасиеттері мен сапалары, мінез-құлық сипаттамалары, басқалармен қарым-қатынас жасау жүйесі қарастырылады.

• **Интеллектуалдық** – әртүрлі міндеттерді шешу барысында, шешім табудың түрлі жолдарын талдап, тапсырманың шарттарына бірнеше қайтара оралып, ең тиімді тәсілдерін таба білу қабілеті арқылы айқындалады.

Рефлексияны тек сабақтың соңында ғана емес, кез келген кезеңінде жүзеге асыруға болады. Рефлексия өтілген материалды ұғынуға, ортақ жинаққа әрбір топ мүшесі тарапынан ойластырылған, түсінген нәрселерді жинақтауға бағытталған. Оның мақсаты сабақтан бекітілген нәтижемен шығу ғана емес, тұтас мағыналық тізбек құру, басқалардың қолданатын әдіс-тәсілдерін өзінің қолданғанымен салыстыру болып табылады. Рефлексияның міндеттеріне қарай төмендегідей топтастыру қолданылып жүр:

1. Көңіл-күй және эмоционалдық ахуал рефлексиясы
2. Іс-әрекет рефлексиясы
3. Оқу материалының мазмұны бойынша рефлексия

Уақыт категориясы да рефлексия түріне әсер етеді, бұл мағынада ситуациялық, ретроспективті және перспективалық рефлексиялар болып ажыратылады.

а) перспективалық рефлексия мақсат қоюда және жоспарлау кезінде қолданылады;

б) ситуациялық рефлексия іс-әрекеттерді орындау барысында қолданылады;

в) ретроспективті рефлексия әрекетті бақылау және түзету кезінде, нәтижені бағалау кезінде қолданылады.

Схема ретінде ол келесідей болады:

Кесте 2. Рефлексияның негізгі түрлері

Мұғалімнің педагогикалық қызметі	1) мақсат қою немесе оны қабылдау	а) перспективалық рефлексия	Рефлексия түрлері
	2) жоспарлау		
	3) іс-әрекеттерді орындау	б) интроспективті рефлексия	
	4) бақылау және түзету		
	5) нәтижені бағалау	в) ретроспективті рефлексия	

Рефлексия жасауға үйретуді төмендегідей бірнеше кезеңге бөлуге болады:

1 - кезең – өзінің көңіл-күйін талдау– өзінің жетістіктерін талдау;
2 - кезең – күнделікті өзін-өзі талдау (рефлексивті күнделік жүргізу);

3 - кезең – сыныптастарының жұмысын талдау;

4 - кезең – өз тобының, сондай-ақ басқалардың жұмысын талдау.

Рефлексияны жүргізудің бірнеше тәсілдеріне тоқтала кеткелі отырмыз.

Рефлексия бүкіл оқу үдерісінің барысында, оның әр кезеңінде түрлі қызметтерді атқара отырып жүзеге асады. Сонымен қатар, рефлексия үдерісіне білім алушылар мен оқытушылар қатысуы маңызды. Тәжірибе көрсеткендей, рефлексия үдерісіне оқу үдерісі субъектілерінің біреуі қатыспаған жағдайда, рефлексияның барлық құрылымы тиімсіз болып шығады [4].

Мазмұны бойынша рефлексия символдық, ауызша және жазбаша болуы мүмкін. Соған байланысты, ол әртүрлі мағынаға ие болады.

Символдық - оқушы жай ғана белгілерді (карталар, жетондар, қимылдар және т.б.) пайдаланып бағалайды. Ауызша баланың өз ойларын дәйекті түрде айту және эмоцияларын сипаттау қабілетін қамтиды. Жазбаша - ең қиын және көп уақытты алады. Соңғысын оқу материалының бүкіл бөлімін немесе үлкен тақырыпты зерттеудің соңғы кезеңінде жүргізу орынды.

Ауызша рефлексия:

Ауызша рефлексияның мақсаты өзінің жеке ұстанымын жариялау, оның басқа адамдардың ой-пікірлерімен арақатынасын айқындау болып табылады. Студенттер мен оқушылардың айтуы бойынша, көп жағдайда өз ойларын білдіру, диалог немесе сұрақ түрінде жеткізу кейбір маңызды мәселелерді анықтауға көмектеседі. Ауызша рефлексияның алуан түрлі тәсілдерінің арасында (диалог, тоғыспалы дискуссия немесе «Бірлескен ізденіс» дискуссиясы) педагогикалық тәжірибе үдерісінде педагогтер мен оқушылардың жұмысында ең тиімді

қолданылатын тәсілдерінің бірі – «Екі қатарлы дөңгелек үстел», оның мақсаты қатысушылар үшін өзекті болатын мәселелер жөнінде пікір алмасу болып табылады.

Екі қатарлы дөңгелек үстел

Оқытушы «Екі қатарлы дөңгелек үстелді» жүргізу барысында қатысушылардан екі топ құрады. Бірінші топ «ішкі» шеңберді құрайды. Бұл топ қатысушылары талқыланатын мәселе жөнінде пікірлерін еркін айтады. Сонымен қатар, қатысушылар бір-бірінің көзқарасын сынамай, өз пікірлерін қысқа әрі нақты айтуы маңызды. Екінші топ қатысушылары («сыртқы шеңбер») ішкі шеңбер қатысушыларының пікірлерін белгілеп, оларға өз сұрақтары мен түсіндірмелерін дайындап отырады. Түсіндірмелер талқыланып жатқан сұрақтың мәніне, ішкі шеңбердегі талқылану үдерісіне, айтылған ұстанымдарының заңдылықтарына, осындай пікірлердің мүмкін себептеріне қатысты болуы мүмкін. Ішкі шеңбер қатысушылары өз ойларын нақты және қысқа білдіріп, алдыңғы айтылып кеткен пікірмен байланыстыру керек. Оқытушы айтылған пікірлердің мазмұнына араласпай, диалогті талқыланатын мәселе аясына бағыттап, әртүрлі көзқарастарды белгілеп, жұмысты үйлестіріп отырады. Ішкі шеңбердің жұмысы аяқталғанда, оқытушы сыртқы шеңберді құрайтын топты талқылауға қатысуға шақырады. Сыртқы шеңбер қатысушылары жоғарыда айтылған ережеге сәйкес жұмыс жасайды. Жұмыс соңында оқытушы қатысушылардан қорытындыларын ауызша немесе жазбаша түрде құрастыруын сұрайды, содан кейін өзінің түсіндірмелері мен ескертпелерін айтады.

Жазбаша рефлексия:

Психолог-ғалымдар мен педагогтердің көпшілігі, оның ішінде Ф. Кортахен, тұлғаның дамуы үшін ең маңыздысы жазбаша рефлексия деп белгілейді. Жазбаша рефлексияның жиі қолданылатын бірнеше түрлерін атап кетуге болады:

- *Эссе* – шағын көлемдегі, нақты белгіленген тақырыпты ашатын және айрықша субъективті түсіндірме берілетін, еркін композицияға құрылған, ауызекі тілге бағытталған, парадокстерге бейімділігі бар туынды (М.Н. Эпштейн «Образ бен түсініктің тоғысында»). Эссе жазу білім алушының белгілі бір мәселе бойынша барлық қарама-қайшылықтар бойынша өз тәжірибесіне жүгінуін көздейді.

- *«Борт журналы»* (ағл. Log) – ақпаратты тірек сөздер, графикалық модельдер, қысқа сөйлемдер мен ой тұжырымдар, сұрақтар арқылы бекіту түрі. Білім алушылармен толтырып отыратын «борт журналына» оқытушы тарапынан ұсынылатын бөліктері ретінде: тақырып бойынша тірек сөздер, оқушының өзі айқындауы тиіс байланыстар, маңызды сұрақтар болуы мүмкін.

- *Күнделіктің түрлері:* қарапайым күнделік, көркем альбом күнделігі, екі бөлімді күнделік (бір бағанында – бақыланатын фактілер, нақыл-сөздер, ал екіншісінде – өзінің түсіндірмелері). Күнделіктің эссе мен «борт журналынан» ерекшелігі оның ұзақ мерзім аралығында

жүргізілуі және оқушының тікелей үдерісті бақылап, уақыт аралығындағы өз әрекеттерін салыстыра отырып («кейінге қалдырылған рефлексия»), терең рефлексияны жүзеге асыруына мүмкіндік беретіндігінде болып табылады.

- *Жазбаша сұхбат* – топ қатысушыларының сұрақтар мен жауаптар түріндегі топтық жазбаша рефлексия нұсқасы. Бұл тәсіл өзара пікір алмасу мақсатында жүргізілетін жазбаша рефлексияны қысқа мерзім аралығында өткізуге мүмкіндік береді.

- *Өлең түрінде* (мысалы, синквейн – бесшумақты өлең) – бұл оқып үйренген түсінікті, үдерісті немесе құбылысты көркем түрде бағалауға мүмкіндік беретін шығармашылық рефлексия тәсілі.

- *Портфолионың түрлі нұсқалары* оқушылар мен студенттер қызметтерінің жекелеген аспектілерін барынша толық сипатта жұмысының жиынтығы болып, олардың байланыстырады. И. Загашевтің айтуы бойынша, портфолиода бағалау парақтары, бақылау парақтары, күнделіктен үзінділер, «борт журналдары», видеоүзінділер, таныстырылымдардың жоспарлары мен жобалары қамтылуы мүмкін. Портфолио қарапайым оқушы жұмыстарының жиынтығы ғана емес, одан да көбірек маңызы бар, алдын ала жоспарланған, оқушының қол жеткізген жетістіктерінің дербес жиынтығы [5].

Рефлексия жасау кезеңсіз қазіргі кезде сабақты жүргізу мүмкін еместігін педагогтер түсінуі қажет. Рефлексия жасау нұсқасын таңдау мұғалімнің өз құзырында.

Қорыта келе рефлексия жасауды әдетке айналдыру оқушыға өзін-өзі бақылау, бағалау, реттеуге үйретеді және жағдайды, мәселені, өмірді түсіну дағдысын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Сонымен қатар рефлексия оқушының сыни ойлауын дамытады, өз әрекетіне саналы қарауға көмектеседі.

Жоғарыда айтылғандардан қысқаша қорытынды жасасақ:

1. Мұғалімнің рефлексивті ұстанымы сабақтың мақсатына, міндеттеріне және қол жеткізілген нәтижелерге сәйкестігін бағалау үшін қажет.

2. Рефлексия кезінде сабақтың бастапқы идеясы өзгереді.

3. Рефлексия сабақтан кейін ғана емес, оған дейін де жасалуы мүмкін.

Сабақты жоспарлау кезіндегі рефлексия көбінесе оны өткізу барысында көптеген қателіктерді жасамауға көмектеседі.

4. Рефлексияны жеке де, әріптестермен де жасауға болады. Ұжымдық рефлексия сабақ туралы пікірлердің көп полярлығын анықтауға мүмкіндік береді, ал кейбір жағдайларда бағалаудың субъективтілігін жоюға көмектеседі.

5. Оқушылармен жүргізілген рефлексия сабаққа мүлдем басқа қырынан қарауға мүмкіндік береді.

Сонымен, рефлексияда адам әрекеттерін бір мезетке тоқтатып, жан-жағына байыппен қарап, өзіне мынандай сұрақтар қояды: «Мен кімін? Қандаймын? Не істеп жатырмын? Осы әрекеттерімнің мақсаты қандай? Мен қалай әрекеттенудемін? Бұл маған не береді? Мен мұны қалай қолданамын? Маған мұны қалайша өзгертуге болады? Енді не істеймін?» Бұл сауалдарға ол өз алдында бүкпесіз шындық тұрғысынан адал түрде жауап береді, басқа да сұрақтарды туындатып, оларға да жауап іздейді. Адамның өзімен өзі жасаған диалогы осылайша жалғаса береді, тіпті үздіксіз сипат алады (А. Әлімов Кері байланыс (рефлексия) туралы) [5].

Әдебиеттер тізімі:

1. Бизяева А.А. Психология думающего учителя. Педагогическая рефлексия. Псков, 2004, стр. 208.
2. Голицын Г.А. Рефлексия как фактор развития // Проблемы рефлексии / отв. ред. Ладенко И.С. - Новосибирск: Наука, 1987. - С. 54-60.
3. Демидко М.Н. Формирование рефлексивных умений у обучающихся в средних специальных учебных заведениях. Минск.
4. Алексеев Н.Г., Ладепко И.С. Направления изучения рефлексии / Н.Г. Алексеев, И.Н. Семенов // Проблемы рефлексии. Современные комплексные исследования. - Новосибирск, 1987. - С. 3-13.
5. <https://kazbilim.kz/?p=3793>.

3.21. Активные методы обучения как средство формирования ключевых компетенций учащихся 21 века

Алия Тохтамысовна Арзиева

Доцент кафедры языковых дисциплин Казахстанско-
Российского медицинского университета, кандидат
педагогических наук (Алматы, Казахстан)

Руслан Уйгурович Арзиев

Доцент кафедры Восточной филологии и перевода
Казахского национального педагогического университета
имени Абая, кандидат филологических наук
(Алматы, Казахстан)

В условиях обновления содержания среднего образования учитель русского языка и литературы должен быть компетентным в области преподавания и обучения. Перед учителем – предметником ставятся задачи формирования знаний и умений в соответствии с новыми стандартами, формирование универсальных учебных действий, позволяющих обучающимся действовать в новой обстановке

на качественно высоком уровне. Важнейшей задачей стандартов нового поколения является создание инновационной образовательной среды, способствующей формированию совокупности универсальных учебных действий, обеспечивающих компетенцию «научить учиться», научить быть готовым к условиям быстро меняющегося мира. Умение анализировать, сравнивать, выделять главное, решать проблему, способность к самосовершенствованию и умение дать адекватную самооценку, быть ответственным, самостоятельным, уметь творить и сотрудничать – вот с чем ребенку необходимо войти в этот мир. Учащийся сам должен стать "архитектором и строителем" образовательного процесса. Перед педагогом ставится задача абсолютно нового подхода к организации обучения, где широко применяются активные и интерактивные методы обучения, способствующие повышению интеллектуальной активности обучающихся, развитию аналитических способностей, формированию ответственного отношения к собственным поступкам, развитию навыков целеполагания и планирования, формированию и развитию эмоциональных контактов в коллективе. Каждый день, планируя свой урок, учитель должен найти ответ на вопрос: чему и как учить? Обучение должно быть построено как процесс «открытия» каждым учеником конкретного знания. Из пассивного слушателя ребенок должен превратиться в самостоятельную, критически мыслящую личность. Сегодня важно обеспечить общекультурное, личностное и познавательное развитие. Главная задача каждого учителя – не только дать обучающимся определённую сумму знаний, но и развивать у них функциональную грамотность. В этом, к нам на помощь приходят активные и интерактивные методы обучения.

Активные методы обучения — это методы, которые побуждают обучающихся к активной мыслительной и практической деятельности в процессе овладения учебным материалом.

Особенности активных методов обучения состоят в том, что в их основе заложено побуждение к практической и мыслительной деятельности, без которой нет движения вперед в овладении знаниями. Для каждого этапа урока можно использовать свои активные методы, позволяющие эффективно решать конкретные задачи этапа. Применение *активных методов обучения* позволит нам научить учащихся не получать готовые знания, а самостоятельно искать, анализировать, формулировать информацию, которая в итоге и составит общую сумму знаний, полученных за урок. В итоге сформируется *общая* система знаний, ученик научится *самостоятельно* учиться. Технология АМО позволит учителям превратить урок в интересный, увлекательный, насыщенный творчеством процесс, отвечающий современным потребностям детей, родителей, общества. И еще, в процессе интерактивной работы есть возможность, обучать других.

В современном обществе всё острее возникает вопрос об усовершенствовании методик образования. Современным детям необходим иной подход в обучении. Сегодняшнее время требует нового уровня образования учащихся. Ученики должны стать, прежде всего, социально – адаптированными личностями, а все полученные в школе знания должны иметь практический выход во взрослую жизнь. Новое всегда воспринимается учениками с особым вниманием. Не исключением является и Сингапурская методика. Сущность её состоит в групповом обучении (Cooperative Learning). Для учащихся занимательна работа в группах. Каждый чувствует поддержку команды, и в то же время за каждым закреплена индивидуальная ответственность. У учеников появляется больше возможности показать себя, высказать своё мнение, сделать свой выбор. Они, может быть, впервые ощущают важность своей точки зрения. В сингапурской системе образования у учащихся появляется больше самостоятельности, а учитель уже не является центром урока. Он лишь должен уметь направлять и организовывать деятельность учащихся. Для того, чтобы наши ученики действительно стали успешными нам необходимо обучить их навыкам эффективной коммуникации, сотрудничества и работы в команде. Им также необходимо овладеть навыками критического и креативного мышления для нахождения решения тех задач, с которыми им придется столкнуться в жизни. При работе в группах, когда передвигаются, все вовлечены в этот процесс, им весело и информация запоминается легко.

Активные методы обучения можно применять на этапе вызова, осмысления и рефлексии. Например, на этапе вызова, с целью актуализации урока, можно применить следующие приемы:

- «Ассоциация»
- «Корзина идей»
- «Свободный микрофон»
- "Дерево ожиданий"
- "Ковер идей"
- "Осенний сад" и т.д.

На этапе осмысления, наиболее эффективными являются методы, которые способствуют достижению поставленной цели урока. На данном этапе учащиеся должны получить новую информацию, осмыслить ее, соотнести с уже имеющимися знаниями. На этапе рефлексии основным является целостное осмысление, обобщение полученной информации, формирование у каждого из учащихся собственного отношения к изучаемому материалу.

Таким образом, применение активных методов обучения на уроках русского языка и литературы позволяет:

- активизировать познавательную активность учащихся;
- разнообразить формы работы на уроке, деятельность учащихся;
- повысить уровень наглядности в ходе обучения;

- значительно сэкономить время на уроке;
- повысить творческий потенциал личности детей;
- внести элемент занимательности, оживить учебный процесс;
- сформировать лингвистическую компетенцию учащихся.

Термин «активные методы обучения» является своеобразным родовым обозначением специфических групповых методов обучения, получивших широкое распространение во второй половине XX века и дополняющих традиционные методы, прежде всего, объяснительно иллюстративные методы обучения, посредством изменения позиции учащихся с пассивно потребительской на активно преобразующую. Количество активных методов обучения достаточно велико. Активные методы выполняют направляющую, обогащающую, систематизирующую роль в умственном развитии детей, способствуют активному осмыслению знаний. Технология активного обучения – это обучение, соответствующее силам и возможностям школьников. Как показали исследования немецких ученых, человек запоминает только 10% того, что он читает, 20% того, что слышит, 30% того, что видит; 50–70% запоминается при участии в групповых дискуссиях, 80% - при самостоятельном обнаружении и формулировании проблем. Гораздо важнее развивать критическое мышление, основанное на анализе ситуации, самостоятельном поиске информации, построению логической цепочки и принятию взвешенного и аргументированного решения. Преимущество всех рассмотренных нами активных и интерактивных методов обучения очевидны. Разумное и целесообразное использование этих методов значительно повышает развивающий эффект обучения, создает доброжелательную атмосферу в классе, позволяет добиться поставленной цели урока, развивает функциональную грамотность учащихся. Параллельно с обучением и воспитанием, применение АМО в образовательном процессе развивает ключевые компетенции учащихся 21 века. Это - способность принимать решения и умение решать проблемы, коммуникативные умения и качества, умения ясно формулировать сообщения и четко ставить задачи, умение выслушивать и принимать во внимание разные точки зрения и мнения других людей, лидерские умения и качества, умение работать в команде и др. А сегодня многие уже понимают, что ключевые компетенции в современной жизни играют важную роль как для достижения успеха в профессиональной и общественной деятельности, так и для обеспечения гармонии в личной жизни.

Использованная литература:

1. Голубкова О.А. Использование активных методов обучения в учебном процессе: учебно-методическое пособие. Москва, 2019.

2. Дуличанская Н.Н. Интерактивные методы обучения как средство формирования ключевых компетенций // Наука и образование: электронное научно-техническое издание. Санкт-Петербург, 2020. № 4.
3. Крайнова Т.А. Использование интерактивных форм обучения для совершенствования коммуникативных учебных действий / Т.А. Крайнова // Начальная школа. Москва, 2021. № 9.
4. <https://obrazovaka.ru/question/citatnaya-harakteristika-eto-chto-takoe-81749>.
5. https://pedsovet.su/metodika/priemy/6128_zigzag.
6. <https://www.google.com/search>.
7. <https://ru.bilimainasy.kz/09-10-19/>.
8. <https://multiurok.ru/files/primenenie-aktivnykh-metodov-obucheniia-na-uroka->.
9. http://obrazportal.ru/publ/tekhnologija_aktivnykh_metodov.

3.22. Новые IT–технологии в системе образования Казахстана

Рсалды Багдатовна Оразалиева

доктор философии (PhD) по специальности 6D010300
– Педагогика и психология, старший преподаватель
кафедры «Искусства и музыки». НАО «Университет
имени Шакарима города Семей» (г. Семей, Казахстан)
<https://orcid.org/0009-0008-1952-1339>

Для вхождения Казахстана в мировое пространство необходимо подходить под мировые стандарты в различных сферах, в том числе и в развитии цифровых технологий. Цифровизация — это один из путей решения системных проблем. Казахстан должен стать центральным цифровым хабом на значительной части Евразийского региона. В этой связи сегодня так актуальна тема цифровизации сферы образования. Для решения данной задачи нужно усилить работу и работу над кадровым потенциалом.

Сейчас, когда перед Казахстаном стоит задача по вхождению в тридцатку развитых стран мира, необходимо подходить под мировые стандарты в различных сферах, в том числе и в развитии цифровых технологий.

Цифровые технологии окружают людей повсеместно: они есть в каждом современном доме, учреждении, на предприятиях, заводах, в больницах, школах, университетах. Они используются для создания дополнительной и виртуальной реальности, в робототехнике, для 3D-печати, в области искусственного интеллекта, здравоохранения, научных исследований, сельского хозяйства. Уже сейчас цифровизация активно применяется в таких сферах, как образование,

здравоохранение, на крупных автоматизированных производствах, в финансовых операциях и других моментах.

Развитие информатизации в системе образования, автоматизация процессов управления образованием, подготовка IT-специалистов – вот основополагающие, с помощью которых будет развиваться Казахстан.

выпускники новой образовательной программы «IT в сфере здравоохранения» технокластера «Abai IT-Valley» запущенного при Alikhan Bukeikhan University г. Семей, который за короткое время стал мощным образовательным хабом.

Сегодня цифровизация играет особую роль во многих отраслях. Заметно, что оцифровка документов, переход к электронным гаджетам и мобильным приложениям показывает только положительный эффект. Цифровой Казахстан - будущее, в котором каждый житель страны с помощью своего смартфона совершает десятки и даже тысячи важных манипуляций. И при этом человек может не тратить на это самые ценные ресурсы, а именно - время и энергию.

А в сфере образования «цифровизация» улучшает и даже облегчает формат обучения. С каждым годом учебный процесс шаг за шагом оцифровывается. Школы оснащаются современными технологиями: компьютеры, планшетные панели, телефоны, интерактивные доски и многое другое. В каждом заведении проводят Интернет для доступа к информационному контенту. Кроме того, стоит отметить, что цифровое образование не ограничивает школы классическими методами и средствами обучения. Сам процесс обучения становится гораздо шире, да и вовлекает обучающихся эффективнее. Кроме того, у нас в стране уже появились электронные порталы, цифровые образовательные ресурсы, которые являются доступным для каждого желающего.

Медиаконтент в сети, а также интерактивные цифровые учебники, заменяют классические источники знаний. Ведь сейчас проще усвоить что-то, взглянув на красочный ролик, пройдя тест на компьютере или ознакомившись с объектом изучения в виртуальной реальности. Именно контент в разных его формах станет основой для обучения. «Коротко и ясно, насыщенно и ярко» - так высказываются юзеры, занимающиеся образовательным контентом в сети. Главное в этом процессе, чтобы преподаватель был достаточно компетентен в использовании современных технологий для построения эффективного учебного процесса в эпоху цифровизации образования.

В Казахстане развитию цифрового образования уделяется особое внимание, оно основывается на развитии информатизации в системе образования, автоматизации процессов управления образованием, подготовки IT-специалистов. Цифровизация в образовании — это переход на электронную систему обучения. Такие учебные материалы

как пособия, сборники упражнений, а также журналы и дневники начинают предоставляться в режиме онлайн.

Важнейшая задача государства - создание нормальных условий для получения образования. Необходимо ускорить перевод учебных материалов в цифровой формат. Речь идет о максимальной цифровизации всего процесса обучения.

Сегодня в качестве комплексной меры по решению проблемы «тяжелых рюкзаков» и повышения уровня цифровизации в школах, предлагается использовать планшеты. В 2023 году необходимо обеспечить более 400 тысяч первоклассников планшетами через механизм сервисной модели.

Во-первых, при использовании сервисной модели, в отличие от прямого закупа снижается единовременная нагрузка на бюджет за счет распределения суммы контракта на четыре года, в течение которых ученик завершит обучение в начальных классах. Данная модель, уже активно используется операторами связи при продаже телефонов и планшетов населению и бизнесу.

Во-вторых, в рамках сервисной модели помимо услуги по аренде планшетов, будут закупаться услуги по обеспечению мобильным интернетом со специальным тарифом для школьников, а также сервисному обслуживанию для обеспечения бесперебойной работы планшетов.

В-третьих, немаловажным фактором является возможность удаленного доступа к планшету для обновления списка разрешенных онлайн-ресурсов. Самое главное, в целях снижения зависимости от зарубежного производства, данный механизм будет доступен лишь отечественным производителям.

Кроме того, электронные планшеты учащимся школ дадут дополнительные возможности для обучения. Теперь во время выдачи печатных учебников каждому обучающемуся будет прилагаться и планшет. Таким образом, у них появится дополнительный доступ к цифровым урокам, тренажерам, заданиям, а также возможность использовать в школе печатные учебники, а для выполнения домашних заданий и дополнительного обучения пользоваться электронными устройствами.

Если обучающийся не захочет использовать планшет, то он может отказаться и пользоваться только традиционными учебниками. Однако, планшеты - не замена учебников, это дополнительный ресурс для обучения. Выбор остается за обучающимися.

Электронные ресурсы уже давно используются в Казахстане, в том числе и в области Абай. Например, цифровой портал, в котором высвечиваются полученные оценки и домашнее задание. Иными словами, дневник ученика. Это приложение, в первую очередь, позволяет контролировать процесс обучения школьника, а также узнать какие задания дали на дом.

И для преподавателей цифровые порталы также являются полезными. Оценка фиксируется и сразу выводится.

Поговорим немного о проекте «Сельская цифровая школа». Создаются также проекты, позволяющие учащимся учиться и получать знания дистанционно, так как в отдаленных школах не хватает кадров. Эта проблема актуальна для многих районов области Абай. Одним из проектов является «Сельская цифровая школа». Она будет функционировать в малокомплектных сельских школах.

Общеизвестно, в них есть своя специфика, но по ряду объективных причин в отдельно взятой малокомплектной школе в связи с небольшим количеством классов и большой нагрузкой, обеспечить наличие педагогов по всем предметам не получится. Кадров нет, но учащиеся имеют желание учиться и получать знания. В этом направлении и разрабатывается новый проект «Сельская цифровая школа».

Нередки случаи, когда учителя, которые не являются специалистами по другим предметам, ведут и математику, и физику, и химию. Это негативно сказывается на качестве знаний. Со следующего года, при дефиците кадров, будет внедрен проект, когда в нескольких городах Казахстана будут сидеть и профессионально заниматься педагоги-предметники по основным дисциплинам. И они посредством интернета, в каждом классе по соответствующему расписанию будут проводить занятия.

В целом до сельских школ полностью доведена инфраструктура интернета. Однако цифровизация образовательного процесса в сельских школах все еще находится на низком уровне. Причина в отсутствии сетей распространения внутришкольного интернета, в этом вопросе необходима поддержка местных исполнительных органов.

В области Абай данный национальный проект тоже реализуется активно. Например, если взять школы Абайского района, то интернет работает стабильно, так как на работы по переносу и установке мачты антенной связи длиной 60 м выделено 55,8 млн тенге. На сегодняшний день проведены работы по переносу мачты антенной связи заключен договор с подрядчиком. По монтажным работам определен подрядчик через портал государственных закупок. Им является ТОО «Магнетон».

Кроме того, в школах Абайского района имеются кабинеты робототехники и виртуальной видимости и IT. Это тоже, в какой-то степени, цифровая модернизация. С 5-го класса уроки физики, химии и биологии ведутся на английском языке. Также к основным дисциплинам относятся занятия по мультимедийной журналистике, IT-технологиям и Абайтану.

По поводу аттестатах и дипломах по QR-коду, то в рамках цифровизации учебного процесса у каждого педагога будет цифровое портфолио с информацией о прохождении аттестации, приеме на работу, участии в конкурсах.

Аттестаты и дипломы будут выдаваться по QR-коду в цифровом формате. У каждого ученика будет свой цифровой профиль. Самые востребованные услуги будут оказываться через e-Gov и мобильные приложения крупных банков.

Готовность к таким реформам прокомментировали и в местных вузах области Абай. Например, в НАО «Университете имени Шакарима города Семей» формат дипломов меняется уже несколько лет. И дипломы по QR-коду смогут стать хорошим шагом к развитию цифровизации.

Уже несколько лет студенты получают разного вида и формата дипломы. А электронными документами легко и удобно пользоваться. Достаточно просто показать фото на телефоне.

Что касается обеспечения отечественных кадров по IT –развитию, то сегодня цифровые навыки, которые когда-то требовались лишь тем, кто изучал компьютерные науки, теперь необходимы в любой сфере деятельности. В связи с этим Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев в своем Послании «Единство народа и системные реформы - прочная основа процветания страны» сделал особый акцент на необходимости возвращать и усиливать отечественный IT-сектор. Стране нужны молодые, образованные, мотивированные кадры. В рамках Национального проекта по цифровизации необходимо подготовить не менее 100 тысяч высококлассных IT-специалистов.

В эпоху развития информационных технологий все больше компаний нуждаются в грамотных программистах и разработчиках. На сегодняшний день в 76 ВУЗах Казахстана осуществляют подготовку IT-кадров, не исключение и область Абай. В рамках академической и управленческой свободы ВУЗы самостоятельно разрабатывают образовательные программы в соответствии с государственными общеобязательными стандартами. Формируется реестр образовательных программ. В него внесено 537 программ по информационно-коммуникационным технологиям.

Так, например, особое внимание в изучении информационно-компьютерных технологий уделяет University Alikhan Bukeikhan. На его базе открыт технологический кластер Abai IT-Valley. Проекты, разрабатываемые резидентами Abai IT-Valley — это виртуальная 3D-лаборатория, смоделированные 3D-игрушки для детских садов, развивающие мелкую моторику, NFT-кроссовки, агромайнинг. Abai IT-Valley — это региональное IT-сообщество, площадка для обучения, взаимодействия и реализации разработок в сфере информационно-коммуникационных технологий. Здесь студенты изучают сферу IT, тем самым практикуя свои навыки и умения.

Создание подобных кластеров активизирует работу развития IT сферы в регионах. Теперь у IT-специалистов есть площадка, где они могут создавать свои разработки, работать с IT-инструментами, обмениваться опытом, обучаться новому. Стартапы смогут

реализовать свои инновационные идеи и проекты. В перспективе эти стартапы могут создавать рабочие места для IT-специалистов, тем самым молодое поколение может оставаться в регионе и работать над интересными для них проектами.

Кроме того, помимо Alikhan Bokeikhan University с технологическим кластером Abai IT -Valley сотрудничают и другие вузы, средние образовательные учреждения. Меморандумы направлены на сотрудничество в области развития цифровизации и IT-технологий и предполагает проведение совместных мероприятий и реализацию проектов. Меморандумы - еще один шаг к построению сильного и конкурентоспособного IT-сообщества в области Абай. Это станет вкладом в развитие цифровизации.

В целях реализации Концепции развития высшего образования и науки в Республике Казахстан на 2023–2029 гг. по интернационализации высшего и послевузовского образования впервые подписан договор между Alikhan Bokeikhan University г. Семей и Техническим университетом София (Болгария) об открытии в городе Семей филиала данного Европейского вуза.

С 2023 года Alikhan Bokeikhan University г. Семей будет обучать студентов по образовательной программе «Инженерия искусственного интеллекта» работе с искусственным интеллектом. В этой связи, перед ВУЗом стоят глобальные задачи, которые можно решить только совместными усилиями.

Начали свою трудовую деятельность первые выпускники области Абай новой образовательной программы «IT в сфере здравоохранения». Первый в области технокластер «Abai IT-Valley», запущенный при Alikhan Bokeikhan University г. Семей, за короткое время стал мощным образовательным хабом.

В рамках сотрудничества студенты посещают тренинги и курсы от знатоков IT-технологий, а также бесплатно посещают их занятия.

Напомним, что технологический кластер открыт при поддержке «Astana Hub», а это крупнейший международный технопарк IT-стартапов в Центральной Азии. Здесь создаются условия для свободного развития казахстанских и зарубежных технологических компаний.

Глобальная же миссия технопарка заключается в выпуске прорывных компаний и в том, чтобы стать очагом для притяжения молодых и талантливых специалистов со всего мира. Технопарк в столице Казахстана г. Астане был открыт в ноябре 2018 года в рамках пятого направления государственной программы «Цифровой Казахстан» и за четыре года активной работы уже дал результаты в развитии современных технологий и дополнительной занятости казахстанцев.

В технопарке областного центра Абай действуют бесплатные программы развития IT-стартапов - специализированная школа для начинающих специалистов, программы инкубации и акселерации, а

также «Roadshow Astana Hub» - программа по подготовке и отправке казахстанских стартапов на крупнейшие технологические выставки мира.

В период дистанционного обучения казахстанские студенты пережили и неполадки с интернетом, и онлайн-сессию. Стоит отметить, что многие все же довольны таким форматом обучения, так как это дает возможность подрабатывать. Но есть, конечно, и те, кто не доволен, аргументируя это тем, что «онлайн» нельзя получить столько знаний, как на лабораторных работах и семинарах.

Все же онлайн-формат достаточно сильно повлиял на качество обучения. Потому что педагог не проверит каждого студента индивидуально, ведь встречались на занятиях только на онлайн-платформах. В вузе же педагог может отслеживать каждого индивидуально и понимать объем реальных знаний обучающегося. Вот это и есть основное отличие одной формы обучения от другой.

Сегодня наша задача - работать по восполнению пробелов знаний у студентов за прошедший год и давать новый материал. Это большая цель. Есть студенты, которые хорошо занимались и самостоятельно. Есть и те, кто занимался не так усердно. Будут и входные срезы знаний, и контрольные. Делается это не для того, чтобы оценить уровень знаний, а чтобы понять, какая работа с обучающимися нам предстоит, сколько материала усвоено и понято.

Онлайн-формат уступает традиционному формату обучения. Педагог должен объяснять «вживую» и находить подход к каждому студенту. Плюсом дистанционного образования можно назвать то, что люди научились пользоваться техникой и различными образовательными платформами, искать оптимальные варианты и изучать что-то новое.

Обучение - одна из главных тем для разговоров и среди тех, кто интересуется, что происходит с образовательным процессом сегодня.

В области развития цифровых серверов проделана огромная работа. Процесс перехода цифровизации обучения в ВУЗах нацелена на долгосрочную перспективу. Введена новая форма обучения онлайн-обучение. ВУЗы перейдут к модели университетов.

Это предусматривает формирование цифрового профиля студента, то есть «student life track», развитие новых сервисов EdTech, оптимизация процессов в соответствии с передовыми трендами цифровизации.

Уже расширен спектр курсов Coursera, EdX. Проводится работа по заключению онлайн-контрактов с другими платформами. В целях повышения качества управления и оказания образовательных услуг будет разработан «Эталонный стандарт цифрового университета».

Для координации стратегии цифровой трансформации высшего образования работа по внедрению должности цифрового офицера (CDO) в каждом вузе будет продолжена. Помимо этого, для развития

всевозможных серверов для обучения, проводят онлайн-семинары и занятия, на которых преподаватели дистанционно объясняют тему.

Дистанционное образование — это фактически новый инструмент, который оказался в руках обучающихся и педагогов. Этот инструмент дает возможность получать знания без непосредственного контакта с преподавателем из любой точки мира и в любое время.

Если обучающегося правильно настроить на дистанционный формат, показать ему, как проходит онлайн-обучение, рассказать, как можно распределить время, то никаких трудностей не возникнет. Но здесь все зависит и от степени его осознанности. Студенты уже могут по достоинству оценить преимущества такого режима.

Правильно организовать процесс онлайн-обучения, мотивировать обучающихся, доступно донести информацию даже на расстоянии — это, безусловно, талант. И многое зависит от мастерства педагога. Но талантом обладают далеко не все, и винить здесь некого.

Для педагогов и студентов онлайн-образование - стресс, несмотря на все преимущества данной системы. Для многих рушится все привычное, а взамен необходимо в срочном порядке осваивать новые способы взаимодействия с обучающимися и заново продумывать методики обучения с учетом онлайн-платформ.

В НАО «Университете имени Шакарима города Семей» также появились новшества. Теперь здесь функционирует студия записи видео от компании Jalinga. С ее помощью можно записывать видеоинструкции лекции, проводить видео-уроки и конференции. Главной особенностью студии является простота в использовании и высокая технологичность. Во время записи можно использовать интернет-источники, интерактивные элементы, а также размещать контент на прозрачной сенсорной доске.

Это - инновационный продукт, который соответствует актуальным трендам цифровизации. Лекции будут проводиться онлайн в прямом эфире. По ее итогам для студентов будет организован тест, на который он должен ответить. Университет — первый в республике приобрел такое высокотехнологичное оборудование.

Таким образом, студенты смогут смотреть видеокурсы от преподавателей, получать оценки автоматически после прохождения теста по пройденной теме. Такие студии помогают преподавателям проводить видео-уроки не только для своих студентов, но и для других ВУЗов. Эти видео могут распространяться в интернете, каждому будет доступна запись, что повысит уровень образования.

Говоря о цифровизации в образовании, нельзя не отметить и специальное обучение для специалистов информационным технологиям. В области Абай на базе НАО «Университета имени Шакарима города Семей» и University Alikhan Bokeikhan есть такая возможность, практически в каждой школе кружки робототехники, на уроках учат началу программирования. Кроме того, что существуют

такие дисциплины в вузах, в школах и колледжах, специалистов в сфере IT готовят созданные сегодня научные центры и другие организации. Например, в Astana Hub создан GameDev Center для развития игровых IT-стартапов и обучения начинающих специалистов. GameDev Center, созданный в Международном технопарке IT-стартапов Astana Hub, будет способствовать развитию индустрии мобильных и компьютерных игр в Казахстане. Здесь будут бесплатно обучать основам 3D моделирования, анимации, развивать GameDev-стартапы, а казахстанское GameDev сообщество сможет решить для себя вопрос нехватки квалифицированных кадров.

Мировой рынок GameDev оценивается в 175 млрд долл. США. В мире существует порядка 30 компаний в сфере разработки игр с оценкой свыше 1 млрд. долл. США, в том числе с основателями из стран нашего региона. Например, такие компании как Wargaming, Playrix, Nexters и др. В Казахстане также наблюдается большой спрос в этом направлении, однако эта сфера развивается низкими темпами. У нас есть немало талантливых художников и программистов. Задача центра, созданного в Astana Hub, объединить их на одной площадке для нетворкинга, оказать менторскую и техническую поддержку от опытных GameDev компаний, усилить их компетенции и придать импульс появлению новых специалистов и стартапов в индустрии мобильных и компьютерных игр.

Деятельность GameDev-центра основана на нескольких направлениях, как арт, игровой дизайн, инженерия и основы менеджмента. Образование дается в формате открытых лекций, мастер-классов опытных менторов в сфере GameDev. Обучающиеся могут развивать свои навыки цифрового визуального искусства, получить знания в области нарративного дизайна, написания сценариев для анимации, кино или игр. Здесь есть обучение навыкам программирования и бизнес-направление, где будут обсуждаться такие темы, как проектный менеджмент, маркетинг, продажи и другие инструменты для развития бизнеса.

В качестве второго направления центра выделяется консультационная поддержка для GameDev проектов от экспертов рынка. Стартапы могут обратиться к экспертам для получения консультаций как по развитию бизнеса и управлению проектами, так и по техническим вопросам. Третье направление центра фокусируется на разработке игрового контента, а также развитии технических навыков. GameDev Center оснащен всем необходимым оборудованием: высокотехнологичными графическими планшетами, мощными компьютерами для обработки визуальных данных, очками виртуальной реальности и другой техникой для разработки проектов. В рамках лаборатории у посетителей будет возможность получить техническую консультацию по работе в Unity, Unreal, 3D или VR разработке, практиковаться на оборудовании или получить возможность стажировки в

центре. Эксперты считают, что в ближайшие 10 лет существенно вырастет рынок VR-устройств. К примеру, миллионы людей по всему миру станут проводить свой досуг в виртуальной реальности, за развитие которой придется отвечать дизайнерам нового поколения. Они создадут новые музеи, достопримечательности, аттракционы, которые можно будет увидеть, не выходя из дома.

К слову, обучение могут проходить здесь и специалисты сферы информационных технологий области Абай. Отрадно, что обучение ведется как онлайн, так и оффлайн. Это дает шанс желающим из регионов тоже развиваться в этом направлении и вносить свой вклад в цифровое развитие Казахстана.

Но намного лучше, если все новшества будут сочетаться с тем, что уже доказало свою эффективность. Так, например, инновации стоит вводить в офлайн-режим, дополняя привычные занятия использованием современных технологий.

Несомненным достоинством традиционного обучения является возможность за короткое время передать большой объем информации. При таком обучении обучающиеся усваивают знания в готовом виде без раскрытия путей доказательства их истинности. Кроме того, оно предполагает усвоение знаний. Среди существенных недостатков этого типа обучения можно назвать его ориентированность в большей степени на память, а не на мышление. Это обучение также мало способствует развитию творческих способностей, самостоятельности, активности. А если привнести в эту сложившуюся систему постоянное использование интерактивной доски, различные сайты и программы, то это может принести только дополнительные навыки, так как в процесс обучения активно подключаются и IT-технологии.

Таким образом, избежать «цифровизацию» в образовании не удастся, так как на сегодняшний день технологии являются важнейшим инструментом для развития всех возможных сфер. Они повлекут мир за собой в будущее, а людям нужно подготовиться к этому и вовремя адаптироваться.

Насколько гладко пройдет процесс и насколько полезен окажется переход, зависит от технических средств и компетенции преподавателей. Нужно проделать большую работу, чтобы уровень образования не пострадал. И эффективные меры в этом направлении уже активно принимаются, практикуются и реализуются в области Абай.

Список литературы:

1. Бурняшов Б.А. Электронная информационно-образовательная среда учреждения высшего образования: монография. Краснодар: Южный институт менеджмента, 2017. 216 с.
2. Диков А.В. Социальные медиасервисы в образовании: монография. – СПб: Лань, 2020. 204 с.

3. Никулова Г.А. Стиливые проявления при обучении в условиях информатизации и цифровизации образования: монография. – Москва: ИНФРА-М, 2019. 173 с.

3.23. Формирование коммуникативной компетенции учащихся основной школы посредством подкастов

Айгуль Аманжоловна Абайдуллаева

Старший преподаватель кафедры содержания и методики преподавания естественных, математических и гуманитарных предметов. Филиал АО «НЦПК «Өрлеу» Республиканский институт профессионального развития (Алматы, Казахстан)

Айгерим Анарбековна Казбекова

Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана (Алматы, Казахстан)

Аяулым Нұрланқызы Ешмухамбетова

Магистр. Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, (Алматы, Казахстан)

Аннотация

В данной статье авторами рассмотрены основные вопросы использования учебных подкастов в обучении иностранному языку учащихся основной школы для формирования коммуникативной компетенции. В работе дается определение понятия «подкаст». Рассказывается об основных преимуществах данной технологии.

Ключевые слова: подкасты, иностранный язык, учебные подкасты, информационно-коммуникационные технологии, коммуникативная компетенция.

Abstract

In this article, the authors consider the main issues of using educational podcasts in teaching a foreign language to primary school students for the formation of communicative competence. The paper defines the concept of "podcast". The main advantages of this technology are described.

Keywords: podcasts, foreign language, educational podcasts, information and communication technologies, communicative competence.

Современные требования к результатам обучения иностранному языку в средней школе ставят коммуникативную компетенцию и пути её достижения во главу задач, стоящих перед каждым преподавателем. Несмотря на это, формирование коммуникативной компетенции и её составляющих (лингвистической, речевой, социальной, социокультурной, стратегической, дискурсивной и предметной компетенций) всё ещё является актуальной проблемой в изучении методики преподавания иностранных языков.

Исходя из самого названия компетенции, её суть заключается в том, чтобы научить учащегося правильному использованию любого языка в общении, в первую очередь с носителями данного языка. Однако сложно представить овладение необходимыми для этого навыками человеком, опыт работы с языком у которого ограничен печатными материалами, вне зависимости от того, кто является их автором. Обеспечить упрощение данного процесса могут вспомогательные материалы в виде аутентичных (подкасты, песни) и учебных (записи монологов и диалогов носителей языка) аудиоматериалов. Кроме того, этому способствует использование видеозаписей, включающих в себя как фильмы, сериалы и мультфильмы на изучаемом языке, так и более широкие по тематике и содержанию видео, предоставленные на YouTube и других аналогичных ему видеохостингах.

Новые информационные и коммуникационные технологии становятся все более важными в образовании иностранных языков [1–3]. Подкаст, также известный как «Podcast», — это аудио- или видеозапись, которую может сделать любой человек и оставить для прослушивания или просмотра во всемирной сети. Социальные сервисы подкастов — это социальные сервисы Веб 2.0, которые позволяют просматривать, прослушивать, создавать и распространять аудио- и видеозаписи. Подкасты отличаются от телевидения или радио тем, что они позволяют просматривать видеопередачи и прослушивать аудиофайлы в любое удобное для пользователя время. Пользователь может просмотреть выбранный подкаст в сети или скачать файл на свой компьютер, зайдя на сервер подкастов. Формат подкаста варьируется от нескольких минут до нескольких часов. В Интернете можно найти настоящие подкасты, предназначенные для носителей языка (например, BBC News), а также учебные подкасты. Лучший способ найти подкаст, который вам нужен, — это зайти в директорию подкастов, выбрать нужную категорию и посмотреть список подкастов, которые доступны для скачивания. Программы подкастов позволяют учащимся как прослушивать и просматривать подкасты, размещенные в Интернете, так и создавать и размещать собственные подкасты на любые темы. YouTube является наиболее известным сервером подкастов. Каждый зарегистрированный пользователь на платформе YouTube имеет возможность размещать свои видеоподкасты, просматривать их другими, а также принимать участие в обсуждениях и комментариях своих подкастов в микроблогах. Пользовательские подкасты могут быть размещены в Интернете на сервисе подкастов, что является одним из дидактических свойств сервиса подкастов:

- возможность создания личной зоны пользователя на сервисе подкастов (личная зона пользователя необходима для организации сетевых обсуждений подкастов);

- возможность провести сетевые обсуждения подкаста в личной зоне пользователя сервиса микроблога;
- автор подкаста отвечает за создание личной зоны пользователя и модерацию ее; комментарии размещаются хронологически в сетевых обсуждениях подкаста;
- подкаст доступен для всех зарегистрированных пользователей сервиса.

Социальный сервис подкастов может быть использован для обучения иностранному языку, поскольку он позволяет как просматривать, так и прослушивать записи пользователей, а также размещать новые записи. Рассмотрим подробнее методы обучения иностранному языку, основанные на подкастах.

В этой статье рассматривается видео-подкаст на иностранном языке, который соответствует языковому и тематическому содержанию учебной программы, а также размещен на сервере подкастов для дальнейшего использования в процессе обучения.

Чтобы использовать видеоподкасты для развития коммуникативных навыков студентов языковых вузов, необходимо выделить определенные дидактические характеристики, отличающие их от обычных видеоматериалов.

Возможность выбора материалов по конкретной теме является одной из таких дидактических особенностей, что значительно расширяет возможности работы на занятиях по иностранному языку и позволяет выйти за рамки учебника, расширяя круг вопросов по изучаемой теме, рассматривая различные точки зрения на эту тему [3, с. 92]. Такое разнообразие материалов для занятия побуждает студентов, будущих учителей и переводчиков быть мотивированными. Кроме того, это побуждает учеников самостоятельно искать и работать с различными материалами в сети Интернет вне класса.

Видео-подкасты имеют несколько дополнительных преимуществ, помимо преимуществ аутентичных видеоматериалов, что делает их использование на занятиях иностранным языком разумным и полезным как для студентов, так и для преподавателей. Наличие в сети Интернет широкого разнообразия материалов позволяет преподавателям вузов выбирать наиболее подходящие материалы для развития своих иноязычных коммуникативных навыков [5, с. 47].

Видеоматериалы в большей степени, чем аудиоматериалы, способствуют развитию коммуникативных навыков, поскольку они конкретизируют услышанное, дают точное представление о говорящем или о предмете разговора и дают визуальное представление о различных реалиях жизни стран изучаемого языка. С помощью видео-подкастов для обучения иностранным языкам можно решить множество лингводидактических задач. К ним относятся развитие навыков понимания иноязычной речи на слух, совершенствование произносительных навыков, расширение словарного запаса,

формирование и совершенствование навыков грамматики, развитие навыков письменной и говорения, а также развитие коммуникативных навыков.

Выбор подкаста определяется тем, что, по нашему мнению, он обладает достаточным обучающим потенциалом и позволит как закрепить охватываемый материал, так и ввести новые лексические единицы, а также выбранный нами подкаст содержит образцовую британскую речь. Речь в выбранном нами подкасте представляет собой диалогическое высказывание, так как данный материал является образцом для создания собственных высказываний обучающихся. А также подкаст увлекателен с социально-культурной точки зрения, поскольку содержит актуальную информацию о тенденциях на рынке труда Великобритании. Далее нам бы хотелось представить вашему вниманию комплекс упражнений, направленный на развитие умений диалогической речи с использованием обучающего подкаста.

Pre-listening exercises:

Exercise 1. Look at the picture. What are we going to talk about? Read the title of the podcast, try to determine what problem will be raised in the text? Try to highlight the podcast's keywords based on the title.

Exercise 2. Read the words aloud. Can you guess the meaning of these words? Serial [sɪəriəl]: used to describe a repeated act, especially a criminal act. Make ends meet [meɪk ends mi:t]: make enough money to live. Entrepreneur [ˌɒntrəprəˈnæ:]: someone who starts and runs businesses. Add another string to my bow [æd əˈnʌðə(r) strɪŋ tə ʃɔ:(r) baʊ]: learn a new skill. Corporate [ˈkɔ: .pər.ət]: relating to a large company.

Exercise 3.

You are going to listen to the radio programme. Answer the question: what is a portfolio career? Now tell me, please, how do you understand the definition of «portfolio career».

Выслушав ответы, учитель читает обучающимся определение «portfolio career» из словаря Cambridge Dictionary.

— the fact of having several part-time jobs at once, rather than one full-time job;

— the fact of having a series of jobs, each for a short time, rather than one job for a long time.

Exercise 4.

Listen to this fragment again and fill into the gaps in the text while listening.

— More and more people are doing multiple things and multiple jobs and it's not just _____.

— I'd like to learn Japanese — that would _____.

— 80% of the people in _____ jobs hate them, or are dissatisfied with them.

Whereas if you're doing your own thing, 80 % of them really like the freedom and the entrepreneurial spirit, even if they're not making an awful

lot of money. It's a _____ job really, you're free but you're poor. Or you're slaved but you're richer.

— Though having a lot of part-time jobs is not the same as being a _____.

Диалоги обучающихся будут оцениваться согласно следующим критериям: решение коммуникативной задачи, соответствие содержания диалога заданию; взаимодействие в ведении беседы: умение начать, закончить разговор, адекватно реагировать на вопросы и комментарии, поддерживать разговор, сочетая обмен короткими репликами с более развернутым высказыванием, с выражением эмоций; лексическое оформление речи: словарный запас соответствует поставленной задаче, правильное использование лексики, отсутствие грубых лексических ошибок; грамматическое и фонетическое оформление речи: правильное использование изученных грамматических образцов; темп и выразительность речи, правильные произношение и интонация, отсутствие грубых фонематических ошибок. Принимая во внимание характеристики подкастов, которые мы изучили, был разработан комплекс упражнений, который ориентирован на развитие умений диалогической речи, упражнения, представленные в нашем комплексе поэтапны и разработаны по принципу «от простого к сложному». Большое внимание уделяется проработке лексических единиц на тему «Multiple careers» и их использованию обучающимися в своих диалогических высказываниях.

Подводя итог, можно сделать вывод, что благодаря развитию современных коммуникативных технологий каждый ученик теперь может получить настоящие видеоматериалы. Распространение таких современных услуг, как видео-подкасты, позволяет получить самые последние материалы для использования на занятиях по иностранному языку в школе.

На занятиях по иностранному языку можно использовать видеоподкасты, которые позволяют расширить круг изучаемого материала, при этом оставаясь в курсе самых последних событий, которые становятся предметом обсуждения в аудитории вне ее. Видеоподкасты мотивируют учеников к самостоятельной работе, развивают их коммуникативные навыки и развивают компенсаторные и социокультурные навыки. Таким образом, учитель может использовать безграничные видеоресурсы сети Интернет на уроке иностранного языка, лишь определив тему занятия, его цели и задачи, с учётом требований, а также интересы учащихся на данном возрастном этапе. Регулярный подбор и подготовка таких видеоматериалов является сложной задачей, однако эффективность их использования при соответствующей подготовке является значительным фактором в овладении коммуникативной компетенции учащимся любого возраста.

Цель нашего исследования заключалась в разработке упорядоченной системы упражнений развития умений диалогической речи обучающихся на среднем этапе обучения английскому языку посредством учебных подкастов BBC Learning English. При решении задач для достижения поставленной нами цели мы рассмотрели концепцию подкастов, их классификацию, а также основные преимущества и недостатки подкастов как средства развития и совершенствования навыков речи. Мы доказали, что учебные подкасты являются неотъемлемой частью современного информатизированного образования и обладают значительным образовательным потенциалом. Проанализировав речь как тип речевой деятельности и ее характеристики, мы подтвердили важность овладения этим типом речевой деятельности. Проанализировав говорение как вид речевой деятельности и его характеристики, мы подтвердили важность овладения этим видом речевой деятельности. Психолого-педагогические особенности студентов на этапе средней подготовки также были приняты нами во внимание. В практической части нашей работы мы изучили возможности использования подкастов BBC Learning English в процессе обучения обучающихся иностранному языку на среднем этапе обучения и разработали комплекс упражнений для аутентичного подкаста «Multiple careers» для улучшения навыков аудирования и разговорной речи, что доказывает, использование подкастов способствуют развитию умений диалогической речи. Поскольку предметом работы является составление диалогического высказывания на основе прослушанного подкаста, мы рассмотрели основные этапы работы с текстом, а также их отличительные особенности.

Список литературы:

1. Ступина, Т.Л. Основы использования подкастинга в образовательном процессе: методическое руководство / Т. Л. Ступина, Иркутск: ИГЛУ, 2006.
2. Сысоев, П.В., Евстигнеев, М.Н. Технологии Веб 2.0: Социальный сервис подкастов в обучении иностранному языку. В: Иностранные языки в школе. № 6, 2009.
3. Facer, B.R. Academic Podcasting and Mobile Assisted Language Learning: Applications and Outcomes / B.R. Facer, M. Abdous. USA: IGI Global, 2011.
4. Kluckhohn, K. Podcasts im Sprachunterricht am Beispiel Deutsch. Berlin und München: Langenscheidt, 2009.
5. Stanley, G. Podcasting for ELT / G. Stanley. Barcelona: British Council, 2005.

3.24. Mindomo мобильді қосымшасын биологиялық білім беруде қолдану

Райхан Умирзаковна Альменаева

жаратылыстану ғылымдарының магистрі, "Информатика
және ақпараттық-коммуникациялық технологиялар"

кафедрасының аға оқытушысы.

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті

(Қызылорда қ., Қазақстан)

<https://orcid.org/0000-0001-7468-8088>

Гулнур Шакизадаевна Мусагулова

жаратылыстану ғылымдарының магистрі, "Информатика
және ақпараттық-коммуникациялық технологиялар"

кафедрасының аға оқытушысы.

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті

(Қызылорда қ., Қазақстан)

<https://orcid.org/0000-0002-0911-2688>

Ботагөз Күнібекқызы Жүсіпбек

информатика магистрі, "Информатика және
ақпараттық-коммуникациялық технологиялар"

кафедрасының аға оқытушысы.

Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университеті

(Қызылорда қ., Қазақстан)

<https://orcid.org/0000-0003-0717-038X>

Елімізде 2017 жылғы 12 желтоқсанда бекітілген «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасында жаңа технологиялардың негізгі құраушыларының бірі – мобильдік инфрақұрылымды дамыту жоспарланған болатын. Осы мақсатта, мобильдік интернетке қолжетімділік пен қажетті деректерді пайдалану жылдамдығын арттыру үшін 4G және 5G стандарттары енгізілді. Сонымен қатар, 5G технологиясының пайда болуы мобильді құрылғылардың мүмкіндіктерін жылдамдатып, жылдам интернет жылдамдығын және төмен кідіріспен қосылымдарды қамтамасыз етті. Бұл біздің медианы тұтыну жолымызды жақсартып қана қоймай, сонымен қатар кеңейтілген шындық (AR) және виртуалды шындық (VR) сияқты дамып келе жатқан технологиялардың мобильді платформаларда қол жетімді болуына жол ашты.

Қазіргі кезде мобильді оқытудың мәні дербес мобильді құрылғылардың көмегімен кез-келген форматтағы білім беру ақпаратын ұсынуға және алуға мүмкіндік беретін оқыту үдерісі деп түсініледі. Мобильді оқыту технологиялары инновациялық жетістіктердің негізін құраушылардың бірі бола отырып, өмір тіршілігінің барлық саласында тиімді нәтижелер алуға мүмкіндік беруде. Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайында ғылыми ақпараттардың қуатты ағымы, білім

мазмұнының жаңаруы жоғары білім беру тәжірибесінде мобильді технологияның кеңінен қолданылуына себеп болды.

Қазіргі таңда мобильді қосымшаларды жасаудың технологиясы қарқынды дамып, оқытушылар мен студенттерге арналған жүздеген қосымша кешенді түрде қолданылып келеді. Солардың ішінде биология пәніне қажетті мобильді қосымшаларды смартфон-нан App Store немесе Play Market арқылы жүктеп алуымызға болады.

Биологиялық білім беруде мобильді қосымшаларды қолдану өте тиімді. Биологиялық білім берудің ерекшелігі екі мақсатты жүзеге асыруда: оқышылардың биологияның әр саласы бойынша нақты материалды игеруі және тірі жүйенің өзара байланысы, өзара өзгеруі және иерархиясы туралы біртұтас, жүйелі түсінік қалыптастыру, яғни жаратылыстану-ғылыми ойлауды дамыту. Егер классикалық дидактика әдістері бірінші тапсырманы сәтті орындаса, онда мобильді технологиялар білімді интеграциялауға және жүйелеуге көмектесуі керек. Менталды карталар - бұл бизнесте, ғылымда және білім беруде кеңінен қолданылатын құрал. Олар логикалық және ассоциативті байланысқан ақпарат блоктарын қамтитын схемалар (Куликова, 2021; Таварес және т. б., 2021) [1].

Білім беру технологиялары саласында мобильді қосымшалар студенттердің биология сияқты күрделі пәндерді меңгеру және өзара әрекеттесу жолында төңкеріс жасады. Осы инновациялық құралдардың ішінде Mindomo ақыл-ой картасын құру, тұжырымдаманы визуализациялау және бірлескен оқыту үшін жан-жақты және пайдаланушыға ыңғайлы платформа ретінде ерекшеленеді.

Mindomo - ақыл-ой карталарын, тұжырымдамалық карталарды, контурларды және визуалды диаграммалардың басқа түрлерін жасауға арналған әмбебап мобильді қосымша. Оның негізгі мақсаты – пайдаланушыларға өз ойларын, идеяларын және ақпаратты көрнекі түрде тартымды және интерактивті түрде ұйымдастыруға көмектесу.

Ол пайдаланушыларға ақпаратты көрнекі түрде ұйымдастыру үшін пайдаланылатын ақыл-ой карталарын - диаграммаларды жасауға, өңдеуге және ортақ пайдалануға мүмкіндік береді. Интуитивті интерфейсі мен жан-жақты мүмкіндіктерімен Mindomo әсіресе биология сияқты күрделі ұғымдар мен ауқымды ақпаратты қамтитын пәндер үшін пайдалы. Mindomo мобильді қосымшасын биологияны зерттеуде, түсінуді, есте сақтауды және белсенділікті арттыруда тиімді пайдалануға болады [2].

Ол ақпаратты миға шабуыл, жоспарлау және ұйымдастырудың тиімді құралы ретінде қызмет етеді. Қолданба көптеген платформаларда, соның ішінде iOS және Android жүйелерінде қол жетімді.

Mindomo мүмкіндіктері [3]:

- Қолдануға оңай интерфейс: Mindomo пайдаланушыларға ақыл-ой карталарын оңай жасауға және өңдеуге мүмкіндік беретін ыңғайлы

интерфейске ие. Тақырыптардың кең ауқымын қамтиды, күрделі ұғымдарды басқаратын, өзара байланысты сегменттерге бөлуге көмектеседі.

- Теңшелетін шаблондар: Ол пайдаланушылар қажеттіліктеріне сәйкес реттей алатын әртүрлі үлгілерді ұсынады. Түстерді, кескіндерді және кеңістіктік қатынастарды пайдалану ақпаратты жақсырақ сақтауға көмектеседі.

- Ынтымақтастық құралдары: Пайдаланушылар нақты уақыт режимінде бірлесіп жұмыс істей алады, бұл оны топтық жобалар мен топтық миға шабуыл сессиялары үшін тамаша құрал етеді. Жазбаларды, идеяларды және ресурстарды қосады, осылайша білімін жақсартады.

- Мультимедиа интеграциясы: Mindomo суреттерді, бейнелерді және сілтемелерді біріктіруге мүмкіндік береді, бұл ақыл-ой карталарын ақпараттандырып, тартымды етеді. Фотосинтез немесе жасушалық тыныс алу сияқты процестер әр кезеңнің қадамдық визуализациясын қамтамасыз ете отырып, күрделі картаға түсірілуі мүмкін, бұл осы процестерді түсіну және үйрету үшін баға жетпес құрал.

- Бұлтқа негізделген: Бұлтқа негізделген ол пайдаланушыларға икемділік пен ұтқырлықты қамтамасыз ете отырып, кез келген құрылғыдан ақыл картасына қол жеткізуге мүмкіндік береді.

- Биология зерттеулері көбінесе кең көлемдегі әдебиеттерді шолуды және деректерді талдауды қамтиды. Mindomo зерттеу нәтижелерін, библиографияларды және эксперименттік деректерді ұйымдастыру үшін пайдаланылуы мүмкін, бұл зерттеу жұмыстарын жазуды немесе презентацияларды дайындауды жеңілдетеді.

Миндомоны биологиялық білім беруде тиімді енгізу үшін педагогтарға ұсыныстар:

- әрбір жаңа тақырып бойынша ақыл-ой картасын тұрақты әрекет ретінде тағайындау;

- оқушыларды оқу құралы ретінде өздерінің ақыл-ой картасын жасауға ынталандыру;

- Миндомоны сыныптағы миға шабуыл сессиялары үшін құрал ретінде пайдалану;

- жоба презентациялары сияқты бағалауға ақыл-ой карталарын қосу.

Mindomo жан-жақты және оны әртүрлі мақсаттарда пайдалануға болады:

- Білім беру мақсатында пайдалану: бұл студенттерге жазып алу, оқу және зерттеуді ұйымдастыру үшін құнды құрал.

- Жобаны жоспарлау: кәсіби мамандар Mindomo бағдарламасын жобаны жоспарлау, тапсырмаларды белгілеу және жұмыс үрдістерін визуализациялау үшін пайдаланады.

- Презентациялар: Mindomo карталарын ақпаратты ұсынудың бірегей және интерактивті әдісін қамтамасыз ететін презентацияларға түрлендіруге болады.

Ол пәндердің оқу мазмұнын дәстүрлі түрде сабақ барысында қолдану кезінде кейбір ұғымдарды түсіну қиын және ол ұғымдарды студенттер көз алдына елестете алмайды. Мобильді қосымшалардың 3D визуализациясы студенттерге ғылыммен байланысты объектілерді егжей-тегжейлі бақылап, білуге мүмкіндік береді. Биология оқулықтары көбінде мәтіндермен толығады және оған визуализация жетіспейді. Мобильді технологияларды білім беруде қолдану студенттердің оқуға деген қызығушылығын арттырып, көзге көрінбейтін мазмұнды бейнелеуге көмектеседі, тәжірибесін байыта алады. 3D форматында ұсынылған ақпараттың сипаттамалары студенттерге тақырыпты өздігінен үйренуге мүмкіндік беретін нақты өзара әрекеттесуге ықпал етеді [4].

Бұл жұмыстың мақсаты биология мұғалімдерін мамандандырылған пән - ботаника бойынша даярлау кезінде Mindomo мобильді қосымшасының көмегімен менталды карталарын қолданудың тиімділігін анықтау болды. Осы мақсатқа жету үшін біз алдымызға келесі міндеттерді қойдық:

- студенттерді аудиториялық сабақтардың стандартты әдістемесіне сәйкес оқыту;

- қосымша менталды карталарын құрастыру және оларды мобильді қосымшада құрастыру арқылы стандартты әдістеме бойынша оқыту;

- тақырыпты зерттегеннен кейін және 3 айдан кейін қайтадан білімін тексеру;

- тестілеу нәтижелерін салыстыру және оқытудың әртүрлі әдістерінің материалды игеру және есте сақтау тиімділігіне әсерін талдау.

Менталды карталар әр түрлі білім беру орталарында тиімді оқыту және бағалау құралдары ретінде таныла бастады. Қазақстан Республикасында мұғалімдерді даярлау шеңберінде когнитивтік карталарды пайдалану болашақ педагогтердің аналитикалық ойлау қабілеттерін дамытуға және мектептердегі білім деңгейін арттыруға ықпал етуге қабілетті.

Mindomo мобильді қосымшасы биологияны үйренуге инновациялық тәсілді ұсынады. Көрнекі оқытуды жеңілдету, есте сақтауды жақсарту, бірлескен күш-жігерді қолдау және зерттеуді ұйымдастыруға көмектесу арқылы Миндомом оқушылардың биологияны түсінуі мен қатысуын айтарлықтай жақсарты алады. Оның әртүрлі оқу стильдері мен оқу бағдарламаларының қажеттіліктеріне бейімделуі оны биология бойынша заманауи білім беру технологиясының арсеналындағы құнды құралға айналдырады [5].

Mindomo икемділігі оқытушыларға оқытудың визуалды және тұжырымдамалық аспектілеріне назар аудара отырып, оқыту әдістерін әртүрлі оқу стильдеріне бейімдеуге мүмкіндік береді. Интерактивті және теңшелетін психикалық карталар арқылы студенттер әртүрлі тақырыптарды байланыстыру және тақырыпқа тұтас көзқарас алу арқылы биологиялық процестердің қыр-сырын зерттей алады.

Сонымен қатар, қосымшаның мобильді сипаты студенттердің жолда жүрген қазіргі өмір салтына сәйкес келеді, бұл оқудың қол жетімділігі мен икемділігіне ықпал етеді. Сыныпта немесе одан тыс жерде болсын, Mindomo студенттерге кез келген уақытта және кез келген жерде биологиямен айналысуға мүмкіндік береді, бұл үздіксіз және жекелендірілген оқытуды ынталандырады.

Біз білім берудің өзгермелі ландшафтына назар аудара отырып, Mindomo дәстүрлі оқыту әдістерін жетілдіріп қана қоймай, сонымен бірге бірлесіп оқыту мен білімді сақтаудың жаңа мүмкіндіктерін ашатын құнды құрал ретінде ерекшеленеді. Оның ыңғайлы интерфейсі, интерактивті мүмкіндіктері және бейімделуі оны байытылған биологиялық білім берудің жаңа дәуірін ашатын білім беру технологияларының арсеналында перспективалы активке айналдырады.

Қорытындылай келе, Mindomo мобильді қосымшасын биологиялық білімге біріктіру оқу тәжірибесін жақсарту бағытындағы трансформациялық секірісті білдіреді. Бұл инновациялық құрал студенттерді тарту, ынтымақтастықты дамыту және күрделі биологиялық тұжырымдамаларды тереңірек түсінуге ықпал ету қабілетін көрсетті. Ақыл-ой картасын жасау мүмкіндіктерін пайдалана отырып, Mindomo қарым-қатынасты визуализациялауға, ақпаратты ұйымдастыруға және сыни ойлауды дамытуға арналған динамикалық платформаны ұсынады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Almenayeva R. et al. Effectiveness of Using Mental Maps Using the Mindomo Mobile Application in the Training of Biology Teachers // International Journal of Educational Reform. – 2024. – С. 10567879231224743.
2. Badriah L. et al. Collaborative Mind Mapping-Assisted RICOSRE to Promote Students' Problem-Solving Skills // Participatory Educational Research. – 2023. – Т. 10. – №. 4. – С. 166-180.
3. Бароненко Е.А., Райсвих Ю.А., Скоробренко И.А. Оптимизация процесса обучения иностранному языку в вузе с использованием электронных ассоциативных карт // Информатизация образования и методика электронного обучения: цифровые технологии в образовании. – 2021. – С. 63-67.
4. Kyselova O. Technology of formation of self-education competence in future teachers in modern conditions. – 2023.

5. Яковенко Т.В., Петрова Е.А. Использование технологии Mind maps в инженерном образовании. – 2022.

3.25. Бастауыш сынып оқушыларының ізгілік қарым-қатынасын оқу пәндерінде қалыптастыру

Баглан Мағауовна Жапарова

Педагогика ғылымдарының кандидаты, Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің қауымдастырылған профессоры (Павлодар қ., Қазақстан)
<https://orcid.org/0009-0009-0504-6108>

Арнагул Ергалиевна Сыздықбекова

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті «Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» білім беру бағдарламасының магистранты (Павлодар қ., Қазақстан)

Аңдатпа

Ұсынып отырған мақалада қазақ тілі және әдебиеттік оқу пәндерін интеграциялау арқылы бастауыш сынып оқушыларының ізгілікті қарым-қатынасын қалыптастыруды қарастырылған. Сонымен қатар, мақалада ізгілік, адамгершілік, жауапкершілік, қайырымдылық, инабаттылық ұғымдары нақтыланған. Ізгілік, интеграция, әдептілік, адалдық, екіжүзділік және қызғаныш ұғымдарының мазмұны ашылған. Автор мақаласында бастауыш сынып оқушыларының ізгілікті қарым-қатынасын қазақ тілі және әдебиеттік оқу пәндерін интеграциялау негізінде қалыптастыру үшін әдіс-тәсілдерді зерттеп, сабақ үстінде қолданды. Тәрбие әдістері мен тәсілдері қарастырылған. Осы мақсатта бастауыш сынып оқушыларына тапсырмаларды бере отырып, сабақ үстінде оқушылардың ізгілікті қарым-қатынасын қалыптастырды. Халық ауыз әдебиеті, яғни ертегілер, мақал-мәтелдер арқылы бастауыш сынып оқушыларының ізгілікті қарым-қатынасын қалыптастыру болатынын анықтады.

Кілт сөздер: *ізгілік, интеграция, тәрбие әдістері, тәрбие тәсілдері, қазақ тілі, әдебиеттік оқу.*

Кіріспе

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Bilim jáne Gylım!» атты тамыз конференциясының пленарлық отырысында «Тәрбие – сапалы білімнің негізгі арқауы, діңгегі. Әл-Фарабидің «Тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың қас жауы» деген. Еліміздің жастары өзін жеке тұлға ретінде дамытумен қатар, мемлекеттің озық инновацияларға сай өркендеуіне зор үлес қосуы қажет. Бұл – қазіргі білім және тәрбие беру үдерісінің алдында тұрған маңызды міндет», – деп атап көрсетті. Сонымен қатар «Отандық білім саласы туған жеріне, қоршаған ортаға, өз тарихына құрметпен қарауға тәрбиелеп, ұлттық құндылықтарды дәріптеуі» міндеттелген [1]. Осы көрсетілген міндет жас ұрпақты ізгілікті

қарым-қатынасқа тәрбие берудің маңыздылығын және бастауыш білім беруді ізгілендіру қажеттілігін арттырады.

Көптеген ғасырлар бойы тұлғаның ізгілік дамуы маңызды болып келеді. Қоғамның үнемі дамуына байланысты жас ұрпақты тәрбиелеу қазіргі мектеп өз жауапкершілігіне алуда.

Ізгілік (лат. Humanitas – адам табиғаты) – адамның еркін ойлауының әр түрлі көріністерімен байланысты; оған сәйкес еркіндікті, адамның индивидуалдық дамуын уағыздайды [2].

Ізгілік мақсат ретінде адамдардың мінез-құлқына реттеушілік ықпал жасайды да, осы арқылы әлеуметтік талап, міндеткерлік түрінде көрінеді [3]. Адамның ізгілік қасиеттерінің дамуы оның дүниеге келуінен басталады. Бала алғашқы ізгілік тәрбиесін отбасынан алады. Мұнда оның алғашқы эмоционалды және сенсорлық тәжірибесі қаланады. Ең маңызды факторлар болып ата-ананың балаға деген қарым-қатынасы, ата-ана арасындағы қарым-қатынас, отбасындағы рөлдердің бөлінуі саналады. Отбасында балалардың алғашқы ізгілік қасиеттері, сезімдері мен ізгілік мінез-құлық дағдылары қалыптасады.

Баланың болашақ өміріндегі ізгілік деңгейі ата-ананың баласының жан дүниесіне не салғанына байланысты. Өйткені бұл кезеңдегі тәрбие мен дамудың кемшіліктерін кейінгі жылдарда толтыру өте қиын.

Баланың ізгілік қарым-қатынасы тек отбасында ғана емес, сонымен қатар бұқаралық ақпарат құралдарында, демалыста, өнерде, еңбекте, шығармашылық салаларында қалыптасады. Бірақта балалардың ізгілік қарым-қатынасының дамуының ең қолайлы жері мектеп болып саналады. Бастауыш сынып оқушылары сыныптан сыныпқа көшкен кезде білімі кеңейіп, ізгілік ұғымдарын түсінуге талпынады. Бірінші сыныптан бастап мұғалім оқушыға жақсылық жасау, достық, әділеттілік, ұжымшылдық, жауапкершілік, ізгілік туралы түсініктер бере бастайды. Оқушыларда мұндай қасиеттерді тәрбиелеу оқытудың жыл бойында кешенді түрде жүзеге асырылады.

Жас ұрпақ тәрбиесіне өз еңбектерінде ізгілікке, адамгершілікке шақырған ұлы педагогтар А.Құнанбаев, Ы.Алтынсарин, Ш.Уалиханов, А.Байтұрсынов, М.Жұмабаев, Ш.Құдайбердиев, С.Торайғыров. Қазіргі таңда ізгілікке, адамгершілікке тәрбиелеу ісімен айналасып, зерттеу жұмыстарын жүргізген ғалымдар Ө.Өмірова, А.Дайрабаева, Р.Төлеубекова, А.Касымова.

Мысалы Абай Құнанбаев өз өлеңдерінде балаларды ізгілікке, адамгершілікке тәрбиелейді.

Кел, балалар, оқылық.

Оқығанды көңілге

Ықыласпен тоқылық,

Надандықтың белгісі -

Еш ақылға жарымас,

Жайылып жүрген айуандай

Ақ, қараны танымас [4].

Адамның ең негізгі қасиеті – адамгершілігі, ізгілігі деп түсінген.

Ал, енді бастауыш сынып оқушыларының ізгілікті қарым-қатынасын оқу мазмұнын интеграциялау негізінде қалыптастыруды қарастырғанда, интеграция ұғымының мазмұнын ашу керек.

Материалдар мен әдістер

Бастауыш сынып оқушыларының ізгілікті қасиеттерін қалыптастыру жұмыстарын жоспарлаған кезінде мұғалімдерге тәрбиенің әдістері мен тәсілдерін таңдау мәселесі өзекті бола бастайды.

Тәрбие әдістері – ересектер мен балалар арасындағы қоғамдық қарым-қатынастардан туындаған тәрбиелік әрекеттестік тәсілдерінің жиынтығы [5].

Тәрбие тәсілі – жалпы әдістің бөлігі, жеке дара әрекет, нақты іс.

Тәрбие тәсілдері өз ерекшеліктері бойынша былай жіктеледі: сендіру, жаттықтыру, мадақтау және жазалау, іс-әрекетті ұйымдастыру, оқушыларды мінез-құлыққа ынталандыру, түсіндірмелі-көрнекі, үйрету, үйлесімділікке келтіру, өзіндік тәрбие.

Бастауыш сынып оқушыларының ізгілік қасиеттерін қалыптастыру үшін қолданатын әдес-тәсілдерді қарастырайық.

Баланың интеллектуалдық саласына әсер ететін әдіс – сендіру әдісі. Сендіру әдісі – балаларды иландыру керек, кейбір нәрселерді ұғымды, түсінікті, иланымды етіп айту керек [6]. Сендіру процесінде мұғалім оқушыларға ізгілік ұғымдарының маңыздылығын, қате берілген түсініктердің жалғандығы мен қауіптілігін түсіндіреді. Бұл әдісті қолданғанда оқушылар оларға біреудің пікірі тағылып жатқанын және оларды тәрбиелеп жатқанын сезбеуі өте маңызды. Сендіру әдісі келесі әдістерді қамтиды: түсіндіру, әңгімелесу, талқылау.

Баланың мотивациялық саласына әсер ететін әдіс – ынталандыру. Ынталандыру әдісі мақтау және жазалау болып бөлінеді. Тәрбиелеушінің іс-әрекетіне қойылған жақсы бағаны мақтау деуге болады. Мақтаудың түрлері: қолдау, қуаттау, алғыс айту, мадақтау. Жазалау – қате қылықты ескертіп тежеу, өз ар-ұяты алдында, басқа адамдар алдында кінәсін түсінуге әсерін тигізетін педагогикалық әдіс.

Жазалаудың мынадай түрлері белгілі:

- 1) Қосымшаны тапсырмалар беру;
- 2) Белгілі бір құқынан айыру немесе уақытша рұқсат етпеу;
- 3) Моральдық кемшілігін таныту. (педагогика)

Жазалау-жағымсыз мінез-құлқы мен іс-әрекетінің теріс екендігін балаға ұғындыру және істеген теріс ісіне қынжылту. Мұғалім мектептегі жазалау шарасына өте сақтықпен қарауы тиіс.

Қойылатын талаптар:

1. Жазаны талап қою әдісімен ұштастыру;
2. Жазаның кек алу, баланың жеке басының адамгершілік қасиетін кеміту, намысын қорлау, жәбірлеу түрінде болмауы;

3. Жазының әділдігі, әділетсіз жаңа балаларды тәрбиеленушілерден алыстатып, ұжымнан бөлектенуіне әкеліп соғады, жаза қолдануда ұстаздық әдепті сақтау [7]. Оқушының ерікті саласына әсер ететін әдістер – талап пен жаттықтыру.

Жеке бастық қасиеттерді қалыптастыруда аса маңызды рөл атқаратын тәрбие әдісінің бір түрі – жаттықтыру. Жаттықтыру әдісі – тұлғаның бойына қажетті жағымды іс-әрекетті, мінез-құлықты сіңіру, оны қалыпты мінез-құлық дағдысына біртіндеп айналдырып қалыптастыру [8].

Баланың пәндік-практикалық саласына әсер ететін әдіс – ойын. Ойын – бала әрекетін дамытудың негізі құралы. Ойын баланың мінез-құлқын қалыптастырып, ой-өрісін жетілдіріп, ортаға бейімдеп, өзін еркін сезуге үйретеді. Ойын – балалардың бір-біріне деген қайырымдылық, мейірімділік, жанашырлық, достық, жолдастық сезімдеріне тәрбиелейді. Сонымен, оқушылардың ізгілік тәрбиесін анықтайтын әдіс-тәсілдер өте көп екенін білдік. Осы әдіс-тәсілдер мұғалімдерге оқушылардың ізгілік қасиеттерін қалыптастыруда жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

Бастауыш мектептің орталық оқу пәні «Қазақ тілі» мен «Қазақ әдебиеті» болып саналады. Бұл пәндер арқылы оқушыларға ізгілік тәрбиесін қалыптастыра аламыз. Ізгілік тәрбиесі тіл арқылы дамиды. Сондықтан, біз осы екі пәндер арқылы оқушылардың ізгілік қасиеттерін қалыптастырамыз. Біз оқушылардың ізгілік қасиеттерін қалыптастыру үшін 2-сынып оқушыларын алдық.

Нәтижелер

Біз ең бірінші кезеңде 2-сыныпқа арналған қазақ тілі мен әдебиеттік оқу оқулықтарына зерттеу жүргіздік. Зерттеудің мақсаты – бастауыш сынып оқушыларының ізгілікті қасиеттері қалыптастыруына оқулықтардың мазмұны мүмкіндік беретін анықтау. Бұл үшін оқулықтың мәліметтері, тапсырмалары ұлттық құндылықтардың мәнін ашатынын анықтау. Жасалған талдауларға байланысты бастауыш сынып оқушыларының ізгілікті қасиеттерін қалыптастыру үшін педагогикалық тиімділікті арттыруға мүмкіндіктер беретін жаттығулар мен ұсыныстар кешені дайындалды.

Осы жұмастарды жүзеге асыру үшін бастауыш сынып мұғалімдеріне талдау нәтижелері мен ұсыныстарын көрсетеміз.

Бастауыш сынып мұғалімдері оқушылардың ізгілік ұғымдарын қалыптастыру керек. Ол үшін біз оқушыларға мұғалімнің қарауымен ізгілік ұғымдарына байланысты сөздік дәптерін жүргізуін сұраймыз. Ізгілік ұғымдарының оң және теріс жақтарын ажырата білуін көрсетеміз. Оң қасиеттеріне адалдық, сенім, шынайылық, міндет, ал теріс қасиеттерге менмендік, ұятсыздық, сараңдық тағы басқалары жатады.

Тарихымызды, салт-дәстүрімізді, адамгершілік құндылықтарымызды білім беру процесінде түсіндіру керек. Мұны біз ауыз халық әдебиеті, яғни фольклор арқылы тәрбиелей аламыз.

4-тоқсанның аяғында оқушыларда сөздіктерінде ізгілік ұғымдары қалыптасады. Мысалы:

Жағымды	Жағымсыз
Әдептілік – адам бойындағы жағымды қасиет, оның қоғамда қабылданған әдеп талаптарын мінсіз орындауы.	Екіжүзділік – ықылассыздықты, жаман ниеттерді өтірік шынжүректілікпен, жақсылықпен жасыратын қылық.
Адалдық – адамгершіліктің аса маңызды талаптарының бірін бейнелейтін моральдық қасиет.	Қорқақтық адамның белгілі бір жағдайларда қорқыныш немесе қандай да бір фобия себепті белгілі іс-әрекетті орындаудан бас тартуымен сипатталатын мінез-құлқы
Патриотизм – [грек, <i>patris</i> – отан, атамекен] – өзінің жеке және топтық мүдделерін жалпы елдің мүдделеріне бағындыратын, оған адал қызмет етіп, өз Отанын қорғауды мақсат тұтатын, Атамекеніне деген терең сүйіспеншілік сезімі.	Қызғаныш – адамның басқа тұлғаның әрекетіне, мүлкіне, көзқарасына қайшылық сезімінің басым болуы, қабілет-қарым, жетістік, бақытын көре алмауы.

Фольклорлық материалдарды оқыту кезінде оқушылардың эмоционалдық, адамгершілік, интеллектуалдық салаларына әсер етеді. Қазақ тілі мен әдебиеттік оқу сабақтарында біз әр түрлі фольклорлық жанрларды ұсынамыз. Олар: бесік жыры, мақал-мәтелдер, ертегілер, жұмбақтар.

Бастауыш сыныпта мақал-мәтелдермен жұмыс жасауға ерекше көңіл бөлеміз. Бастауыш сынып мұғалімінің мақсаты – оқушылардың мақал-мәтелдерді түсінуімен қатар, оны өз сөздіктерінде қолдана білуін қалыптастыру. Біз зерттеп отырған қазақ тілі мен әдебиеттік оқу кітаптарында мақал-мәтелдер өте көп. Біз оқушыларға мақал-мәтелдерге арналған дәптер бастауын сұраймыз. Сол дәптерге ата-әжесінен, әке-шешесінен естіген, не болмаса, кітаптан оқыған мақал-мәтелдерді жазуың сұраймыз.

Бастауыш сынып мұғалімдеріне оқушылардың отбасына деген құндылықтарын, олардың арасындағы ізгілік қарым-қатынасын қалыптастыруына көңіл бөліп, сол бойынша жұмыс жасау керек. Біз таңдап алған оқулықтарда отбасы құндылықтарына, ізгілік қарым-қатынастарына арналған жаттығуларға тоқтала кетейік.

Аурудан аяған күштірек

Сейіт жол үстінде жүгіріп бара жатқанда, бір арбалы соғып кетіп, аяғын сындырыпты. Ойбайлап жылап жатқан баланы көріп, шошынғаннан шешесі есінен танып қалыпты. Мұны көрген соң, сейіт жыламақ түгілі қабағын да шытпай жатыпты. Сонда сынықшы кісі:

- Қабағыңды шытпайсың, аяғын ауырмай ма? - деп сұрапты. Сейіт шешесі шығып еткен соң, сынықшыға сыбырлап айтты дейді:

- Ауырмақ түгіл, жаным көзіме көрініп тұр. Бірақ менің жаным қиналғанын көрсе, шешем де қиналып жүдемесін деп шыдап жатырмын, - депті [9].

Күлмеңіздер кәріге

Бір кісінің екі баласы болыпты. Бір мезгілді көршілері оған шағымданады: «Сенің балаларын бір кемпірді мазақ қылды. Балаларыңды тыйып қой!» - деп. Әкесі балаларына ұрсады. Балалар да мұнан былай кісіге күлмеске уәде береді. Біраз өткен соң балалар әкесіне берген уәделерің ұмытып, бір бишара шалды тағы да келемеж қылыпты. Мұны әкесі естіп, балаларын шақырып алып айтады: «Балалар, мен енді мұнан артық өмір сүргім елмейді... Егер өлмей, қартайғанша тұрсам, сендер сеілді бір ақымақ балалар анау күнгі шал мен кемпірге күлгендерін секілді, маған да күлер деп қорқамын». Балалары ұялғанна қызарып, не қыларға білмей, содан кейін кәрі кісілерге күлуді мүлдем қойыпты [10].

Мәтіннен кейінгі тапсырмалар оқушыларға негізгі ойың анықтауға, әңгіменің не туралы екенін түсінуге бағытталаған. Сонымен қатар, біз өзіміз оқушыларға жеке сұрақтар қойып, ізгілік қарым-қатынас ұғымын ашамыз.

Үлкендерге құрмет көрсету, оларды жақсы көруге тәрбиелеуге арналған жаттығулар

Тапсырма. Фариза Оңғарсываның «Әже» өлеңі берілген.

*Тентек болсам, ашынып,
Жақсы іс қылсам, асырып,
Маған сақтап жүреді
Тәттіні де жасырып.
Тосып тәтті дәмдерін,
Ол бар жерде бал жедім.
Мен ұйықтарда айтады
Ертегісін, әндерін.
Біздің үйде осындай
Әжетайым бар менің.*

Мәтінге арналған тапсырма: өлеңді мәнерлеп, түсініп оқу [11].

Ізгілік қарым-қатынасты қалыптастыруда ең маңызды құралы – халық ауыз әдебиеті. Халық ауыз әдебиетіндінің ішіндегі ең жақыны оқушыларға ертегі болып саналады. Ертегілердің тәрбиелік мәні зор. Ертегі арқылы оқушылар қоршаған ортамен танысады, халықтың әдептілік және әдемілік туралы ұғымдармен танысады, салт-дәстүр, әдеп-ғұрып туралы түсініктерді алып, ізгілік тәрбиесі қалыптасады. Қазақ халық ертегілері мейірімділікке, ізгілікке, адамгершілікке, адалдыққа, еңбек сүйгіштікке, достыққа, тазалыққа үйретеді. Отан сүйгіштікке тәрбиелейді. Жамандықтан, өтіріктен, қулықтан аулақ болуға тәрбиелейді.

Қорытынды

Қорытындылай келе, біз бастауыш сынып оқушыларының ізгілікті қарым-қатынасын қазақ тілі мен әдебиеттік оқу пәндері арқылы қалыптастыруды зерттедік. Бастауыш мектеп жасындағы оқушыларды ізгілік нормалар мен ережелерге сай қалыптастыру жұмыстарында, олардың сезімталдық пен сенімділік қасиеттері жоғары сипатталды. Ізгілік тәрбиесі жалпы адамзаттық құндылықтар мен ұлттық мәдени мұраны қамтитын, жан-жақты, біртұтас жеке тұлғану қалыптастыру болып табылды. Біз бастауыш сынып оқушыларының ізгілік қарым-қатынасын қалыптастыруда әдіс-тәсілдерді анықтадық. Оқушылардың ізгілікті қарым-қатынасын қалыптастыру үшін бірнеше жаттығуларды зерделедік.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың «Bilim jane Gulum» атты тамыз конференциясының Пленарлық отырысында сөйлеген сөзі. https://www.akorda.kz/kz/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-bilim-jne-ulyim-atty-tamyz-konferenciya-synyn-plenarlyk-otyrysynda-soilegen-sozi.
2. Орысша-қазақша түсіндірме сөздік: Педагогика / О 74 Жалпы редакциясын басқарған э.ғ.д., профессор Е. Арын – Павлодар: 2006. – 482 б. ISBN 9965-808-85-6
3. Жантану атауларының түсіндірме сөздігі. – Алматы: «Сөздік-Словарь», 2006. – 384 бет. ISBN 9965-409-98-6.
4. Ыбырай Алтынсарин Кел, балалар, оқылық. – Атамұра, 2006 – 168 б.
5. А.Дүйсенбаев Педагогика Астана, 2018.
6. Ш.Т. Таубаева, С.Т. Иманбаева, А.Е. Бекриханова. Педагогика. Алматы, 2022.
7. Ә.Е. Жұмабаева, Г.И. Уайсова, Г.Т. Сәдуақас. Қазақ тілі, 1-бөлім, 51 б. Алматы – Атамұра, 2022 ж.
8. Б.Т. Қабатай, В.А. Қалиева, Ү.К. Зейнелтоллина, Әдебиеттік оқу, 1-бөлім, 48 б. Алматы – Атамұра, 2022 ж.
9. Ә.Е. Жұмабаева, Г.И. Уайсова, Г.Т. Сәдуақас. Қазақ тілі, 2-бөлім, 55 б. Алматы – Атамұра, 2022 ж.
10. Б.Т. Қабатай, В.А. Қалиева, Ү.К. Зейнелтоллина, Әдебиеттік оқу, 1-бөлім, 94 б. Алматы – Атамұра, 2022 ж.
11. Саурыкова Ж.М. Жаңартылған бастауыштың білім мазмұны аясында пәнаралық байланысты жүзеге асырудың педагогикалық шарттары. Философия докторы PhD дәрежесін алу үшін орындалған диссертация. – Талдықорған, 2019. – 171 бет.

3.26. Қазіргі білім беру жүйесіндегі болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби біліктілігін арттыру мәселелері

Баглан Мағауовна Жапарова

Педагогика ғылымдарының кандидаты, Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университетінің қауымдастырылған профессоры (Павлодар қ., Қазақстан)
<https://orcid.org/0009-0009-0504-6108>

Нодира Сиражиддиновна Абиддинова

Әлкей Марғұлан атындағы Павлодар педагогикалық университеті «Бастауыш оқытудың педагогикасы мен әдістемесі» білім беру бағдарламасының магистранты (Павлодар қ., Қазақстан)

Аңдатпа

Бұл мақала бастауыш сынып мұғалімдерін даярлаудың өзекті мәселелеріне арналған. Кәсіптік даярлық-білім алушылардың белгілі бір жұмысты орындау үшін қажетті дағдыларды жеделдетіп игеруін көздейтін кәсіптік оқыту жүйесі. Болашақ мұғалімнің жалпы кәсіби дайындығы, дәстүрлі түрде кәсіби қызметтің ережелерін, нормаларын, әдістерін игеру деп түсініледі. Мақаланы болашақ мамандардың тұтас кәсіби қызмет тәжірибесін жинақтау және байыту процесі ретінде қарастырыңыз.

Кілт сөздер: білім, мектеп, оқушы, іс-әрекет, мақсат, сабақ, ой-жүйе, бағыт, эксперимент, мұғалімдерді даярлау, бастауыш сынып, педагогикалық даярлық.

Кіріспе

Қоғамның қазіргі заманғы дамуы инновациялық типтегі білім беру жүйесін талап етеді. Осыған орай болашақ мамандардың алдағы жауапкершілікті сезіне отырып, бастауыштағы сапалы білімді анықтау қабілетін жетілдіру керек екенін бағамдасақ, ол үшін білімділік пен өзіне деген сенімді қалыптастыру аса қажет. Университеттегі педагогикалық дайындық мазмұнындағы түбегейлі өзгерістер білім беру парадигмасының өзгеруімен анықталады. Және осыған сәйкес қазіргі ЖОО түлегінің педагогикалық дайындығын ұйымдастырудың әдіснамалық тәсілдері де өзгеруде. Болашақ мұғалімнің семантикалық саласының қалыптасуы жаңартылған білімді түбегейлі түрде енгізілген жағдайда пайда болады. Педагогикалық білім берудің мазмұны кәсіби-педагогикалық жүйелер негізі дей аламыз. Мұнда кәсіби құбылыстар мен құндылықтарды түсінуге ықпал ететін педагогикалық қызметтің мақсаты мен мәні туралы білім ұғымдары мен педагогикалық кәсіптің құрамдас бөліктері кіреді. Мұғалімді даярлауға байланысты проблемалардың маңыздылығына үнемі назар аударған жөн. Тіпті қазіргі жағдайда проблемалар білім сапасына байланысты ерекше өзектілікке ие болды. Білім беру жүйесінде түбегейлі өзгерістер болып жатқандықтан, біріншіден, қажеттіліктен туындаған білім беру жүйесін жаңғырту позитивті типтегі коммуникация және әлеуметтік

жауапкершілік қағидаты негізінде өмір сүру тәсілдері мен формаларын икемді өзгертуге қабілетті болуды талап етеді. Өзін-өзі бастауыш педагогикада еркін жүзеге асыратын адамға бағытталған құндылықтардың жаңа жүйесін қалыптастыру да аса маңызды; екіншіден, білім берудің дәстүрлі парадигмасын өзгерту, ондадайын білімді игеру пассивті объектіден білім алушы білім беру процесінің белсенді субъектісіне айналған кезде біршама өзгерістерге толы болады. Яғни, оқытушының рөлі мен функциясының өзгеруі дегеніміз осы. Үшіншіден, он екі жылдық жалпы білім беруді енгізуді және бакалавриатта кредиттік жүйеге көшуді талап ететін бірыңғай әлемдік білім беру кеңістігіне кіру; төртіншіден, бүкіл білім беру жүйесін ақпараттандыру барлығы да заман талабына сай болып отыр [2].

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында «білім беру қызметі білім беру субъектілерінің мақсаты педагогикалық бағытқа негізделген, дәйекті өзара іс-қимыл процесі, оның барысында оқыту міндеттері шешіледі, бұл білім саласындағы жеке тұлғаны дамыту және тәрбиелеу» деп жазылған [1]. Педагогикалық білім берудің мазмұны адамның болмысы мен оның табиғаттағы, қоғамдағы және мәдениеттегі, оның ішінде әсіресе білім беру саласындағы маңызды өзгерістерінің көрінісі. Педагогикалық әдебиеттерде «кәсіби дайындық» дегеніміз-арнайы білім, дағдылар, қасиеттер, еңбек тәжірибесі мен нормаларының жиынтығы, яғни белгілі бір мамандық бойынша табысты жұмыс істеу мүмкіндігін қамтамасыз ететін мінез-құлық [3].

Кәсіптік даярлық-білім алушылардың белгілі бір жұмысты орындау үшін қажетті дағдыларды жеделдетіп игеруін көздейтін кәсіптік оқыту жүйесі. Дәстүрлі түрде кәсіби қызметтің ережелерін, нормаларын, әдістерін игеру деп түсінілетін болашақ мұғалімнің жалпы кәсіби дайындығы студенттің тұтас кәсіби қызмет тәжірибесін жинақтау және байыту процесі ретінде заңды түрде қарастырылады.

Педагогикалық қызметтің міндеттері:

- оқушылардың ғылыми-зерттеу құзіреттілігін қалыптастыру мен дамытуға бағытталған оқу іс-әрекетін ұйымдастырудың педагогикалық моделін әзірлеу;
- оқушылардың зерттеушілік құзыреттілігін дамытуға бағытталған сабақ элементтерін ұйымдастыру бойынша педагогикалық іс-әрекеттер жүйесін әзірлеу және сынау;
- педагогикалық іс-әрекеттің тиімділігін бағалаудың диагностикалық құралдарын әзірлеу және енгізу;
- оқушылардың ғылыми-зерттеу қызметінің нәтижелерін таратуға және ұсынуға ықпал ету.

Материалдар мен әдістер

Педагогикалық білім беруді жаңғыртудың нәтижесі қоғамның талаптарына жауап беретін 12 жылдық білім беру жағдайында мұғалімдерді даярлаудың, қайта даярлаудың және олардың біліктілігін арттырудың жаңғыртылған жүйесі болуға тиіс. Болашақ бастауыш

мұғалімдерін даярлауға қойылатын жаңа талаптардың мәні олардың кейіннен тиімді кәсіби дамуы үшін жағдай жасау болып табылады. Бастауышта жұмыс мазмұны тез өзгереді және білімді үнемі жаңартып отыру үшін зерттеушілікті де дамыту қажет.

№ 1 мысал. Кесте 1.

Инновациялық және зерттеу қабілеті бар мұғалім оқушыларында қажетті қасиеттерді қалыптастыру үшін білім беру кеңістігін ұйымдастыра алады. Сондықтан оқытушының білім беру және өзін-өзі тәрбиелеу процесі студенттердің зерттеу құзыреттілігін сәтті дамытудың шарттарының бірі болып табылады. Ғылыми - зерттеу жұмысы мұғалімнен өз пәніне жоғары кәсіби дағдылар мен ғылыми көзқарасты ғана емес, сонымен қатар арнайы педагогикалық шеберлікті, жасөспірімдер психологиясын жақсы білуді, баламен жеке қарым-қатынас орнатуды талап етеді. Негізінде, мұғалім мен оқушы бір маңызды себеппен біріктірілген тең құқылы серіктестерге, зерттеудің бірлескен авторларына айналады. Мұндай қарым-қатынастар мұғалім өзінің оқушысы мен кіші әріптесінің жеке басын ажырата алған кезде ғана мүмкін болады, егер ол өзінің интеллектуалды және шығармашылық әлеуетін барынша арттыру, қоғам мен мәдениеттің заңдылықтарын реттейтін механизмдерді түсіну үшін осы ізденімпаз адамға не қажет екенін түсінсе. ғалам да, сайып келгенде, ол өзі.

Бастауыш сыныптағы оқушылардың зерттеу құзыреттілігін дамыту барысында оқытушы басқарудың негізгі функцияларын меңгеруі керек: жоспарлау, мотивация, ұйымдастыру және бақылау, бұл осы бағытта жетістікке жетуге жағдай жасайды. Ұсынылған тұжырымдама жоғары педагогикалық білім беруді модернизациялаудың қазіргі тенденцияларына сәйкес келеді, өйткені ол студенттердің өзін-өзі анықтау қозғалысын, өзін-өзі реттеу әдістерін дамытуды, адамның өмірдегі және өзінің кәсіби қызметіндегі дамуын зерттеу дағдыларын қалыптастыруды қамтиды. Мәселен, белсенділік пен қазіргі педагогикалық қызметтің ерекшеліктеріне келсек, мұнда бастауыш сынып мұғалімінің мамандығы ескеріледі. Қазіргі уақытта бастауыш білім берудің жалпы білім беру бағдарламалары баланың жеке басын, оның жеке қабілеттерін, оң мотивациясын қалыптастыруға және оқу іс-әрекетінің дағдыларын дамытуға бағытталған: оқу, жазу, санау, тілдік қарым-қатынас тәжірибесі, шығармашылық өзін-өзі жүзеге асыру, мінез-құлықтың негізгі мәдениеті. Мектептің білім беру бағдарламаларын одан әрі игеру де өте маңызды. Бастауыш білім берудің жалпы білім беру бағдарламасын игеру мерзімі төрт жылды құрайды. Педагогикалық білім беруді жаңғырту қажеттілігі оның даму міндеттерімен, ішкі заңдарымен және жеке тұлғаны, қоғамды және мемлекетті дамытудың перспективалық қажеттіліктерімен анықталады.

Негізгі бағыт

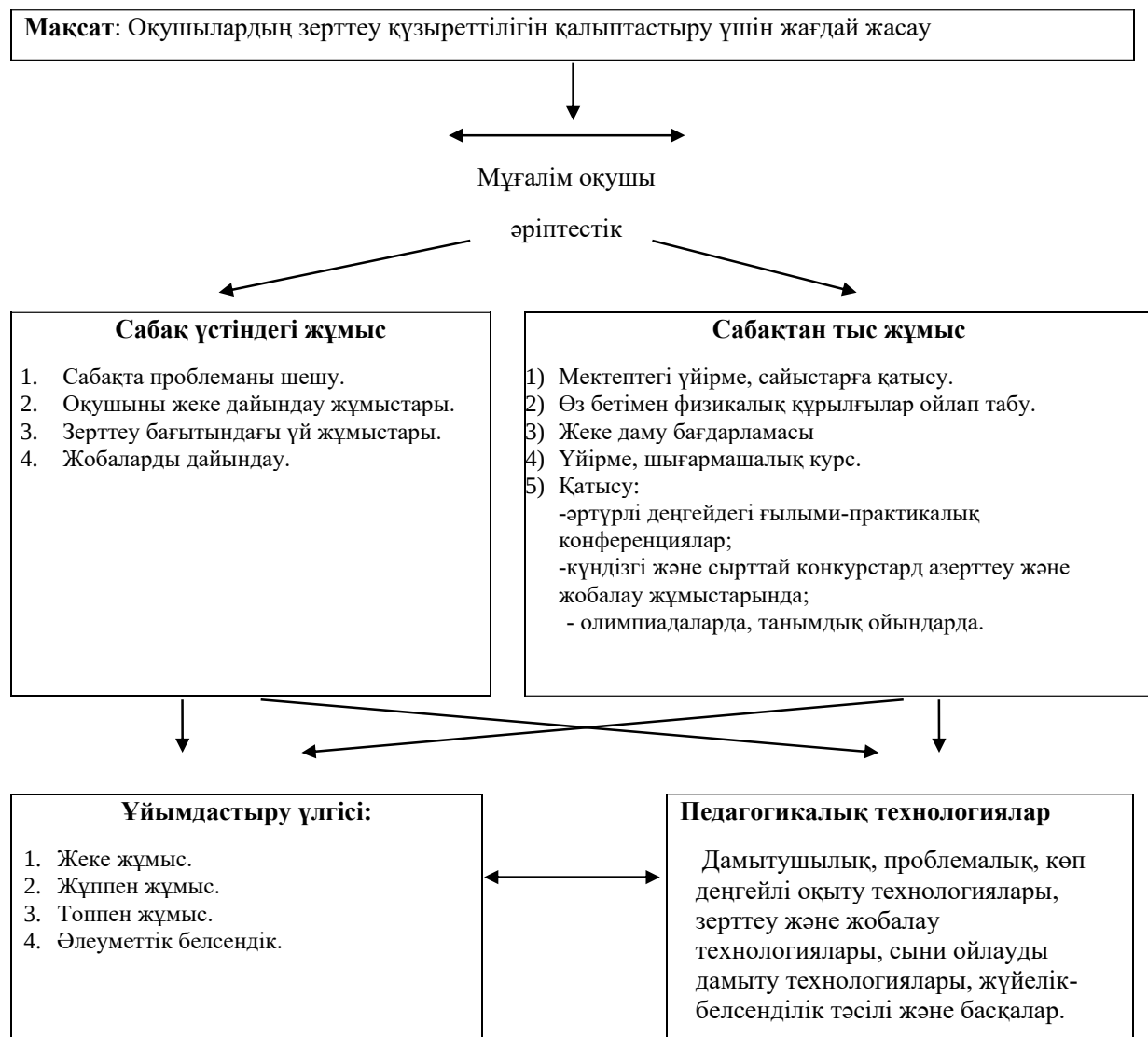
№ 2 мысал: Ғылыми зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру үшін мыналарды қолдануға болады.

Яғни, оқу эксперименті, зерттеу сипатындағы үй тапсырмасы, жеке оқу зерттеулері, шығармашылық эксперименттік тапсырмалар және т.б.

Оқушылардың зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру кезінде мұғалімнің педагогикалық іс-әрекетінің моделі 2-кестеде келтірілген.

Бастауыштағы зерттеу қызметі шығармашылық тұлғаның қалыптасуына ықпал етеді. Оқушылардың белсенділігі мен адалдығын ынталандырады, осылайша қазіргі мектептегі әр оқушының қабілеттерін ашады, қазіргі әлемде өмір сүруге дайын адамды тәрбиелейді – бұл ең бастысы.

2-Кесте.

Болашақ бастауыш сынып мұғалімдерінің кәсіби біліктілігін арттыру үшін бағытындағы студенттермен ғылыми - зерттеу жұмыстары келесі нәтижелерді береді:

- ғылыми зерттеу алгоритмін меңгеру-студенттердің ғылыми дүниетанымын қалыптастыруға ықпал етеді;

- студенттердің көкжиегі мен қызығушылығы айтарлықтай кеңейіп келеді;

- оқушыларды оқу іс-әрекетінің әмбебап тәсілдерімен қаруландырады, өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі талдауға, өзін-өзі ұйымдастыруға, өзін-өзі бақылауға және өзін-өзі бағалауға серпін береді;

- жұмыс пен қарым-қатынаста әлеуметтік тәжірибені қалыптастырады;

- жоғары оқу орындарында және ғылыми мансапта табысты оқу үшін қажетті дағдылар мен білім деңгейін қалыптастырады;

- оқушыға да, оқытушыға да оқу процесін мүлдем басқаша құруға, оқушының да, оқытушының да рөлін өзгертуге, алған білімдерін басқа қырынан қарауға және бағалауға мүмкіндік береді;

- оқытушылардың кәсіби өсуіне ықпал етеді, олардың пәні бойынша да, педагогика ғылымы бойынша да білімдерін кеңейтеді, студенттерді жақсырақ тануға, олардың әлеуетін ашуға, сондай-ақ басқа оқу орындарының әріптестерімен, институт оқытушыларымен және оқушылардың ата-аналарымен кәсіби байланыстарын кеңейтуге мүмкіндік береді.

Оқушылардың зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру мектептегі оқу процесін ынталандыратын жағдайлар жасайды. Оқушылардың танымдық іс-әрекет аясын тереңдетуге және кеңейтуге ықпал етеді. Бүгінгі таңда әрбір студентке интеллектуалды және шығармашылық қабілеттерін іске асыру, үздіксіз өзін-өзі тәрбиелеу қажеттілігін қалыптастыру, әлеуметтік бейімделу және шығармашылық өзін-өзі көрсету қабілеттерін қалыптастыру үшін қажетті қызмет саласын ұсыну қажет, өйткені қазіргі уақытта жағдай өз проблемаларын өз бетінше шеше алады, қиын жағдайдан шығудың жолын таба алады, табады, бастамашылық пен шығармашылық көзқарас танытады.

Мұғалім мамандығы - еліміздегі ең шығармашылық мамандықтардың бірі. Мұғалімнің педагогикалық дайындығы теориялық және практикалық дайындықты да қамтитыны белгілі. Шынында да теориялық білім тәжірибеде қолданылады. Бірақ мұғалімнің практикалық қызметі осы білімді түрлендіруді қажет ететіндігін ескеру қажет: бір жағынан олар біртұтас сипаттағы белгілі бір практикалық мәселенің айналасында синтезделіп, біріктірілуі керек, ал екінші жағынан оларды практикалық жағдайлардың тіліне аудару керек, яғни, барлық іс-әрекет нақты практикалық мәселелерді шешудің құралы болғаны жөн. Екіншіден, педагогикалық міндеттер-бұл өз кезегінде жеке дағдыларды қалыптастыратын оқу міндеттері. Оның жұмысы барысында шешілетін жағдайлар мен міндеттердің алуан түрлілігін сипаттау екіталай, өйткені бастауыш білім беру мұғалімі динамикалық өзгеретін жағдайларда өз шешімдерін өзі қабылдайды және әрбір жаңа жағдайда одан шаблондық емес әрекеттер қажет. Бұл жағдайда мұғалімнің тәуелсіз шешімдерінің негізінде жатқан практикалық ойлау процестерін бөліп көрсету қажет. К.Д. Ушинский былай деп жазды: «Сіз басқарғыңыз келетін психикалық құбылыстардың заңдарын зерттеңіз және осы заңдарға және оларды қолданғыңыз келетін жағдайларға байланысты әрекет етіңіз» [5].

П.П. Блонский мұғалімнің өзі осы жағдайдың жеке жағдайларына және өзінің және тәрбиеленушінің жеке басына қатысты өзінің тәрбие техникасын жасауы керек екенін атап өтті [6].

Қорытынды

Қажеттіліктер мен мүдделер күшейгеннен кейін мұғалім оқушыға туындаған сұрақтарға жауап ретінде қажетті ақпаратты беруі керек.

Егер мұғалім басынан бастап оқушының белгілі бір ақпаратты қабылдауына деген көзқарасын құра алмаса, онда оқушы белсенді танымдық іс-әрекетке ішкі психологиялық қосыла алмайды. Екінші жағынан, мұғалім оқушының осы мазмұнды игеруге дайындығы туралы түсінікке ие болуы керек, осы дайындықты диагностикалай білуі керек, сонымен қатар оның педагогикалық әсерінің тиімділігін бақылай білуі керек, яғни, кері байланыс алыңыз. Жоғарыда сипатталған жағдайда кері байланыс болған жоқ, мұғалім Жадыраның білімі мен дағдыларын анықтай алмады. Қыз қазірдің өзінде жазды, оқыды, яғни мектепке жақсы дайындалды, ал сабақ барысында үйренген нәрсені зерттеу қызықты болмады, кейіннен бұл жағдайлар баланың мінез-құлқына теріс әсер етті. Осылайша, оқушылармен өзара іс-қимыл процесінде мұғалім мынадай функцияларды жүзеге асыруы тиіс:

1) диагностикалық: оқушылардан өз әсерлерінің нәтижелілігі және олардың жаңа оқу материалын игеруге дайындығы туралы кері байланыс алу;

2) ынталандырушы: оқушыларды оқу міндеттерін шешуге ынталандыру, олардың сұраулары мен үміттерін дайындау, олардың іс-әрекеттерін ынталандыру;

3) білім алушылар: оқушыларға мәселелер, оларды шешу жолдары және шешімдердің өздері туралы ақпарат беру;

4) бағалаушылар: оқушыларға олардың іс-әрекеттерінің нәтижелілігін бағалауды беру, олардың жетістіктері мен сәтсіздіктеріне ден қою, олардың іс-әрекеттерін реттеу және түзету. Осы функцияларды жүзеге асыру кезінде жоғарыда айтылған мұғалімнің жеке басының қабілеттері мен қасиеттерінің мәні дәл анықталады. Оқушылардың ішкі әлемін түсіну қабілеті, бастамашылдық пен ойлау икемділігі, өзін — өзі басқару қабілеті және т. б. қорытындылай келе, мен мынаны атап өткім келеді, мұғалім мен бастауыш сынып оқушыларының өзара әрекеттесуінің басты ерекшелігі-рефлексивті сипат. Яғни, оқушылардың сезімдері мен ойларын үнемі бейнелеу және олардың мақсатты қалыптасуы, байытылуы, дамуы аса керек. Бұл ретте оқушылар ізденістер мен табыстарға, талқылауларға белсенді қатысушылардың позициясына айналады, бұл олардың білімі мен дағдыларын қалыптастырады, бұл мұғалімнің педагогикалық шығармашылығы мен шеберлігін толық көрсетуге мүмкіндік береді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // Астана. 2004. 78-б.

2. С.Е. Шишов. Понятие компетенции в контексте проблемы качества образования // «Государство и образование», 2002. 95-б.

3. А.И. Зимняя. Білім берудегі құзыреттілік тәсілдің нәтижелі-мақсатты негізі ретінде негізгі құзыреттіліктер. Авторлық нұсқа [Мәтін] /

И.А. қысқы. - М.: мамандарды даярлау сапасының проблемаларын зерттеу орталығы, 2004.

4. Е.В. Фескова. Қосымша білім беруде және бейіндік оқытуда зерттеу құзыреттілігін қалыптастыру [Мәтін]: диссертация: педагогика ғылымдарының кандидаты: 13.00.01. - Красноярск, 2005.

5. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары / Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 ж. 25.06. № 832 Қаулысымен бекітілген.

6. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы / Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 ж. 07.12. № 1118 Жарлығымен бекітілген.

7. БҰҰ «Білім бәріне ортақ» атты бағдарламасы, 2001. – Б. 5-9.

8. Туракулов, И.И. Проблемы повышения качества и эффективности общепедагогической подготовки учителя начальных классов / И. И. Туракулов. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2015. — № 1 (81). — С. 495-497.

9. Ергешбаева Ш.Н. «Мүдде мен мақсат – жарқын болашақтың кепілі» // Өрлеу – Шымкент, № 1 (7), 02.2014 ж.

10. Нұрахметов Н.Н. Нәтижелі білім беру үшін функционалдық сауаттылықтар жүйесін қалыптастыру мәселесі //Қазақстан Республикасы химия және биология мұғалімдерінің съезінің материалдары. – Өскемен: 2012 (28-29 маусым). – Б. 21-23.

11. Хуторская А.В. Жеке тұлғаға бағытталған білім беру парадигмасының құрамдас бөлігі ретінде негізгі құзыреттер [Мәтін] / А.В. Хуторская // халықтық білім. - 2003. - № 2.

3.27. Дискурсивтік құзыреттіліктің болашақ әлеуметтік педагог қызметіндегі рөлі

Бахыт Айтуовна Аринова

Педагогика ғылымдарының кандидаты, «Педагогика және білім беру менеджменті» кафедрасының аға оқытушысы.

Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ (Алматы қ., Қазақстан)

Алмагуль Оралбековна Калыкова

«Педагогика және білім беру менеджменті» кафедрасының

1 курс докторанты. Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ
(Алматы қ., Қазақстан)

Жоғары кәсіби білім беруде болашақ әлеуметтік мамандардың жалпы әлеуметтік-педагогикалық ғылымдар саласы бойынша сөз мәдениетін, сөйлеу әдебін сақтап, әлеуметтік педагогиканың интеграциясындағы салалық ғылыми терминдерді орынды қолданып, оқушылар, әлеуметтік сала қызметкерлері және ата-аналармен тілдік

қарым-қатынаста дискурсивтік құзіреттілік таныта алуы олардың кәсіби бағытталған міндеттерінің бірі деп танылады. Өйткені, дискурсивті дағдылар адам өмірінің барлық салаларында қолданылады және болашақ мамандардың кәсіби маңызды қасиеттерін қалыптастыруда үлкен рөл атқарады. Дискурсивтік құзіреттілік сонымен қатар маманның кәсіби өзін-өзі тануы мен өзін-өзі дамытуының тұлғалық көрсеткіші болып саналады. Сондықтан дискурсивтік құзіреттілік ХХІ ғасыр маманының кәсіби құзыреттіліктерінің шеңберінде қарым-қатынастың жүйе құраушы факторына айналады деп айтуға болады.

Дискурсивтік құзіреттілік туралы жазылған ғылыми - зерттеу еңбектерінде ғалымдар көбінесе гуманитарлық білімдер саласы бойынша түсінік беріп, мәселелерді түсіну және оларды шешу жолдарын табу әр түрлі дискурстарға қатысушылардың қызығушылық танытатындығын саралайды. Шетелдік ғылыми әдебиеттерде біршама ғылыми тұжырымдар, ой-пікірлер бар болғанымен Қазақстанда бұл мәселенің әлеуметтік педагог маманның қызметіндегі теориялық-практикалық мәні, маңызы мен рөлі ғылыми тұрғыда негізделіп орныға қойған жоқ.

Дискурсивті құзыреттілік әлеуметтік педагог маманға коммуникативтік тілдік құралдарды таңдауға, сондай-ақ әртүрлі әлеуметтік-мәдени топтармен жұмыс істеу кезінде маңызды болып табылатын дұрыс қарым-қатынас стилін табуға мүмкіндік береді. Соңғы онжылдықтарда педагогикаға «дискурс» лингвистикалық тұжырымдамасы белсенді түрде енгізілді.

Ғалымдар дискурс феноменін прагматикалық, мәдени-әлеуметтік, психологиялық-педагогикалық және т.б. ғылыми білімдермен сабақтасатын қарым-қатынастың пәнаралық сипаты түрінде тұжырымдап, әлеуметтік-қоғамдық өмірде қолданылатын нақты мәтін ретінде зерделейді.

«Дискурс» ұғымы «discurs» – сөйлеу, талқылау, лебіз деген мағынаны білдіре отырып, ғылыми еңбектерде әр қырынан қарастырылып, көбінесе тілдік сипаттағы анықтамалармен айқындалады.

Мақала жазу барысында біз дискурстың анықтамасын нақты аша түсетін негіз ретінде Амстердам университетінің профессоры Т.А. Ван Дейктің еңбегіне сүйендік. Т.А. Ван Дайктің айтуынша, «дискурс» ұғымын кең және тар мағынада қарастырған дұрыс. Бірінші жағдайда дискурс-белгілі бір уақыт, кеңістіктік және басқа контексте коммуникативті әрекет процесінде сөйлеуші, тыңдаушы, бақылаушы, бағалаушы арасында болатын коммуникативті оқиға. Сөйлеу немесе жазбаша сөйлеу, вербалды және вербалды емес компоненттері бар осындай коммуникативті әрекеттің мысалдарына әңгіме, мұғалім мен оқушы арасындағы диалог, әдеби мәтінді оқуды жатқызуға болады.

Дискурсты тар мағынада қарастыра отырып, Т.А. Ван Дэйк коммуникативті әрекеттің ауызша компонентін ғана бөліп, оны «мәтін»

немесе «әңгіме» ретінде қарастыруды ұсынады. Осындай тәсілмен «дискурс» ұғымы коммуникативті әрекеттің аяқталған немесе жалғасатын «өнімі», оның жазбаша немесе сөйлеу нәтижесі ретінде анықталады, хабарламаны, басқа адамдардың ойларын қабылдайтын, объектілер немесе субъектілер екенін айтады [1, б. 78].

Ғалымның бұл ойын шетелдік зерттеуші ғалым Ю.Хабермастың «Дискурс – тілдік коммуникацияның бір түрі. Кең шеңберде дискурс – уақыттың мәдени-тілдік контексі. Оған рухани-идеологиялық мұра, көзқарас, дүниетаным кіреді. Тар мағынада, дискурс қандай да болмасын мағынаны құнды іс-әрекеттің нақты тілдік шындығын айтады» деген пікірімен байланыстыру дискурстың теориялық-практикалық сипатын аңғартады [2, б. 37].

Ғылыми әдебиеттерде айтылған ой-пікірлерді саралай келе, біз «дискурс» терминін түсіндірудің екіұштылығын байқаймыз. Кейбір дереккөздерде ол құрылым ретінде, басқаларында процесс ретінде түсіндіріледі. Бұл дихотомияның қайшылығын жеке авторлар дискурсты тіл түрінде әлеуметтік өзара әрекеттесуді жүзеге асыру механизмі ретінде қарастыра отырып шешуді ұсынады. Белгілі ресейлік зерттеуші В.И. Карасик дискурстың екі негізгі түрін ажыратады: жеке және институционалды. Оның пікірінше, институционалдық дискурс мәртебелік-рөлдік қатынастардың берілген шеңберіндегі қарым-қатынас ретінде қарастырылуы керек. Ол: «Қазіргі қоғамға қатысты институционалдық дискурстың келесі түрлерін ажыратуға болады: саяси, дипломатиялық, әкімшілік, құқықтық, әскери, педагогикалық, діни, мистикалық, медициналық, іскерлік, жарнамалық, спорттық, ғылыми, сахналық және бұқаралық ақпарат құралдары» [3, б. 15].

В.И. Карасик "институционалдық дискурстың негізгі қатысушылары институт өкілдері (агенттер) және оларға жүгінетін адамдар (клиенттер)", яғни, дискурстың "көптеген өлшемдері" болуы мүмкін екенін айтады. Осы тұжырымға сүйене отырып, алдымен тұтас педагогикалық үдерістегі мұғалім мен оқушыны педагогикалық дискурстың негізгі қатысушылары ретінде, ал оқытуды тұлға қалыптастырушы құрылым ретінде қарастырып алуды ұйғардық, себебі әлеуметтік педагогика түптеп келгенде жалпы педагогиканың заңдылықтарын ұстанады.

Қазіргі заманауи педагогтің қарым-қатынас саласы бүгінде сыныппен мектеппен шектелмейді: ол оқушылардың ата-аналарымен және заңды өкілдерімен, кәсіби қоғамдастықтағы әріптестерімен өзара іс-әрекет жасап, саяси, қоғамдық, медиа салалардағы білім беру және тәрбие мәселелері бойынша қарым-қатынас құрады, сөйтіп мәдениетаралық кеңістіктегі кәсіби қарым-қатынас шекарасын кеңейтеді. Педагогикалық дискурс мұғалім және оқушымен ғана шектелмейтін, әлеуметтік топтардың қарым-қатынасының әртүрлі жағдайларындағы өзара әрекеттесуіндегі оқу процесінің

факторларының кең спектрлерін қамти алатын үдеріс деп пайымдаймыз.

«Педагогикалық дискурс» ұғымын түсіндіру әр түрлі аспектілерде қарастырылатындықтан оларды талдау мен салыстыру ғылыми негізде дәйектелуі керек. Педагогикалық дискурсты анықтауда құндылық көзқарастары, мақсаттары, білімі, рефлексиясы негізінде коммуникативті-сөйлеу өзара әрекеттесуіндегі білім беру процесінің субъектілері құратын, ойлау, сөйлеу, мәтін арқылы жүзеге асырылатын, педагогикалық қызметтің жеке және кәсіби мағыналарын іздеуге және таңдауға бағытталған дискурс түрі, мұғалімнің дискурсивті-проективті құзыреттілігін қалыптастыру құралы ретінде әрекет етуге негізделген Т.В. Ежованың пікірі басшылыққа алынды. [4, б. 98].

Педагог мамандардың коммуникативті құзыреттілігінің оның тиімді кәсіби қызметінің құрамдас бөлігі ретіндегі рөлі туралы А.А. Бодалев, С.В. Кривцова, Н.В. Кузьмина, А.А. Леонтьев, Н.Н. Савельева және т. б. еңбектерінде айтылған. Коммуникативті құзыреттіліктің қалыптасуы мәселесіне Н.Н.Богомоллова, А.Н.Леонтьев, А.В.Мудриктің еңбектері арналған. Г.М. Андреева, А.М. Ломов, В.А. Кан-Калик, М.С. Каган сияқты ғалымдардың пікірінше, педагогикалық өзара әрекеттесудің оң нәтижелеріне қол жеткізу көбінесе педагогтің жеке басының коммуникативті әлеуетіне, оның коммуникативті дағдыларына байланысты.

Дискурсивті құзыреттілік (немесе дискурсивті сауаттылық) - белгілі бір дискурстың немесе көпшілік алдында сөйлеудің бөлігі ретінде тілді тиімді пайдалану мүмкіндігі. Бұл тілдік құрылымдар тілдік білім беруге, сонымен қатар әлеуметтік-мәдени сипаттамалары мен мақсаттарын ескере отырып, оларды белгілі бір қарым-қатынас тұрғысынан пайдалануға тірек болады.

Дискурстық құзыреттілік бірнеше аспектілерді қамтиды. Біріншіден, ол айтылым жасауға қажетті тілдік құрылымдар туралы білімді құрайды. Екіншіден, бұл білім алушылардың аудиториядағы қарым-қатынас мақсаттарына байланысты тілдік құралдарды таңдап, қолдана алу, контекстке бейімделу қабілетін жетілдіреді.

Дискурстық құзыреттілік сыни ойлауды, яғни дискурс контекстіндегі ақпаратты, мәлімдемелер мен дәлелдерді талдау іскерліктерін шыңдап, тыңдау, сұрақ қою, сөйлеу және өз көзқарасын дәлелдеу сияқты тиімді қарым-қатынас дағдыларына ие болу арқылы диалогқа қатысу мүмкіндігін қамтиды. Дискурсивті құзыреттілік білім беру, оқыту, тәрбиелеу үдерістерінде және әлеуметтік өмірде маңызды рөл атқарады, өйткені ол тілдік қарым-қатынас дағдыларын дамытып қана қоймайды, сонымен қатар әртүрлі әлеуметтік-мәдени жағдайларда табысты өзара әрекеттесуге ықпал етеді.

Әлеуметтік педагогтерді дайындау, олардың кәсіби құзыреттіліктерін дамыту мәселесіне келетін болсақ, бұл орайда біршама еңбектер бар. Әлеуметтік педагогика саласындағы әлеуметтік

педагог кадрларды дайындау мәселелері Г.Ж. Меңлібекованың, М.Т. Баймуканованың, Р.И. Бурганованың, әлеуметтік педагогтің кәсіби идеалы туралы Д. Ертарғынқызының, зерттеушілік құзіреттіліктері бойынша А.К. Жексембинованың зерттеу жұмыстарында қарастырылды. Сонымен бірге әлеуметтік педагогикалық білім мазмұны зерттеу нысаны ретінде Г.К. Құрманбаеваның, әлеуметтік педагог менеджерлерді дайындау С.Асқарқызының, К.Есенованың әлеуметтік педагогтердің толеранттылығын қалыптастыру М.З. Сейдинаның зерттеу жұмыстарында ғылыми тұрғыдан айқындалған.

«Әлеуметтік педагогтің мақсаты, - деп жазды профессор Л.В. Мардахаев, әлеуметтік нормаларды сақтауға, әлеуметтік ауытқушылықтарды болдырмауға, әлеуметтік өзін-өзі жетілдіруге бағытталған түрлі санаттардағы адамдармен тікелей әлеуметтік-педагогикалық жұмысты ұйымдастыру» [5]. Әлеуметтік педагогтің қызметі, болашақ әлеуметтік педагог мамандарға кәсіби жоғары білім беруде әлеуметтік-педагогикалық мәселелер, әлеуметтік педагог жұмысының маңыздылығы туралы еліміздің танымал ғалымдары І.Р. Халитова, А.С.Мағауова, А.Б.Айтбаева, Н.С.Әлқожаева, Ұ.Б.Төлешова, Ұ.Қ.Қыяқбаева және т.б. өз еңбектерінде атап көрсетеді. [6] . Жоғарыдағы пікірлерді негізге ала отырып айтарымыз, әлеуметтік педагогтің дискурсивті құзіреттілігі өте маңызды мәселе. Өйткені, әлеуметтік педагог-өзінің қызмет барысында қоғамның барлық институттарымен қатынасқа түсетін тұлға. Маман ретінде кәсіби құзіреттілігі неғұрылым жоғары болған сайын әлеуметтік педагогтің жұмысы да нәтижелі болмақ.

Дискурсивті құзыреттілік арқылы әлеуметтік педагог өзінің сыртқы әлеммен және қоғаммен қарым-қатынасын үйлестіреді, өйткені ол тек жақсы маман және сарапшы болып қана қоймай, басқа адамдармен сәтті әрі жағымды қарым-қатынас орната білуі керек. Дискурсивті құзыреттілік тілдік дағдыларды меңгерумен бірге кәсіби қарым-қатынасқа тәжірибені, дайындықты және қабілеттілікті талап етеді.

Қорыта айтқанда, әлеуметтік педагог үшін дискурсивті құзыреттілік оның кәсіби қызметінің табысты болуына әсер ететін негізгі факторлардың бірі болып табылады. Бұл дағды тиімді қарым-қатынасты ғана емес, сонымен қатар адамның әртүрлі әлеуметтік топтармен өзара әрекеттесуінде терең өзара түсіністікті қамтамасыз етеді. Кез келген кәсіби маман тілдік қатынаста тек өз саласымен ғана шектеліп қалмай, жалпы көпшілік арасында шебер, шешен, әрі өз ойын тиянақты жеткізе алатын тұлға болуы тиіс. Сол себепті болашақ әлеуметтік педагогтің кәсіби қызметінде, күнделікті өмір тәжірибесінде оның дискурсивті құзіреттіліктерін дамыту мәселесі өзектілік танытады.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Дейк Т.А. Ван. Язык. Познание. Коммуникация: пер. с англ. / сост. В.В. Петрова; под ред. В.И. Герасимова; вступ. ст. Ю.Н. Караулова и В.В. Петрова. М.: Прогресс, 1989. 312 с.
2. Хабермас Ю. Лингвистика текста. – М., 2000. – 235 с.
3. Карасик В.И. О типах дискурса // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: сб. науч. тр. под ред. В.И. Карасика, Г.Г. Слышкина. Волгоград, 2000. С. 5–20.
4. Ежова Т.В. Проектирование педагогического дискурса в высшем профессиональном образовании будущего учителя: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Оренбург, 2009. 46 с.
5. Мардахаев Л.В. Социальная педагогика. Полный курс: Учебник. – М.: Издательство Юрайт. 2011. – 797 с.
6. Қыякбаева Ұ., Иниятова А., Асанханова Ж., Шырынбаева Қ., Сураншиева М. Әлеуметтік педагогтің жасөспірімдермен тұрғылықты мекен-жайы бойынша жүргізілетін жұмысы // Педагогика және психология. – 2020. – 1(42). – 109-115.

3.28. Аралас оқытудың мектептегі маңызы, теорияны іс жүзінде пайдалану

Мырзабек Нысанбекұлы Ермаханов

Техника ғылымдарының кандидаты, «Химия» кафедрасының меңгерушісі, доцент. М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті (г. Шымкент, Қазақстан)
<https://orcid.org/0000-0003-0939-1792>

Карлығаш Маметжановна Бекжанова

Техника ғылымдарының кандидаты, «Химия» кафедрасының оқытушысы. М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті (г. Шымкент, Қазақстан)

Сауле Ажиханқызы Мусаева

Химия ғылымдарының кандидаты, «Химия» кафедрасының доценті. М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті (г. Шымкент, Қазақстан)
<https://orcid.org/0000-0003-3779-0600>

Ботакоз Кайратқызы Арыстанова

Педагогика ғылымдарының магистрі, Молда Мұса атындағы № 5 жалпы орта білім беретін мектебінің Химия пәнінің мұғалімі (г. Шымкент, Қазақстан)

Акмарал Болысбекқызы Утелбаева

Химия ғылымдарының докторы, «Химия» кафедрасының доценті. М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті (г. Шымкент, Қазақстан)
<https://orcid.org/0000-0002-4771-9835>

Резюме

В XXI веке, уже с развитием науки и техники, мир стремительно развивается, меняются условия жизни, способы коммуникации, восприятия информации. Вместе с этим меняется и отношение учеников к образовательному процессу. Современные дети XXI века отличаются от своих сверстников XX века прежде всего тем, что они живут в мире информационной культуры и чаще ставят для себя вопрос: «А где мне пригодится химия в жизни?» Возникает несколько проблем, и первая проблема перед учителем – мотивировать к изучению специфического предмета химии, заинтересовать процессом обучения и показать роль химических знаний в решении не только научных и технических задач, но и практических, бытовых проблем. Вторая проблема: относительно небольшое количество часов, предлагаемых для изучения химии в школе. Третьей проблемой можно назвать отсутствие активной позиции обучающегося: за годы учёбы ученики привыкают к пассивной роли на уроке, где учитель играет ведущую роль, говорит, что и как делать. Активная жизненная позиция детей подавляется. При этом каждый учитель-новатор мечтает, чтобы ученики были увлечены его предметом. Как же добиться этого?

Ключевые слова: Школьная химия, смешанное обучение, дистанционное обучение, метод ротации, преподавательский состав, материал, литература.

Abstract

In this article, blended learning is a model created on the basis of integration and mutual complementation of traditional and electronic learning technologies, which involves replacing a part of traditional educational lessons with various types of educational interaction in an electronic environment. Blended learning means computer graphics, audio and video, interactive elements, etc. b. We must not forget that it is a combination of traditional classroom education forms with elements of e-learning using special information technologies. With the development of science and technology, the world is rapidly developing, changing living conditions, ways of communication, perception of information. Together with that the attitude of students to the educational process is also changing. Modern children of the 21st century differ from their peers of the 20th century primarily in that they live in the world of information culture and often ask themselves the question: "Where can I Will chemistry be useful in life? The first problem for the teacher is to motivate to study a specific subject of chemistry, to interest learning process and show the role of chemical knowledge in solving not only scientific and technical problems, but also practical, everyday problems. Second problem: the relatively small number of hours offered for study chemistry at school. The third problem can be called the lack of an active position student: over the years of study, students get used to a passive role in the lesson, where the teacher plays a leading role, tells what and how to do.

Keywords: School chemistry, blended learning, distance learning, rotation method, teaching staff, material, literature.

Заман талабына сәйкес қазіргі кезде оқытудың түрлері өте көп. Соның ішінде мақалада аралас оқыту формасын пайдаландық. Аралас оқыту – дәстүрлі оқу сабақтарының бір бөлігін электронды ортада білім беру өзара әрекеттесудің әртүрлі түрлерімен ауыстыруды кездейтін дәстүрлі және электронды оқыту технологияларының бірігуі мен өзара толықтырылуы негізінде құрылған модель [1]. Технологиялық интеграцияның негізгі идеясы – оқытудың әртүрлі әдістері мен

формаларын тиімді үйлестіру, бұл олардың күшті жақтарын пайдалануға және әлсіз жақтарын азайтуға мүмкіндік береді. Сонымен, оқушылардың материалдың бір бөлігін қашықтан оқытуда өздеріне ыңғайлы қарқынмен өз бетінше игеруінің арқасында мектепте қызықты, мазмұнды сабақтар өткізуге болады. Педагог оқу үдерісін оқушылардың қашықтықтан оқу технологияларын пайдалана отырып, материалдың белгілі бір бөлігін өз бетімен меңгеретіндей етіп құрастырады. Сабақта мұғалім теориялық тұрғыдан дайындалған аудиториямен жұмыс жасайды, білімді қолдану тәжірибесіне барынша назар аударады, зертханалық химиялық тәжірибелер жасайды. Теориялық материал бойынша өзіндік жұмыс кезінде кездесетін сұрақтарды қою арқылы оқушылардың өздері сабақ барысына жауап беріп отырады. Аралас оқыту арқылы оқушының белсенді іс-әрекетіне жағдай жасалады, өз бетімен білім алу дағдысы ынталандырылады, болашақта үздіксіз білім берудің негізін құрайтын ақпаратты іздеу дағдылары пайда болады. Дәстүрлі жүйемен салыстырғанда мұғалімнің рөлі өзгереді: мұғалім оқушыларға туындайтын мәселелерді талдауға және оларды шешу жолдарын табуға көмектесетін кеңесші ретінде әрекет етеді. Аралас оқытуды қолдана отырып, мұғалім өзіне ыңғайлы оқу үдерісін ұйымдастыру формаларын таңдайды. Ереже бойынша аралас оқыту технологиясын жүзеге асыруда келесі үлгілер қолданылады: Шетелдік тәжірибеде дәстүрлі түрде аралас оқытудың алты моделі бар [2]:

- Face to Face Driver моделі. Теориялық материалдың негізгі бөлігі мектепте мұғаліммен бірге оқытылады. Қосымша ретінде электронды оқыту қолданылады, сабақ барысында электронды ресурстармен жұмыс жүргізіледі.

- «Ротация» моделі жеке электронды оқыту элементтерін де, оқытушымен бетпе-бет оқытуды да қамтиды. Мұғалім қашықтықтан оқытуға да қолдау көрсетеді.

- «Flex» моделі. Оқу материалының басым бөлігі цифрлық платформа арқылы оқытылады, оқытушылар бетпе-бет кеңес алуға қол жетімді.

- «Онлайн зертхана» үлгісі. Оқыту техникалық жабдықталған аудиторияларда цифрлық платформаны қолдану арқылы жүргізіледі. Мұғалім оқу үрдісін сүйемелдейді, оқушылар дәстүрлі оқыту түрінен аз айырмашылықты көреді.

- Self-blend моделі АҚШ-тың жоғары оқу орындарында дәстүрлі түрде қолданылады. Студенттер негізгі білімге дәстүрлі түрде ұйымдастырылған қосымша онлайн курстардан өтеді.

- Онлайн драйвер моделі. Оқу жоспарының негізгі бөлігі қашықтықтан оқытылады. Кеңестер мен емтихандар үшін кезеңді түрде бетпе-бет сұхбаттар өткізіледі.

Әрбір модельдің өзіндік кіші түрлері бар, олардың саны аралас оқытуды жетілдірумен бірге артады. Барлық оқу үлгілері орта мектепте химияны оқыту үшін қолайлы емес екенін ескеру қажет. Сонымен, «Self-

blend», «Online Driver» және «Flex» негізінен қашықтықтан оқытуды білдіреді, сондықтан оларды білім беру ұйымдарында негізгі білім беру бағдарламасын жүзеге асыру үшін пайдалану шектеулі. Біздің ойымызша, химияны оқытудың ең оңтайлы үлгілері күндізгі және қашықтықтан оқытуды үйлестіруді жүзеге асыратын модельдер болып төмендегілер табылады: Flipped Classroom, Station rotation, Autonomous group (Lab Rotation) т.б. **Ауыстырылған сынып** – оқыту стратегиясы, оқыту мазмұны сыныптан тыс, көбінесе онлайн режимінде ұсынылатын аралас оқыту түрі. Тапсырмалар сыныпта орындалады, оның ішінде дәстүрлі үй тапсырмасы ретінде қарастырылады. Ауыстырылған сыныпта оқушылар онлайн дәрістерді көре алады, онлайн пікірталастарға қатыса алады, үйде зерттеу жүргізе алады және нұсқаулықпен аудиторияда оқи алады [3]. Дәстүрлі оқыту үлгісінде мұғалім негізгі тұлға, ақпарат таратушы болса, сабақта жаңа білім алуға бағытталса, тәжірибе мен бекітуге аз ғана уақыт қалады. Оқушылардың белсенділігі материалды меңгерумен және мұғалімнің нұсқауларын бұлжытпай орындаумен шектеледі. Төңкерілген сынып үлгісіне көшуде жаңа материалдың барлық теориялық негіздері оқушыға сабақ алдында қашықтықтан технологиялар арқылы беріледі. Оқушыларды пәннің мазмұнымен қамтамасыз ету формалары әртүрлі, бұл авторлық бейне сабақтар, бейне эксперименттер, фильмдер болуы мүмкін. Дегенмен, уақытты үнемдеу үшін Интернетте орналастырылған ресурстарды пайдалануға болады. Ресурстың жоғары сапалы және оқушыларға қолжетімді болуы маңызды. Сабақта тұлғалық-бағдарлы әдіс жүзеге асырылады, тақырып тереңірек қарастырылады, бекітіледі. Сабақтар химия бойынша зертханалық тәжірибелерді, сандық зертханалармен жұмысты, материалдарды талдауды, талқылауды және оқытудың басқа белсенді түрлерін қамтуы мүмкін. Жұмыс аймақтарын өзгерту «Ротация» моделінің бір түрі болып табылады және қашықтан сабаққа дайындықты және белгілі бір жұмыс бағыттары бойынша топтық жұмысты одан әрі қамтиды. «Жұмыс аймақтарын өзгерту» үлгісін қолдану, егер тақырыпты зерттеу бір сабақ аясында әр түрлі әрекет түрлерін қамтитын болса, орынды болады. Содан кейін әрекеттер бүкіл сынып үшін бір уақытта емес, белгілі бір қарқынмен балалар топтары үшін кезектесіп отырады. Іс-әрекеттің мазмұнын сыныпты оқу топтарының жұмысын толық қамтамасыз ететіндей жабдықтайтын мұғалім анықтайды [4]. Автономды топ, сонымен қатар Ротация моделінің бір түрі болып табылады және сыныпта бірнеше оқушылар тобын құруды қамтиды. Топтарға бөлу әртүрлі принциптер бойынша жүзеге асуы мүмкін. Материалды қабылдау деңгейі әртүрлі сыныптарда бұл үлгі бойынша жұмыс жыл бойы жүргізілуі мүмкін, ал топтар мобильді болса, бір топтан екінші топқа ауысуға болады. Жоғары сыныптардағы топтар оқу қажеттіліктері принципі бойынша да құрылуы мүмкін: одан әрі білім алу үшін химияны қажет ететін оқушылар тобы; білімнің жеткілікті минимумын меңгеру қажет гуманитарлық мамандар тобы;

шешілмеген студенттер тобы. Өзінің негізінде Автономды топ моделі дәстүрлі білім беру жүйесінің саралап оқытуға ұқсас. Әрбір модельдің өзіндік ерекшеліктері, артықшылықтары мен кемшіліктері бар, олар тәжірибеші мұғалімдердің еңбектерінде талқыланды [3-7]. Сонымен бірге, үлгіні таңдау әрқашан мұғалімде қалады, ол әдетте аралас оқытуды пайдалану тәжірибесін, қолда бар ресурстарды, сабақтың тақырыбын ауда, сондай-ақ жеке қалаулары бойынша өткізеді. Химия сабақтарында аралас оқыту үлгілерін қолданудың кейбір ерекшеліктерін атап өткен жөн. Сонымен, практикалық жұмыстарды немесе ғылыми жобаларды орындау кезінде ең қолайлысы «Жұмыс аймақтарын өзгерту» болып табылады, бұл әр оқушының құрылғыға, жабдыққа, сорғышқа және т.б. тапшы болмауы. Химия сабақтарының негізгі бөлігі жаңа материалдың типтік презентациясы және үй тапсырмасын ұйымдастыру керісінше ұсынылған «айналған сынып» үлгісі бойынша ыңғайлы өткізіледі. Оқушылар үйде видеосабақтар түрінде Интернетте орналастырылған теориялық материалдарды оқып, электронды білім беру платформаларында жаттығуларды орындайды, ал сыныпта ең қиын тұстарын мұғаліммен бірге талқылайды, материалды бекіту жаттығуларын орындайды. Мұғалім тапсырманы ресурстарға сілтемелермен электронды түрде алдын ала береді. Бұл модель белсенді оқыту идеяларына негізделген, сабақта барлық оқушылар ортақ іс-әрекетке тартылады. Әдеби дереккөздерді, конференциялар мен форумдардың материалдарын талдағанда, химияны аралас оқытуды мұғалімдердің аз ғана бөлігі ғана қолданатыны байқалады. Мұның бірқатар себептері бар. Мысалы, қашықтан оқытуды қолданудағы техникалық қиындықтар, мұндай жұмыс формасына оқушылардың да, ата-аналар тарапынан да, кейбір мұғалімдер тарапынан да психологиялық тұрғыдан қолайсыздығы, оқытудың жаңа түрлерін енгізуге уақыт пен қаражаттың жетіспеушілігі. Дегенмен, ең көп таралған себеп – мұғалімдердің компьютерлік сауаттылығының төмендігі, электрондық білім беру контентін құру дағдыларының жоқтығы, оқушылармен желілік қарым-қатынасқа дайын болмауы. Бұл мәселенің шешімі мұғалімдерге қашықтықтан оқыту технологияларын қолдану мүмкіндігін беретін, химияны оқытудың дидактикалық мәселелерін шешу үшін оқушылармен жұмыстың осындай формаларының мүмкіндіктерін бағалауға мүмкіндік беретін біліктілікті арттыру курстары болуы мүмкін [8]. Бұл әртүрлі пәндерді оқыту тәжірибесіне аралас оқытуды енгізуді қамтамасыз ететін электрондық білім беру ресурстарын, электрондық ақпараттық-білім беру ортасын дамытуға серпін берді.

Дегенмен, қорыта айтқанда химияда аралас оқытуды тиімді енгізу үшін қашықтықтан оқыту элементтерін пайдалана отырып, дәстүрлі оқытуды құрудың жалпы принциптерін сақтау ұсынылады. Аралас оқыту үлгілері бойынша өткізілетін сабақтардың үлесін мұғалім өзі жұмыс істейтін сыныпқа және ресурс мүмкіндіктеріне байланысты анықтайды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Велединская С.Б., Дорофеева М.Ю. Смешанное обучение: секреты эффективности // Высшее образование сегодня. – 2014. – № 8. – С. 8-13.
2. Friesen N. Report: Defining blended learning // Online–2012. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://learningspaces.org/papers/Defining_Blended_Learning_NF.pdf. (дата обращения: 25.10.2015).
3. Abeysekera L., Dawson P. Motivation, and cognitive load in the flipped classroom: definition, rationale and a call for research // Higher Education Research & Development. – 2015. – V. 34. – № 1. – P. 1-14.
4. Нечитайлова, Е.В. Смешанное обучение как основа формирования единой образовательной среды // Химия в школе. – 2014. – № 9. – С. 22-28.
5. Bergmann J., Sams A. Remixing chemistry class // Learning and Leading with Technology. – 2008. – V. 36. – № 4. – P. 24-27.
6. Нечитайлова, Е.В. Технология смешанного обучения: инклюзивное образование на основе модели «Автономная группа» // Химия в школе. – 2015. - № 2. – С. 10-15.
7. Gonzalez, D. The flipped classroom. // Education. – 2013. – № 7. – P. 16-20.
8. Федорова Г.А. Профессиональная подготовка учителей к реализации дистанционных образовательных технологий в современной школе // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – № 3. – С. 188.

3.29. Одна из форм контроля и проверки знаний - тестирование

Инна Алексеевна Аксёнова

Преподаватель специальных дисциплин отделения
«Технические специальности» ГКП «Актюбинский Высший
политехнический колледж» (г. Актобе, Казахстан)

Даурен Жамбылович Сапаров

Преподаватель специальных дисциплин отделения
«Технические специальности» ГКП «Актюбинский Высший
политехнический колледж» (г. Актобе, Казахстан)

Алмат Сырымұлы Есмұқан

Преподаватель специальных дисциплин отделения
«Технические специальности» ГКП «Актюбинский Высший
политехнический колледж» (г. Актобе, Казахстан)

В настоящее время тестирование стало одной из форм обучения, контроля и проверки знаний студентов. На своих уроках наряду с

другими методами, самостоятельными, практическими и контрольными работами, мы используем метод тестирования.

Он позволяет быстро обнаружить пробелы в знаниях студентов. Если после проверки тестовых заданий выявлено, что на одни и те же вопросы дано большое количество не правильных ответов, то это означает:

1) данный раздел темы не был доступно представлен студентам – преподавателю следует вернуться к ранее изученному материалу и объяснить недостающие знания (можно на дополнительных занятиях);

2) данный раздел темы не был понят студентами из-за сложности - преподавателю следует объяснить учебный материал доступней, на примере схемы, задачи или практической ситуации;

3) вопросы и ответы составлены не совсем удачно, без логики – рассмотреть подборку вопросов и ответов, проверить на определенность.

Существует много разновидностей тестов, которые разделяются на группы по нескольким основаниям: по предмету тестирования (тому качеству, которое оценивается с помощью данного теста); по особенностям используемых в тесте задач; по материалу, предъявляемому испытуемым; по объекту оценивания. По предмету тесты делятся на интеллектуальные, личностные и межличностные.

Интеллектуальные тесты предназначены для оценки уровня развития мышления, интеллекта человека и его отдельных процессов, таких, как восприятие, воображение, память речь.

По особенностям используемых задач выделяются практические, образные и вербальные (словесные) тесты. Вербальные тесты включают в себя задания на оперирование словами. Они предполагают, например, определение понятий, умозаключения, сравнение объёма и содержания различных слов, выполнение различных логических операций с понятиями.

По характеру тестового материала, предъявляемого испытуемым, тесты делятся на бланковые и аппаратурные. Бланковыми называют такие тесты, в которых используется тестовый материал в форме различных бланков: рисунков, схем, таблиц, опросников и тому подобных.

Виды тестов, применяемых при изучении дисциплины, курса:

- Входной тест - выявление уже ранее имеющихся знаний у студентов;

- Обучающий тест – требует знаний и логики для составления схемы, решения задачи, и по результату выбирается правильный ответ;

- Проверочный тест - контроль знаний при изучении темы;

- Промежуточный тест – контроль знаний при изучении раздела;

- Контрольный срез – тестирование по дисциплине.

Студенты с интересом выполняют также нестандартные тесты:

- Фундаментальный тест – проверка базовых знаний студентов, например, в изучении механических зубчатых передачах вращательного движения;

- Логический тест - выявление у студентов технических способностей, развития самостоятельного и логического мышления, проявления интереса к дисциплине, своей профессии, возможности интересного обсуждения ответов после его выполнения с сокурсниками.

Тесты как одна из форм контроля заслуживают внимательного изучения и применения их на практике по целому ряду положительных характеристик:

- быстрота проверки выполненной работы;
- оценка достаточно большого количества учащихся;
- возможность проверки теоретического материала;
- проверка большого объема материала малыми порциями;
- объективность оценки результатов выполненной работы.

Однако в силу своих недостатков (большая вероятность выбора ответов наугад при неподготовленности студента к уроку, или методом исключения, проверка лишь конечных результатов действий, затруднение со стороны учителя, а чаще невозможность проследить логику ученика) тесты не могут служить основной формой контроля за качеством успеваемости студентов. Они не в состоянии охватить все стороны учета успеваемости и использовать их можно только наряду с другими формами контроля.

Создание теста начинается с определения и, по возможности, ограничения области знаний, навыков, которые будут испытываться тестом. При этом нужно учитывать соответствие проверяемых знаний, умений и навыков программным требованиям. Тесты не должны быть однообразными, иначе интерес студентов к работе над тестом ослабевает. Рекомендуется при составлении тестовых заданий учитывать следующие положения:

- Вопросы, включенные в тест, должны быть разного уровня сложности. Это позволит сильным учащимся не переоценивать своих возможностей, сталкиваясь всё время с очень легкой работой, а слабым - не разувериться в своих силах.

- Экономность вопросов: при самой краткой формулировке тест должен «вытягивать» из учащихся возможно больший объем знаний.

- Тестовые вопросы должны повторяться. Их формулировки должны дополняться, нужно продумать, сколько «кругов повторения» стоит закладывать в этот тест, то есть, сколько раз различные вопросы будут возвращать ученика к той же теме. Совокупность правильных ответов покажет, что студент в состоянии собирать воедино фрагменты своих знаний по теме и пользоваться ими для решения различных задач.

- Формулировки вопросов тестовых заданий должны, прежде всего: содержать одну законченную мысль; избегать слов, дающих

возможность учащимся догадаться о правильном ответе, а также двусмысленных утверждений.

- Вопросы и ответы должны быть разнообразными, чередоваться – должны содержать цифры с размерами, с погрешностями измерений, с количеством, единицы измерений, фамилии ученых, символы, формулы, даты и т.д.

- Ответ на поставленный вопрос не должен зависеть от предыдущих ответов. Правильные и неправильные ответы должны быть однозначными по содержанию и общему количеству слов. Место правильного ответа не должно повторяться от вопроса к вопросу. Все ответы по конструкции должны быть преимущественно однородными.

Чтобы цель тестирования была достигнута, необходимо при составлении тестов поставить следующие задачи:

- Создавать каждому студенту ситуацию успеха.
- Вовлекать каждого студента в активную познавательную деятельность.
- Задания должны быть посильными для ребят.
- Предоставить студенту возможность работать на своем уровне сложности.
- Должна быть связь с производственной ситуацией.
- Получение объективной информации по усвоению студентами знаний, умений, навыков, а также выявлению возникших затруднений.
- Каждый студент должен быть аттестован.

Ученые справедливо подчеркивают, что объем тестовой основы должен быть таким, чтобы обучаемые смогли удержать в памяти, вопросы должны содержать изученный лексико-грамматический материал; каждое тестовое задание должно быть решено.

3.30. Оқушылардың білім деңгейін арттырудағы бағалаудың маңызы

Гульжайна Турлыбековна Кенжетаева

Мектеп директорының оқу ісі жөніндегі орынбасары.

С. Нұрмағамбетов атындағы № 10 орта мектебі
(г. Тараз, Қазақстан)

Оқу үрдісінің құрамдастарының бірі болып, бағалау жүйесі және оқушыны бағалау болып табылады. Бағалау жүйесінің білім жүйесін дамытудағы маңызы зор, өйткені мектептегі білім кеңістігін интеграциялаудың негізгі факторларының бірі болып табылады, сондай-ақ оқытудағы проблемаларды диагностикалау мен кері байланысты жүзеге асырудың негізгі құралы да осы бағалау болып табылады. Солай десек те бағалау жүйесі түсінігі, тек баға қою ғана емес, сонымен бірге оқушы мен мұғалімнің, оқушы мен ата-аналардың

арасындағы бағалау диагностикалық механизмінің іске асуы. Немесе, бағалау және өзін-өзі бағалау жүйесі - бұл білім үрдісінің өзін-өзі реттеуінің табиғи механизмі ретінде аса маңызды.

Қазіргі таңда іс-жүзінде іске асырылмай, тек қоғамда талас-тартыс тудырып жүрген педагогикалық тақырыптар бар. Солардың бірі әрине мектептегі оқушылар білімін бағалау. Жалпы оқушы біліміне баға қою керек пе? Бұл бағалардың арғы жағында қандай критерилер тұр? Оқушыға нақты қандай баға қойылуы керек немесе қалай бағалануы қажет? Осы және өзге де сұрақтар тәуелсіздік алған жылдарымыздан бері әлі де өз көкейтестілігін жойған жоқ. Кеңес дәуіріндегі педагог ғалымдардың бірі В.А. Сухомлинский баға немесе (белгі) қою туралы кезінде былай деген екен: «Я далек от намерения вообще изгнать отметку из школьной жизни. Нет, без отметки не обойтись» [1].

Әрине қандай мұғалім немесе ата-ана өз баласының, оқушысының тек жақсы және үздік бағалар алғанын армандамайды дерсіз? Өкінішке қарай мұндай арман әрдайым орындала бермесі анық. Себебі әрбір оқушының өзінің жеке зияткерлік қабілетінің, оқуға деген ынтасының және оқыту бағдарламаларының әртүрлі болатындығы, әсіресе негізгі мектепте сыныптан сыныпқа өткенде барлық пәндер бойынша құзыреттілік талаптардың деңгейі көтеріліп, қиындайтындығы баршамызға белгілі. Осындайда ең қиын жағдайда әрине мұғалім қалады.

Бүгінгі таңда Қазақстандағы білім беруді модернизациялау аясында бұрынғы бес балдық баға (шындығында 3 балл) қою жүйесін жетілдіру қажеттілігі туындады. «Оқушының біліміне баға қою қандайда бір формада оқу үдерісінің бөлігі болып табылады» – деген екен В.М. Полонский. Баға қою бір жағынан тікелей уәжді жанама уәжге алмастырса, екінші жағынан оқу үдерісінде алаңдаушылық, қорқыныш, мұғалімге жағымсыз көзқарас туындатады. Оқушыны оқуға мәжбүрлеуге болады, бірақ танымдық белсенділікке, танымдық үдеріске қызығушылығын оятуға мәжбүрлей алмайсыз. Бұл тұрғыда белгілі педагог Ш.А. Амонашвили «...осылайша оқу іс-әрекеті баға көмегімен басқарылған жағдайда оқушы шаттық сезімнен айырылады» деген екен [2].

«Оқушылар жұмысын бақылау және бағалау жүйесінің басты кемшіліктері мен қарама-қайшалықтары жүйенің бізге ескіден қалғандығы және алмастыруды қажет ететіндігі» – деген екен Л.М. Фридман [3].

Бүгінде бағалау туралы психологиялық-педагогикалық ғылым мен мектеп тәжірибесіндегі пікірлер осылайша әр алуан болып отыр.

Ал енді бақылау мен бағалау қызметіне келер болсақ, педагогикада оқушылардың білімін тексеру мен бағалау деп оқушының іс-әрекетінің оқу кезеңдеріндегі қандай да бір нәтижесін оқу бағдарламасының талаптарымен салыстыру және сәйкестендіру түсіндіріледі. Мектеп тәжірибесінде белгі қою мен бағалау

қолданылады. Тарихи талдау көрсеткендей қазақстандық білім беру жүйесінде белгі қою - бағалау, керісінше бағалау - белгі қою түсінігі қалыптасқан.

Бағалау - бұл оқыту туралы шешім қабылдауға және оқыту үдерісін жақсарту туралы ақпарат беретін мәліметтер жинау, талдау үдерісі

Бағалау мәліметтері:

- оқу бағдарламаларын әзірлеуде;
- мұғалімдерді оқытуда және олардың біліктіліктерін арттыруда;
- мектеп бағдарламаларын жетілдіруде (толықтыруда және түзетуде);
- оқыту әдісіне өзгеріс енгізуде маңызды.

«Бағалау» әртүрлі білім беру мекемелерінің типі мен ерекшелігіне және бағытына қарай вариативті болуы мүмкін.

Бағалаудың басты міндеті – жекелеген білімнің тереңдігі мен көлемін анықтау.

Бағалау баға (белгі) қоюдың алдында жүргізілуі керек.

Бағалау қызметі: кері байланыс орнату және бекіту (мадақтау).

Баға бұл – оқушылардың оқу деңгейін бекітетін, балл түрінде көрсетілетін білімнің сандық бейнеленуі.

Баға (белгі) бағалаудан кейін шығарылады.

Педагогикада белгі (баға) бұл – оқушылардың оқу жетістіктерін цифрмен, әріппен немесе басқаша жолмен бейнелейтін шартты-формальды (таңбаланған) көрсеткіш, бағалау үдерісінің нәтижесі [4].

Белгі (баға) бұл – білім мазмұнына, оқушылардың игеру дейгейіне қойылатын, оқушылардың өміріндегі әлеуметтік қатынастар мен оқу іс-әрекетін реттеп отыратын, әлеуметтік талаптарды бейнелейтін, өзіндік бағдар.

Еліміздің білім беру жүйесіндегі бағалау тарихына үңілер болсақ Қазақстан мен ТМД елдерінің мектептерінде цифрлық белгілер (білім жоғары болса цифр да үлкен) қою қабылданған. Қазақстан мен Ресейде КСРО-дан «мұра» болып қалған бес балдық бағалау жүйесі, Украинада – он екі балдық, Молдавия, Белоруссия, Латвия елдері 10-балдық шәкілді енгізген. Әдетте бес балдық бағалаудағы бірінші цифр (1) қолданылған емес және анағұрлым кең таралған ең төмен білімді бағалау деңгейі – «2». Сонымен қатар бесбалдық жүйенің ауқымын кеңейткен бейресми бағалар (дәптерлерде, күнделіктерде) «+» және «–» бар. (Мысалы 5+ ең жоғарғы нәтиже көрсеткіші болғанымен мектеп журналына тек «5» деген баға қойылды).

Білімді бағалауда келесі нұсқаулар назарға алынды: «өте жақсы» берілген тапсырма бойынша нақты және бекіген біліміне қойылады. Жазбаша жұмыста қате болмауы шарт. Ауызша жауапта оқушы жауабы логикалық негізі бар және грамматикалық тұрғыда дұрыс болуы керек. «Жақсы» – пән бойынша болмашы қателігі (бір-екі қате) бар бекіген білімге қойылады. «Қанағаттанарлық» – пән бойынша білімі таяз, біліміндегі олқылықтар алдағы оқуына кедергі болмайтын болса

қойылады. «Қанағаттанарлықсыз» – пән бойынша білімі болмаса, ауызша және жазбаша жұмыстарында қателер көп болса қойылады. Білімді бағалау мәселесі өте көкейтесті. Көптеген оқытушылар бес балдық бағалауда «+» немесе «-» таңбаларын қосып, 10-балдық жүйеге шығарып алыпта жүрді.

Мұндай жүйе оқушыларды байқауға қатысуға іріктеу жұмысын жеңілдеткен болар еді, осы бағалауды қолдану олардың оқуға деген ынтасын арттыруға, өздерін жеке тұлға ретінде көрсетуге мүмкіндік берер еді. Революцияға дейінгі орта білім беру мен шет елдік білім беру мекемелерінің бағалау шәкілдеріне де назар аударарлық. Мысалы байбағлан қыздарға арналған Мари институтында дифференциалданған «білімі жақсы», «өте жақсы», «керемет жақсы» деген төрттік баға болған. Доминикан республикасындағы испан тілінің курстарында 100-балдық жүйе қолданылады. 2008 жылдан бері Ресейде талапкерлер 100 балдық жүйе арқылы бағаланатын бірыңғай мемлекеттік емтихан тапсыруға міндетті. АҚШ-та баға қоюдың әріптік (жоғарғы А-дан бастап төменгі F-ке дейін) және рейтингтік жүйесі енгізілген. Германияда Қазақстанмен салыстырған керісінше бағаланатын (үздік баға – 1) алтыбалдық жүйе қолданған [4, 26].

Бағалау оқу үдерісінің ажырамас бөлігі екендігі анық. Сол себептен де бағалау міндетті түрде оқу бағдарламасы, мақсаты, оқу мазмұны және әдістемелерімен тығыз байланыста болуы керек.

Оқыту және оқу үдерісінде білім алушылардың білімін жақсарту мақсатында қолданылатын бағалау түрлері де, құралдары да сан алуан. Дегенмен, оқу мақсаттарына жету үшін осы бағалауды табысты қолдану - мұғалімнің бағалауды сауатты жүргізу біліктілігі мен шеберлігіне байланысты. Сауатты бағалау – ХХІ ғасырға лайықты бағалау моделі. Бұның негізінде қалыптастырушы мен жиынтық бағалауларды қалай тиімді жүргізуге болатындығы анықталады.

Оқушының функционалдық сауаттылығы мұғалімнің сауатты бағалау деңгейіне тікелей байланысты. Бағалау сауаттылығының біртұтастығы негізінен үш сатыға жіктеледі:

1) бағалау сауаттылығының маңызды бір критерийі – мұғалімнің бағалау туралы теориялық білімі және тұжырымды білуі, түсінуі;

2) ақпарат жинақтау – оқушылардың жетістіктері немесе «біліміндегі бос аралық» туралы дұрыс ақпаратты жинақтауы;

3) тиімді бағалау – мұғалімнің бағалаудың бірінші және екінші сатысын жақсы меңгеруі, яғни бағалау тұжырымын терең түсіне отырып, жинақталған ақпаратты оқушының білімін жақсарту үшін дұрыс қолдана алуы.

Критериалды бағалау нақты критерилерді қажет ететінін көрсетеді. Оқушылар: не тексерілуі тиіс екенін түсіну, оқушыларға өзінің жұмыстарын қайта қарауға мүмкіндік беру, оқушыларға өздерінің жеке мақсаттарын анықтауға және өз жұмыстарын жақсартуда не істеу керектігін анықтауға көмектесу үшін керек. Ағымдағы бағалау арнайы

критерилерді қолдану арқылы жүзеге асырылады. Өзара бағалауда мұғалім баға қоймайды деп түсінбеу керек. Мұндағы мақсат мұғалімді алмастыру емес, оқушыларға жақсы нәтижеге қалай қол жеткізу керектігін түсінуге көмектесу [5]. Ұстанымдар негіздері:

- Оқушының жеке басы емес, жұмысы бағаланады.
- Критерийлер оқушыға алдын-ала белгілі болуы шарт.
- Оқушы өз білімінің деңгейін анықтай білуі қажет.
- Нақты білімділік мақсатты бағалау.

Критериалды бағалаудың функциялары: белсенділік, ынталандыру, дамытушылық, нақтылық, әділдік, жүйелілік. Әр баға белгілі бір материалды оқушының меңгеруінің өлшемі болып табылады. Баға жазалау емес тек ақпарат құралы болып табылады. Әр пәнді бағалаудағы критерийлер бірдей емес, дегенмен олар бір ұстанымға негізделген: пән бойынша негізгі оқу біліктері мен дағдылары айқындалып, содан кейін ұқсас критерийлер топтастырылып аралығында алынады, ал критерийлер жиынтығы оқу үрдісін мейлінше оңтайландыру үшін әр деңгейдегі жеткен жетістіктер анықтама-дескриптерлермен қамтамасыз етілетіндей жүзеге асырылатын міндеттер жиынтығы болып табылады. Олар бір жағынан жетістікті сөзбен сипаттау, екінші жағынан бұл үдерістегі эмоционалдық факторды жеңілдетеді.

Мұғалім баға қоя отырып, нәтижесінде әрбір балл интеграцияланған көрсеткіш болып табылатын біршама көзқарастарды негізге алады. Іс жүзінде біз кері үдерісті байқаймыз: мұғалімдер бірінші кезекте белгі (баға) қояды содан соң барып түсіндірме береді. Сонымен қатар түсіндірмелер қысқа, жинақы сипатқа ие. Бағаға түсіндірме беру дәлірек айтсақ – мұғалімнің бағалауға тұжырым жасауы біріншіден оқушы жұмысының типтік қателер жіберуіне назар аудару, екіншіден оқуға деген ынтасын арттыру, үшіншіден оқушыға оған қойылған бағамен келісімін қамтамасыз ету.

Баға тиімділігі егер оқушы онымен іштей келісер болса арта түспек. Оқушы өз білімін мұғаліммен (сұрақ бергенде, жазбаша, бақылау жұмыстарын орындағанда) қатар бағалайды. Зерттеулер көрсеткендей оқушылар өз білімдерін мұғаліммен қатар бағалайды және оқушының өзіндік бағалауы мен мұғалімнің бағалауы көп жағдайда сәйкес келе бермейді. Бір ерекшелігі оқушының үлгерімі төмен болған сайын оның мұғалім бағасымен келісуі сирек болады. Үлгерімі төмен және орташа оқушылардың өздік бағалаулары мұғалім бағалауымен сәйкес келмеуі олардың өзін-өзі бағалауларының жөнсіз, өздерінің танымдық мүмкіндіктерін жоғары бағалайтындықтарын көрсетеді. Мұғалім қойған бағамен келіспеушілік оқушының әділ бағаны даулауына алып келетін ашық немесе жасырын қайшылықтарға әкеп соғады [5, б. 57].

Мұғалімнің бағасымен оқушының келіспеушілігі жағдайында педагогтың ұстанымы төмендегіше болып келеді:

- тәжірибеде мұндай жағдай туындамайды;
- оқушылардың баға туралы ой-пікірлеріне назар аударылмайды;
- оқушыға пікірінің дұрыс еместігіне көзін жеткіздіргісі келеді;
- алдымен өзінің көзқарасын, сонан соң оқушы ұстанымын нақтылап алады, өзінің пікірінде қалуға мүмкіндік береді немесе оқушыға пікірінің қате екендігін түсіндіріп бағады.

Бүгінде Қазақстан Республикасының білім беру мекемелерінде оқушылардың білімін критериялды бағалау жүйесі енгізілгелі бірнеше жылдың жүзі өтті, әйтседе кейбір мұғалімдердің әлі де дәстүрлі бағалаудан арыла аламауы байқалады. Біздің пайымдауымызша, мұның себептері:

- педагогтердің бағалау құзыреттілігінің жеткіліксіздігінде;
- формативті бағалаудың маңызды құрамдас бөлігі ретінде тиімді кері байланысты жүзеге асыра алмауында;
- тапсырмаларға нақты критерийлер мен дескрипторлар құрастыра алмауында т.б.

Қорыта келгенде, оқытуды оңтайландыру және жеке тұлғаны қалыптастыру үшін бағалаудың орны ерекше екені даусыз. Бағалау үдерісі сындарлы оқытудағы ең маңызды факторлардың бірі болғандықтан оған жауапкершілікпен қараған абзал. Зерттеушілердің пайымдауындағы бағалау қарапайым көрінгенмен, күрделі үдеріс екендігі төмендегі бес фактордан көруге болады:

1. Тиімді кері байланыс орнату.
2. Оқушының оқуға деген белсенділігі.
3. Бағалау қорытындысына қарай оқытуды дамыту.
4. Білім алушының өзін-өзі бағалауы мен қызығушылығының ықпалы.
5. Оқушылардың өзін-өзі бағалай алуы мен оқуын жақсартуын түсінуі [6].

Сонымен қатар оқушылардың өзін-өзі бағалауын дамытуға ықпал ететін сұрақтардың дұрыс қойылуы, бірлесе критерийлерді талдау, сыныптасын және өзін-өзі бағалау мен кері байланысты қамтамасыз ету.

Өз заманында Ф. Ницше «Өмір сүру – яғни бағалау» деген екен. Өмір сүру, әрекет ету, айналадағы әлеммен белсенді, субъектілі араласу – яғни айналадағы құбылысты, істеген ісінді үнемі бағалау деген сөз. Кез келген әрекет жоқ дегенде автордың, көп жағдайда айналадағылардың бағалау жасауына түрткі болады. Оқушы үшін өзінің белсенді әрекеті арқылы жүретін оқу, оқыту, бағаланбауы мүмкін емес. Сондай-ақ баланың әрекеті толықтай, жан-жақты, әртекті бағалануы керек. Жоғарыда айтылғандарды қорыта келе баланың дамуын алға жетелейтін, балаға өзінің күшіне сенуге ықпал ететін, керісінше сенімділігін жойып жіберетін ұлы күш мұғалімнің қолында екенін атап айтқым келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Сухомлинский В.А. О воспитании. М., 1975. — С. 85–86.
2. Матвиевская, Е.Г. Управление качеством образования: оценка и перспективы развития [Текст]/ Е.Г. Матвиевская // Актуальные проблемы качества педагогического образования: материалы всерос. науч.-практ. конф. Ч. 1. – Новосибирск: Изд-во НГПУ, 2005. – С. 14–18. (0,5 п.л.)
3. Фридман Л.М. Практический справочник учителя [Текст] / Л.М. Фридман, Ю.Ю. Кулагина. М.: Просвещение, 1991. –172 с.
4. Зыкина С.Ж., Кожобаев К.Г. История и современное состояние оценивания как важного компонента в образовании. Вестник Казахского национального женского педагогического университета. 2019;(3):210-215.
5. Қазақстан Республикасының жалпы білім беретін мектептері педагогтерінің біліктілігін арттыру курстарының Бағдарламасы, үшінші басылым, «НЗМ» ДББҰ, 2012.
6. Тренерлерге арналған нұсқаулық, үшінші басылым, «НЗМ» ДББҰ, 2012.

3.31. ЖОО-да студенттердің генетикалық білім алуының мәселелері

Айман Калидуллаевна Нургалиева

PhD, қауымдастырылған профессор м.а. «Биология және балық шаруашылығы» кафедрасы, Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті (Қазақстан, Атырау қ.)
<https://orcid.org/0000-0003-0995-9640>

Ақерке Бақытжанқызы

Білім берудегі Биология ББ магистранты Х. Досмұхамедов атындағы Атырау университеті (Қазақстан, Атырау қ.)

Жоғары биологиялық және педагогикалық білім беруді ұйымдастырудағы көптеген тәсілдер биологтар мен биология мұғалімдерін болашақ кәсіби қызметіне дайындаудың нақты, дидактикалық тұрғыдан негізделген және дәлелденген жолдарын іздеуді қажет етті.

Генетикасыз және оның негіздерін зерттемегенде, биология ғылымы негізгі биологиялық заңдылықтарды түсіндірудің және оларды тәжірибеде қолданудың іргелі негіздерінен айырылғандай. Генетика-қазіргі биологияның барлық салаларына енетін интеграциялық пән [1, 3 б.].

Генетикалық тұжырымдамалар биологияның даму тарихында жинақталған [2, 240 б.], бірақ генетиканың ғылым ретінде пайда болуы 1865 жылы белгілердің тұқым қуалауының негізгі заңдылықтарын ашқан

Г. Мендельдің есімімен байланысты. 1900 жылы Л.Э. Корренс, Э. Чермак және Х. де Фриз будандастыруды зерттеу нәтижелерін жариялады, Г. Мендельдің деректерін растады, содан кейін генетиканың қарқынды дамуы басталды, ол бүкіл әлемдегі университеттерде зерттелді [3, 1-7 б.].

Бір жарым ғасыр ішінде генетикалық зерттеулер негізінде зерттеу жүргізуге және молекулалық деңгейде жұмыс істеуге мүмкіндік беретін жаңа білім салалары пайда болды – молекулалық биология және гендік инженерия. Генетиканың заманауи жетістіктері мен әдістері организмдердің тіршілігі саласында зерттеулер жүргізуге мүмкіндік берді: мысалы, индукцияланған мутациялардың көмегімен белгілі физиологиялық процестердің көпшілігін бақылауға, процестерді тоқтатуға болады белоктардың биосинтезі, морфогенезді өзгерту, әртүрлі тұқым қуалайтын, онкологиялық, жүрек-қан тамырлары, вирустық және бактериялық аурулар және т. б. [4, 4 б.].

Ресейдегі генетиканың дамуы ғылымның күрделі тарихын көрсетеді. Тәуелсіз пән ретінде ол біздің елімізде тек кеңестік кезеңде дами бастады [5, 424 б.].

Ресей генетикасындағы ең ірі қайраткерлер Н.И. Вавилов, С.Г. Навашин, Н.К. Кольцов, А.С. Серебровский, Ю.А. Филипченко, Г.Д. Карпеченко, Г.А. Левитский, Г.А. Надсон, Г.С. Филиппов, Н.П. Дубинин, Б.Л. Астауров, И.А. Раппопорт, А.А. Прокофьева-Бельговская, Н.В. Тимофеев-Ресовский, Ф.Г. Добржанский, Б. Эфрусси, М.Е. Лобашев, В.В. Сахаров [6, 148 б.].

1960 жылдардан бастап XX ғ. генетика Ресей университеттерінде, атап айтқанда М.В. Ломоносов атындағы Мәскеу мемлекеттік университетінде [7, 509 б.], Санкт-Петербург университетінде [8, 26-31 б.], Қазан университетінде [9, 179-205 б.], Новосибирск мемлекеттік университетінде [10, 375-380 б.] және басқа да университеттерде қайта зерттеле бастады.

Қазіргі әлемде генетика адам өмірінің барлық аспектілерінде, соның ішінде әртүрлі ғылыми және практикалық бағыттарда өте маңызды. Генетика мен генетикалық технологиялардың жетістіктері медицинада, ветеринарияда, криминалистикада, микробиологияда, вирусологияда, ауыл шаруашылығы мен орман шаруашылығы салаларында және т.б. қолданылады.

Қазір орта мектепте оқитын балалар жаңа генетикалық дәуірде – жаңа қызметтермен, кәсіптермен және жұмыс орындарына ие болады. 2030 жылға қарай пайда болады деп болжанған болашақ мамандықтар генетикалық технологиялармен байланысты олар: генетикалық кеңесші, IT-генетик, молекулалық диетолог және жеке медицина маманы сияқты мамандықтарды қамтиды. Отандық генетикалық технологиялардың дамуы Ресейдің ғылыми-технологиялық дамуының басым бағыттарының бірі болып табылады.

Алға қойылған міндеттерді шешудегі тармақтардың бірі жаңа білім беру бағдарламаларын әзірлеуді, қолданыстағыларын бейімдеу мен жетілдіруді, сондай-ақ дарынды жастарды генетиканы зерттеуге тартуды, жоғары білікті мамандарды даярлау және қайта даярлау болып табылады. Белгіленген міндеттер аясында генетикалық-биологиялық білім беру қазіргі кезеңде білім берудің инновациялық моделін қалыптастырудың стратегиялық векторларының бірі ретінде танылуда [11, 294 б.], сондықтан генетик мамандарын даярлауға жаңа талаптар қойылуда.

Генетикалық пәндер мазмұны жағынан кеңейе түсті және білім беруді зерттеуге негізделген және белсенді оқыту және кері жобалау принциптеріне негізделген оқытудың жаңа әдістерін қолдану арқылы оқытылады [12, 204 б.].

Оқытудың интерактивті әдістері кеңінен қолданылады [13, 738-758 б.]; практикалық оқыту сәтті қолданылады және биологиялық объектілердің спектрі кеңейеді [14, 916-925 б.], жаңа тәсілдер үнемі зерттеліп, генетиканы оқыту әдістемесі жетілдіріліп отырады және әдістемелік материалдардың сапасы жақсарады [15, 664 б.; 20, 3 б.]; математикалық модельдеуді, оның ішінде генетикалық зерттеу үшін биномдық таралу сипаттамаларын қолдану бойынша зерттеулер жүргізілуде.

Американдық генетика қоғамы (GSA) "Mendelweb" және "Geneed" генетиканы оқытуға арналған интернет-ресурстарды әзірледі. Генетика курстарының белгіленген мазмұнын қайта қарау, оқытудың жаңа әдістерін әзірлеу, мұғалімдердің білім қорын жақсарту үшін оқу-әдістемелік кешендерді дайындау үшін тұрақты қысқа мерзімді оқу курстарын ұйымдастыру ұсынылады [16, 79 б.]. Мұғалімдерге молекулярлық-генетикалық әдістерді қолдануда практикалық дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік беріледі [17, 36–37 б.].

Қазақстан Республикасының Президенті Қ.-Ж. Тоқаевтың халқына Жолдауында «Білім беру – Қазақстанның бәсекеге нақтылы қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін аса маңызды құралдардың бірі. Бізге экономикалық және қоғамдық жаңару қажеттіліктеріне сай келетін осы заманғы білім беру жүйесі қажет» деп айрықша атап көрсетілгені мәлім. Бұл әрине еліміздің алдында тұрған үлкен экономикалық, әлеуметтік және саяси мәселелерді нақтылы шешу жолындағы стратегиялық міндеттер болып табылады. [18, 8 б.] Демек, бұл істерді атқарудағы жалпы орта білім беру мекемелері мен ЖОО–ның жүзеге асырар істері де ауқымды болмақ. Мақсат, міндет айқын, қоғамның алға жылжуы, болып жатқан өзгерістер білім сапасы мен мұғалім шеберлігін жетілдіруді талап етеді. Бүгінгі таңда Генетика курсы өте кең ауқымды пәнаралық байланыс негізінде (информатика, тарих, медицина, география, химия, математика, селекция т.б.) құралып оқытылады. Осы орайда ЖОО-ны оқытушылары үшін үлкен міндеттер жүктелері анық. Кез-келген дәріс барысында оқытудың жаңа

технологиясын ретті, ретсіз пайдалануға жол бермей, бұл тұрғыда тақырыптың теориялық жүгіне, студенттердің жеке қабілетіне, олардың білім деңгейіне қарай қолданудағы ЖОО-ны оқытушысының кәсіби шеберлігі, іздемпаздығы талап етіледі. Сондықтанда болашақ биология пәні мұғалімдерін даярлауда генетикалық білім беруде студенттердің дайындығы курсты меңгеру деңгейі қаншалықты сұранысқа ие екендігіне көз жеткізуде бірнеше зерттеу жұмыстары жүргізілді.

2023 жылдың қараша айында біз Google Forms сервисін пайдалана отырып, студенттерге сауалнама жүргіздік, оның мақсаты ЖОО студенттерінің 6B01507-Химия Биология пәні мұғалімі ББ және 6B01505-Биология пәні мұғалімі ББ әртүрлі мамандықтарының студенттерінің «Генетика» пәні бойынша білім беру процесін субъективті бағалау және өзін-өзі бағалау болды.

Зерттеудің негізгі міндеттері: білім беруді трансформациялау жағдайында «генетиканы» оқытуды әдістемелік қолдаудың мониторингі; студенттерді заманауи генетикалық технологияларды зерттеуге ынталандыру үшін педагогикалық тәсілдерді зерттеу.

Жұмыс төрт кезеңнен тұрды:

- 1) дайындық (сауалнамалар әзірлеу);
- 2) бастапқы ақпаратты жинау (сауалнаманы онлайн-нысанға көшіру, респонденттер топтарын таңдау, сауалнаманы тікелей жүргізу);
- 3) жиналған ақпаратты өңдеу;
- 4) нәтижелерді талдау.

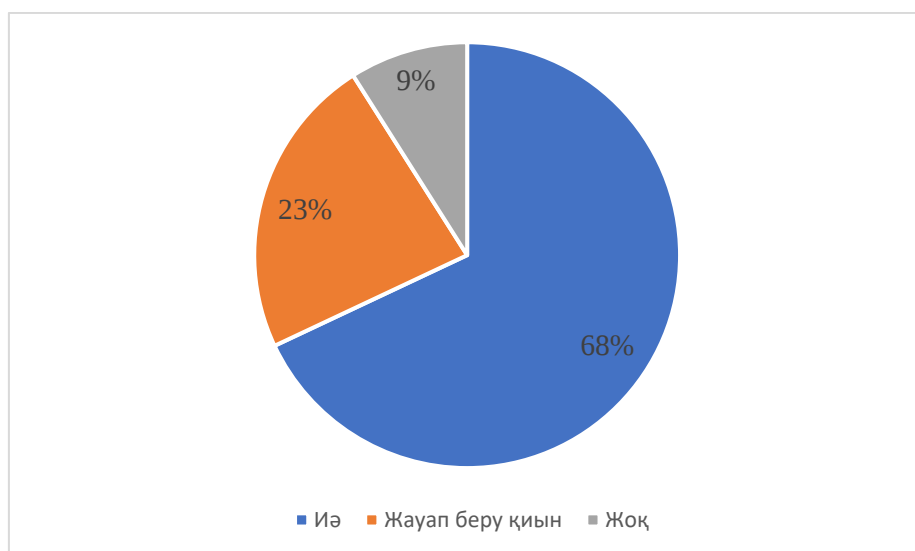
ЖОО да генетиканы оқыту процесінде білім алушылардың генетикалық білімін дамыту туралы сауалнама сұрақтары әзірленді. Барлығы әртүрлі типтегі 14 сұрақ әзірленді: «Генетика» пәні бойынша оқытылатын білім бағдарламасы бойынша студенттердің бөлінуі: «Биология пәні мұғалімі» - 22%, «Химия және Биология пәні мұғалімі» - 78% білім бағдарламаларының 3 және 4 курс студенттері болды.

Сауалнама нәтижелерін талдау генетикалық білім берудің сапасы көбінесе білім беру процесінің ресурстармен қамтамасыз етілуіне және оны сауатты әдістемелік қолдауға байланысты екенін көрсетті.

Сауалнамаға қатысқан студенттердің көпшілігі (87%) генетикалық пәндерді оқыту деңгейіне қанағаттанды бұл университеттің профессорлық-оқытушылық құрамының дайындығының жоғары деңгейін бағалауға мүмкіндік береді. Студенттердің 10%-ы бұл сұраққа жауап беруге қиналып, 3%-ы генетикалық пәндерді оқыту деңгейін теріс бағалады. (1-сурет). Студенттердің 68%-ы генетиканы оқытудың қазіргі таңда қолданылып жүрген әдісі олардың кәсіби салаларында көмектесетініне сенеді. (2-сурет).

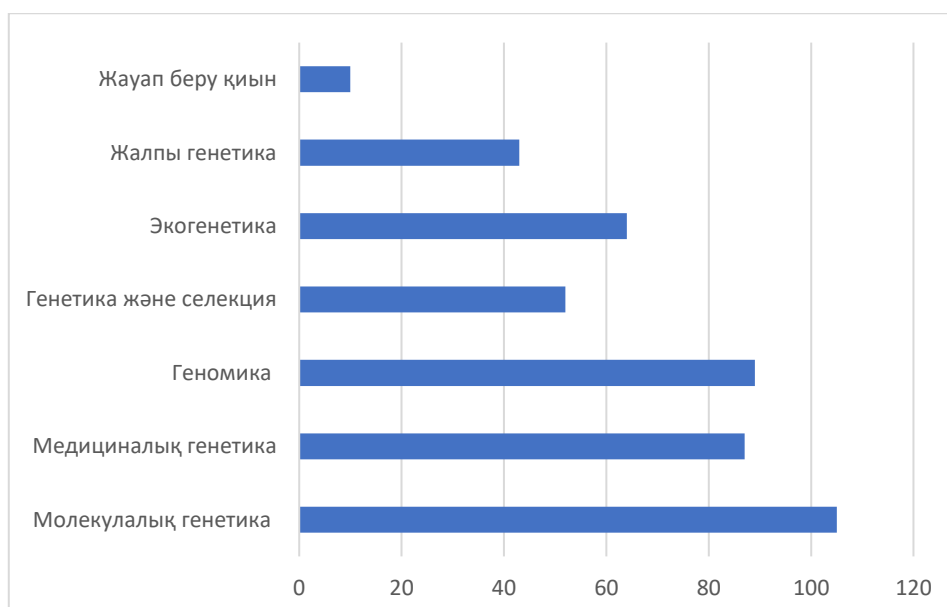

Сурет 1. Студенттердің генетикалық пәндерін оқытуға қанағаттануы

Сурет 2. Генетиканы оқытуда қолданылатын әдістер

Студенттерге генетиканың бірнеше бөлімін таңдау ұсынылды, олар үшін бөлімдер түсінуге ең қиыны болғаны (сурет. 3) атап айтсақ, молекулалық генетика (50,2%), медициналық генетика (41,6%), геномика (42,6%) сияқты бөлімдер ең үлкен проблемаларды тудырады - білім беру бағдарламаларына жақында енгізілген заманауи бөлімдер оқу және әдістемелік материалдар әлі жеткіліксіз әзірленген болғаны. Генетика және селекция (24,9%), экогенетика (30,6%) және жалпы генетика (20,6%) зерттеу кезінде ең аз қиындықтар туғызды.

Сурет 3. Генетиканың бөлімдері бойынша сауалнама нәтижесі.

Әрі қарай, біз жүргізген сауалнама нәтижелері бойынша студенттердің сабаққа дайындалу үшін келесі оқу көздерін пайдаланатыны анықталды: білім беру порталдарының ресурстары - 75,6%, оқулықтар мен оқулыққа дидактикалық материалдар - 56,9%, ЖОО оқытушыларының әдістемелік әзірлемелері - 59,8%, басқа интернет көздері - 3%, биологиялық сөздіктер - 1% (сурет. 4).

Сурет 4. Студенттер генетика сабақтарына дайындалу үшін пайдаланатын ақпараттық көздері.

Зерттеу жұмысымызды қорытындылай келе, студенттердің генетикалық білім сапасына қанағаттануын талдау сауалнамаға қатысқан студенттердің көпшілігі оның сапасына жалпы қанағаттанғанын көрсетті. Алайда студенттер молекулалық генетика, медициналық генетика және геномика сияқты генетиканың заманауи бөлімдерін игеруде қиындықтарға тап болды. Студенттердің

генетикалық пәндер бойынша практикалық дағдыларды алуға мүдделі екені анықталды. Бұл деректер университетте генетиканы оқыту әдістемесін толықтыру және генетикалық пәндерді зерттеудің жаңа тиімді тәсілдерін іздеу қажеттілігін көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Шестаков С.В., Асланян М.М. О преподавании генетики в Московском государственном университете им. М.В. Ломоносова, 3 с.
2. Тимофеев-Ресовский Н.В. Генетика, эволюция, значение методологии в естествознании. Лекции, прочитанные в Свердловске в 1964 году. Екатеринбург: Токмас Пресс, 2009. 240 с. ISBN 978-5-903026-21-0
3. Зеленский Г.Л., Зеленская О.В. Десять лет, которые изменили биологический мир (к вопросу истории генетики) // Научный журнал КубГАУ. 2010. № 63(09). С.1–7.
4. Шумный В.К., Высоцкая Л.В., Жимулев И.Ф., Захаров И.К. Кафедра цитологии и генетики Новосибирского государственного университета: генетика в системе подготовки биологов // Информационный вестник ВОГИС. 1999. 3. № 11. Ст. 4.
5. Гайсинович А.Е. Зарождение и развитие генетики. М. : Наука, 1988. 424 с. ISBN 5-02-005265-5.
6. Фандо Р.А. Формирование научных школ в отечественной генетике в 1930–1940-е гг. М. : Изд. дом И.И. Шумиловой, 2005. 148 с. ISBN: 5-89784-086-5.
7. Автопортреты поколения биологов МГУ. Выпускники биофака МГУ о биофаке, об учителях, о себе (1950–2000) / Сост. Лебедева Л.И. М. : Изд-во МГУ, 2000. 509 с.
8. Инге-Вечтомов С.Г., Бузовскина И.С. Система генетического образования. Опыт Санкт-Петербургского университета // Письма в Вавиловский журнал. 2016. 26-31 с.
9. Ермолаев А.И. Этапы становления и развития генетики в Казанском университете // Учёные записки Казанского университета. Серия Естественные науки. 2017. Т. 159. Кн. 2. С. 179–205.
10. Жимулев И.Ф., Гончаров Н.П., Коваль В.С. Отчёт о деятельности Новосибирского отделения ВОГИС за 2004–2009 гг. // Информационный вестник ВОГИС. 2010. Т. 14. № 2. С. 375–380.
11. Иманкулова С.К., Кенжебаева З.С., Шалабаев К.И. Роль генетического образования как ключевого звена подготовки специалистов биологов // Фундаментальные исследования. 2012. № 9-2. С. 294–298.
12. Smith M., Wood W. Teaching Genetics: Past, Present, and Future // Genetics. 2016. Vol. 204. Issue 1. P. 5–10. DOI: 10.1534/genetics.116.187138.
13. Moser L., Saner K., Oggier V., Hanne Th. A Serious Game for Teaching Genetic Algorithms // Proceedings of the Future Technologies

Conference (FTC). 2021. Vol. 3. P. 738–758. DOI: 10.1007/978-3-030-89912-7_57.

14. Zhao Na, Qi Bao, Dong Q., Wang X. Application of related research progress of common wheat in the teaching of genetics theory // Genetics. Vol. 42. No. 09. P. 916–925. DOI: 10.16288/j.ycz.20-113.

15. Woody S. Understanding & Teaching Genetics Using Analogies // The American Biology Teacher. 2013. Vol. 75. No. 9. P. 664–669. DOI:10.1525/abt.2013.75.9.7.

16. Gupta P. Teaching genetics in India: Problems and possible solutions // Indian Journal of Genetics and Plant Breeding. 2019. Vol. 79. Issue DOI:10.31742/IJGPB.79S.1.26.

17. Dunn S., Rudman S., Marchant J. Teaching genetics: A genomic science bootcamp // Biochem (Lond). 2007. Vol. 29. No. 6. P. 36–37. DOI:10.1042/BIO02906036.

18. Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 01.09.2023. <https://24.kz/kz/zha-aly-tar/bilim-zh-ne-lym/item/615777-to-aev-bilim-salasyna-atysty-zh-mysta-zh-je-zho>.

3.32. Самоанализ урока, как инструмент, повышающий эффективность обучения учащихся

Вера Николаевна Тимощук

учитель истории, педагог-исследователь.

Общеобразовательная школа № 10 (г. Алматы, Казахстан)

Аннотация

При оценке качества урока главными показателями хорошего урока будут: решение образовательно-воспитательных задач каждого урока в соответствии с требованиями программы, соответствие содержания и организации урока его цели; выбор учителем методов и средств обучения, адекватных поставленным целям, возможностям данного класса; качество усвоения учебного материала на уроке, достижение планируемых результатов обучения; активная работа школьников в классе; интерес учащихся к данному уроку, к предмету в целом. Данная статья четко показывает все грани системного анализа как инструмента, повышающего эффективность обучения учащихся.

В условиях серьезных перемен, происходящих в казахстанском образовательном пространстве, перед учителем общеобразовательной школы встает извечный и далеко непростой вопрос: «Каким должен быть современный урок, реализующий требования государственных образовательных стандартов?» (далее – ГОСО). Учитель сегодня волне осознает, что он, с одной стороны, должен измениться как личность, чтобы суметь интегрироваться в новые условия и, с другой стороны, он должен предельно внимательно подойти к выбору

инновационных технологий, современных методов и средств, учебных программ, отвечающих требованиям ГОСО.

В свою очередь не менее серьезные проблемы стоят и перед руководством общеобразовательных организаций (далее – ОО). Как проанализировать современный урок с учетом требований ГОСО? Что необходимо учесть в работе учителя на уроке? За чем возможно и нужно сегодня наблюдать на уроке? Современная задача учителя заключается в решении двух проблем: с одной стороны, формирование базовых знаний, необходимых для интеграции в образовательное пространство и социализации в современное общество и, с другой стороны, развитие универсальных учебных действий (далее – УУД), позволяющих самостоятельно добывать знания на протяжении всей жизни.

Критериями оценки качества работы учителя сегодня, по мнению Е.А. Ямбурга, могут служить:

1. Соответствие текущих и итоговых оценок учащегося результатам внешней независимой экспертизы (мониторинга). При таком подходе повысится объективность выставления отметок. С одной стороны, отпадает необходимость приукрашивать реальную картину успеваемости, а с другой – учащийся в большей мере защищен от субъективизма учителя.

2. Учет положительной динамики освоения учащимся учебного материала, приращения личностных и метапредметных результатов. К примеру, в начале учебного года ученик делал тридцать ошибок в диктанте. К концу года количество ошибок сократилось до десяти. Налицо явный прогресс в его развитии, который, безусловно, свидетельствует о результативности труда учителя.

3. Оценка качества труда учителя в соотношении с реальными учебными возможностями младшего школьника и состоянием его здоровья. Очевидно, что не все ученики в равной степени обучаемы. Среди них немало детей с проблемами: дислексией, дисграфией, дискалькулией, легкими задержками в развитии, с синдромом дефицита внимания и т.д. Совокупные усилия педагогов, психологов и дефектологов ОО позволяют поддерживать положительную динамику их развития, но, как правило, такие дети не демонстрируют высоких результатов успеваемости.

4. Сохранение контингента учащихся как социально значимый результат деятельности учителя, поскольку социализация растущего человека не менее важна, нежели достижение высоких результатов при сдаче ВОУД, МОДО, ЕНТ.

Сущность контроля и оценки современного урока, по мнению Р.Г. Чураковой, в том, что они позволяют установить персональную ответственность учителя и ОО в целом за качество образовательного процесса. Результат деятельности учителя определяется, прежде

всего, осознанностью, прочностью, практической направленностью знаний учащихся, уровнем их воспитанности и развития.

Сегодня все отчетливее видны существенные изменения в самой структуре урока, методах, приемах и средствах его проведения. Обезличенный характер взаимодействия учителя и ученика уступает место личностному включению учащихся в процесс взаимного общения, внешнюю мотивацию вытесняет формирование осознанного мотива учения. Репродукция знаний все увереннее заменяется их продуктивным воспроизведением в условиях решения творческих и практических задач.

Принципиальным отличием ГОСО является усиление ориентации на результаты образования и системно-деятельностный подход к образовательному процессу, который по меткому замечанию А.Г. Асмолова Соответственно система образования включает как предметное, так и надпредметное содержание, отдавая приоритет формированию навыков, определяемых как совокупность действий учащегося, которые обеспечивают его способность к самостоятельному усвоению новых знаний и умений, включая и организацию этого процесса. Таким образом, главной целью образования становится общекультурное, личностное и познавательное развитие учащихся, обеспечивающее такую ключевую компетенцию школьника, как умение учиться. Следовательно, современный урок в школе, наряду с традиционным предметным содержанием конкретных дисциплин, обогащается новой психологической составляющей, обеспечивающей школьникам умение учиться. При этом знания, умения и навыки рассматриваются как производные от соответствующих видов целенаправленных УУД. В соответствии с требованиями ГОСО к результатам обучения, которые подлежат непрерывному анализу в рамках контроля успешности освоения содержания учебных предметов, относится способность младших школьников к решению учебно-практических задач на основании:

- системы научных знаний и представлений в соответствии с программными требованиями изучения отдельного предмета;
- умений учебно-познавательной, исследовательской, практической деятельности;
- обобщенных способов деятельности;
- коммуникативных и информационных умений.

В современной педагогической науке рассматриваются различные подходы к анализу урока. Основным видом анализа урока, является аспектный анализ, который, по мнению Р.Г. Чураковой, – это детальное и всестороннее рассмотрение его как единого целого под определенным углом зрения (основанием, аспектом). Причем выбор аспектов зависит как от теоретической потребности, так и от возникшей практической необходимости. Отбор аспектов (оснований)

определяется на этапе подготовки к посещению урока и часто диктуется целью посещения и типом урока .

Структурный анализ урока призван решить две взаимосвязанные и взаимозависимые задачи:

- выявление целевого назначения конкретного урока в целостном образовательном процессе.

Для этого устанавливаются взаимосвязи этого урока с предшествующими и последующими уроками по изучаемой теме и выявляется оптимальность планирования времени на усвоение этой темы конкретным классом. (Составление ССП на серию уроков, проведение Лессон стади)

- собственно структурный анализ урока.

В процессе структурного анализа выделяются основные этапы урока, т.е. формулируются целевое назначение каждого этапа и направленность на конечный результат изучения темы (главы, раздела), определяются временной ресурс каждого этапа, оптимальность распределения времени между этапами и результат, ведущий к решению основной задачи урока.

Основным показателем результативности любого этапа урока является целенаправленная учебная деятельность учащихся в течение выделенного временного ресурса. Она определяется такими внешними факторами, как внимание и интерес учащихся, посильность заданий и темпа для класса и отдельных учащихся, согласованность действий учителя и учащихся, возможность пользоваться помощью соседа по парте или «консультанта», выбор информационного источника.

С точки зрения М.М. Поташника, возможная структура анализа современного урока должна включать следующие критерии:

Оценка реализации основных принципов обучения с точки зрения соблюдения оптимальной меры в каждом из них и в их сочетании. Насколько корректно, гармонично обеспечено сочетание и соотношение принципа научности с принципом доступности, принципа наглядности с принципом абстрактности ит.д.

Соответствие структуры урока положениям системно-деятельностного подхода: наличие мотивационного, операционального и рефлексивно-оценочного этапов, участие школьников в целеобразовании, планировании, поисковой деятельности по открытию нового знания, осуществление самоконтроля, самооценки, корректирующих действий.

В современных условиях анализ урока в школе должен носить преимущественно диагностирующий характер, т.е. строиться таким образом, чтобы не только выявлять факт рассогласования (если он есть) между программными требованиями к достижению планируемых результатов и действительным положением дел, но и устанавливать причины возможных пробелов. Лист наблюдения позволяет нам получить количественную и качественную оценку урока; выявить какие

задачи личностно ориентированного подхода уже успешно решены учителем, определить «топографию» урока. Учителю же он помогает осмыслить специфику своих методов преподавания по отношению к развивающим задачам урока и может быть успешно использован при проектировании урока.

Использованная литература:

1. Конаржевский Ю.А. Анализ урока. М.: Центр «Педагогический поиск», 2003. – 336 с.
2. Педагогическая энциклопедия. Т. I. – М., 2006.
3. Фоменко В.Г. Основы анализа урока. – Ростов-на-Дону, 1979.
4. Шамова Т.И. Активизация учения школьников. – М., 1976.
5. Шамова Т.И., Давиденко Т.Н. Управление процессом формирования системы качества знаний. – М., 1990.
6. Щуркова Н.Е. Когда урок воспитывает. – М., 1981.
7. Щуркова Н.Е., Шнырева В.Н. Новое в воспитательной работе. – М., 1991.
8. Щукина Г.И. Методы обучения как компонент учебного процесса // Проблемы методов обучения в современной общеобразовательной школе. – М., 1980.
9. Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе. – М., 1979.
10. Якиманская И.С. развивающее обучение. – М., 1979.
11. Симонов В.П. Урок и его анализ // Народное образование. – 1981. - № 7.
12. Скаткин М.Н. Проблемы современной дидактики. – М., 1971.
13. Сохор А.М. Логическая структура учебного материала. – М., 1974.
14. Страхов И.В. Психологический анализ урока. – Саратов, 1968.
15. Сухомлинский В.А. Как воспитывать настоящего человека. – Киев, 1975.
16. Терский Н.П. Педагогический анализ урока. – Красноярск, 1984.
17. Ханюков А. Методика посещения и анализа урока // Народное образование. – 1971. - № 4.
18. Амонашвили Ш.А. Здравствуйте, дети! – М., 1978.

3.33. «Lesson study» - мұғалімнің кәсіби білімін жетілдірудің тиімді тәсілі

Кенжекул Дуйсенбековна Сарсекова

М. Әуезов атындағы мектеп-гимназия директоры
(Жаңатас қаласы, Сарысу ауданы,
Жамбыл облысы, Қазақстан)

Ғылымның, мәдениеттің, экономиканың, қоғамдық өмірдің және де басқа салаларының дамуында білім жетекші факторлардың бірі болып табылады, өйткені бұл даму адамның сапасымен анықталады. Сондықтан оның бүкіл жүйесінде, әсіресе мектепте білім беру сапасын арттыру мәселесі өте маңызды. Мектеп қызметінің нысаналы бағыты көптеген міндеттерді шешумен қамтамасыз етіледі, солардың ішінде: мониторинг және оқушыларды оқытуда инновациялық тәсіл негізінде білім сапасын басқаруды жетілдіру; педагогикалық процесті ұйымдастыру бойынша басқару қызметінің сапасын арттыру. Мектептегі білім беру мен балаларды тәрбиелеу сапасын арттыруда педагогикалық шеберліктің, мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігінің өсуі ерекше рөл атқарады. Мұғалімдерді біліктілікті арттыру курстарында жүйелі оқыту, олардың семинарларға, ғылыми-теориялық және әдістемелік конференцияларға, Педагогикалық оқуларға қатысуы, өзін-өзі тәрбиелеумен айналысуы, шығармашылық есептер мұғалімдердің кәсіби шеберлігін едәуір арттыруға мүмкіндік береді, бұл сайып келгенде оқушылардың оқу сапасына әсер етеді. Оқушылардың білім сапасын арттыру мектептің басты міндеті, ал сол сапаны көтеру үшін не істеуге болады? Қандай шаралар қолдансақ? т.с.с. көптеген сұрақтарға жауапты сабақты зерттеу, яғни Lesson study арқылы табуға болады.

Сабақты зерттеу (Lesson study) - мұғалімдердің бірлесе жұмыс істеу арқылы оқыту сапасын арттыруға бағытталған технология. Қысқаша айтқанда: мұғалімдер тобы белгілі бір мақсат қойып, сол мақсатқа бірге қол жеткізеді, яғни бірлесе сабақты жоспарлайды және бір-бірінің сабақтарына қатысып, әріптестерінің жұмысына емес, бірнеше таңдалған оқушылардың іс-әрекеттері мен жетістіктерін зерделейді.

Технология Жапонияда шамамен 100 жыл бұрын пайда болған. Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін, күншығыс елі шетелдіктерге ашылғаннан кейін, бұл әдістемелік идея Еуропа мен АҚШ-қа тарала бастады, осы саладағы зерттеулер кеңейді. ХХІ ғасырда бұл әдіс посткеңестік елдерге де келді. Барлық жерде оның өзіндік ерекшеліктері бар.

Неліктен сабақты зерттеу (Lesson study) Қазақстанда танымал бола бастады? Мектепте әдістемелік жұмысты ұйымдастырудың дәстүрлі тәсілдері көбінесе біз қалағандай жұмыс істемейді. Мысалы, әдістемелік бірлестіктер жетекшілері қосымша жүктеме жұмыстармен

көп айналысады да, сабаққа қатысуға уақыттары қалмайды. Директорлар мен олардың орынбасарларының да мұғалімдермен өзара әрекеттесуге уақыты тапшы. Ал бұл әдіс арқылы мұғалімдер өздеріне ыңғайлы, жайлы жұмыс жағдайында, тиімділігі дәлелденген технология бойынша бір-біріне көмектесе алады [1].

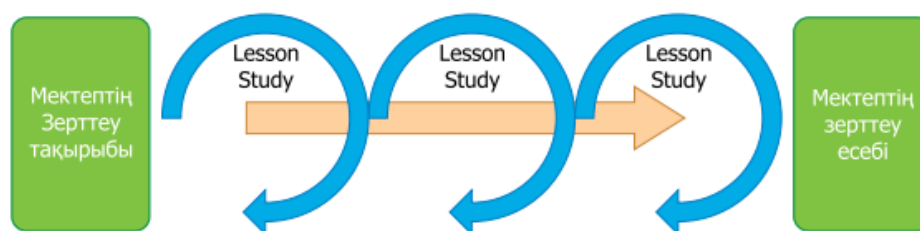
Lesson Study тәжірибелі мұғалімдермен қатар, еңбек жолын жаңа бастаған мамандарға да кәсіби жетілуге көмектеседі. Себебі бірлесіп жоспарлау, бірлесіп қадағалау, бірлесіп талдау арқылы біз оқыту туралы бірлескен пікір қалыптастырамыз. Бұл жағдайда біз оқыту аспектілерін өзіміздің ұстанымымыз тұрғысынан ғана емес, Lesson Study дайындаған әріптестеріміздің көзімен де қарастырамыз, соның нәтижесінде біз Lesson Study барысында бақылаған нақты сабақты өзіміздің жоспарлаған сабағымызбен салыстырамыз. Бұл біздерге өзіміз әдетте мән бермейтін, елемейтін, әдетте «шеттетіп тастайтын» немесе болжамды білім ретінде сақталып қалатын нәрселерді аңғаруымызға түрткі болады [2].

«Сабақты зерттеу» әдісінің ерекшеліктері

Lesson Study-дың мақсаты әр мектепте әртүрлі. Lesson Study-дың мақсатқа байланысты үш түрі бар. Бірінші түрі Lesson Study-дың бірыңғай тақырыбына байланысты, екінші түрі оқыту дағдыларын дамытуға арналған, ал үшінші түрі бақылау дағдыларын дамытады [3].

Біз өз мектебімізде сабақты зерттеудің мақсатына байланысты бірінші түрін таңдадық.

Lesson Study бірінші түрінде барлық мұғалімдер бірге жұмыс істеп, бірыңғай зерттеу тақырыбын таңдайды. Олар бірге ақпарат жинап, Lesson Study-ді соның негізінде өткізеді. Жыл аяғында олар зерттеу туралы есепті басып шығарады. Lesson Study-дың бұл түрінде әрбір мұғалім Lesson Study-ды өзі үшін емес, бірыңғай тақырып үшін өткізеді. Жыл бойы өткізілген әрбір Lesson Study мектептегі Lesson Study үдерісі бөлшектерінен тұрады. Бұл жағдайда, сабақ жоспарын талқылау әсіресе маңызды. Әрбір Lesson Study мектептің зерттеу тақырыбына байланысты болуы керек. Әрбір Lesson Study циклын өткізгеннен кейін мұғалімдер зерттеу нәтижелерін бірыңғай тақырыпқа байланыстыруға тырысады [3].

Lesson Study мұғалімді бақылау немесе сабақты талдау әдісі емес. Әдетте мұғалімдер өз атына сын айтудан қорқады, ал бұл әдіс

арқылы оқушылардың жұмысына назар аударылады. Яғни, бұл әдіс ашық сабақпен салыстырғанда мұғалімнің күйзеліске түсуіне жол бермейді [3, б. 8].

Нақты бір мәселе шешіледі: мысалы, «үлгерімі төмен» оқушылардың артта қалуын қалай болдырмауға болады немесе топтық жұмысты қалай жүзеге асыруға болады және т.б. Мектеп, параллель, сынып үшін ең өзекті мәселе алынады.

Мұғалімдер сабақты бірге жоспарлайды және әртүрлі оқушылар үшін қол жеткізуге болатын өлшенетін мақсаттар қояды. Бақылау объектісі ретінде 3 оқушы таңдалады: «үлгерімі жақсы», «үлгерімі орташа», «үлгерімі төмен». Яғни, жұмыс тек «күшті» оқушылармен ғана жүргізілмейді.

Үш сабақтан тұратын жоба циклі және одан кейінгі талдау мәселені шешудің әдістемелік тәсілдерін тез арада сынап көруге және түзетуге мүмкіндік береді. Бірлескен жұмыста мұғалімдер бір-бірінің тәжірибесін, кәсібилігін, білімін, біліктерін пайдалана алады.

Мұғалімдер топтық жұмыс, бірлескен жобалық қызмет жағдайында жұмыс жасайды. Осылайша, олар өздері ХХІ ғасырдың дағдыларын игереді және іс жүзінде қолданады.

Сабақты зерттеуде фокус жеке оқушылардың іс-әрекеттеріне аударылғандықтан, сабақтарда білім берудің негізгі тренді - оқытуды дараландыру жүзеге асырылады. Мұғалімдер жобаның нәтижелерімен әріптестерін таныстырып, тарата алады.

Ендігі кезекте мектебімізде жүргізілген Lesson Study-дың барысымен таныстырып кеткенді жөн көріп отырмыз. Зерттеу тақырыбы: «Lesson Study тәсілін қолдану арқылы мұғалімдердің тәжірибесін жетілдіру».

Мақсаты: Lesson Study-дің мұғалімдердің оқу мен оқыту тәжірибесін жетілдірудегі ерекшеліктері мен тиімділігін анықтау және теориялық тұрғыдан негіздеу.

Міндеттері:

- Lesson Study тәсілін зерделеу;
- Lesson Study бойынша мектеп мұғалімдері үшін семинар, тренинг, коучингтер ұйымдастыру;
- Lesson Study қатысушы мұғалімдерді, сыныптарды анықтау;
- Lesson Study топтарын құру;
- сабақтарға зерттеу жүргізу;
- нәтижесін талдау.

Сабақты зерттеудің жоспары (М. Әуезов мектеп-гимназиясында сынақтан өткізілген).

Алғашқы кезеңде зерттеуді 5-7 сыныптарда жүргізіп сынақтан өткізуді шештік. Осы зерттеудің нәтижесінде келесі зерттеуге мектептің басқа сыныптарын қосуды ұйғардық.

Бұл мақаламызда зерттеудің алғашқы міндетінің бірі, яғни мектеп мұғалімдері үшін Lesson Study-ді зерделеу, оны тәжірибеге енгізудің

ережесімен, талаптарымен, әдістемесімен таныстыру мақсатында семинар, тренинг, коучингтер ұйымдастырдық. Ол үшін мектепшілік жоспар жасалып, бекітілді, жоспарға сәйкес аптасына 1 іс-шара өткізіліп отырды, жалпы 1 айда 4 іс-шара өтті.

1 Кесте. Lesson Study жұмысының қазан айына жұмыс жоспары

№	Іс-шара	Мақсаты	Мерзімі	Өткізу формасы	Қатысушылар	Күтілетін нәтиже
1	Lesson Study топтарын құру	3-4-тен мұғалімдерден тұратын топтар құру.	Бірінші апта	Әдістемелік бірлестік кеңесі	Мектептің педагогикалық ұжымы	Ақпарат
2	Lesson Study мақсаты мен тиімділігі	Ұжымды Lesson Study талаптары мен ережелерімен таныстыру	Екінші апта	Тренинг	Мектептің педагогикалық ұжымы	Lesson Study жүргізудің талаптарын біледі
3	Қазақстандағы «ашық сабақ» пен Жапониядағы Lesson Study арасындағы айырмашылықтар	Lesson Studyдің тиімділігін көрсету	Үшінші апта	Коучинг	Мектептің педагогикалық ұжымы	Lesson Study мен ашық сабақты талдаудың айырмашылықтарын біледі
4	Lesson Study үдерісі	Мұғалімдердің сабақтарын және оқушылардың оқуын жетілдіру жолдарын зерделеу	Төртінші апта	Семинар-тренинг	Мектептің педагогикалық ұжымы	Lesson Study үдерісін зерделейді

Төменде Lesson Study-дің қадамдарына тоқталып кеткім келіп отыр:

1-қадам. Мұғалімдер тобын/топтарын құру. Топ мүшелерінің оңтайлы саны: 3-5 адам.

Егер топта 6 немесе одан да көп адам болса, тиімсіз болуы мүмкін, өйткені кейбір адамдар жәй ғана қатысып, үрдіске араласпауы мүмкін. Егер жобада 3 мұғалім ғана болса, онда олардың әрқайсысы мұғалім ретінде қатысады. Жұпта да жұмыс зерттеу жүргізуге болады.

Жиі қойылатын сұрақтардың бірі – зерттеу тобына мектеп әкімшілігінің өкілі қатысу міндетті ме? Жоқ, бұл міндетті емес, бірақ, мысалы директорың орынбасарының бірі қатысса, өз кезегінде бұл жобаның статусын көтеретіні анық.

Топ мүшелері нақты сол пән мұғалімдерінен, сол сыныпқа сабақ беретін мұғалімдерден немесе проблемалары ортақ мұғалімдерден құрылуы мүмкін. Егер зерттеу тобы бір пән мұғалімдерінен тұратын болса зерттеу оқу материалын пысықтауға ауып кетуі ықтимал. Одан бөлек кейбір мектептерде пән мұғалімі біреу-ақ болуы мүмкін.

2-қадам. Алдын ала кездесу: ережелер мен құндылықтарды үйлестіру, тақырып пен бірінші сабақты таңдау.

Алдымен топтың әр мүшесін мазалайтын мәселені таңдап (жалпы қызығушылық), міндеттерді бөлу керек. Топтың әр мүшесінің белсенді қатысуына көмектесетін және барлық шешімдерді жазып отыратын модератордың болғаны жөн. Тәжірибе мен лауазымына қарамастан қатысушылардың бірдей мәртебесін сақтау маңызды.

3-қадам. Бірінші кездесу: № 1 сабақты жоспарлау

Топ мүшелері сабақтың мақсаттарын белгілейді, үлгерімі әртүрлі үш оқушыны таңдайды, олардың әрқайсысы үшін критерийлер жасайды. Сабақтың кезеңдері, сабақтан кейін оқушылармен сұхбаттасу сұрақтары туралы өзара келіседі, оқушылардың іс-әрекеттері мен реакцияларын болжауға тырысады. Мұнда «үлгерімі төмен» оқушылардан сәтсіздік күтуден аулақ болған жөн, керісінше позитивті ойлау, қатысушылардың әрқайсысы табысқа жететіндей жағдай болатын жақсы сабақ жоспарлау өте маңызды.

Сабақтың мақсат қою кезінде мынадай 4 сұраққа жауап беру керек:

- Бұл өлшенетін мақсат па?
- Бұл мақсатқа бір сабақта қол жеткізуге бола ма?
- Бұл оқушының позициясынан жағынан қалай естіледі?
- Бұл оқу нәтижесі ме?

Оқу мақсаттарын сабақ мақсаттарына айналдыру. Сабақ мақсаттары оқу мақсаттарының негізінде жасалатыны белгілі. Сабақ мақсаты дегеніміз оқушылардың сабақ нәтижесінде (45 минуттан кейін) үйренетін дағдылары, білік пен білімі, оқушының сабақ бойы жасаған жұмысының нәтижесі. Сабақ мақсаты оқушының сабақта (45 минут барысында) не жасағанын көрсетпей, оның сол әрекеттерді орындау нәтижесінде (сабақ соңында) не үйренетіндігіне болжау жасайды.

Сабақты жоспарлаудың негізгі нүктелері:

Оқушылар не үйренуі керектігі туралы болжам, күтілетін нәтижелер.

Алған білім мен дағдыларды өлшеу тәсілдері.

Оқушылар сәтсіздікке ұшыраған жағдайдағы реакция.

Оқушылар мақсатқа жылдам жеткен кезіндегі реакция (тым жеңіл тапсырмалар немесе оқушылар бәрін бұрын игерген).

4-қадам. № 1 сабақты өткізу.

№ 1 мұғалім сабақ өткізеді, топтың қалған мүшелері қатысады және бақылайды. Сабақ соңында қатысқан мұғалімдер таңдалған үш оқушымен сұхбаттасады.

2 кесте. Сабақ жоспары: бақылаушылар толтыратын кесте

Кезең	1-оқушы (үлгерімі төмен топ)		2-оқушы (үлгерімі орташа)		3-оқушы (үлгерімі жақсы)	
	күтілетін реакция	байқалған нәтиже	күтілетін реакция	байқалған нәтиже	күтілетін реакция	байқалған нәтиже
Кезең ... Уақыт						
Кезең ... Уақыт						
Кезең ... Уақыт						
Ескертулер						

5-кезең. № 1 сабақты талдау.

Сабақ өткізілген күні топ жиналып сабаққа талдау жүргізеді. № 1 сабақ бойынша қорытындылар негізінде №2 сабақ жоспарланады.

6-кезең. Жобаның екінші және үшінші циклдары.

Бірінші сабақ сияқты № 2 және № 3 сабақтар өткізіліп, талқыланады.

7-кезең. Қорытындылау.

Топ жоспарлау мен бақылау нәтижелерін салыстырады, қорытынды жасайды. Әдетте, зерттеу нәтижесі әдістемелік бірлестіктер немесе педагогикалық кеңесте тыңдалады. Нәтижесі бойынша жарияланымдар жасалып отырады. Lesson Study нәтижелері бойынша жақсы нәтиже көрсеткен топтардың тәжірибелері мектепте, ауданда таратылады деп жоспарлап отырмыз.

«Сабақты зерттеу» тәсілін қолдану барысында ең көп таралған кедергі - мұғалімдердің уақытының жетіспеушілігі. Әрине, мұғалімдердің өз жүктемелерін орындау, яғни сабақтарын өткізу кезінде әріптестердің сабақтарына қатысуға, жоспарлауға қатысуға күш салу қиынға түсті. Алайда, бірлескен жобаның нәтижесі, өткір мәселелерді шешу болашақта уақыт пен еңбек шығындарын айтарлықтай үнемдеуге мүмкіндік береді.

Сонымен, қорыта келе, үстіміздегі оқу жылында сабақты зерттеудің жоғарыдағы кезеңдерін дұрыс қолдану, негізгі пәндер бойынша оқушыларды оқыту және білім деңгейін арттыру әдістемесін жетілдіруге, педагогтердің кәсіби дамуына; кәсіби қауымдастық құруға ықпал етеді; мұғалімдерге оқушылардың қалай ойлайтынына назар аударуға өз септігін тигізеді деген сенімдеміз.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. <https://www.facebook.com/groups/209424642770066/posts/782926302086561/>.
2. Dudley, P. (2011). How Lesson Study orchestrates key features of teacher knowledge and teacher learning to create profound changes in professional practice [Кәсіби тәжірибеде түбегейлі өзгеріс жүргізу үшін Lesson Study мұғалімнің білімі мен дағдыларының негізгі мазмұнын

қалай анықтайды]. Presented at the World Association of Lesson Studies Annual Conference, Tokyo.

3. Т. Чичибу (Жапония), Л. Ду Тоит (Оңтүстік Африкалық Республикасы), А. Тулепбаева (Қазақстан Республикасы). Lesson Study бойынша мұғалімдерге арналған нұсқаулық. Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ-ның Педагогикалық шеберлік орталығы, 2013.

3.34. Развитие естественнонаучной грамотности обучающихся на уроке химии

Дина Оринбаевна Абдулина

Учитель химии Республиканской казахской специализированной музыкальной школы-интерната имени Ахмета Жубанова (Алматы, Казахстан)

Задачей современного образования является не столько передача новому поколению накопленного человечеством академического знания, опыта, фактов, научных теорий, сколько формирование и развитие способности своевременно и к месту их использовать, добывать и преумножать. Новое задание не должно быть багажом, а должно стать локомотивом познания мира, то есть знание должно быть функциональным.

Естественнонаучная грамотность как тренд образования в области естественных наук - биологии, физики, химии, позднее и других наук о природе понимается как способность научно объяснять явления, оценивать и планировать научные исследования, научно интерпретировать данные и доказательства.

Анализ литературных данных показывает, что школа XXI века должна учитывать как групповые потребности, так и индивидуальные интересы личности. Активное внедрение групповых занятий формирует в учениках способность критически оценивать свои действия, творчески подходить к работе. Индивидуальная работа, в свою очередь, дает возможность ученику познавать мир и учиться на своих ошибках. В целом происходит постепенный отход от заучивания химического материала к вовлечению ребенка в деятельность.

Химия – наука экспериментальная. Поэтому в основе ее преподавания лежит химический эксперимент как источник знаний, выдвижения и проверки гипотез, как средство закрепления знаний и их контроля.

Для того чтобы возбудить мыслительную деятельность учащихся применяется один из приемов современных технологий обучения – проблемный подход при изучении химии.

Для успешного усвоения химической информации необходимо увеличение практической составляющей учебного процесса

(лабораторных опытов по химии). При этом лабораторные работы необходимо сделать максимально простыми, безопасными, чтобы можно было повторить их дома, а самое главное – связанными с жизнью.

Внесение данных изменений возникло еще и потому, что XXI век – век информации и дети уже в малом возрасте интересуются «Почему поднимается тесто?» или «Как переваривается пища?» Необходимость связать опыты с жизнью возникает еще и потому, что ученик, который уже начал изучать химию в школе, может объяснить ход лабораторной работы и что он видит, а вот связать процесс с жизнью не может.

Как развивать естественнонаучную грамотность при этом?

Для развития естественнонаучной грамотности необходимо создать условия, которые позволяют детям экспериментировать, исследовать и задавать вопросы. Важно также развивать у них критическое мышление и способность видеть связи между различными явлениями и процессами в природе.

Приведем примеры соответствующих лабораторных работ, которые могли бы использоваться в школьной практике для формирования естественнонаучных компетенций у учащихся среднего звена.

Лабораторная работа 1.

Требуется: пластиковая бутылка, 150 мл горячей воды, дрожжи, сахар, чайная ложка, воздушный шарик.

Ход опыта.

1. Насыпать в бутылку три чайные ложки сухих дрожжей и две ложки сахара.
2. Медленно подливать теплую воду.
3. Надеть шарик на горловину бутылки и подождать полчаса.

Наблюдать результат: жидкость начинает пениться, шарик надувается.

Объяснение явления. Дрожжи представляют собой микроскопические грибы, которые питаются сахаром и выделяют углекислый газ (двуокись углерода). Многочисленные пузырьки этого газа поднимаются на поверхность (поэтому жидкость пенится) и надувают шарик.

Лабораторная работа 2.

Требуется: две стеклянные банки, два сваренных яйца, обычное моющее средство, биологически активное моющее средство с ферментами, теплая вода, чайная ложка, фломастер, две этикетки.

Ход опыта.

1. Насыпать в одну банку чайную ложку обычного, а в другую – ложку биологически активного моющего средства.
2. Наклеивать на обе банки этикетки.
3. Налить в обе банки теплой воды и хорошо встряхнуть их для растворения моющего средства.

4. Положить в каждую банку очищенное крутое яйцо и поставить их на несколько дней в теплое место, только не на огонь.

Наблюдать результат: в банке с обычным моющим средством яйцо остается без изменений, в банке с биологически активным – изменило свой вид.

Объяснение явления. Биологически активное моющее средство содержит ферменты. Они действуют на поверхность яйца как мыло на грязные пятна. Наш организм тоже вырабатывает ферменты. Они расщепляют пищу, которую мы едим, и помогают ее переваривать.

Несомненным плюсом данных лабораторных работ является и то, что они имеют межпредметный характер (химия – биология), демонстрируя единство органического мира и необходимость его изучения с разных сторон.

Подобные эксперименты при включении их в учебный процесс позволяют ученикам активно применять полученные ранее знания и умения, помогут повысить уровень знаний, глубину понимания химических явлений, а также дадут возможность приобрести опыт конкретного решения проблемных и творческих заданий.

Какие умения должны быть сформированы у школьников в рамках естественнонаучной грамотности?

– умение объяснять естественнонаучные явления на основе имеющихся научных знаний, а также прогнозирование изменений;

- умение распознавать научные вопросы и понимать основные особенности естественнонаучного исследования.

Естественнонаучно грамотный человек стремится участвовать в аргументированном обсуждении проблем, относящихся к естественным наукам и технологиям, что требует от него следующих компетенций:

- научно объяснять явления;
- оценивать и планировать научные исследования;
- научно интерпретировать данные и приводить доказательства.

Немаловажным является также то, что повышается уровень экспериментальной подготовки учащихся, что отвечает потребности общества в высококвалифицированных специалистах по химии. У обучающихся формируется интерес к химической науке, который влияет на дальнейший выбор их будущей профессии.

В заключении можно отметить, что для формирования естественнонаучных компетенций и грамотностей необходимы не только межпредметные лабораторные работы. Важен комплекс мероприятий, таких как проведение экскурсий, походов в парки, ботанические сады, кружковая работа и факультативы.

Литература:

1. Большая книга экспериментов / под ред. Антонеллы Мейяни; пер. с ит. Э.И. Мотылевой. М.: Росмен-пресс, 2013. 264 с.

2. Степанченко Ю.В. Подготовка педагогов к формированию у обучающихся естественнонаучного знания на основе биосфероцентрического подхода: автореф. дисс. ... канд. пед. наук. Томск, 2007. 22 с.

3. Моторыгина Н.С. «Роль школьного эксперимента в формировании естественнонаучных компетенций» из материалов сборника V Международной научно-практической конференции, г. Казань, 2014 г.

4. Баксанский О. Е. Проблемное обучение: обоснование и реализация // Наука и школа. 2000. № 1. С. 19–25.

5. Гавронская Ю.Ю., Давыдов В.Н. Развитие естественнонаучной грамотности школьников. 2023; 395-401. <https://rep.herzen.spb.ru/publication/1028>.

6. <https://rep.herzen.spb.ru/publication/970>.

Compilation of the materials of the international scientific-practical conference **"Quality Management: Search and Solutions"** (edited by S. Midelski) was awarded the **Honorary Diploma** and the **Gold Medal** of the **XXVIII Moscow International Book Fair**, held at the **Exhibition of Economic Achievements (VDNKh, Moscow, Russia) 2-6 September 2015**.

XXVIII Moscow International Book Fair - the largest international scale Book Forum in Russia, which became one of the central events of the Year of Literature in the Russian Federation.

Participants of the oldest book fair has become more than 400 Russian and foreign publishing houses from 30 countries, which traditionally provided the best examples of educational, scientific, reference and encyclopedic, fiction, children's literature.

Сборник материалов международной научно-практической конференции **«Менеджмент качества: поиск и решения»** (под редакцией С.Л. Мидельского) был отмечен Почетным Дипломом и Золотой медалью **XXVIII Московской международной книжной выставки-ярмарки**, состоявшейся на **Выставке Достижений Народного Хозяйства (ВДНХ, г. Москва, РФ) 2–6 сентября 2015 года**.

XXVIII Московская международная книжная выставка-ярмарка - крупнейший в России книжный форум международного масштаба, который стал одним из центральных событий Года литературы в Российской Федерации.

Участниками старейшего книжного форума страны стало более 400 российских и зарубежных издательств из 30 стран, которые традиционно представили лучшие образцы учебной, научной, справочно-энциклопедической, художественной, детской литературы.

* * * * *

All collections of scientific papers, published by the Regional Academy of Management, have **ISBN, Bibliographic Classification, Universal Decimal Classification (UDC) and all the necessary details**.

Все сборники научных трудов, издаваемые Региональной Академией Менеджмента, имеют **ISBN, ББК, УДК и все необходимые реквизиты**.

Compilation of the materials of the international scientific-practical conference "Quality Management: Search and Solutions" (edited by S. Midelski) was awarded the Honorary Diploma and the Gold Medal of the XXXVI International Paris Book Fair (17-20 March 2016, Paris).

XXXVI International Paris Book Fair was held under the motto "Book in the Spotlight". It was opened by solemn speech of French President Francois Hollande. Among the visitors of the Fair were many French and foreign politicians, scientists, and cultural figures, such as France Prime Minister Manuel Valls, the Minister of Culture and Communications Audrey Azoulay, Minister of Higher Education and Scientific Research Najat Vallaud-Belkacem.

Over the 4 days of the Exhibition organized more than 800 meetings devoted to issues of book publishing, distribution and availability of books, copyright issues related to, including educational and scientific publications.

Fair participants were representatives of 45 countries; the number of visitors exceeded 230,000 people.

Сборник материалов международной научно-практической конференции «Менеджмент качества: поиск и решения» (под редакцией С.Л. Мидельского) был отмечен Почетным Дипломом и Золотой медалью XXXVI Международного Парижского книжного Салона (17–20 марта 2016, Париж).

XXXVI Международный Парижский книжный Салон прошел под девизом «Книга в центре внимания». Его открыл торжественной речью президент Французской Республики Франсуа Оланд (François Hollande). Среди посетителей Салона были многие французские и иностранные политики, деятели науки и культуры, такие как премьер-министр Франции Мануэль Вальс (Manuel Valls), министр культуры и связи Одри Азулай (Audrey Azoulay), министр высшего образования и научных исследований Наят Валло-Белкасем (Najat Vallaud-Belkacem).

За 4 дня проведения Салона организовано более 800 встреч, посвящённых вопросам книгоиздания, распространения и доступности книжной продукции, вопросам авторских прав, касающихся, в том числе, учебных и научных изданий.

Участниками Салона стали представители 45 стран, число гостей превысило 230 000 человек.

The collection of materials of the III International Scientific and Practical Conference "Innovation Management and Technology in the Era of Globalization" (Sharjah, UAE, January 12-14, 2016, edited by S. Midelski) was presented at the XXIX International Exhibition of Teaching and Scientific Publications.

The exhibition was held from 30 May to 1 June 2016 in the main building of Russian Academy of Sciences (RAS, Moscow, Russia).

The collection was awarded by the Diploma "The Best Teaching Publications in Its Field" and by the Certificate "Golden Fund of National Science".

Regional Academy of Management sincerely thanks our partners and co-organizers of the conference, members of the editorial board and all the authors of articles, which was published in the collection.

* * * * *

Сборник материалов III международной научно-практической конференции «Инновационный менеджмент и технологии в эпоху глобализации» (Шарджа, ОАЭ, 12–14 января 2016 года, редактор С.Л. Мидельский) был представлен на XXIX международной выставке-презентации учебно-методических и научных изданий.

Выставка проходила с 30 мая по 1 июня 2016 г. в главном здании Российской Академии Наук (РАН, Москва, Россия).

Сборник был награжден Дипломом «Лучшее учебно-методическое издание в отрасли» и Сертификатом «Золотой фонд отечественной науки».

Региональная Академия Менеджмента искренне благодарит наших партнёров и со-организаторов конференции, членов редакционной коллегии и всех авторов статей, опубликованных в сборнике.

The collection of materials of the International scientific-practical conference «Prospects for the Development of Modern Science» (edited by S. Midelski) was awarded the Gold Medal of the XXXVI International Book Exhibition *Liber Barcelona - 2018*.

The exhibition was held from 3 to 5 October 2018 in one of the largest exhibition centers in Europe *Fira Barcelona Grand Via* (Barcelona, Spain). The event was held with the official support of the Government of Spain, the Ministry of Education and Training of Spain, the Ministry of Culture and Sports of Spain, the Department of Culture of Catalonia, the City Council of Barcelona.

Сборник материалов международной научно-практической конференции «Перспективы развития современной науки» (под редакцией С.Л. Мидельского) был награжден Золотой медалью XXXVI Международной книжной выставки *Liber Barcelona - 2018*.

Выставка прошла с 3 по 5 октября 2018 года в одном из крупнейших выставочных центров Европы *Fira Barcelona Grand Via* (г. Барселона, Испания). Мероприятие проведено при официальной поддержке Правительства Испании, Министерства образования и профессиональной подготовки Испании, Министерства культуры и спорта Испании, Департамента культуры Каталонии, Городского совета г. Барселона.

Regional Academy of Management
European Scientific Foundation Institute of Innovation
Regional Center for European Integration
National Institute of Economic Research
Batumi Navigation Teaching University
Sokhumi State University
Ukrainian Assembly of Doctors of Sciences in Public Administration
International Toktomamatov University in Jalal-Abad
Sh. Murtaza International Taraz Innovative Institute

Materials of the IX International
Scientific-Practical Conference

Integration of the Scientific Community
to the Global Challenges of Our Time

February 7-9, 2024
Lyon (France)

Volume II

Lyon, 2024

All materials are published in author's edition.

The authors are responsible for the content of articles and for possible spelling and punctuation errors.

Все материалы опубликованы в авторской редакции.

Ответственность за содержание статей и за возможные орфографические и пунктуационные ошибки несут авторы.

© Regional Academy of Management, 2024